

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİN MÛSİKİSİ BİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA
DİNÎ MÛSİKÎ**

(DOKTORA TEZİ)

ŞEMSETTİN ÇOBAN

BURSA-2023

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİN MÜSİKİSİ BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA DİNÎ MÜSİKÎ

(DOKTORA TEZİ)

Şemsettin ÇOBAN

Danışman:

Doç. Dr. Muhammet Zinnur KANIK

BURSA-2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk Din Mûsikîsi Bilim Dalı'nda 711822002 numaralı Şemsettin ÇOBAN'ın hazırladığı "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da Dinî Mûsikî" konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı 22./02/2023 günü 11.30-14.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (aşarılı/ olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Muhammet Zinnur KANIK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Adem APAK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ

Marmara Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEN

Kocaeli Üniversitesi

22 /02/ 2023

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YZILIM RAPORU**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

İSLAM TARİH VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:06 /02/2023

- 1- Tez Başlığı / Konusu: Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da Dinî Mûsikî
- 2- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 197 sayfalık kısmına ilişkin, 02/02/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.
- 3- Uygulanan filtrelemeler:
- 4- Kaynakça hariç
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
- 6- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
- 7- Gereğini saygılarımla arz ederim.

06/02/2023

Adı Soyadı: Şemsettin ÇOBAN

Öğrenci No: 711822002

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Doktora

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Doç. Dr. Muhammet Zinnur KANIK

06/02/2023

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da Dinî Mûsikî adlı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak darafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

06/02/2023

Adı Soyadı : Şemsettin ÇOBAN

Öğrenci No : 711822002

Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

Programı : Türk Din Mûsikîsi Bilim Dalı

Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Şemsettin ÇOBAN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: Türk Din Mûsikîsi
Tezin Niteliği	: Doktora
Mezuniyet Tarihi	: / / 2023
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Muhammet Zinnur Kanık

Yaratılış itibarıyla üstün niteliklerle donatılan insanın ayırt edici vasıflarından biri de estetik olana yönelimidir. İnsanlık tarihi, sanatın pek çok alanında üretilen sayısız örneklerle doludur. Tarihin farklı zamanlarında ortaya çıkmış bütün medeniyetlerin ortak özelliği sanat eserleriyle varlığını devam ettirmesidir. Nitekim İslam, inanç, ibadet ve ahlak anlayışı ekseninde kendine mahsus bir şehir kültürü ve sanat oluştururken mûsikîden istifade etmiştir. İslam şehir kültürü ve sanat anlayışını yüzyıllardır güçlü bir biçimde yansıtan önemli merkezlerden biri olan Bursa ise cami ve dergah çevrelerindeki zengin dinî mûsikî birikimiyle ön plana çıkmış bir şehirdir. Türk din mûsikîsinin en önemli formlarından biri olan mevlidin de yazıldığı ve bestelendiği şehrin asırlara ait bu zenginliği vefeyatnâme türü eserlere yansımıştır. Öte yandan fetihten itibaren asırlar boyunca gelişen dinî mûsikî kültürü belli ölçüde Cumhuriyet Dönemi'ne de intikal ettirilebilmiştir. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapanması tekke mûsikîsi bağlamında önemli bir kırılmayı beraberinde getirse de genel itibarıyla bu durumun cami mûsikîsi üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa dinî mûsikî kültürünün başlı başına bir çalışma konusu olarak incelenmesi şehrin din ve kültür tarihi açısından önemlidir. Osmanlı son dönemi ile Cumhuriyet Dönemi'ni idrak etmiş mûsikîşinaslar dinî mûsikî kültürünün günümüze taşınmasında köprü şahsiyetler olmuştur. Bu dönemde kıraat ve mevlid alanı başta olmak üzere mi'râciyye, mersiye, ilâhi formlarında pek çok icracı yetişmiştir. Bunun yanında cami ve tekke mûsikîsi bağlamında koral faaliyetler de bu dönemde dikkat çekmektedir. Çalışmanın temellendirilmesi bakımından I. bölümde Osmanlı Dönemi mûsikî kültürü vefeyatnâmeler ışığında ele alınmıştır. II. ve III. bölümleri oluşturan Cumhuriyet Dönemi dinî mûsikî hayatı ise yazılı, görsel ve işitsel kaynakların yanında kişisel görüşmelerden faydalanılarak incelenmiştir. Formlar ve şahıslar ekseninde gerçekleştirilen bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî mûsikî kültürünü genel bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Bursa, Cumhuriyet Dönemi, Dinî Mûsikî, Cami Mûsikîsi, Tekke Mûsikîsi, Kâri, Mevlidhan, Bestekâr.

ABSTRACT

Name and Surname : Şemsettin Çoban
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Department of İslamic History And Arts
Branch : Discipline of Turkish Religious Music
Degree Awarded : Doctorate
Degree Date : / / 2023
Supervisor : Doç. Dr. Muhammet Zinnur Kanık

One of the distinguishing features of the human being, who is equipped with superior qualities by creation, is his orientation towards aesthetics. The history of humanity is full of countless examples produced in many fields of art. The common feature of all civilizations that emerged at different times in history is that they continue their existence with works of art. As a matter of fact, Islam has benefited from music while creating a unique city culture and art on the axis of belief, worship and morality. Bursa, which is one of the important centers that strongly reflects the Islamic urban culture and understanding of art for centuries, is a city that has come to the fore with its rich religious music accumulation around mosques and dervish lodges. This centuries-old richness of the city, where the mawlid, one of the most important forms of Turkish religious music, was written and composed, is also reflected in vefeyatnâme works. On the other hand, it is seen that the religious music culture, which has developed for centuries since the conquest, was transferred to the Republican Period to a certain extent. Although the closure of lodges and zawiyas in 1925 brought about an important break in the context of lodge music, it is seen that this situation did not have an effect on mosque music in general. The examination of the Bursa religious music culture in the Republican Period as a subject of study is important in terms of the religious and cultural history of the city. Musicians who understood the last period of the Ottoman Empire and the Republican Period became the bridge figures in the transfer of religious music culture to the present. During this period, many performers were trained in the forms of mi'râciyye, mersiye and divine, especially in the field of recitation and mawlid. In addition to this, the chorale activities carried out in the field of mosque and lodge music also draw attention in this period. In terms of grounding the study, in the first part of the research, the musical culture of the Ottoman Period was discussed in the light of vefeyatnames. The religious music life of the Republican Period, which constitutes the second and third parts of the research, has been examined by making use of written, visual and auditory sources as well as personal interviews. This study, carried out on the

axis of forms and individuals, aims to deal with the Bursa religious music culture in the Republican Period with a general approach.

Key Concepts: Bursa, Republic Period, Religious Music, Mosque Music, Tekke Music, Kâri, Mevlidhan, Composer.

ÖNSÖZ

İslam Medeniyeti'nin tarihi serüveni ile şehir kültürü arasında güçlü bir paralellik vardır. Fetihden günümüze Anadolu Türk İslam kültürünü en güçlü şekilde yansıtan şehirlerden biri olan Bursa siyasî, kültürel ve ekonomik açıdan olduğu kadar din ve sanat hayatı bakımından da önemi haiz bir şehirdir. Tarihsel süreçte ilmî birikimi zengin medrese kültürü ile şekillenirken, cami ve dergâhlar da dinî hayata rengini veren iki önemli kurumdur. Hz. Peygamber döneminden itibaren Kur'ân-ı Kerim ve ezan tilaveti ekseninde şekillenmeye başlayan dinî mûsikî kültürüne ait bütün formlar şehrin ibadet mekanlarında icrâ edilegelmiştir. Bunun yanında yetiştirdiği sanatkârlar ile İstanbul'u besleyen bir şehir de olmuştur. Vefeyatnâmeler açısından en zengin şehirler arasında yer alan Bursa'nın geçmişine dair birikimi monografik tarzda yazılan bu eserlerin mûsikîşinaslar bölümlerinde açıkça ortaya konmuştur.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle Cumhuriyet'in kurulma süreci hemen hemen her sahada köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda azamî etkinin hissedildiği sahalardan biri de din ve sanat hayatıdır. Dergâhların 1925'te kapatılması tekke mûsikîsi bakımından dikkate değer bir gerilemeyi beraberinde getirir de cami mûsikîsi önemli ölçüde mevcudiyetini devam ettirmiştir. Bununla birlikte hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi'ni idrak etmiş mutasavvıf mûsikîşinaslar vasıtasıyla bu birikim belli ölçüde günümüze taşınabilmiştir. Cami ve tekke mûsikî açısından Osmanlı Dönemi'nin en mühim merkezlerinden biri olan Bursa, bu alanda yetiştirdiği mûsikîşinaslar ve icrâ edilen formlar bakımından Cumhuriyet Dönemi'nde de önemli şehirlerimizden biridir.

Cumhuriyet Dönemi Bursa'nın dinî mûsikî kültürünü esas alan bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi ve kaynaklarının yazımından sonra şehrin siyasî tarihine genel bir bakış ve dinî mûsikî hayatının temellendirilmesi bakımından şehrin dinî kültürü cami ve dergâhlar çerçevesinde ana hatlarıyla ele alınmıştır. I. bölümde *Ravza-i Evliyâ*'dan başlamak üzere *Yâdigâr-i Şemsî*'ye kadar Bursa vefeyatnâmelerinin mûsikîşinaslar bölümlerinden istifade ederek cami ve dergâh çevrelerinde iz bırakan isimler icrâ ettikleri formlar açısından yüzyıllar halinde verilmiştir. Ayrıca Mehmed Şemseddin Efendi'nin eserleri bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Bursa dinî mûsikî kültürü ele alınarak

şehrin sahip olduğu bu büyük birikim ortaya konmuştur. II. bölümde icrâ olunan formlar ekseninde Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa dinî mûsikî hayatı ele alınmıştır. III. bölümde ise Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'nın dinî mûsikî kültürüne katkı sağlayan mûsikîşinasların hayatları ön plana çıktıkları formlar açısından katagorik olarak verilmiştir. Değerlendirme ve sonuç kısmı ile metin bölümü tamamlanmıştır. Öte yandan II. ve III. bölümlerde verilen bilgilerin temellendirilmesi bakımından ekler kısmında mûsikîşinasların hayatına dair fotoğraf, belge ve bestelere de yer verilmiştir.

Çalışmanın her safhasında kıymetli bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Zinnur Kanık'a, yine bu süreçte çalışmaya katkı sunan Prof. Dr. Adem Apak, Prof. Dr. Abdurrezzak Tek, Mehmed Safiyyüddin Erhan, Dr. Mustafa Efe'ye, kişisel görüşmelerde bilgi ve belgeleri bizimle paylaşan Bursalı mûsikîşinaslara, ailelerine ve öğrencilerine şükranlarımı sunuyorum. Son olarak tezin hazırlanma sürecinde her zaman desteğini gördüğüm değerli eşim Yasemin Hanım'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın şehrin sahip olduğu zengin dinî mûsikî birikimini de ele alan vefeatnâme kültürüne mütevazı bir katkı sunmasını ve yeni çalışmalara kapı aralmasını ümit ederim.

Şemsettin ÇOBAN Bursa 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
DOKTORA İNTİHAL YZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAPSAMI	3
C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	4
D. BURSA TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	5
E. BURSA'DA DİNÎ KÜLTÜR	8

I. BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ BURSA'DA MÛSİKÎ KÜLTÜRÜ

A. OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN XX. YÜZYILA BURSA'DA MÛSİKÎ KÜLTÜRÜ.....	17
B. TEKKELER KAPANMADAN ÖNCE BURSA'DA DİNÎ MÛSİKİNİN DURUMU	42

II. BÖLÜM

İCRÂ EDİLEN FORMLAR VE FAALİYETLER AÇISINDAN

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA DİNÎ MÛSİKÎ

A. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA İCRÂ OLUNAN DİNÎ MÛSİKÎ FORMLARI	46
1. Kur'ân'ı Kerim Tilaveti	46

2. Mevlîd.....	54
a. Süleyman Çelebi Mevlîdi.....	56
b. İpsalalı Ebu'l Hayr Mevlîdi (Mustafa Mevlîdi).....	63
c. Akif Efendi Mevlîdi	66
d. Ertûşî Mevlîdi	69
3. Mi'râciyye.....	70
4. İlâhi	75
5. Mersiye	78
6. Mevlevî Âyini.....	81
B. DİNİ MÛSİKÎ SAHASINDA TEŞEKKÛL EDEN DERNEKLER	84
C. 1960'LARDAN GÜNÜMÜZE BURSA'DA TASAVVUF MÛSİKÎSİ ÇALIŞMALARI VE KONSERLER.....	87

III. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA DİNİ MÛSİKÎ SAHASINDA YETİŞEN MÛSİKÎŞİNASLAR

A. BESTEKÂRLAR	92
1. İsmail Baha Sürelsan	92
2. Mehmed Baha Pars	95
3. Erdinç Çelikkol.....	98
4. Mümin Salman.....	104
5. Abdullah Necdet Tanlak	108
6. Halil Çay	113
7. Orhan Bandak	117
8. Savaş Özkök	121
9. Salih Berkmen.....	135
B. KÂRİLER.....	138
1. Kurrâlar.....	138
a. Harun Soydaş	138
b. Ahmet Hızal (Adalı Hafız).....	141
c. Mustafa Öztürk.....	146
d. Hasan Yeşiller	149

2. Mevlîdhanlar	151
a. Mehmed Şemseddin Ulusoy	151
b. Ahmet Hüsamettin Fındıkoğlu	155
c. Mustafa Kavurmacı	160
d. Mustafa Yavuz	163
e. Erdoğan Ebeoğlu	164
f. Abdullah Yiğit	167
3. Mersiye, Mi'râciyye ve Tevşîhhanlar	168
a. Mehmed Ali Tokuş	168
b. Ahmet Canip Özbayraktar	173
c. Mehmed Safiyyüddin Erhan	176
C. NEYZENLER	179
1. Neyzen Ahmet Argun Aktuğ	179
2. Neyzen Hamdi Delil	181
3. Neyzen İbrahim Benlioğlu	184
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	189
KAYNAKÇA	200
Ek.1: Resimler	211
Ek.2: Belgeler	260
Ek.3: Cumhuriyet Dönemi'nde Bursalı Bestekârların Örnek Eserler.	275
ÖZGEÇMİŞ	310

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser.
a.g.m.	: Adı Geçen Makale, Adı Geçen Madde.
Bkz.	: Bakınız.
BEEK.	: Bursa Eski Eserler Kütüphanesi.
BBŞ.	: Bursa Büyükşehir.
C.	: Cilt.
CÜ.	: Cumhuriyet Üniversitesi.
Çev.	: Çeviren.
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
Dr.	: Doktor.
Ed.	: Editör.
Fak.	: Fakültesi.
Haz.	: Hazırlayan.
Ktb.	: Kütüphanesi.
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
nr.	: Numara.
sy.	: Sayı.
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
TRT.	: Türkiye Radyo Televizyon.
TTK.	: Türk Tarih Kurumu.
TYEKB.	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
UÜ.	: Uludağ Üniversitesi.
vd.	: Ve Diğerleri.
vr.	: Varak.
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

XX. yüzyıl tarih sahnesinde siyasî, askeri, ekonomik ve kültürel bağlamda büyük değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Hem İslam hem de Türk tarihinin en uzun süre hüküm süren devletlerinden olan Osmanlı, bir önceki yüzyılda yaşadığı dağılma ve yıkımın neticesinde bu yüzyılın ilk çeyreğinde tarih sahnesinden çekilmiş ve bıraktığı miras üzerinde pek çok ulus devlet kurulmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık bir asır evvel başlayan çeşitli alanlardaki yenilik hareketleri Cumhuriyet ile birlikte yerini köklü değişikliklere bırakmıştır. Hemen hemen her alanda yaşanan bu büyük değişim hiç şüphesiz din ve ona dair kültürel sahada da derin tesirler bırakmıştır.

Osmanlı Devleti kendinden önce kurulan İslam Devletleri'nin birikiminden de istifade ederek İslam Medeniyeti'ne siyasî ve askerî sahada olduğu kadar dinî kültür ve sanat hayatına katkısıyla da önemi haizdir.¹ Zira kuruluş döneminden itibaren cami, tekke ve medreseler Osmanlı dinî kültürünü besleyen üç temel kurum olmuştur. İşte bu durumun en güzel örneklerinden biri de Bursa'dır. İlim ve hikmetin temsil edildiği medrese, günlük ibadetlerin eda edildiği cami, ahlak ve sanat hayatına hizmet eden dergâhlar yüzyıllar boyu Osmanlı toplumunda din ve sanat hayatının vazgeçilmez kurumları olmuştur.²

Din, medeniyet ve medine kavramları etimolojik olarak aynı kaynaktan türemiştir. Dolayısıyla İslam ile şehir kavramı arasında güçlü bir bağ olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun en güzel örneklerinden biri de Bursa'dır. Zira Bursa, Osmanlı'nın kuruluşundan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yaklaşık altı asır boyunca Osmanlı ilim ve sanat hayatını besleyen en önemli şehirler arasında yer almıştır.

Türk İslam sanatları içinde mümtaz bir yeri olan Osmanlı mûsikî geleneği hiç şüphesiz devletin ilk başkenti olan Bursa'da başlamıştır. Bir taraftan Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nden intikal eden mehter mûsikîsi, öte yandan fetihten sonra inşa edilen cami

¹ Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsikîsi*, (İstanbul: Dergâh Yay. 2011), 33.

² Mustafa Kara, "Cami ve İbadet Psikolojisi", *Bursa'da Dinî Kültür*, Ed. Mustafa Kara, (Bursa: Emin Yay. 2011), 116; Mefail Hızlı, "Bursa'da Eğitim-Öğretim ve Günümüze Ulaşan Medreseler" *Bursa'da Dinî Kültür*, 161.

ve tekkeler de icrâ olunan dinî mûsikîyle varlığını güçlü bir biçimde ortaya koymuştur.³ Her ne kadar erken dönem Osmalı mûsikî kültürüne dair sınırlı bilgilere sahip olsak da ilerleyen yüzyıllarda Bursa'da kaleme alınan vefeyatnâmelerin mûsikîşinaslar bölümlerinde zengin mûsikî birikimine sahip zâkir ve bestekârların varlığı kayıt altına alınmıştır. Selîsi Şeyh Mehmed Efendi'nin (öl.1650) *Ravza-i Evliyâ*'sından başlamak üzere Mısırî Dergâhı son postnişîni Mehmed Şemseddin Efendi'nin (öl.1936) *Yâdigâr-ı Şemsî*'sine kadar Bursa vefeyatnâmeleri olarak isimlendirilen bu eserler Bursa'da Osmanlı Dönemi dinî mûsikî birikimine dair zengin içerikler sunmaktadır.⁴

Özellikle selatin camiler ve dergâh çevrelerinde yüzyıllar boyu devam eden güçlü dinî mûsikî geleneği XX. yüzyılın ilk çevreğine yani Cumhuriyet Dönemi'ne de taşınmıştır. 1925'te tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla her ne kadar Bursa dinî mûsikî kültürü önemli bir kaynağından yoksun kalsa da 1945 sonrası dönemde siyasî iklimdeki yumuşama ile birlikte hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi'ni idrak etmiş mûsikîşinas köprü şahsiyetler vasıtasıyla tekrar bir canlanmadan söz edilebilir.

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye'sinin de önde gelen şehirlerinden biri olan Bursa'nın lâdinî mûsikîsi üzerine bazı çalışma ve derlemeler yapılmış olmasına karşın Cumhuriyet Dönemi dinî mûsikî kültürüne dair kapsayıcı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışmanın amacı hem formlar hem de mûsikîşinas şahsiyetler ekseninde Bursa'nın yüzyıllardır devam eden güçlü dinî mûsikî geleğininin Cumhuriyet Dönemi'ndeki yansımalarını ortaya koymak, son yüzyılın kârî, bestekâr, mevlîdhan, mi'râciyyehan ve mersiyehanlarına dair bilgi ve belgeleri derleyerek kayıt altına almak olacaktır. Bununla birlikte Bursa vefeyatnâmelerininin mûsikîşinas bölümleri taranarak bu isimlerin ana hatlarıyla yüzyıllar halinde yazılmış olması da Bursa dinî mûsikî tarihinin safahatı hakkında güçlü bir fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda şu sorulara cevap aranacaktır:

- Dinî mûsikî kültürünün temellendirilmesi bağlamında Bursa dinî hayatını şekillendiren kurumlar nelerdir?
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bursa'da mûsikînin genel seyri nasıl olmuştur?

³ Mahmut Ragıp Gazimihal, *Bursa'da Mûsikî*, (Bursa: Bursa Yeni Baimevi, 1943), 4.

⁴ Ali İhsan Karataş, *Medeniyet Şehirleri-Bursa*, (İstanbul: İlke Yay. 2019), 174.

- Cumhuriyet öncesi dinî mûsikînin icrâ mekanları nerelerdir?
- Vefeyatnâmelerde zikredilen mûsikîşinasların hal tercemeleri Bursa dinî mûsikî hayatı ve icrâ edilen formlar bakımından nasıl bir tablo ortaya koymaktadır?
- Tekke ve zâviyelerin kapanması Bursa dinî mûsikî hayatında nasıl bir etki bırakmıştır?
- Osmanlı mûsikî geleneğinin en önemli merkezlerinden biri olan Bursa'da Cumhuriyet Dönemi'nde dinî mûsikî kültürünün genel durumu nedir?
- Dinî ve sosyal hayattaki köklü değişikliklerin formlar ve şahıslar ekseninde Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî mûsikî kültürüne yansımaları hangi yönde olmuştur?
- İstanbul Bursa etkileşimi Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî mûsikî hayatını hangi ölçüde etkilemiştir?
- Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da yetişen mûsikîşinasların sanatsal şahsiyetini etkileyen faktörler nerlerdir?
- Bursa'nın Osmanlı Dönemi'nde sahip olduğu zengin dinî mûsikî birikimi hangi ölçüde Cumhuriyet Dönemi'ne taşınabilmiştir?
- Günümüzde Bursa dinî mûsikî hayatının durumu nedir?

Vefeyatnâmeler bakımından en zengin şehirlerden biri de Bursa'dır. 1936'da vefat eden Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Yâdigâr-ı Şemsî* ve *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* adlı eserleri Bursalı mûsikîşinas hafız, mevlîdhan, mi'râciyyehan ve zâkirlere dair kıymetli bilgiler ihtiva etmesiyle bu geleneğin son halkasını oluşturmaktadır. Çalışmamızın bu geleneğe dair mütevazı bir katkı sağlamasını da ümit etmekteyiz. Ayrıca sahaya hizmet etmiş ancak hayatlarına dair herhangi bir çalışma bulunmayan mûsikîşinasların tespit edilerek kayıt altına alınması da çalışmamızı önemli kılmaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAPSAMI

Bir tarih ve dönem çalışması olan tezimiz için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Şehir Kütüphanesi'nin Bursa Belgeliği başta olmak üzere çeşitli kütüphanelerden faydalanılarak kaynak eserler tespit edilmiştir. Bu bağlamda konumuz ile ilgili yazma eser, kitap, tez ve süreli yayınlardan istifade edilmiş, ilgili bölümler not tutma ve

fişleme yöntemiyle kaydedilmiştir. Diğer taraftan bir yönüyle de sözlü tarih çalışması olarak değerlendirilebilecek olan çalışmamız için Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî mûsikî hayatına katkı sağlamış şahsiyetler eğer hayatta ise bizzat kendileriyle, vefat etmiş ise dost ve aileleri ile mülakatlar yapılarak bilgi, belge, fotoğraf, beste ve ses kayıtları temin edilmiştir.

Tezimizin konusu Cumhuriyet Dönemi ile sınırlıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık iki yıl sonra tekke ve zâviyelerin kapatılması sebebiyle dönemin dinî mûsikî kültürü bir bütün olarak değerlendirilmîş, cami ve tekke mûsikîsi formları gibi bir ayrıma tabi tutulmamıştır. Bununla birlikte sosyal ve dinî hayattaki bütünlük ve devamlılığın mutlak olarak zaman dilimlerine ayrılmayacağı düşüncesinden hareketle bir bakımdan Cumhuriyet Dönemi'ne kaynaklık eden Osmanlı Dönemi mûsikî hayatı da çalışmamızın başında vefeyatnâmeler taranarak özet olarak verilmiştir.

C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamız hem sözlü hem de yazılı kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Osmanlı Dönemi mûsikîşinasları ve bu dönemde icrâ edilen dinî mûsikî formlarına dair bilgilerin yazımında Bursa vefeyatnâmeleri esas alınmıştır. Bu bağlamda sırası ile Selîsi Şeyh Mehmed Efendi'nin (öl.1650) *Ravza-i Evliyâ*, İsmail Belîğ'in (öl.1729) *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin (öl.1784) *Gülzâr-ı Sülehâ*, Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif Efendi'nin (öl.1832) *Ravzatü'l Müflihûn*, Bakırcı Mehmed Raşid Efendi'nin (öl.1816) *Zübdetü'l Vekâyî*, Mehmed Fahreddin Efendi'nin (öl.1856) *Gülzâr-ı İrfân* adlı eserleri ile Mehmed Şemseddin Efendi'nin (öl.1936) *Yâdigâr-ı Şemsî* ve *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* adlı eserleri temel başvuru kaynaklarımız olmuştur. Ayrıca ansiklopedik bir eser olarak Kamil Kepecioğlu'nun (öl.1952) *Bursa Kütüğü* de çalışmamızda önemli bir kaynak olarak yer almıştır.

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'ni idrak etmiş mûsikîşinas bir şeyh ve müverrih olarak Mehmed Şemseddin Efendi'nin eserleri çalışmamızın temellendirilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet Dönemi Bursa'sının süreli yayımları, Bursa folkloruna dair eserler ve özel arşivler de kaynaklar arasındadır. Ayrıca Bursalı hafız, mevlidhan, bestekâr ve mûsikîşinaslar ile yapılan kişisel görüşme, onlara

dair yapılan mülakatlarda elde edilen bilgi, belge ve fotoğraflar da tezimizin temel kaynakları arasında yer almıştır.

D. BURSA TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Dünya tarihinin kadim medeniyet merkezlerinden biri de Anadolu Coğrafyası'dır. Milattan önce 2000'li yıllarda Kuzey Anadolu'ya bazı kavimler göç etmiştir. Bu kavimlerden Tiniler Bursa'nın kuzeyine yerleşmiştir. Bursa, İzmit, İzmit hattına yerleşen bu topluluklara Bitinyalı'lar denmiş ve bu isimlendirme yüzyıllar boyu devam etmiştir.⁵

Anadolu'da kültür ve medeniyet merkezi denilince ilk akla gelen şehirlerden biri olan Bursa'nın Bitinya krallarından Prusias tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Şehrin kuruluş tarihi tam olarak bilinmese de bazı kaynaklar milattan önce II. yüzyıl sonlarını bildirmektedir. Kral Prusias'a iltica eden Kartacalı Anibal'ın da şehrin kurulmasında teşebbüsü olmuştur. Şehir en eski yerleşim bölgesi olan Hisar'da eski kalıntılar üzerine kurulmuştur.⁶

Bitinya Krallığı'nın ardından Roma hâkimiyetine giren Bursa, Roma valilerinin yakın ilgisiyle mamur hale getirilmîş, şehirde büyük saraylar ve binalar yapılmıştır. Hatta Roma İmparatoru şehre gelerek o dönemdeki ismi Atranos olan Orhaneli İlçesi'nin yakınlarında bir kasabâ, okul ve dinî yapı inşa ettirmiştir. Bu bölgedeki tarihi kalıntılar günümüzde de mevcudiyetini devam ettirmektedir.⁷

Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Bizans hâkimiyetine giren şehir Müslüman Arap ordularının ve akabinde de Türkler'in akınlarına uğramıştır. Anadolu fatihi olarak bilinen Süleyman Şah tarafından İzmit'in ardından 1080'de fethedilen

⁵ Mülazım Abdülkadir, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, (Haz. M. Fatih Birgül, Dr. Levent Ali Çanaklı), (Bursa: Bursa İl Özel İdaresi Yay. 2008), 26, 27; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları* (Bursa: Hakimiyet Basımevi, 1993), 6.

⁶ A. Memduh Turgut, *Bursa Tarihi*, (Bursa: Bursa Vilayet Matbaası, 1935), 48, 49; Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), (Ankara: Enformasyon ve Dekümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, 2002), C. 1, 194.

⁷ Yusuf Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Uygarlığın İzinde Bursa Tarihi*, (Bursa: BBŞ. Belediyesi Yay. 2013), 44.

şehir, I. Kılıçarslan'ın ölümünün ardından şehzadeler arası taht kavgalarının sonucu tekrar Bizans hâkimiyetine girmiştir.⁸

XIV. yüzyıl ünlü Bizans tarihçisi Pachymeres'e göre bu yüzyıl başlarında Türkler'in Anadolu Coğrafyası'na yayılış sürecinde Bizans hâkimiyetinde kalan üç şehirden biri de Bursa'dır. 1308 yılında Osman Bey tarafından kuşatma altına alınan şehir alınamasa da fethedilen yolda önemli bir adım olmuştur.⁹ On yılı aşkın bir abluka siyaseti neticesinde dışarıdan yardım alamayan şehir 6 Nisan 1326'da Osmanlılar'a teslim edilmiştir.¹⁰

Fetihten sonra şehrin imarına büyük önem veren Osmanlı idarecileri devletin teşkilatlanma sürecini de bu şehirde başlatmış ve ilk para da 1327'de Bursa'da basılmıştır. Eski şehrin bulunduğu sur içindeki manastır camiye çevrilmiş, Osmanlı Devleti'nin ilk sarayı da bu bölgede inşa edilmiştir. Bu bölgeden günümüze kalabilen en eski eser Alâeddin Camii'dir.¹¹

Orhan Gazi tarafından fethedilen Bursa Osmanlı Beyliği'nin merkezi haline gelmiş, Orhan Camii başta olmak üzere pek çok cami, medrese, külliye ve kervansaray yapılmıştır. Nitekim Osmanlılar'ın beylikten devlete dönüştüğü, dinî, ticarî ve kültürel yapıları barındıran şehrin bu bölgesi günümüzde dahi merkezi konumunu sürdürmektedir.¹²

Orhan Gazi'den sonra gelen padişah ve devlet yöneticileri de şehrin mamur hale gelmesine önem vermiş; Yıldırım, Yeşil, Emir Sultan ve Murâdiye gibi semt ve külliyelerin inşasıyla dinî, ilmî ve ticari olarak da konumunu güçlendirmiştir. 1402'de gerçekleşen Ankara Savaşı'nda Yıldırım'ın Timur'a mağlup olması şehrin Timur orduları tarafından yağmalanması ve yakılmasına sebep olmuştur. Ankara Savaşı sonrası fetret döneminde şehrin gelişimi bir duraklama dönemi yaşasa da özellikle II. Murad döneminde Bursa hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir.¹³ Bursa şehrinin Osmanlı hakimiyetine girmesi akabinde yaşadığı bu hızlı değişim ve gelişim süreci İbn

⁸ Engin Yenal, *Osmanlı Başkenti Bursa*, (Bursa: BBŞ. Belediyesi Yay. 2012), 46.

⁹ Aşıkpaşazâde, *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, (Haz. Adsız), (İstanbul: MEB. Yayınları, 1992), 14, 15.

¹⁰ Akif Koçyiğit vd., *Prusa'dan Bursa'ya*, (Bursa: BBŞ. Belediyesi Yay. 2005), 23.

¹¹ Ali İhsan Karataş, *Medeniyet Şehri Bursa*, (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019), 40.

¹² Halil İnalçık, "Bursa'nın Tarihine Genel Bir Bakış", *Bursa'da Dinî Kültür*, (Haz. Mustafa Kara), (Bursa: Emin Yay. 2011), 21.

¹³ İnalçık, "Bursa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 1992), 6/446.

Battûta ve B. De La Broguiere gibi Müslüman ve Gayrimüslim ünlü seyyahların eserlerinde nakledilmiş ve hemen hemen her yönüyle muazzam bir belde olarak ifade edilmiştir.¹⁴

Bursa Fatih Sultan Medmed'in İstanbul'u fethinden önce Edirne ile birlikte Osmanlı'nın ikinci başkenti olarak önemini muhafaza ederken İstanbul'un fethi sonrasında ikinci planda kalmıştır. Şehrin önde gelen pek çok ailesinin İstanbul'a göç etmesi de bu durumu etkilemiştir. Bununla beraber siyasî önemini yüzyıllar boyu devam ettirdiği gibi ticarî bir merkez olarak da devletin gelişmesine katkı sağlamıştır.¹⁵

Bursa Fatih dönemindeki iktisadî gelişiminin yanında doğuya yapılan seferlerde bir askeri üs olma niteliği de kazanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in ölümünün ardından oğulları II. Beyazıt ve Sultan Cem'in taht kavgasının önemli bir sembolü olmuş, hatta Cem Sultan şehre hakim olup adına para bastırarak on sekiz gün saltanat sürmüştür. Cem Sultan hadisesi dışında zaman zaman bazı siyasî ve isyan nitelikli olaylar da vuku bulmuştur. Bursa tarihi bakımından en dikkat çekici hadiselerden biri de XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu yüzyılın sonları ve XVII. yüzyıl başlarında Celâli İsyânları'nın hedefi haline gelmiş olmasıdır.¹⁶

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Bursa genel itibariyle sakin bir dönem geçirmiş olup imparatorluğun parçalanma sürecinde 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunan işgaline uğramıştır. 2 yıl 2 ay 2 gün süren esaretin ardından 11 Eylül 1922 tarihinde Yunan işgalinden kurtarılmıştır.¹⁷

Coğrafi konumu ve iklimiyle tarih boyunca pek çok medeniyete beşik olan Bursa Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle Cumhuriyet Dönemi'nde de aynı adla kurulan ilin adı olmuştur. Günümüzde de nüfusu, sosyo- kültürel ve ticarî yapısıyla ülkemizin en önde gelen şehirleri arasında yer almaktadır.

¹⁴ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykur), (İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2000) C. 1, 428.

¹⁵ Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, (Bursa: Bursa Hakimiyet Basımevi, 1993), 21.

¹⁶ İnalçık, "Bursa", 6/ 447.

¹⁷ Koçyiğit vd., *Prusa'dan Bursa'ya*, 26; Dr. Osman Şevki Uludağ, *Bursa ve Uludağ*, (Ankara: Bursa İl Özel İdaresi Yeşil Şehir Kitaplığı, 2009), 37; İnalçık, "Bursa'nın Tarihine Genel Bir Bakış", 29.

E. BURSA'DA DİNÎ KÜLTÜR

İlâhi mesajın muhatabı olan insan, onu diğer varlıklardan ayıran akli melekelerinin yanında daima güzel olanı tasavvur etme ve meydana getirebilme melekesiyle de yaratılmıştır. İslam öncesi kadim medeniyetlerde olduğu gibi İslam Medeniyeti'nin gelişiminde de şehir kültürü önemli bir yet tutmuştur. Nitekim Kurân'ın ifadesiyle şehirlerin anası (*Ümmü'l-Kurâ*)¹⁸ olan Mekke ile başlayan mekânsal ve zihinsel inşa serüveni İslam'ın inanç, ibadet, ahlâk ve estetik tasavvurunun en üst seviyede temsil edildiği şehirler Medine, Şam, Kahire, Bağdat, Buhârâ, Semerkant, Kurtuba, Diyarbakır, Sivas, Konya, Bursa, Edirne ve İstanbul ile devam etmiştir.

Kadim tarihi, eşsiz tabii güzellikleri ve zengin folkloruyla efsanelere konu olan Bursa¹⁹ Osmanlı Beyliği'nin fethiyle birlikte kısa sürede İslam şehir kültürünü yansıtan bir hüviyet kazanmıştır. Osmanlı Beyliği'nin ilk başkenti olması hasebiyle siyasî olduğu kadar dinî, ilmî ve kültürel müesseseleriyle önemi haizdir. Zira fetihden hemen sonra inşa olunan cami, medrese, külliye ve degah gibi yapılar ile mamur bir İslam şehrine dönüşen Bursa, bu birikimini onu fetheden Osmanlı Beyliği'nin yanında Anadolu Coğrafyası'nda köklü bir Türk İslam geleneğini beylikler dönemine miras bırakan Anadolu Selçuklularından da almıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa'da şehre kimlik kazandıran camiler, medreseler, tekke zâviyeler, külliyeler ve kervansaraylar siyasî teşkilatlanmasına paralel olarak güçlü bir dinî kültürün varlığına da işaret etmektedir.²⁰

Bursa 1326'dan itibaren özellikle İstanbul'un fethine kadar ilmî ve kültürel hayat bakımından zengin bir yapıyı bünyesinde barındırmıştır. Zira bu süreçte Osmanlı devlet adamlarının yanında Süleyman Çelebi (öl.1421), Emir Sultan (öl.1429), Molla Fenârî (öl.1431), Molla Yegân (öl.1461), Molla Hayâlî (öl.1470), Molla Hüsrev (öl.1480) ve Molla Zeyrek (öl.1497) gibi ilim ve tasavvuf erbabı başta olmak üzere Ahmed Oğlu Şükrullah Çelebi (öl.1464?), Mehmed Neşrî (öl.1520?), İsmail Beliğ (öl.1729) ve Cizyedarzâde Ahmed (öl.1794) gibi tarihçiler de yetişmiştir.²¹

¹⁸ *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2012), Şûrâ Sûresi, 42/7; En'âm Sûresi, 6/92.

¹⁹ Fazıl YENİSEY, *Bursa Folkloru*, (Bursa: Bursa Vilayet Matbası, 1955), 9.

²⁰ Mustafa KARA, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, (Bursa: Osmangazi Belediyesi. Yay. 2017), 14.

²¹ İncelik, *a.g.madde*, 448.

Fetihden kısa süre sonra inşa edilen ve günümüze de ulaşan başta Orhan Camii ve Külliyesi olmak üzere Hüdavendigâr Camii ve Külliyesi, Yıldırım Camii ve Külliyesi, yine Sultan Yıldırım'ın Niğbolu Savaşı'nın ardından bir şükür nişanesi olarak inşa ettirdiği Ulu Camii, Muradiye Camii ve bu külliyeler etrafında şekillenen mahallelerde yapılan pek çok camii ve mescid Bursa dinî kültürünü şekillendiren en önemli mekanlar olmuştur. Bunun yanında bünyesinde barındırdığı medreseler ile tekke ve zâviyeleri dinî yapıya ve kültüre rengini veren diğer iki kurum olmuştur.²² Osmanlı kuruluş dönemi atmosferine bakıldığında Bursa, Anadolu Selçuklu hakimiyet ve kültürünü güçlü bir şekilde yansıtan Konya ve Sivas şehirlerinde olduğu gibi daha çok fıkıh kültürünü yansıtan bir merkez olmanın aksine aynı zamanda medrese ehli birer sufi olan Davûd-i Kayserî ve Dursun Fakih gibi isimler ile birlikte Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad ve Abdal Kumral gibi güçlü sufi şahsiyetlerin ve tasavvuf kültürünün nüfuzu da altındadır.²³

Dinin toplumsal bir değer olmasının yanında Osmanlı devlet yöneticileri içinde daha başlangıç döneminden itibaren bir meşruiyet vasıtası olduğu da söylenebilir. Nitekim devletin kurucusu Osman Gazi'nin Şeyh Edebalı'ye damat olması, İznik'in fethi akabinde ilk medresenin burada kurulması, Orhan Gazi ve kardeşi Alaadin Bey'in Bursa ve civarının fethinde kullandığı güçlü bir din dili ve gaza anlayışı buna işaret etmektedir. Kuruluş döneminde dinî kültürü şekillendiren temel dinamiklerden tekke ve zâviyelerin Osmanoğulları tarafından himayesinin yanında Alaaddin Bey'in devlet idaresi yerine Bursa yakınlarında bir dergâh kurarak makam ve mevkiden uzak mutasavvıfâne bir hayat sürmesi erken dönem Osmanlı tarihçilerinden Mehmed Neşrî'nin naklettiği bilgilerdendir.²⁴ Bu bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlet elitinin çevresinde güçlü bir sûfi düşüncenin hakim olduğu söylenebileceği gibi Osmanoğulları ailesinin tebea nezdinde ki meşruiyetine de önemli bir katkı sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkan ve ciddi boyutlarda münakaşalara sebep olan tekke-medrese çekişmesi kuruluş dönemi Bursa'sında bu

²² İnalçık, *a.g.makale.* 27.

²³ Kazım BAYKAL, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, (Haz. Kadir Atlansoy), (Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1999), 21.

²⁴ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, (Haz. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen), (Ankara: TTK Yayınları, 1949), C. 1, 149.

durumun aksine bir bütünlük içerisinde olmuştur. Zira tekkede şeyh, cami de imam, medresede müderris pek âlim ve mutasavvıf şahsiyetin varlığı bu devrin dinî kültürü açısından dikkate değer bir bilgidir.²⁵

Osmanlı hâkimiyeti boyunca dinî kültür alanında cami, tekke ve medrese üçlüsünün önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Devletin kuruluş devrinden itibaren camiler dinî kültürün halka aktarılması ve bu geleneğin sürdürülmesinde etkin rol oynamıştır. Medreseler bilginin daha üst düzeyde ele alınarak akademik anlamda dinî sahaya katkı sağlamışken tekkeler ve zâviyeler de çok geniş yelpazedeki müntesibi ile dinî hayatı sosyal, kültürel ve sanatsal boyutta desteklemiştir.

Konuyu bu üç kurum üzerinden incelediğimizde Bursa'da dinî kültüre sağladığı katkı açısından ayrı ayrı ele alınması yerinde olacaktır. Müslümanların kutsal mekanı ve kıblesi olan Kabe'ye ve Mekke şehrine Kurân'ı Kerim'de büyük bir kutsiyet atfedilmiştir.²⁶ İslam Medeniyeti'nin en kutsal şehrinin merkezinde Kabe olduğu gibi aynı inanç sistemi etrafında kurulan bütün İslam şehirlerinin kalbinde de camiler olmuştur. Bursa'da bu durumdan hali olmayıp bilakis bünyesinde barındırdığı cami ve külliyesi ile mabet ve inanç etrafında şekillenen bir şehir ve mahalle kültürünün en güzel örneklerini sunmuştur.²⁷

Osmanlı devlet yöneticilerinin hayatında dinî inanç ve uygulamaların belirginliği erken dönem Osmanlı tarihiyle ilgili kaynaklarda belirtilmektedir.²⁸ Nitekim fetihlerde kullandıkları din dili ve gaza anlayışı bu durumun bariz bir göstergesi olduğu gibi fethedilen bölgeler gayrimüslim beldesi ise o beldenin en büyük mabedinin bir fetih nişanesi olarak camiye çevrilmesi yöneticilerin ve Osmanlı toplumunun dinî anlayışının bir tezahürü niteliğindedir. Ertuğrul Bey, Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr ve Yıldırım gibi erken dönem Osmanlı padişahlarının bir taraftan devletin kuruluşunu tesis edip diğer taraftan da toplumsal yapıyı güçlendirmek adına

²⁵ Mustafa Kara-Bilal Kemikli, *Süleyman Çelebi ve Mevlid, Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Bursa: Osmangazi Bel. Yay. 2007), 21.

²⁶ Âl-i İmrân Suresi, 3/96-97.

²⁷ Geniş bilgi için Bkz. *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri*, I-IV. Komisyon, (Bursa: BBŞ. Belediyesi. Yay. 2011-2017)

²⁸ Neşri, *a.g.e.*, C. 1, 73, 305.

yapmış oldukları dinî ve hayrî hizmetler yine Neşri'nin 'Cihannümâ'sında nakledilen bilgiler arasındadır.²⁹

Devletin kuruluş ve kurumsallaşmasına şahit olan Bursa şehrinin bünyesinde barındırdığı camilerin toplumun dinî hayatının merkezi olmasının yanı sıra siyasî ve sosyo-kültürel açıdan da pek çok işlevi olmuştur. Bu cümleden olarak beş vakit, cuma ve bayram namazları gibi ibadetler başta olmak üzere Hazreti Peygamber döneminde Mescid-i Nebevi de başlayan bir eğitim ve öğretim mahalli olma işlevi Osmanlı Dönemi Bursa camileri içinde söylenebilir. Camilerde ders halkası oluşturma geleneği Bursa camilerinde de yüzyıllar boyu devam etmiş olup şehrin dini kültürüne bu bağlamda önemli bir katkı sağlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde günümüze gelince değin yaz döneminde camilerde Kurân'ı Kerim ve dini bilgilerin öğretilip belli surelerin ezberletilmesi bu uygulamanın bir devamı niteliğindedir.³⁰

Osmanlı toplumu Bursa'sında camiler İslamî ilimlerin öğretildiği önemli bir mekan olmanın yanında İslam hukuk sistemi içerisinde adalet hizmetlerinin yerine getirildiği bir merkez olması hasebiyle de önemi haizdir.³¹

Bir diğer boyutuyla camiler mimari, mûsikî, hat, süsleme ve ahşap işleme sanatlarında İslam estetik anlayışının sunulduğu en müstesna mekanlar olmuştur. Başta A'râf Sûresi 31. Ayet olmak üzere pek çok ayet ile Hz. Peygamber'in güzel ve estetik olanı teşvik eden hadîs-i şerîfleri evrensel bir İslam sanatının da kaynağı olmuştur.³²

İslam sanat anlayışı açısından değerlendirildiğinde camiler yukarıda bahsettiğimiz sanat dallarının yanında şüphesiz ki dinî mûsikîmizin de kaynağı olmuştur. Hatta klasik mûsikîmîzi bir mevhibe-i ilâhiyye olarak kabul eden sanatkâr ve müzikologlar dinî lâdinî gibi bir ayrıma tabi tutmaksızın mûsikî kültürümüzün menşei olarak dinî, yani camiye görmüştür.³³ Nitekim Hz. Peygamber dönemi başta olmak üzere İslam tarihi

²⁹ Neşri, *a.g.e.*, C. 1, 75.

³⁰ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, "Cami" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1993), 7/51.

³¹ Önkal-Bozkurt, "Camii", 52.

³² Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ*, (İstanbul: Marifet, Yay. 1998), 51.

³³ Fatih Koca-Ahmet Hakkı Turabi, "Cami Mûsikîsi", *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yay. 2017), 72.

boyunca Kurân'ı Kerim ve ezanların güzel bir edâ ve sadâ ile okunması hususunda bir tercih ve takdirin olduğu bilinmektedir.³⁴

İslam tarihinin en uzun ömürlü devletinin kurulduğu Bursa'daki camiler de bu bağlamda yüzyıllar boyu İslam sanatlarının en güzel örneklerini bünyesinde barındırmış, cami ve külliyelerinin dinî kültürün tesisinde ve ihyasında ki katkısı büyük olmuştur. Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın büyük kıraat âlimi İmam Cezerî'yi Ulu Cami'de bu hususta vazifelendirmesi³⁵ başta olmak üzere Osmanlı erken dönem Bursa'sında cami merkezli bir ilim ve kültür ortamına işaret etmektedir. Osmanlı kuruluş devri olarak kabul edilen bu erken dönemde inşa edilen selâtin camilerinde kıraat ve buna bağlı cami mûsikîsinde pek çok kârî ve mûsikîşinas yetişmiş hatta bu yönüyle yüzyıllar boyu İstanbul'u besleyen bir kaynak da olmuştur. Nitekim dönem itibariyle cami mûsikîsinde güçlü tilavet ve mevlîd kültürünün varlığı bu duruma işaret etmektedir. Mûsikî kültürü bağlamında Bursa İstanbul etkileşimi ve Bursa'nın dinî kültür havzasında yetişen kârî ve mûsikîşinaslar hakkında detaylı bilgiler bir sonraki başlık altında verilecektir.

Fetihten sonra Bursa'da dinî kültürün oluşmasında bir diğer önemli müessese tekkelerdir. Bursa Osmanlı'lar tarafından fethedilmeden önce Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi'nde Anadolu Coğrafyası'nda belirgin bir tasavvuf kültürünün varlığı dönemin seyyahlarının naklettiği bilgiler arasındadır. Bursa civarında da fetih döneminde tekke kültürüne ait bir takım yapıların varlığı bunu açıkça ortaya koymaktadır.³⁶

Tekke ve zâviyelerin başta ibadet hayatı olmak üzere buldukları mahalde pek çok fonksiyonları olmuştur. Onları vareden şehirlerin dinî hayatında belirgin bir vasfının yanında kültür, sanat ve edebîyat hayatındaki etkisi de büyüktür. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren padişah ve devlet ricalinin çevresinde fakihler kadar mutasavvıfların da varlığı bilinmektedir³⁷ Nitekim örnek şahsiyetleri ve eserleriyle gönül terbiyesi ekseninde birer âbide şahsiyet olan Somuncu Baba, Hacı Bayram Velî, Emir Sultan, Eşrefoğlu Rûmî, Mehmed Muhyiddin Üftâde, Aziz Mahmud Hüdâyî,

³⁴ Uludağ, *a.g.e.*, 106, 108.

³⁵ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l Cezerî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1999), 20/552.

³⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, C. 1, 430.

³⁷ Hasan Basri Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2000), 288.

Niyâzî-i Mısrî ve İsmail Hakkı Bursevî gibi isimler Osmanlı toplumuna mal olmuş Bursalı veya bir dönem bu şehirde ikamet etmiş sufi şahsiyetler arasındadır. Hem yaşadıkları dönemde hem de vefatlarının ardından halkın yakın ilgi ve hürmetini gördükleri gibi Osmanlı devlet yöneticilerinin ilgi ve desteğiyle saydığımız mutasavvıflar etrafında Bursa'da tasavvuf kültürü de şekillenmiştir.

Bursa'da dinî kültür açısından tekke ve zâviyelerin işlevine geçmeden önce Bursa dergâhları hakkında genel bilgiler vermek yerinde olacaktır. Anadolu Coğrafyası'nın fethiyle birlikte Anadolu'da tasavvufî düşünce de sistemleşip kurumsallaşmıştır. Siyasal açıdan XII. ve XIII. yüzyıllar Anadolu Müslüman toplumlarının bir taraftan Moğol İstilasını, diğer taraftan Haçlı Seferleri'nin yıpratıcı ve yıkıcı etkisinde kaldığı bir dönemdir. Tasavvufî düşünce ve tarikatlar bu dönemdeki zorlu süreçte bir sığınak olduğu gibi Anadolu Müslüman toplumları açısından varoluşsal bir dayanak da olmuştur.³⁸

Beyliklerden Osmanlı'ya geçiş sürecinde Anadolu kültür havzasındaki tarikatların bir kısmı Anadolu dışında kurulmuş olup daha sonraki süreçte bu bölgede yayılmıştır. Bağdat'ta Abdülkadir Geylânî'nin kurucusu olduğu Kâdiriyye, Ahmed er-Rifâî'nin Basra'da kurduğu Rifâiyye, Bahâeddin Nakşibend'in Buhârâ'da kurduğu Nakşibendiyye, Ömer Halvetî'nin Herat'ta kurduğu Halvetiyye bu tarikatlardandır. Nitekim bu tarikatlar günümüze kadar mevcudiyetini devam ettirmiş, Anadolu tasavvufî geleneğinde önemli bir mevkiye sahip olmuştur. Bunun yanı sıra yine Anadolu Coğrafyası dışında kurulup Selçuklu Devri ile Osmanlı erken döneminde varlığı ve tanınırlığı olan Kübreviyye, Yeseviyye ve Sühreverdiyye gibi tarikatlar Kâdiriyye, Rifâiyye ve Nakşibendiyye gibi yaygınlık ve süreklilik kazanamamıştır. Diğer taraftan Bektâşiyye, Mevleviyye ve Bayrâmiyye ve Celvetiyye de Anadolu'da kurulan tarikatlar olup Osmanlı'nın din, kültür ve sanat hayatında yüzyıllar boyu etkisi devam eden tasavvufî birer mektep olmuştur.³⁹

Osmanlı Dönemi Bursa dinî kültürü bağlamında Bayrâmiyye'nin özellikli bir yeri olmuştur. Nitekim Emir Sultan ve Somuncu Baba gibi tasavvuf büyükleri ile muasır olan Hacı Bayram Velî müridi Hızır Dede ile Celvetiyye'nin Pîr-i evveli Mehmed

³⁸ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 18.

³⁹ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 19.

Muhyiddin Üftâde'yi etkilemiş, bu sebeple önce Bursa, daha sonra da Aziz Mahmud Hüdâyî vasıtasıyla İstanbul'un dinî ve mûsikî hayatında önemli tesirler bırakmıştır.⁴⁰

Osmanlı kuruluş devrinden itibaren tasavvufî düşünce ve tarikatların din ve sosyal bakımından etkin olduğu Bursa'da cami, medrese ve tekkeler bir bütünlük içinde dinî hayatı şekillendirmiştir. İlim ehli medreselerde ders okutup camilerde halka şer'î ilimleri öğretmiş; aynı zamanda birer mutasavvıf olarak da tekke ve zâviyelerde zikir ve sohbet meclisleriyle irşat hizmetlerini yerine getirmiştir. Osmanlı kuruluş döneminin mutasavvıf şahsiyetleri irfanî öğretinin yanında medrese eğitimine de yönelmiştir. Medrese âlimleri ise şer'î ilimlerin yanında genel olarak kendilerini tasavvufî-irfanî gelenekten besleme ihtiyacı da hissetmiştir. Nitekim Şeyh Edebâlî'den tefsir, hadis ve fıkıh ilimleri tahsilinin yanında ondan seyr u sülûkunu da tamamlayıp Osman Gazi adına ilk hutbeyi okuyan Dursun Fakih,⁴¹ İznik'te ilk Osmanlı medresesini kuran Dâvud-i Kayserî⁴² ile ilk Şeyhülislam Molla Fenârî'nin sahip olduğu tasavvuf anlayışı kuruluş devri Osmanlı'sında Bursa'da güçlü bir dinî yapının kurulmasında öncülük ettiği gibi; kuruluş devrinde medrese mensuplarıyla tekke ehlinin arasında kayda değer münakaşaların ortaya çıkmasına da fırsat vermemiştir. Mutasavvıfların aynı zamanda ilim ehli olmaları devlet ricali ve halk nezdinde onlara büyük bir itibar sağladığı gibi kuruluş dönemi padişahlarından her birinin manevî şahsiyetini takdir ettiği bir şeyhi de olmuştur. Nitekim Osman Gazî'nin Şeyh Edebâlî ile, Orhan Gazî'nin Geyikli Baba ve benzeri ahî şeyhleriyle, bizzat Ahî reisi bulunan I. Murad'ın yine Ahîler'le, Yıldırım Bâyezid'in damadı Emir Sultan'la, II. Murad'ın da Hacı Bayram Velî ile ünsiyeti Osmanlı Sultanları'nın tasavvuf erbabına olan hürmeti, kuruluş döneminde Bursa'daki dinî tasavvufî yapının güzel birer örneğidir. Sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan tekke-medrese çekişmesinin had safhaya ulaştığı Kadızâdeliler Sivâsîler mücadelesi ile Bursa ölçeğinde Niyâzî-i Mısırî Vâni Mehmed Efendi münakaşaları bu çekişmelerin ulaştığı boyutu bizlere gösterirken kuruluş devri Bursa'sında bu durumun aksine Osmanlı medrese geleneğini kuran ulemânın aynı zamanda Ekberî gelenekten gelen alimler olduğu görülmektedir. Nitekim Şeyh Edebâlî'nin Merv şehrinde doğup dönemin bir ilim

⁴⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî*, (Ankara: DİB. Yay. 2016), 22.

⁴¹ Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (Haz. Muhammed Hekimoğlu), (İstanbul: TYEKB. Yay. 2019), 26; Hasan Aksoy, "Dursun Fakih" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1995), 10/7.

⁴² Taşköprüzâde, *Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, 30.

merkezi olan Şam'da zâhirî ilimler tahsil ederken diğer taraftan da Şeyhü'l-Ekber İbn-i Arabî'den ders aldığı değerlendirilmektedir. Bunun yanında İbn-i Arabî'ye izafe edilen 'eş-Şeceretü'n Nu'mâniyye fî Devleti'l Osmâniyye' adlı eserde Osmanlı'nın kurulacağına müjdelenmesi devletin kuruluşunda manevi olarak haminin İbn-i Arabî olduğu inancını doğurmuştur.⁴³ Bunun yanında zâhirî ilimler ile tasavvufu kendinde birleştirip İznik'te kurulan ilk Osmanlı medresesinin baş müderrisi olan Dâvûd-i Kayserî'nin İbn-i Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem*'ine yazdığı *Matlâ'u hususi'l kilem fî meânî fusûsi'l hikem* adlı eseri bu bağı doğrular niteliktedir.⁴⁴ Dâvûd-i Kayserî'den sonra resmen ilk Osmanlı Şeyhülislam'ı makamına getirilen Molla Hamza Fenârî'nin İbn-i Arabî ekolünün en önemli temsilcilerinden biri Sadreddin el-Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb*'ı üzerine yazdığı şerhi *Misbâhu'l-Üns*'ü Molla Fenârî'nin Ekberî geleneğe bağlılığının iki önemli örneğidir.⁴⁵ Dolayısı ile hem devlet ricalinin desteği ve ilgisi hemde toplumun rağbetiyle XIV. yüzyıldan günümüze değin Bursa'da güçlü bir dinî kültürün oluşmasında tasavvufî cereyanların önemi hazidir.

Dönem ve yüzyıllara göre farklılık arz etmekle birlikte 1903 yılında kaleme alınan ve Bursa tasavvuf kültürü açısından önemli kaynaklardan Hasan Tâib Efendi'nin *Hâtıra Yahut Mir'âtı Burusa* adlı eserinde dönem itibariyle Bursa tekkelerinin adedi 36 olarak verilmiştir.⁴⁶ *Bursa Kütüğüne* göre tekke zâviyelerin kapatıldığı 1925 yılında Bursa'da 11 Nakşibendî, 1 Mevlevî, 6 Kâdirî, 5 Celvetî, 13 Halvetî, 2 Rufâî ve 2 Sâdî tekkesi olmak üzere 40 dergâh mevcuttur.⁴⁷ Bir diğer kaynağa göre ise 1925 yılından önceki yakın dönemde 36 ila 39 arası değişen sayılar verilmiştir.⁴⁸ 1927 yılında Bursa Coğrafyası'yla ilgili kaleme alınan bir başka eserde ise 41 adedi Bursa merkezde olmak üzere toplam 46 tekkeden bahsedilmektedir.⁴⁹

⁴³ Mahmut Erol Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar 1*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 20.

⁴⁴ Mehmet Bayraktar, "Dâvûd-i Kayserî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1994), 9/ 34.

⁴⁵ Mahmud Erol Kılıç, "Ekberîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1994), 10/545; Kılıç a.g.e. 20.

⁴⁶ Hasan Tâib Efendi, *Hâtıra Yahut Mir'âtı Burusa*, (Haz. M. Fatih Birgül), (İstanbul: Gaye Kitabevi, 2007), 24.

⁴⁷ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, (Haz. Prof. Dr. Hüseyin Algül, Prof. Dr. Osman Çetin, Prof. Dr. Mefail Hızlı, Prof. Dr. Mustafa Kara, Doç. Dr. Asım Yediyıldız), (Bursa: Bursa Kültür AŞ. Yay. 2009), C. 4, 173.

⁴⁸ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 68.

⁴⁹ Genel Kumay Başkanlığı Coğrafya Encümeni, *Cenûbî Marmara Havzası Bursa Vilayet Coğrafyası*, (Haz. Dr. M. Fatih Birgül, Dr. Levent Ali Çanaklı), (Ankara: Bursa İl Özel İdaresi Yeşil Şehir Kitaplığı, 2009), 106.

Bu hususta bilgi veren eserler incelendiğinde Şu bilgiler dikkatimizi çekmektedir: Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında Bursa’da tekke adedi en fazla olan tarikatler Nakşibendiyye ile Halvetiyye’nin kollarıdır. Dinî tasavvufî yönünün yanında sanatsal yönü ile de birçok mûsikîşinası bünyesinde barından Halvetiyye Tarîkatı’nın 13 dergâhının bulunması dikkate değer bir başka bilgidir. Bunun yanında cehrî zikir ile tarikat âyinleri gerçekleştiren ve Bursa’da tekke mûsikîsine yüzyıllar boyu hayat veren Kâdirîlik ve Mevlevîlik de dinî ve sanatsal hayat bakımından önemli katkılar sağlamıştır. XVI. yüzyıl Bursa’sının bir aynası olarak Mehmed Muhyiddin Üftâde’nin tasavvufî şahsiyeti etrafında Şekillenen Celvetiyye’nin hem Bursa’da hem de Aziz Mahmud Hüdâyî vasıtasıyla İstanbul’daki varlığı ve etkisi yüzyıllar boyu devam etmiştir. Celvetiyye’nin Pîr-i sâni kabul edilen Aziz Mahmud Hüdâyî bir Şair ve bestekâr olarak sanatsal yönü ile Celvetî dergâhlarında dinî mûsikîmiz açısından büyük mûsikîşinasların yetişmesine de zemin hazırlamıştır. Nitekim Celvetiyye’nin yetiştirdiği mûsikîşinaslar bu bağlamda Bursa dinî mûsikî hayatının ihyasının yanında özellikle dinî mûsikî bağlamında Bursa-İstanbul irtibatı ve etkileşiminin de bir sembolü olmuştur.⁵⁰ Osmanlı Dönemi Bursa dinî kültürünü Şekillendiren müesselerden biri de medreseler olmakla birlikte Şehrin dinî mûsikî kültürü bağlamında herhangi bir etkisinin olmaması sebebiyle detaylı bilgiler verilmeyecektir.

⁵⁰ Hasan Kamil Yılmaz, “Celvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 1993), 7/275.

I. BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ BURSA'DA MÛSİKÎ KÜLTÜRÜ

A. OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN XX. YÜZYILA BURSA'DA MÛSİKÎ KÜLTÜRÜ

Anadolu Coğrafyası'nda XIII. yüzyıl siyasî olarak bir taraftan Moğol baskısının diğer taraftan Haçlı Seferleri'nin baskı ve kıskacındaki bir dönemdir. Yüzyılın sonunda kurulan Osmanlı sosyal, kültürel ve siyasî açıdan Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir devamı niteliğindedir. Nitekim Osmanlı'da devletin ve sosyal hayatın teşkilatlanmasında pek çok unsur Anadolu Selçukluları'ndan alındığı gibi Türkler'deki kadim askerî mûsikî kültürünü yansıtan mehter teşkilatının da Selçuklu'dan Osmanlı'ya intikal ettiği bilinmektedir.⁵¹ Mûsikî açısından da aynı şeyi söylemek mümkündür zira kuruluş devrinde özgün bir Osmanlı mûsikî kültüründen bahsetmek yerine geleneksel mehter mûsikîsi ile cami ve tekke ekseninde şekillenen bir mûsikî çerçevesinden söz edilebilir. İbn Battûta'nın ünlü seyahatnamesindeki Bursa ile ilgili bölüm konumuz açısından dikkate değer bilgiler vermektedir. Bursa'da ziyaret ettiği Âhî zâviyesinde bir Muharrem akşamı güzel sesli hafızların Kur'ân'ı Kerim tilavet ettiğinden bahsettiği gibi orada bulunanlardan bazılarının vecd halini yaşayarak semâ ettiklerini de nakletmektedir.⁵² Dolayısıyla semânın olduğu bir mecliste onları bu manevi hale hazırlayacak bir dinî mûsikî birikiminin varlığı da ihtimal dışı değildir. Ancak bu gün elimizdeki belgelerle bu durumu tevsik etmek mümkün değildir.

Osmanlı tarihinde önemli bir siyasî merkez ve kurucu şehir olan Bursa, 1326'da fethiyle birlikte çok kısa sürede mamur hale getirilmîş, siyasî sahada olduğu kadar ilim kültür ve sanatta da bir merkez halini almıştır. Şehre kimliğini veren Türk İslam kültürünün bir yansıması niteliğindeki selatin camileri ile zikir ve tevhid kültürünün kaynağı olan tekkeler dinî hayatın iki büyük sembolü olduğu gibi mûsikî kültürünün yerleşip gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.⁵³

⁵¹ Nuri Özcan, "Mehter", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV. Yayınları, 2003), 28/ 545.

⁵² İbn Battûta, *Seyahatnâme*, C. 1, 428.

⁵³ Muhammet Zinnur Kanık vd. *81 İlde Kültür ve Şehir*, (Bursa: Bursa Valiliği Neşriyatı, 2021), 383.

Tasavvuf tarihi bakımından zengin bir birikime sahip olan Bursa'da mûsikî kültürünün erken devirlerde sahip olduğu birikim ve zenginlikte şüphesiz ki Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminin etkisi büyüktür. Öte yandan her ne kadar mûsikî içinde barındığı inanç ve kültür ortamının renklerini taşısa da, onun evrensel niteliğinden dolayı insanlığın ortak bir mirası olduğu da düşünülebilir. Bu bağlamda bu gün belgelerle ortaya konulmasa da kadim bir Bizans şehri olan Bursa'da Bizans dinî müziğine ait bir takım kalıntıların varlığı bilinmekte ve bu birikimin az çok Osmanlı kuruluş devri Bursa'sına intikal ettiği düşünülmektedir.⁵⁴ Diğer taraftan hem Bursa hem de Osmanlı mûsikî tarihi bakımından ilk süreli yayın olma niteliğini taşıyan ve Bedrettin Pars Bey Zâviyesi son şeyhi Mehmed Baha Pars tarafından 1919'da çıkarılan *Âlem-i Mûsikî* adlı dergide Ziya Şakir Bey Bursa mûsikî tarihi açısından aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Orhan Gazi tarafından fethedildiğinde Bursa havalisinde yalnız Bizans nağmelerinin terennüm edildiğini ve Türk İslam mûsikîsine ait nağmelerin sadece tekkelerde icrâ edilen sade bir mûsikîden ibaret olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵ Sultan Orhan ve I. Murad devirlerinde sade, vakur ve dinî bir mahiyet arzeden mûsikî, Sultan Yıldırım dönemiyle başka evreye geçmiş, özellikle doğudan gelen mûsikîşinaslar ile Arap rebâbı, Acem târı ve Bizans kitarası ile çeşitlenen ve zenginleşen bir eğlence müziği halini almıştır.⁵⁶

Diğer taraftan Türk tarihinin askeri ve sanatsal açıdan en önemli kurumlarından olan mehter, binlerce yıllık devlet geleneğini yansıtan bir yapı olarak devletin egemenliği ve gücünün bir sembolü kabul edildiği gibi kadim tarihiyle Türkler'de savaş esnasında önemli bir figür, bir yakarış, kudretin ve saygınlığın bir ifade biçimi de olmuştur.⁵⁷

Türk kültür tarihi açısından ananevi olarak Türk devletlerinden birbirine ulaşan mehter teşkilatı Osmanlı Beyliği'ne de Anadolu Selçuklu Devleti'nden intikal etmiştir. Bizans üzerine yaptığı akınlar ve özellikle İznik'in fethedilmesiyle birlikte haklı bir şöhret elde eden Osman Bey, sancağı etrafında gazileri toplamıştır. Bir taraftan siyasî otoritesi tamamen zayıflayan Anadolu Selçuklu varken diğer tarafta bir uç beyi olarak askeri ve siyasî yönden karizmatik bir beylik durumunda Osman Bey vardır. Başarılı akın ve fetihlerinin bir karşılığı olarak dönemin Selçuklu Sultanı uç beyliği fermanı ile egemenlik sembolü bir tuğ, alem, at ve eğer takımı gibi çeşitli hediyeleri ile taltif

⁵⁴ *Bursa Ansiklopedisi*, Komisyon, (Bursa: Bursa Hakimiyet Yayınevi, 1977), C. 2, 389.

⁵⁵ Ziya Şakir, "Âlem-i Mûsikî'de Bursa'mız", *Âlem-i Mûsikî*, sy. 4, (Bursa: 1919), 27.

⁵⁶ Ziya Şakir *a.g.m.*, 28.

⁵⁷ Oğuz Elbas, *Mehter*, (İzmir: Kültür Bakanlığı. Yay. 2019), 51.

edilmiştir. Ayrıca bu hediyelerin yanında dönemin mûsikî kültürü açısından önemli enstürmanlar arasında yer alan davul, nakkare ile muhtelif çalgılar ve bir mehter takımı gönderildiği de kaynaklarda nakledilen bilgiler arasındadır.⁵⁸

Bu husustaki en eski kaynaklardan biri Ahmed oğlu Şükrullah Çelebi'nin kaleme aldığı *Behçetü't Tevârih*'tir. Nitekim bu hadise Şükrullah Çelebi'nin eserinde şöyle nakledilmiştir: “*Sancak, davul ve kaftan geldiği zaman Osman Bey ayağa kalktı. Sultanlık töresi gereği davul çalındı ve kutlandı, bundan sonra oturuldu. O andan sonra bir Osmanlı töresi olarak ne zaman seferde bir nevbet vurulsa Osmanlı ayakta dururdu.*”⁵⁹

Osman Gazi'den sonra bey olan Orhan Gazi devrinden itibaren sur içinde her gün ikinci vakti davul ve zurnalarla nevbet vurulmuş, bir istiklal nöbeti olarak telakki edilen bu durum kuruluş devrinden itibaren mehtere yüklenen sembolik değerini açık bir göstergesi olmuştur. Nitekim Osman Gazi'ye Sultan Alaaddin tarafından gönderilen davulun Orhan Gazi türbesinde uzun yıllar boyunca asılı durması ve bu durumun bizzat Evliya Çelebi tarafından *Seyahatnâme*'sinde zikredilmesi bu kabulü destekler niteliktedir. Ayrıca Orhan Gazi Türbesi'nin bazı el yazması kaynaklarda Davullu Manastır olarak zikredilmesi de bu hadiseden kaynaklı olduğu Mahmut Ragıp Gazimihal tarafından eserinde zikredilmiştir.⁶⁰ Osman Gazi ile başlayan nevbeti ayakta dinleme geleneği Fatih döneminde kaldırılmıştır.⁶¹

Osmanlı kuruluş devri mûsikîsine dair kat'î bir delil bulunmasa da dönemin Bursa'sında kullanılan ilk mûsikî unsurunun mehter teşkilatı olduğu söylenebilir. Osman Bey'e istiklal alameti olarak gönderilen bazı mûsikî aletlerinin varlığı buna işaret etse de bu durumun belgelerle tevsik edilemediği görüşü de yaygındır.⁶²

İstanbul'un fethine kadar siyasî ve kültürel açıdan ön planda olan Bursa, fetihten sonra bu özelliğini İstanbul'a devretmiştir. Buna karşın şehre kimliğini veren dinî-tasavvufî hayatın bir yansıması olarak cami ve tekke mûsikîsi hızla gelişirken kuruluş döneminden itibaren Osmanlı müzik kimliğinin temel unsuru mehter de İstanbul'daki

⁵⁸ Elbas, *a.g.e.*, 57.

⁵⁹ Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri 1*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949), 52.

⁶⁰ Mahmut Ragıp Gazimihal, *Bursa'da Mûsikî*, (Bursa: Bursa Yeni Basımevi, 1943), 5.

⁶¹ Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, (Ankara: MEB. Yay. 2000), C. 1, 37.

⁶² Nuri Özcan, “Mehter”, 28/ 545.

hasa mehterbaşı tarafından tayin edilen Bursa mehterbaşının riyasetinde Bursa kalesinde vurulan nevbetlerde yaşamaya devam etmiştir. Sosyal hayat içerisinde ilk dönemlerden itibaren önemli bir yer edinen mehteranın Bursa ve civarındaki düğünlerde vazife alıp bu durumun mehterân için bir geçim vasıtası olduğunu da öğreniyoruz.⁶³ Bunun yanında bu kadar geniş bir tarih ve kültürel birikime sahip bir mûsikî unsurunun yüzyıllar içinde Bursa'da hangi evrelerden geçtiği, nasıl bir değişim yaşadığı hakkında maalesef pek az bir bilgiye sahibiz. Başbakanlık arşivinde bulunan bazı belgelerde İstanbul dışında Bursa ve Edirne gibi şehirlerde bir mehterbaşılık bulunduğu dair kayıtların varlığı kadim askeri Türk mûsikîsine dair bu ögenin yüzyıllarca Bursa'da yaşadığına dair bir delil olsa da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte bu tarihi mirasın barındırdığı sanatsal birikim de hemen hemen yok olmuştur.⁶⁴

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi olarak ifade edilen XIII. yüzyıldaki Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad dönemi, mûsikî sanatı açısından daha sade ve ağırbaşlı bir mahiyet arz ederken büyük fetihler ile hızla dışa açılmanın gerçekleştiği Yıldırım Bayezid devri Bursa'da mûsikî kültürünün farklı bir evreye taşındığı bir zaman dilimidir. Özellikle Balkanlar'daki fetihler neticesinde Avrupalı prenslerin saraylarındaki mûsikî kültürü Bursa'daki Osmanlı sarayına girmiştir. Hatta Türk mûsikîsi tarihinin en mühim simalarından biri olan Hoca Abdülkadir Merâğî'nin Yıldırım devrinde Bursa'ya gelmiş olabileceği görüşünü dile getiren Helmoltz gibi yazarlarda olmuştur.⁶⁵

Kuruluş dönemi Bursa'sında mûsikî tarihi açısından en dikkate değer dönem şüphesiz idareciliği, askerî ve sanatkâr şahsiyeti ile damga vuran Sultan II. Murad Han'dır. XV. yüzyılın ilk yılları Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı neticesinde dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bir fetret dönemi ile başlarken Çelebi Mehmed dönemi ile hızla toparladığı ve II. Murad devri ile siyasî askerî ve sanatsal faaliyetler açısından hızla yükselişe geçtiği bir dönemdir. Doğuda Timurlular'ın Türkistan İmparatorluğu dünyanın en büyük devleti durumunda iken Timur'un yerine geçen oğlu Sultan Şahruh devletin başkentini Semerkant'tan Herat'a taşımış ve Herat devrin en önemli ilim, sanat ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Sultan Şahruh Herat'ta kendisinden

⁶³ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 3, 181.

⁶⁴ *Bursa Ansiklopedisi*. C. 2, 394.

⁶⁵ Gazimihal, *a.g.e.*, 6.

sonraki velüd ilim ve sanat ortamının; Bursa ve Edirne muhitlerinde de Sultan II. Murad Fatih devrinin hazırlayıcısı olmuştur.⁶⁶

Mûsikî nazariyatı ve tarihi bakımından parlak bir dönem olan II. Murad zamanında *edvâr* geleneğine önemli katkılar sağlayan eserler yazılmıştır. Osmanlı mûsikî kültürünün bu gün elimizde bulunan en eski yazılı vesikaları II. Murad dönemine ait olması hasebiyle diğer sahalarda olduğu kadar mûsikî mecrasında da Batı'da Türk rönesansının gerçekleştiği bir dönem olarak adlandırılmıştır.⁶⁷ Kendisi de bir şair ve mûsikîşinas olan II. Murad saltanat merkezi Edirne'de bulunmasına rağmen ilim ve sanat meclislerinde bulunmak vasıtasıyla sık sık Bursa'ya gelmiş ve Bursa ikinci başkent olarak önemini devam ettirmiştir. Sultan Murad'ın himaye ve teşvikiyle mûsikî nazariyatına dair yazdıkları eserlerle devrin iki önemli şahsiyeti Hızır bin Abdullah ve Ahmed Oğlu Şükrullah Çelebi'dir. Bursa sarayının önde gelen mûsikî bilginlerinden Hızır bin Abdullah'a mûsikîye dair bir eser yazma vazifesinin bizzat Sultan Murad tarafından verildiği *Muradnâme* adlı eserin *Edvâru'l-Makâmât* adlı bölümünde zikredilmektedir. Devrin Bursa sarayında Hızır bin Abdullah dışında aynı yetkinlikte Sinan, Hüseyin, Ali, Eymen ve Muhammed isimli mûsikîşinasların varlığı da mûsikî kültürü bakımından dönemin Bursa sarayının zenginliğini ortaya koymaktadır.⁶⁸

Devrin mûsikî nazariyatına dair yazan bilginlerinden bir diğeri tarihçi, astronomi ve coğrafya bilgini Ahmed oğlu Şükrullah Çelebi'dir. Eserini Yıldırım Bayezid'in oğullarından İsa Çelebi'ye ithafen yazmış, daha sonraki dönemde II. Murad sarayına girerek mûsikî çalışmalarında bulunmuştur. Mûsikî nazariyatına dair iki eser yazdığını bazı kaynaklar zikretse de *Edvâr* isimli eseri dışında başka bir eserine ulaşamamıştır. İsa Çelebi'nin emri ile yazılan bu eser mûsikî nazariyatına dair önemli bilgiler verdiği gibi o dönemde kullanılan müzik aletleri hakkında bilgi vermesi bakımından da önemi haizdir.⁶⁹

II. Murad dönemini mûsikî tarihi ve nazariyatı bakımından dikkate değer kılan bir diğer hususta Türk mûsikîsi tarihinin en önemli simalarından biri olan Hoca Abdülkadir

⁶⁶ Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsikîsi*, (İstanbul: Dergâh Yay. 2011), 35, 36; Nuri Özcan, *Türk Müsikîsi Tarihi Ders Notları*, (İstanbul: Basılmamış, 2000), 16; Ubeydullah Sezikli vd. *Türk Din Müsikîsi El Kitabı*, (Ed. Ahmet Hakkı Turabi), (Ankara, Grafiker Yay. 2017), 47, 48.

⁶⁷ Yılmaz Öztuna, *Türk Müsikîsi Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB. Basımevi, 1974), C. 2, 39.

⁶⁸ *Bursa Ansiklopedisi*, C. 2, 391.

⁶⁹ Nazmi Özalp, *a.g.e.*, C. 1, 320; Gazimihal, *a.g.e.*, 9.

Merâğî'nin padişah tarafından Bursa'ya davet edilmesidir. Merâğî'nin 1421'de Sultan II. Murad'a *Makâsîdü'l-Elhan* adlı eserini takdim ettiği değerlendirilmektedir.⁷⁰ Merâğî'nin eserinin önsözündeki II. Murad'ın mûsikîşinaslığına dair övücü bilgilere dayanarak onun Bursa sarayına geldiği düşünülse de bu hususta kat'i bir bilginin olmadığı⁷¹ da bilinmektedir. Merâğî hakkında müstakil bir eser yazan Murat Bardakçı da Merâğî'nin Bursa sarayına gelmesinin tarihi kaynaklar ışığında mümkün görünmediğini belirtmektedir.⁷² Her ne kadar bu husus Bursa mûsikî tarihi açısından tartışmalı olsa da dönem itibariyle Doğu'da Herat ile birlikte Batı Anadolu'da da Bursa'nın ilim ve sanat merkezi olarak yükselişinin bir göstergesi niteliğindedir.

XV. yüzyılda Bursa hem İslamî Türk edebiyatına katkıları hem de bestekârlıkları ile tanınan önemli mutasavvıflara ev sahipliği yapmıştır. Anadolu Türkleri arasında ilk dinî mûsikî bestekârı olarak bilinen Hacı Bayram Velî Ankara'da doğup Ankara'da vefat etmesine rağmen hayatının bir bölümünü Bursa'da geçirmiş, tasavvufî hayat ve Bursa tasavvuf tarihi bakımından önemli izler bırakmıştır. Akşemseddin, Yazıcıoğlu Mehmed Efendi, Celvetiyye Tarîkatı'nın pîr-i evveli Mehmed Muhyiddin Üftâde ile Melâmîliğin pîri Ömer Dede onun meşhur müritlerindedir. Hacı Bayram Velî kurduğu tasavvuf yolunda mûsikîye yer verip özellikle tekke muhitlerinde dinî mûsikînin gelişmesinde katkı sağlamıştır.⁷³

Kâdiriyye'nin Eşrefiyye Kolu'nun bânîsi kabul edilen Eşrefoğlu Rûmî de devrin önde gelen mutasavvıf şair ve bestekârlarındandır. Emir Sultan ve Hacı Bayram Velî'den feyz alıp Hacı Bayram Velî'ye damat olmuştur. Şiirlerini divanında toplayan Eşrefoğlu'nun damadı Abdurrahim Tırsî ile birlikte dinî mûsikî sahasındaki kudretleri kesin olarak bilinemese de muayyen ilâhiler bestelediklerini ve dönemin mûsikîşinasları arasında olduklarını Müstakimzâde nakletmiştir.⁷⁴

Fetihten sonra Osmanlı'nın başkenti oluşuyla birlik Bursa'da dinî kültürün oluşmasında cami, külliye ve medrese geleneğinin yanında tekke ve zâviyeler etrafında şekillenen güçlü bir tasavvufî hayattan da söz edilebilir. Dinî ve lâdinî mûsikî bağlamında XV. yüzyıldan itibaren Bursa tekkelerinde yetişen mahir mûsikîşinasların varlığı döneme

⁷⁰ Gazimihal *a.g.e.*, 8; Özalp, *a.g.e.*, 325.

⁷¹ Özalp, *a.g.e.*, 326.

⁷² Murat Bardakçı, *Merâğalî Abdülkâdir*, (İstanbul: Pan Yay. Kent Basımevi, 1986), 170.

⁷³ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, (İstanbul: Vadi Yay, 2017), 44; Özalp, *a.g.e.* 317.

⁷⁴ Ergun, *a.g.e.*, 45.

ışık tutan kaynaklarda zikredilmektedir. Yüzyılın ilk çeyreğinde dinî- tasavvufî hayatın iki mühim siması Emir Sultan (öl.1429) ve Süleyman Çelebi'dir. (öl.1422) Asıl ismi Mehmed Şemseddin olan Emir Sultan Buhârâ'da doğup Yıldırım Bayezit döneminde Bursa'ya gelmiştir. Hem zâhirî hem de bâtinî ilimlerdeki vüs'atiyle devrin uleması ve halkı arasında büyük bir itibara kavuşmuştur.⁷⁵ Bursa'nın dinî tasavvufî hayatında XV. yüzyıldan günümüze kadar etkisi süren bir şahsiyet olduğu gibi dergâhında yüzyıllar boyu tekke mûsikisinde yekta pek çok zâkir de yetişmiştir. Baba Zâkir namıyla bilinen Ali Efendi muasırı olarak ondan feyz alıp dergâhta ser zâkiran olmuş, gür ve güzel sesiyle şöhret bulmuştur.⁷⁶ Emir Sultan sağlığında iken dahi uzak bölgelerden pek çok derviş kabileler halinde ziyaretine geldiği gibi bu durum vefatından sonra devam etmiş hatta 'Erguvan Cemiyeti' adıyla günlerce süren bir zikir şölenine dönüşmüştür.⁷⁷ Osmanlı'nın son dönemine kadar yılda bir defa bu ziyaretler devam etmiştir.⁷⁸ Yüzyıllar boyu kesintisiz devam eden bu faaliyet Osmanlı dönemi Bursa dinî mûsikî tarihinin önemli bir figürü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹

Süleyman Çelebi de aynı dönemin bir diğer mühim şahsiyettir. İyi bir tahsil ve dinî terbiye ile yetişen Süleyman Çelebi Bursa Ulu Cami'nin de ilk imamı olmuştur. Ulu Cami imamlığı esnasında meydana gelen bir hadise üzerine kaleme aldığı *Vesîletü'n necât* adlı mevlîdi bir sehl-i mümteni olarak kabul görmüş, yazılışından günümüze kadar hem edebî hem de mûsikî yönüyle etkisini ve rağbetini kaybetmemiştir.⁸⁰ İlmî ve edebî şahsiyetinin yanında "Dede" ünvanıyla da anılan Süleyman Çelebi'nin bu ünvanının Mevlevîliğe mensubiyetinden⁸¹ veya Emir Sultan'a olan bağlılığından dolayı verildiği düşüncesi hakim olduğu gibi mevlîdin yazılmasında Süleyman Çelebi'nin şeyhi

⁷⁵ Hüseyin Algül, Nihat Azamat, "Emir Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1995), 11/246.

⁷⁶ Balırcıade Selisi Şeyh Mehmed Efendi, *Ravza-i Evliyâ*, (Bursa: Arasta Yay. 2000), (Haz. Doç Dr. Mefail Hızlı, Dr. Murat Yurtsever), 134; İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, (Bursa: Bursa Vilayet Matbaası H. 1302), 237; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 1, 166.

⁷⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman), (İstanbul: Yapı Kredi Yay. 1999), 12; Nurşen Günaydın, Raif Kaplanoğlu, *Seyahatnamelerde Bursa*. (Bursa: Bursa Ticaret Borsası Yay. 2000), 36.

⁷⁸ Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, (Haz. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy), (Bursa: Uludağ Yay. 1997), 155; Hüseyin Algül- Mustafa Kara, *Buhara'dan Bursa'ya Emir Sultan*, (Bursa: Emin Yay. 2019), 50.

⁷⁹ Osmanlı'nın son döneminden itibaren unutulmaya yüz tutan bu gelenek yakın tarihimizde Bursa Valiliği ve belediyelerin katkılarıyla *Erguvan Faslı* adı altında çeşitli ilmî ve sanatsal etkinliklerle tekrar kutlanmaya başlanmıştır.

⁸⁰ Ayşe Necla Pekolcay, "Mevlîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV. Yay. 2004), 29/485.

⁸¹ Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlîd-i Şerîf*, (İstanbul: Berksoy Matbaası, 1958), 7.

olan Emir Sultan'ın bizzat tavsiyelerinden de bahsedilmektedir. Ayrıca henüz Süleyman Çelebi hayatta iken mevlîd ihtifallerinin Ulu Cami'de değil de Emir Sultan'da yapılması Hz. Peygamber'in soyundan gelen Seyyid Emir Sultan'a olan bağlılığının bir göstergesi olarak da değerlendirilmiştir.⁸² Süleyman Çelebi mevlîdinin yazıldığı dönemde dahi bestelenip mevlîd cemiyetlerine konu olması dönemin Bursa dinî mûsikî kültürüne dair bir fikir verdiği gibi bu mevlîdin bizzat müellif tarafından bestelenmiş olabileceği kanaatini de kuvvetlendirmiştir. Zira Ulu Cami imamlığı vazifesinde bulunan Süleyman Çelebi'nin mûsikî ile meşgul olması ihtimali dışı değildir.⁸³

XV. yüzyıl ve öncesine ait devirlerdeki mûsikî kültürüne dair bilgilere sınırlı sayıdaki eserlerle ulaşabildiğimiz gibi bugün elimizde bulunan mûsikî mecmuaları da ancak XVII. yüzyıl ve sonrası döneme aittir. Dolayısıyla dönem itibariyle Osmanlı mûsikî kültürünün bir aynası olarak Bursa, zengin tasavvuf-dergâh kültürünün yanında dinî mûsikînin ana kaynağı olan camileriyle de bu sahada büyük bir ilerleme kaydetmiş, ancak dönemin Bursa dinî mûsikî hayatı hakkına bilgi veren eserlerin neredeyse hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.⁸⁴

XVI. yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti siyasî ve askeri alanda zirveye çıkmış ve bunun bir yansıması olarak kültür ve sanatta da İstanbul önemli bir mevkiye ulaşmıştır. Önceki asırdaki doğudan Osmanlı başkentlerine doğru kayış bu yüzyılda hızlanmıştır. Ayrıca *edvâr* yazma geleneğinin bu yüzyılda yerini daha çok icrâ ve bestekârlığa bıraktığını söyleyebiliriz. Yüzyıl itibariyle ilim ve sanatta en önemli merkez İstanbul olsa da XVI. yüzyılda Bursa'da özellikle dinî mûsikî sahasında önemli mûsikîşinasların yetiştiğini görmekteyiz. Devrin neyzenliği ile şöhret bulan sanatkârlarından biri Kandî'dir. (öl.1554) Tarih anlatmada mahir bir zat olarak bilinen Kandî bunun yanında latif şair ve kasideleri ile de tanınmıştır.⁸⁵ Asrın bir diğer mûsikîşinası divan sahibi bir şair olan Selman'dır. Vefat tarihine dair bir bilgi bulamadığımız Bursalı Selman aynı zamanda iyi bir hattat olarak kayıtlara geçmiştir.⁸⁶ Yüzyılda mûsikîşinaslığı ile dikkat çeken bir

⁸² Kazım Baykal, *Mevlîd-i Şerîfi Yazan Süleyman Çelebi Türbesi Münasebetiyle*, (Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay. 1952), 12; Kazım Baykal, *Süleyman Çelebi ve Mevlîd*, (Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay. 1999), 28, 31, 35.

⁸³ Ergun, *a.g.e.*, 42; Özcan, "Mevlîd" 29/484; Bedri Metmutlu, "Besteli Mevlid Meselesi" *Süleyman Çelebi ve Mevlîd*, (Editör: Mustafa Kara, Bilal Kemikli), 418.

⁸⁴ Ergun, *a.g.e.*, 26, 45.

⁸⁵ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 3, 8.

⁸⁶ Raif Kaplanoğlu, *Bursalı Şair, Yazar ve Ünlüler Ansiklopedisi*, (İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 1998), 277.

diğer isim Sima Hatun'dur. (öl.1571) İyi bir sazende olan Sima Hatun sazendeliği sebebiyle hapse atılmış, Hoca Taşkın Mahallesi'nden Hasan Kızı Mazlum ile Hamamcı Yakup oğlu Abdurrahman'ın kefaletiyle serbest bırakılmıştır.⁸⁷ Dönemin tasavvuf mecrasının en bilindik şahsiyetlerinden biri ise Mehmed Muhyiddin Üftâde'dir. (öl.1580) Ulu Cami ve Doğan Bey Mescidinde müezzinlik ve imamlik vazifesi görmüş, Emir Sultan Camii'nde ise Cuma günleri hatiplik yapmıştır.⁸⁸ Bursa tasavvuf ve mûsikî kültürü bağlamında son derece önemi haiz olan Celvetiyye Tarîkatı'nın pîr-i evveli kabul edilen Mehmed Muhyiddin Üftâde'nin mûsikîşinaslığına dair yeterli bir bilgiye sahip olmasak da Ulu Cami gibi büyük bir mabette müezzin olarak vazifelendirilmesi sesinin ve okuyuşunun bir delili kabul edilebilir. Ayrıca kendisinden sonraki süreçte Celvetiyye içerisinde Bursa ve İstanbul'da cami ve tekke mûsikisinde önemli mûsikîşinasların yetişmiş olması da dikkate değer bir bilgidir. Mehmed Muhyiddin Üftâde'nin vefatından sonra şeyhlik makamına geçen küçük oğlu Şeyh Mehmed Efendi (öl.1586) dâvûdi ve güzel sesiyle şöhret bulmuş ve dinleyen herkesi meftun eden sesinden dolayı pederinin yerine onun vefatından Sonra Emir Sultan Camii hatipliğine tayin edilmiştir.⁸⁹ Şeyh Mehmed Efendi'den sonra dergâhta postnişîn olan ağabeyi Şeyh Mustafa Efendi'nin de Ulucami'de pederi Üftâde gibi müezzinlik yapmış olması⁹⁰ Üftâde ailesinde güzel ses ve okuyuş ile ilgili bir birikimi düşündürmektedir.

XVII. yüzyıla baktığımızda ise genel olarak devletin bir önceki yüzyıldaki güç ve ihtişamının devam ettiği söylenebilir. Kültür ve sanat faaliyetleri sahasında bu yüzyılda da pek çok eser vücuda getirilmiştir. Bir önceki yüzyılda güçlenmeye başlayan icrâcılık ve bestekârlık sahası bu yüzyılda büyük bir gelişme kaydederek dinî ve din dışı mûsikî kültürümüz bağlamında daha zengin bir birikime ulaşmıştır. Özellikle mûsikîşinaslara karşı takdiri, teşvik ediciliği ve himayesi ile bilinen Sultan IV. Murad ve ve Sultan IV. Mehmed Han'ın saltanat yılları önemli mûsikîşinasların yetişmesini sağladığı gibi bestekârlık sahasında da parlak bir dönemin adı olmuştur.⁹¹ XVII. yüzyılda Payitaht İstanbul'da Hatip Zâkirî Hasan Efendi (öl.1623), Aziz Mahmud Hüdâyî (öl.1623),

⁸⁷ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 4, 101.

⁸⁸ Kepecioğlu. *a.g.e.*, C.4, 202; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 536.

⁸⁹ *Güldeste*, 111; *Yâdigâr-ı Şemsî*, 67.

⁹⁰ Kara, *Bursa'da Tarikalar ve Tekkeler*, 536.

⁹¹ Ergun, *a.g.e.*, 54.

Ümmî Sinan (öl.1677) ve Hafız Post (öl.1694) gibi büyük bestekârlar yetişmiştir.⁹² İstanbul'un bir yansıması olarak Bursa'da da icrâ ve bestekârlık alanında bir önceki yüzyıla oranla daha fazla mûsikîşinasın yetiştiği vefeyatnâmeler ışığında söylenebilir.

XVI. asrın sonu ile XVII. asrın başlarında yaşadığı bilinen Hasan Efendi (öl.1607) Bursalı bir mûsikîşinas olarak önce medrese ilimlerini tahsil edip ardından İncirli Eşrefzâde Dergâhı şeyhi İshak Efendi'ye intisap etmiştir. Sesinin fevkalade güzelliği ile şöhret bulan Hasan Efendi Celâlî eşkiyasının istilasında şehit olmuştur.⁹³ Yüzyılın başlarında bilinen bir diğer mûsikîşinas da Esved lakaplı Derviş Ali Efendi'dir. (öl.1614) Fazla esmerliği sebebiyle bu adla anılan bestekâr, devrin en meşhur bestekâr ve icrâcıları arasındadır. Henüz ilk mektebe başlamadan hicaz ile şehnaz makamını tefrik edip murabba ve savtlar besteleyen Ali Efendi, Şeyh Hayreddin Efendi'nin baş zâkiri olmuştur. Esved Ali Efendi'nin mûsikîdeki kudreti ile ilgili hatıralar kaynaklarda geçtiği gibi bestekârlık sahasında yekta bir kız kardeşinin olduğu da rivayet edilmiştir.⁹⁴ Yüzyılın başlarında Bursa'daki dergâh çevrelerinin tanınan bir diğer zat Kabasakal Mustafa Efendi'dir. (öl.1612) Üftadezâde Şeyh İbrahim Efendi'ye intisap ederek mûsikî ilmînde şöhret kazanmıştır. Mûsikî kültürünün önemli bir yer tuttuğu Celvetiyye dergâhında yetişen Mustafa Çelebi aynı tekkeye baş zâkir olmuştur. Bazı bestelerinin de olduğu nakledilen Mustafa Çelebi aynı zamanda şiire olan vukufiyetiyle de bilinmektedir.⁹⁵ Bu dönemin sesinin güzelliği ile bilinen bir başka mûsikîşinası İnegöllü Mustafa Efendi'dir. (öl.1624)⁹⁶ Yüzyılın ortalarına doğru bilinen şöhretli isimlerden bir diğeri Şeyh Yakup Efendi'dir. (öl.642) Halvetiyye ricâlinden olan Yakup Efendi İstanbul'da doğup Bezirgan Dergâhı şeyhi Ramazan Efendi'den manevi seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Karaağaç Mahallesi'ndeki kendi adıyla anılan dergâha seccadenîşin olmuştur. Özellikle Kur'ân tilavetindeki mahareti sebebiyle vefeyatnâmelerde “*mücevid-i mecîd ve fâiku'l akrân*” bir zat olarak nitelendirilmiştir.⁹⁷ Bursa'da saray

⁹² Hüseyin Akpınar, “Osmanlılar Dönemi'nde Mûsikî 17. Yüzyıl” *Türk Din Mûsikîsi*, (Ed. Ahmet Hakkı Turabi), (Ankara: Grafiker Yay. 2017), 51, 52.

⁹³ Baldırzâde, *a.g.e.*, 148.

⁹⁴ *Güldeste*, 523; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-i İrfân*, vr. 349b, Millet Ktp. Ali Emiri Şeriyeye, nr. 1098, Gazimihal, *a.g.e.*, 11; Kepecioğlu *a.g.e.* C. 1, 276.

⁹⁵ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 3, 244.

⁹⁶ Baldırzâde, *a.g.e.*, 259; Kaplanoğlu. *a.g.e.* 237.

⁹⁷ *Güldeste*, 137, 138; Baldırzâde, *a.g.e.*, 271, 272; *Yâdigâr-ı Şemsî*, 603.

ağası Mustafa Efendi'nin oğlu olan Ağazâde Mehmed Efendi de dönemin hekim, nakkaş ve mûsikîşinası olarak danınmış bir diğer isimdir.⁹⁸

XVII. yüzyıl başlarının besteli mevlîd bağlamında önemli bir yerinin olduğu aşıkardır. Asrın ilk çeyreğinde hayatı hakkında çok da bilgi sahibi olamadığımız Sekban tarafından Süleyman Çelebi mevlîdinin tekrar bestelenmesi Bursa'nın dinî mûsikî hayatı açısından mevlîdin değerini bir kez daha ortaya koyacak kıymetli bir bilgidir. Zira Sekban tarafından bestelenen bu mevlîd bizzat kendisi tarafında pek çok öğrencisine meşk edildiği gibi geniş bir yelpazede mûsikî mahfillerinde uzunca bir süre icrâ edilmiştir. Mevlîd bestekârı Sekban'ın eserini Bursa'da meşk ettiği talebelerinden biri Bursalı Ubeyd Efendi'dir. (öl.1657) Nakşibendiyye Şeyhi Ahmed Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen Ubeyd Efendi, pederi gibi Nakşibendiyye yoluna girerek tarîkatın usûl, adap ve erkânını öğrenmiştir. Çocukluk yıllarında iyi bir eğitim gören Ubeyd Efendi Hafız-ı kelâm olarak Bursa kadısı Abdurrahman Efendi'nin hizmet ve himayesinde bulunmuş, sesinin güzelliği ve mûsikî bilgisi ile tekkelerde zâkirlik yapmıştır. Hem Bursa hem de İstanbul mahfillerinde mûsikîşnaslığı ile meşhur olan Ubeyd Efendi hattatlığı ile de bilinmektedir. Ayrıca asrının meşhur mevlîdhanlarından olan Ubeyd, besteli Sekban mevlîdinin sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir köprü vazifesi de görmüştür.⁹⁹

Bu asırda özellikle dinî mûsikî sahasının meşhur simalarında bir diğeri Mevlûdi Osman Efendi'dir. (öl.1660-70?) XVII. asrın başlarında Bursalı Sekban tarafından bestelenen Süleyman Çelebi Mevlîdi'nin XVIII. asra ulaşmasını sağlayan kârî, bestekâr ve mevlîdhan Osman Efendi'nin ölüm tarihiyle ilgili bilgiler kaynaklarda çelişkili olarak ifade edilmiştir. Zira *Güldeste*, *Bursa Kütüğü* ve *Bursa Ansiklopedisi* gibi kaynaklarda Mevlûdi Osman Efendi Sekban'ın şakirdi Ubeyd Efendi'nin talebesi olarak zikredilmesine karşın vefat tarihi büyük bir çelişki olarak bazı kaynaklarda 1597 olarak verilmiştir¹⁰⁰ Halbuki vefat tarihi olarak verilen zaman dilimi yine kaynaklara göre Sekban'nın dahi henüz mevlîdi bestelediği bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Yaptığımız kaynak karşılaştırmaları neticesinde *Güldeste*'nin Hicri 1302 tarihli matbu nüshasında Mevlûdi Osman Efendi'nin vefat tarihinin yazıldığı bölümde bir baskı

⁹⁸ Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 221.

⁹⁹ *Güldeste*, 525; Ergun, *a.g.e.*, 62; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 4, 185; Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 64.

¹⁰⁰ Kepecioğlu *a.g.e.*, C. 4, 21; Gazimihal, *a.g.e.*, 13.

eksikliği ya da vefat tarihiyle ilgili kesin bir bilgi olmadığı için boş bırakılan kısmın dikkate alınmaması sebebiyle vefat tarihiyle ilgili yanlış yazımın olduğu anlaşılmıştır.¹⁰¹ Osman Efendi'nin mûsikîsinin şahsiyetine gelince güzel bir sese sahip olup Kur'ân-ı Kerim tilavetinde maharetinin yanında Orhan Camii'nde devirhanlık, mevlevîhânedeki mûsikî bilgisi ve sesinin vus'ati vasıtasıyla na'thanlık yapmıştır.¹⁰² Şüphesiz asıl şöhretini besteli mevlîdin icrâsı ve yetiştirdiği talebeler ile kazanmıştır. Mevlûdi Osman Efendi'nin yaşadığı dönemin müzik kültürünün toplumsal yapıdaki karşılığını görme bağlamında *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da geçen “*Kâhir ekser ahâlîsi mûsikî perdâz olan Bursa şehri*” ifadesi dikkate şayan bir bilgidir.¹⁰³ *Güldeste* müellifi İsmail Belîğ'in verdiği bilgilerin ışığında XVII. yüzyıl Bursa kültüründe mûsikînin önemli bir yeri olduğu gibi bu durumun sadece elit bir çevrede değil; bilakis geniş halk kitleleri arasında da rağbet gördüğünü söyleyebiliriz. Yüzyılın başında Sekban tarafından yeniden bestelenerek talebelerine meşk ettiği Süleyman Çelebi mevlîdi Ubeyd Efendi vasıtasıyla Osman Efendi'ye ulaşmış olup onun meşkettiği talebeleriyle de XVIII. yüzyıla güçlü bir aktarımdan söz etmek mümkündür.

XVII. yüzyıl mevlîd mûsikîsinin yanında Muhammediye okuma kültürünün de yaygınlık kazandığı bir dönemdir. Aynı zamanda bu durum vakfiyelere konu olmuş, hatta dönem itibariyle muhtelif ibadethanelere mevlîdhan ve Muhammediyehanların tayin edildiği de bilinmektedir.¹⁰⁴

Yüzyılın mûsikî muhitinin mühim simalarından biri de hiç şüphesiz Derviş Sadâyî'dir (öl.1655) Kahire'de Gülşenî Âsitânesi Şeyhi İbrahim Efendi'nin fukarasından olarak behsedilen Sadâyî, sesinin güzelliği ile de bu sahada şöhret bulmuştur. Nice seyahatlerden sonra Bursaya gelip ikamet etmiştir.¹⁰⁵ *Güldeste* de verilen bilgiye göre Gülşenî olduğunu öğrendiğimiz¹⁰⁶ Sadâyî, bir diğer eser Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin *Atrâbu'l-Âsâr*'ında ise Mevlvî olarak nakledilmiştir.¹⁰⁷ Hem sesinin güzelliği, hem de alanında pek çok talebe yetiştirmesi ile kaynaklarda kendisi hakkında

¹⁰¹ *Güldeste*, 526.

¹⁰² *Güldeste*, 526; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 350a; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 4, 21; Ergun, *a.g.e.*, 62; Gazimihal, *a.g.e.*, 13.

¹⁰³ *Güldeste*, 526.

¹⁰⁴ Ergun, *a.g.e.*, 28; Bedri Mermutlu, “Besteli Mevlîd Meselesi” 415.

¹⁰⁵ Gazimihal, *a.g.e.*, 12; Ergun, *a.g.e.*, 61.

¹⁰⁶ *Güldeste*, 524.

¹⁰⁷ Cem Behar, *Şeyhülislam'ın Müziği*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2015), 247.

bilgiler verilen Sadâyî, bestekârlığı ile de döneminin dinî mûsikî sahasının önemli sanatkârları arasında zikredilmiştir.¹⁰⁸

Yüzyıl itibariyle Bursa mehter mûsikîsine dair elimizde yeterli kaynak olmasa da Bursa mehter teşkilatının varlığı ve devamlılığına dair bilgileri önceki sayfalarda vermiştik. İşte bu dönem itibariyle Bursa Mehterbaşılığı'na payitahttan tayin edilen Arslan Mehterbaşı hakkında kaynaklarda bazı bilgiler verilmiştir. Çalıcı mehterlerden olup İstanbul hassa baş mehteri Rıdvan tarafından Bursa Kalesi mehter başlığına tayin edilen Arslan Mehterbaşı dönem itibariyle hakkında bilgi verilen isimlerden biridir.¹⁰⁹ Muhrizzâde Salih Çelebi'de (öl. 1666) bu devrin kıymetli bestekâr ve zâkirleri arasında zikredilmiştir. XVII. yüzyılın dinî mûsikî sahasının en yekta bestekârlarından olan Derviş Ali Şîrugânî'ye talebe olmuş ve ondan pek çok dinî eseri meşketmiştir. İstanbul'dan Bursa'ya gemi yolculuğu esnasında boğularak vefat etmiştir.¹¹⁰

Bu yüzyılın muktedir zâkirbaşlarından bir diğeri Ebubekir Efendi'dir. (öl.1666) Babası zengin bir tüccar olan Ebubekir Efendi henüz genç yaşında iken Halvetî Şeyhi Yakup Efendi'ye intisap etmiştir. Mûsikî bilgisi ile tekkelerde zâkirbaşılık, Zafranlık Mescidi'nde de imamlık vazifesi görmüştür.¹¹¹ Tablîzâde Aklî Efendi üfûlüne tarih düşerek şu dizeyi kaleme almıştır: “*Kıldı tevîd ile dünyadan sefer*”¹¹² Aklî Ali Efendi gibi Karaağaç Mahallesi'nde Halvetî Dergâhı şeyhi Yakup Efendi'nin oğlu Şeyh Mehmed Efendi de (öl.1666) devrinin önde gelen bestekâr ve hattatları arasında zikredilmiştir.¹¹³

Sanat ve mûsikî kültürü bağlamında İstanbul-Bursa etkileşimi yüzyıllar boyu devam etmiştir. Bursa, İstanbul'un mûsikî hayatını besleyen değerli bir kaynak olma hüviyetini bu yüzyılda da devam ettirmiştir. Nitekim bu ilgi ve etkileşimin güzel bir örneği de Emir Sultan Dergâhı'nın mûsikîşinas Şeyhi Mustafa Efendi'dir. (öl.1667) Üsküdar Çamlıca mevkiinde bir mûsikî meclisine arkadaşları ile beraber davet edilmiş ve burada

¹⁰⁸ *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 350a; Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l Vekâyî der Belde-i Celîle-i Bursa*, Millet Kt. Ali Emiri, Tarih nu. 89, vr. 196a; Özalp, *a.g.e.*, C. 1, 377; İbrahim Benlioğlu, *Bursa'da Yetişen Mûsikîşinaslar*, (Bursa: Bursa Akademi, 2018), 31.

¹⁰⁹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 1, 140.

¹¹⁰ *Güldeste*, 525, 526; Ergun, *a.g.e.*, 63; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 4, 74.

¹¹¹ Halil Efendi, *Mecmua-i Vefeyât-ı Meşâyih*, (İstanbul: Cinius Yay. 2019), (Haz. Prof. Dr. Mustafa Demirel), 125; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1996), (Haz. Nuri Akbayar), C. 1, 174.

¹¹² Ergun, *a.g.e.*, 63.

¹¹³ *Güldeste*, 138.

atının seslerden ürkmesinden dolayı atından düşerek hastalanmış ve bu hastalıktan da vefat etmiştir.¹¹⁴ Devrin Celvetiyye şeyhlerinden Şeyh Mustafa Efendi (öl.1674) asrın ulemasından istifade edip bu mecrada İstanbul ve Bursa'da Debbağzâde namıyla bilinen bir diğer zattır.¹¹⁵ Bursa beytülmal emininin oğlu olan Arif Mehmed Çelebi (öl.1677) ise asrın ikinci yarısında zekası ve her fende mahareti ile bilinen bir sanatkârdır. Sâatî Mehmed Paşa'nın himayesine girip divan efendisi olmuştur. Bursalı Fahrî derecesinde oymacı, bestekâr, mûsikîşinas, alim, fazıl ve edip bir şahsiyettir.¹¹⁶

Yüzyılın ikinci yarında bestelediği ilâhileriyle bilinen Kefeli Derviş Abdi (öl.1695) Gülşeniyye tarikatına mensup bir diğer mûsikîşinastır. Mısır'a gidip Gülşenî Âsitânesi'nde bir müddet kalıp tekrar Anadolu'ya dönmüştür. Bursa'ya geldiğinde Şeyh Yakupzâde Mehmed Efendi'nin tekkesinde misafir olmuş ve şeyh Efendi mûsikîdeki maharetine binaen onu tekkesine zâkirbaşı tayin etmiştir.¹¹⁷ Bu sahada Şeyh Ebubekir Zâkiri ve Mevlûdi Osman Efendi'ye talebe olup bu zevattan nice ilâhiler ve savtlar meşketmiştir.¹¹⁸ Şair de olan Derviş Abdi şiirlerinde Mûti mahlasını kullanmıştır. Zarif bir şahsiyeti olan olan Derviş Abdi özellikle makamları icrâdaki şöhretiyle bilinen bir mûsikîşinastır.¹¹⁹ Aynı dönemde Bursa Eşrefzâde Tekkesi şeyhlerinden Lütfullah Efendi de (öl.1694) bazı şiir ve ilâhi bestelerine rastlanan mutasavvıflar arasındadır.¹²⁰

XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasî olarak gücünü devam ettirmesine rağmen yapılan antlaşmalar ile toprak kayıplarının yaşandığı Batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki baskısının güçlü olarak hissedildiği bir dönemdir. Siyasî mecrada pek çok olumsuzluk yaşanmasına karşın sanat ve mûsikîde önceki asırlardaki birikim ile birlikte pek çok kıymetli eserin verildiği bir zaman dilimidir. Özellikle bestekârlık sahasında Buhûrîzâde Mustafa İtrî, Kutbu'n-Nâyî Osman Dede ve Çalazâde gibi pek çok bestekâr verdiği eserler ile mûsikî mecrasında temayüz etmiştir.

¹¹⁴ *Güldeste*, 93; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 161; Hasan Basri Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2000), 235.

¹¹⁵ *Güldeste*, 125.

¹¹⁶ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 1, 138.

¹¹⁷ *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 350b; *Zübdetü'l Vekâyî*, vr. 241b; Ergun, *a.g.e.*, 78; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 1, 40.

¹¹⁸ *Güldeste*, 527; Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 58.

¹¹⁹ *Güldeste*, 527; Gazimihal, *a.g.e.*, 14; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, (Ankara: MEB Yay. 1990), C. 1, 10.

¹²⁰ Ergun, *a.g.e.*, 70.

Sahip olduğu güçlü dinî ve tasavvufî kültürüyle bu asırda Bursa’da hem icrâ hem de bestekârlık da kaynaklarda zikredilen mûsikîşinas şahsiyetler bir önceki asrın bir devamı niteliğindedir. Nitekim XVII. asrın başında Sekban tarafından bestelenen mevlîd bu asra Mevlûdî Osman Efendi’nin talebeleri vasıtasıyla taşınmış ve aynı ilgi ile okunmaya devam etmiştir.¹²¹ Bunun yanında besteli Süleyman Çelebi mevlîdinin yanında bu asırda ona nazire olarak yazılan ve besteli şekilde okunan bir başka mevlîdin varlığı tekke kültürü bağlamında zengin bir dinî mûsikî kültürüne işaret etmektedir. Yine tekke kültürünün Bursa dinî mûsikî geleneğine bir katkısı bakımından Bursa Mevlevîhânesi’nde başlatılan mi’râciyye okunma geleneği de yüzyıl da dikkate değer bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²² Kaynakların mûsikîşinaslar hakkında verdiği bilgiler topluca değerlendirildiğinde bu asırda bir önceki yüzyıla nazaran sayıca daha fazla Bursalı sanatkâr hakkında bilgiye ulaşılabilmektedir.

Hayatlarının büyük bölümünü bir önceki yüzyılda geçirmelerine rağmen bu asrın ilk çeyreğinde vefat eden Bursalı mûsikîşinasları da bu asır içinde vermeyi uygun gördük. Bu bağlamda Havyarzâde (öl.1703), Aklî Ali Efendi (öl.1706), Talip Efendi (öl.1706), İbrahim Efendi (öl.1709), Çatalsakal (öl.1709), Sarıcazâde (öl.1709) ve Mevlevî Naci Mehmed Dede (öl.1708) asrın ilk çeyreğini de idrak edip bu dönemde vefat eden Bursalı mûsikîşinaslar arasındadır.

Havyarzâde namıyla şöhret bulan Hüseyin Efendi Karakâdî Dergâhı şeyhlerinden Ahmed ve Yunuszâde Efendi’lerin bendeganındandır. Bu sahadaki maharetiyle Karakâdî Dergâhı’nın ser zâkiri olmuştur. Mûsikîde *fâiku’l akran* olarak ifade edilen Havyarzâde’nin dinî alanda pek çok bestesinin olduğu da kaynaklarda geçmektedir.¹²³ Bunun yanında ta’lik hattında iyi bir hattat ve kemenkeştir.¹²⁴ Aynı dönemin bir diğer meşhur ismi Tablizâde Aklî Efendi’dir. Genç yaşında edebîyat ve mûsikîyi öğrenip Debbağzâde Şeyhi Mustafa Efendi’ye zâkirbaşı olmuş ve Mühtedî Yahya Efendi’den pek çok ilâhî ve savt meşk etmiştir. İyi bir neyzen de olan Aklî Efendi’nin bin kadar bestesinden bahsedilmektedir.¹²⁵ Bir önceki asrın son çeyreğinde yetişip asrın

¹²¹ Ergun, *a.g.e.*, 167, 169.

¹²² *Yâdigâr-ı Şemsî*, 103.

¹²³ *Güldeste*, 527; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 351a; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 2, 201.

¹²⁴ Gazimihal, *a.g.e.*, 14; Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 177.

¹²⁵ *Güldeste*, 495; *Mecmûa-i Vefeyât*, 202; *Zübdetü’l Vekâyî*, vr. 249b; *Yâdigâr-ı Şemsî*, 124; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 1, 100; Ergun, *a.g.e.*, 80; Nuri Özcan, “Aklî Ali, Tablizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul. TDV. Yay. 1989), 2/280.

başlarında vefat eden Talip Efendi de bu dönemin önde gelen mûsikîşinaslarından biridir. Nitekim *Güldeste* müellifi İsmail Belîğ, Aklî Efendi gibi onu da eserinin mûsikîşinaslar gülbününde zikretmese de bu sahada devrinin mühim simalarından olduğunu zikretmektedir. Nitekim bu meyanda önemli bir şair de olan Aklî Ali Efendi'nin pek çok bestesinden haber vermektedir.¹²⁶ Ayrıca bu asırda kaleme alınıp Türk mûsikîsinin yegane mûsikîşinaslar tezkiresi olan *Atrâbu'l Âsâr*'da Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin de sesinin güzelliğinden hususen bahsettiği bir zattır.¹²⁷

Bu asrın başının mûsikîde bir diğer şöhretli siması aslen Seyyid olup Ulu Cami'de hatiplik yapan Sarıcazâde İbrahim Efendi'dir. Dâvûdi bir sese sahip olan İbrahim Efendi bilhassa mevlîd ve Muhammediye okuyuşuyla bilinen bir sanatkârdır. Aynı zamanda Mevlevî olan İbrahim Efendi birçok beste de yapmıştır.¹²⁸ Dönemin bir diğer Mevlevî mûsikîşinası da Naci Mehmed Dede'dir. Bursa Mevlevihânesi'nde Zihni Salih Dede'nin manevî terbiyesinde yetişip Beşiktaş ve Yeni Kapı Mevlevihâneleri'nde şeyhlik yapmıştır. Farsçayı iyi derecede bilen Naci Mehmed Dede yüksek bir şair olarak da bilinmektedir. İlmî, edebî ve sanatsal şahsiyetiyle Fatih Camii'nde ders halkaları oluşturan Naci Mehmed Dede burada mûsikî nazariyatına dair dersler de vermiştir.¹²⁹ Osmanlı Dönemi Bursa tekke mûsikî kültürünün önemli bir figürü olan Celvetiyye Tarîkatı'nın yetiştirdiği Çatalsakal Mustafa Efendi de bu dönemin Bursalı bestekârları arasında ismi zikredilmesi gereken bir zattır. Önceleri terzilikle meşgul olmuş ardından hocası Ahmed Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Şiir ve mûsikî ile meşgul olan Mustafa Efendi, Celvetî Dergâhı şeyhi İbrahim Efendi'ye intisap edip tekkeye zâkirbaşı olmuştur.¹³⁰

Mûsikî kültürün önemli bir yer tuttuğu bir başka tarikatta Halvetîlik'tir. Şemsiyye, Şâbâniyye ve Cerrâhiyye gibi pek çok kola ayrılan tarîkatın kollarından biri de Niyâzî-i Mısırî'nin kurucusu olduğu Mısriyye'dir. Bursa Mısırî Dergâhı'nın hem tekke hem de cami mûsikîsi bağlamında yetiştirdiği mûsikîşinasların kıymetli bir yerinin olduğu açıktır. Nitekim asrın ilk çeyreğinde yaşayan Mustafa Efendi (öl.1726) bu zatlardan biridir. Esmerliği sebebiyle Karaoğlan lakabıyla da anılan Mustafa Efendi bestelediği

¹²⁶ *Güldeste*, 493.

¹²⁷ Behar, *a.g.e.*, 257.

¹²⁸ *Güldeste*, 527; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 351b; *Zübdetü'l Vekâyî*, vr. 256a; Gazimihal, *a.g.e.*, 14.

¹²⁹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 3, 261.

¹³⁰ *Güldeste*, 528; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 351a; Gazimihal *a.g.e.*, 15; Kara, *Bursa'da Tarîkatlar ve Tekkeler*, 544.

ilâhileriyle şöhret olup Ulu Cami'ye baş müezzin olmuştur. Buradaki vazifesinin yanında büyük mutasavvıf Niyâzî-i Mısri'ye de intisap etmiş, tekkesinde zâkirlik yapmıştır. Onu Bursa dinî mûsikî tarihi bakımından bizim için daha da değerli kılan husus bir önceki asrın başında Sekban tarafından bestelenen mevlîdin XVIII. asra intikalinde önemli halkalardan biri olmasıdır. Zira Karaoğlan bir önceki asırda yaşayan Mevlûdî Osman Efendi'den besteli mevlîdi meşketmiş, etkili ve güzel sesiyle de devrinin önemli bir mevlîdhanları arasında zikredilmiştir.¹³¹

Celvetiyye Tarikatına mensup Kalbûrîzâde Mehmed Emin Efendi de (öl.1720) asrın başlarında yaşamış mûsikîşnas bir zattır. Sesinin güzelliği ile dikkat çeken Kalbûrîzâde, İsmail Hakkı Tekkesi'nin şeyhi Hikmetîzâde Mehmed Emin Efendi'ye damat olmuş, kırk sene hizmetinde bulunmuştur. İstanbul'a giderek devrin üstadlarından mûsikî öğrenip pek çok eser meşketmiştir. Döneminin önemli zâkirlerinden biri kabul edilen Mehmed Efendi özellikle dinî saha da ki besteleri ile şöhret bulmuştur.¹³² XVIII. asır Bursa tasavvuf kültürünün en mühim simalarından bir diğeri hiç şüphesiz Celvetiyye Tarikatı'nın Hakkîye Kolu'nun kurucusu kabul edilen İsmail Hakkı Bursevî'dir. (öl.1725) Büyük bir şair de olan İsmail Hakkı Bursevî yazdığı yüzün üzerinde eser ile Bursa'nın dinî ve ilmî kültürüne önemli katkılar sağlamıştır. Yüksek şairliğinin yanında döneminin mutasavvıf bestekârları arasında da zikredilmektedir.¹³³

Besteli mevlîdin XVIII. asra ulaşmasını sağlayan bir diğeri zat Sultan İmamı Mustafa Efendi'dir. (öl.1720) Karaoğlan gibi mevlîdi Osman Efendi'den meşketmiştir. Bunun yanında devrinin diğeri mevlîdhanlarından da istifade edip "*Kıraati mevlîd-i şerifte yegâne, mevlîdşinâsân zümresinde ser-efrâz*" bir mûsikîşinas olarak darif edilmiştir. Yeşil Camii'nde imam hatiplik yapan Mustafa Efendi, devrinin mutasavvıflarından Selami Ali Efendi'ye intisap etmiştir. Şeyhülislam Abdülaziz Efendi'nin himayelerine de mazhar olmuştur.¹³⁴

Mustafa Efendi sesinin güzelliği ve mevlîdhanlığının yanı sıra besteli mevlîdin meşkinde de önemli bir halka olmuştur. Besteli mevlîdin icrâsı noktasında ön önemli

¹³¹ *Zübdetü'l Vekâyî*, vr. 265a; Ergun, a.g.e., 167.

¹³² Nuri Özcan, "Mehmed Efendi, Kalbûrîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay.), 28/ 454; Kaplanoğlu, a.g.e., 215.

¹³³ *Zübdetü'l Vekâyî*, vr. 277b; Ergun a.g.e., 169; Ali Namli, "İsmail Hakkı Bursevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 2001), 23/104.

¹³⁴ *Güldeste*, 529; *Zübdetü'l Vekâyî*, vr. 269b; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 351b; Ergun, a.g.e., 169; Kepecioğlu, a.g.e., C. 3, 244; Hasan Tâib Efendi, a.g.e., 141; Gazimihal, a.g.e., 15,16.

öğrencisi oğlu Nizameddin Efendi'dir. (öl.1737)¹³⁵ Tavrı ve mevlîdi güzel okuyuşu ile babası gibi şöhret bulan Nizameddin Efendi hakkında yine o dönemin meşhur mutasavvıf mûsikîşinaslarından İsmail Hakkı Bursevî'nin şu dizeleri *Güldeste*'de geçmektedir:

“*Ana mevlîd ger irs-i pederdir*

Anınla mûsikî buldu Nizam”¹³⁶

Sultan İmamı Mustafa Efendi'nin besteli mevlîdi meşkettiği bir diğer talebesi ise Eşrefzâde Dergâhı zâkirbaşı Hatem Mehmed Efendi'dir. (öl.1740) Pek çok savt ve ilâhi bildiği de nakledilmiştir.¹³⁷

XVIII. yüzyıl Bursa dinî mûsikî kültürüne katkı sağlayan tekkelerden biri de Niyâzî-i Mısırî'nin hilafet verdiği Ahmed Gazzî tarafından kurulan Gazzî Dergâhı'dır. Aslen Gazzeli olan Ahmed Gazzî uzun ve meşakkatli bir tahsil hayatının ardından Anadolu'ya gelmiştir. Medrese ehli olarak önce çeşitli medreselerde ders vermiş daha sonra tasavvuf yoluna girmiş bir sufidir.¹³⁸ Ahmed Gazzî, dergâhında her sene mevlîd kandili gecesini mevlîd okutturmayı adet haline getirmiş olup bu cemiyetlere toplumun eşrafından pek çok zevatın katıldığı bilgisini Mehmed Şemseddin Efendi haber vermektedir.¹³⁹ Bu asırda yetişen pek çok zâkirbaşının Gazzî Dergâhı'na müntesip oluşu bu bağlamda dinî mûsikînin ihyasında bu dergâhın önemli bir işlevininin olduğunu da göstermektedir.

Bursa vefeyatnâmeleri zincirinin en önemli halkalarından biri kabul edilen *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın müellifi İsmail Belîğ de döneminin önde gelen ser zâkirlerinden biridir. Her ne kadar kaynaklarda kendisinin bestekârlığına dair bir bilgiye rastlanmasa da hem 50 yılı aşkın süren imamlık görevi hem de Bursa dergâh çevreleri ile yakınlığı kendisinin bir ilim ehli olduğu kadar aynı zamanda iyi bir mûsikîşinas olduğuna işaret etmektedir.¹⁴⁰

¹³⁵ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 196ab; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 352a; Mermutlu, *a.g.m.*, 418.

¹³⁶ *Güldeste*, 281.

¹³⁷ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 196b; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 352b; Mermutlu, *a.g.m.*, 418.

¹³⁸ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 206; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 671.

¹³⁹ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 206.

¹⁴⁰ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Bursalı İsmail Belîğ*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fak. Yay. 1985), 77,78.

Bestelediği ilâhileriyle bilinen dönemin bir diğer mutasavvıfî Eşrefzâde Dergâhı şeyhlerinden İzzeddin Efendi'dir. (öl.1739)¹⁴¹ Şeyh İzzeddin Efendi'nin yeğeni Avnullah Efendi de yine güzel ve dâvûdi sesiyle dönemin bir başka mûsikîşinasıdır. Bu sahadaki vukufiyetinin yanında iyi bir hattat olarak da kayıtlara geçmiştir.¹⁴²

Besteli mevlîdi bu yüzyıla yetiştirdiği talebeleri vasıtasıyla taşıyan el hac Mustafa Efendi'nin bir diğer talebesi ise Zâkir Hatem Mehmed Efendi'dir. (öl.1740) Hatem Efendi besteli mevlîdi hocasından meşk edip icrâda bu sahanın yekta şahsiyetlerinden olmuştur. Eşrefzâde Dergâhı başta olmak üzere pek çok tekkede zâkirlik yapmış bestekâr bir zattır.¹⁴³ Eşrefzade Dergâhı'nda uzun yıllar meşihat makamında bulunan İzzeddin Efendi'nin bendeganından Yakup Dede de (öl.1744) dergâhın ser zâkiri olmasıyla bu dönemin tekke mûsikîsinde bilinen zatlarındandır.¹⁴⁴ Yakup Dede ile birlikte okuduğu ilâhileri ile dinleyenleri şevke getiren Kabakzâde Mustafa Efendi (öl.1745)¹⁴⁵ ile Hastazâde Abdullah Efendi (öl.1746) de bu devrin Eşrefî zâkirleri arasındadır.¹⁴⁶ Eşrefzâde Dergâhı'nın bu dönemde yetiştirdiği bir başka zâkir ise Hacı Mehmed Ağa'dır. (öl.1759) Genç yaşında mûsikî ilminî öğrenmiş ve dinî sahada pek çok beste vücuda getirmiştir. Zaman zaman İstanbul'a gidip devrin kudretli bestekârı Çalazâde Mustafa Efendi ile de beraberlikleri olmuştur.¹⁴⁷

Yüzyılın ortalarında mevlîd okuyuşu ile şöhret bulan zâkirbaşı Kapankâtibîzâde Mustafa Efendi (öl.1755)¹⁴⁸ ile hattat ve kemankeş Rahmi Mehmed Efendi (öl.1760) de devrinin temayüz etmiş iki mûsikîşinasıdır.¹⁴⁹ Bursa'daki Celvetî Dergâhları'ndan İsmail Hakkı Dergâhı'na intisap eden Tûbâ İbrahim Efendi (öl.1756-61) mevlîd ve ilâhi okumadaki maharetiyle bilinen dönemin bir başka ismi olarak kaynaklarda yer almıştır.¹⁵⁰

¹⁴¹ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 110a; *Zübdetü'l Vekâyî*, vr. 313b; Ergun, *a.g.e.*, 178.

¹⁴² *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 111b; Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 1, 151.

¹⁴³ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 196b; *Zübdetü'l Vekâyî*, vr.316a; *Gülzâr-ı İrfân* vr. 352b.

¹⁴⁴ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 196b-197a; *Zübdetü'l Vakâyî*, vr. 321b.

¹⁴⁵ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 197b.

¹⁴⁶ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 197a; *Zübdetü'l Vekâyî*, vr.329b; *Gülzâr-ı İrfân*, vr.352b; Ergun, *a.g.e.* 179, Gazimihal, *a.g.e.*, 16; Nuri Özcan, "Hastazâde Abdullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul. TDV. Yay. 1998), 1/ 98.

¹⁴⁷ Ergun, *a.g.e.*, 183.

¹⁴⁸ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 197b; *Zübdetü'l Vekâyî*, vr. 348a; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 353a.

¹⁴⁹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 4, 50; Gazimihal, *a.g.e.*, 16; Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 263.

¹⁵⁰ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 198a.

Asrın ikinci yarısı da Bursa dinî mûsikî kültürü bağlamında velüd bir dönemdir. Zira vefeyatnâmelerde pek çok yekta mûsikîşinas zatın ismi zikredilmiştir. Dönemin Bursalı mûsikîşinasları arasında Cumabeyzâde Hacı Salih Efendi (öl.1772), Bursalı Ama Mehmed Sadık Efendi (öl.1772), Çıkrıkçızâde Ahmed Efendi (öl.1778), Kocagözzâde Mustafa Efendi (öl.1780), Zâkir Hasan Efendi (öl.1786), Zâkir Karaca Molla (öl.1787) ve Seyyid Hacı Halil Efendi (öl.1794) bulunmaktadır. Hacı Salih Efendi yine Gazzî Dergâhı'nın yetiştirdiği değerli bir zâkir iken¹⁵¹ kendisine yakın bir dönemde aynı dergâhın yetiştirdiği Hasan Efendi¹⁵², Karaca Molla¹⁵³ ve Hacı Halil Efendi¹⁵⁴ de yüzyılın sonlarında ki mûsikîşinas zatlar olarak dergâhın şeyhi Gazzîzâde tarafından eserinde zikredilmiştir. Kocagözzâde ise bu asırda pek çok mûsikîşinas yetiştiren Eşrefî Dergâhı'nın zâkirlerindedir.¹⁵⁵ Yine Eşrefzâde Dergâhı'na müntesip Siyahi Ahmed Efendi diye bilinen Çıkrıkçızâde, iyi bir mûsikî eğitimi almış olup güzel ses ve sadasıyla dergâhta mevlîdhan ve ilâhici başı olmuştur. Dergâhtaki icrâlarında üst düzey nağmeleriyle de şöhret bulmuştur.¹⁵⁶ Âmâ Sadık Efendi ise İstanbul da doğmasına rağmen uzun yıllar Bursa'da iskanından dolayı Bursalı ismiyle maruf olmuş bir zattır. Bestenigâr Âyin-i Şerîf'i ile bilinmektedir.¹⁵⁷

Yukarıda verilen bilgiler ışığında XVIII. yüzyıl Bursa dinî mûsikî hayatına baktığımızda tekke mûsikîsinin bir hayli gelişmiş olduğu neticesini çıkarabiliriz. Özellikle Eşrefî ve Gazzî dergâhları'nda pek çok kıymetli zâkirin yetiştiği bir dönem olmuştur. Cami ve tekke mûsikîsinin ortak bir formu olarak besteli mevlîd icrâsı da bu yüzyılda bir önceki yüzyıldaki hızıyla devam etmiş; hatta besteli Süleyman Çelebi Mevlîdi'ne nazire olarak yüzyılın sonlarında Eşrefzâde Dergâhı şeyhlerinden Abdülkadir Necip Efendi tarafından bir mevlîd kaleme alındığını Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yadigar*'ından öğreniyoruz. Necip Efendi'nin bu mevlîdi bir dönem besteli bir şekilde mevlîd kandili gecelerinde dergâhlarda okunmuştur.¹⁵⁸ Aynı zamanda tefsir ilmîne vukûfiyeti ile de bilinen Necip Efendi, Babası İzzeddin Efendi'nin yazdığı

¹⁵¹ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 198b; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 353a; Özalp, *a.g.e.*, C. 1, 459.

¹⁵² Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif Ef. *Ravzatü'l Müflihûn*, BEEK. Orhan Kit. Nu. 1041, vr. 107b;

¹⁵³ *Ravzatü'l Müflihûn*, vr. 108a. Mehmed Şemseddin, *Âyine-i Diyâr-ı Şemî*, 443, Mustafa Kara Özel Kütüphanesi.

¹⁵⁴ *Ravzatü'l Müflihûn*, vr. 108a. *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, vr. 453.

¹⁵⁵ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 200a; *Gülzâr-ı İrfân* 353a.

¹⁵⁶ *Gülzâr-ı Sülehâ*, vr. 199b; 200a. *Gülzâr-ı İrfân*, 353b.

¹⁵⁷ *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 354a-355a; Ergun, *a.g.e.*, 184-186; Gazimihal, *a.g.e.*, 16.

¹⁵⁸ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 103; Mustafa Kara, "Abdülkadir Necip Efendi ve Mevlîdi", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu, IV*, Bursa, 2005, 269.

Enîsü'l-Cinân adlı tefsirini *Zübdetü'l-Beyân* adıyla üç cilt olarak da telhis etmiştir.¹⁵⁹ Mevlîd Kandili gecelerinde kalabalık bir heyet huzurunda icrâ edilen Necip Efendi Mevlîdi'nin o dönemde besteli olarak okunmaya devam eden Süleyman Çelebi Mevlîdi'nin izinden giderek besteli olarak okunduğu düşüncesi hakimdir. Zira Necip Efendi'nin vefatından kısa bir süre sonra yazılan mevlîd nüshalarının kenarlarında hangi makamda okunacağı ile ilgili bilgilerin varlığı bu mevlîdin yazıldığı dönemden itibaren besteli bir okunuşunu düşündürdüğü gibi bizzat Necip Efendi tarafından bestelendiği ya da besteletmiş olabileceği görüşünü de güçlendirmiştir.¹⁶⁰

Yüzyılın ikinci yarısında ilmî yönü ve mûsikîşinaslığı ile temayüz eden bir diğer mutasavvıf Üçkuzular Dergâhı şeyhi Hacı Abdi Efendi'nin Hocası Kaltakçızâde Halil Efendi'dir. (öl.1789) Sufi bir mûsikîşinas olarak bilinen Halil Efendi bu sahada pek çok talebe de yetiştirmiştir.¹⁶¹

Dinî mûsikî adına yüzyılın son çeyreğinde zikredilmesi gereken bir başka hususta asrın başlarında devrin Kudretli Neyzeni Kutbu'n Nâyî Osman Dede tarafından bestelenen mi'râciyyenin Bursa Mevlevihânesi'nin yedinci postnişini Şeyh Ataullah Dede tarafından dergâhta okutturulmaya başlanmasıdır. İlk defa 1793 senesi Receb-i Şerîfi'nin 27. Gecesi'nde kıraat olunan mi'râciyyenin masrafları da Bedesten Kethüdâsı İbrahim Ağa tarafından karşılanmıştır. Bu tarihten tekke ve zâviyelerin kapanmasına kadar mi'râciyye okunma geleneği Bursa Mevlevîhâne'sinde devam ettiği gibi Atâullah Dede'nin bu gayreti Bursa'daki diğer dergâhlarda okunmasına da öncülük etmiştir.¹⁶² Bursa'da mi'râciyye okunma geleneği bir sonraki yüzyılda vakfiyelere konu olduğu gibi bu gelenek vakfiyelerin gereği olarak günümüze kadar yaşatılmıştır¹⁶³. Bu hususta daha kapsamlı bilgiler bir sonraki bölümde verilecektir.

XIX. yüzyıl hem Osmanlı Devleti hem de Batılı Devletler için çok önemli bir zaman dilimini ifade etmektedir. Zira bu dönem siyasî olarak büyük devletlerin çözüldüğü,

¹⁵⁹ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 201; Abdürrezzak Tek, "Bursa'da Kâdirî Tekkeleri", *UÜ. İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 19, sy. 1, Bursa, 2010, 143, 182.

¹⁶⁰ Bedri Mermutlu, "Unutulmuş Bir Besteli Mevlîd: Abdülkadir Necip Efendi ve Mevlîdi", *Din ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 2016, 99.

¹⁶¹ *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 354b; Hasan Taib Efendi, *a.g.e.*, 122.

¹⁶² *Ravzatü'l Müflihûn*, vr. 12b; *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 153b; *Yâdigâr-ı Şemsî*, 504; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 313.

¹⁶³ Mustafa Kara, "Mi'raç, Mi'râciyye ve Bursalı Safiyye Hatun Vakfiyesi", *UÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, C. 7, Bursa, 1998.

milliyetçik akımlarının hızla toplumları kuşattığı bir yüzyıldır. Siyasî, ekonomik ve kültürel bağlamda ortaya çıkan yeni arayış ve anlayışlar Osmanlı Toplumunu'nun edebîyat, mimari, resim ve mûsikî gibi sanat dallarını da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde Sultan III. Selim döneminde başlayan yenilik hareketleri kendisinden sonra padişah olan II. Mahmud döneminde Tanzimat hareketiyle resmi bir hüviyet kazanmıştır. Pek çok sahadaki batılılaşma cereyanının adı olan Tanzimat, çalışmamızın da konusu olan mûsikî kültürünü derinden etkilemiş; bu güne değin bitmeyen Alaturka-Alafranga münakaşalarının da başlangıcı olmuştur. Osmanlı Toplumunu'nun bu yüzyıldaki yaşadığı siyasî ve kültürel buhranlara rağmen Türk mûsikîsi tarihinde bir 'ekol' kabul edilen III. Selim ve himayesinde yetişen bestekârlar ile bu sanata dair son ihtişamlı örnekler verilmiştir. Saray ve İstanbul tekke kültürü çevresinde yetişen İsmail Dede, Numan Ağa, Şakir Ağa, Dellalzâde, Kazasker Mustafa İzzet ve Zekâi Dede bu isimler arasında sayılabilir.¹⁶⁴

Osmanlı'nın kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar önemli bir ilim ve kültür şehri olma hüviyetini kaybetmeyen Bursa, bu yüzyılda da özellikle dinî sahada pek çok mûsikîşinas ve bestekâr yetiştirmeye devam etmiştir. Bunun yanında mûsikîde batılılaşma hareketlerinin bir yansıması olarak yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı müziği eğitiminin verildiği bando takımları da kurulmuştur.¹⁶⁵ XIX. yüzyılda Bursa'da yetişen mûsikîşinaslar hakkında şu bilgileri verebiliriz:

Bir önceki asırda tekke mûsikîsinde pek çok değerli ismin yetiştiği dergâhlardan biri olan Ahmed Gazzî Dergâhı'nda bu asrın başlarında da kıymetli zâkirlerin varlığı dikkat çekmektedir. Katırcızâde Abdurrahman Efendi (öl.1800), Sûfîzâde Ahmed Efendi (öl. 1803), Seyyid Mustafa Efendi (öl.1803), Ali Efendi (öl.1804) ve Sermüezzîn İbrahim Efendi bu mûsikîşinaslar arasında zikredilebilir.¹⁶⁶

Mehmed Muhyiddin Üftâde ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şiirlerinden ilham alarak Celvetiyye Tarîkatı'nın da bu asırda pek çok değerli mûsikîşinas yetiştirdiğini görmekteyiz. Bir önceki asrın sonlarıyla bu asrın başlarında okuduğu mevlîd ve mi'râciyyeler ile şöhret bulan Mevlîdhan Mehmed Efendi bu zatlardan biridir. Özellikle Osman Dede'nin mi'râciyyesinin Bursa'da kıraat olunup öğrenilmesinde önemli

¹⁶⁴ Özalp, *a.g.e.*, C. 2, 485, 486.

¹⁶⁵ Gazimihal, *a.g.e.*, 23, 78.

¹⁶⁶ *Ravzatü'l Müflihûn*, vr. 108b-109a.

katkıları olmuştur.¹⁶⁷ Üftade Dergâhı'nın sekizinci Postnişîni Ahmed Hasib Efendi'de (öl.1808) şairliğinin yanında pek çok ilâhisiyle de bilinen ilim ehli Celvetî bir mûsikîşinastır.¹⁶⁸ Aynı dönemin bir diğer meşhur Celvetî mûsikîşinası zâkirbaşı Ömer Efendi'dir. (öl.1813)¹⁶⁹

Emir Sultan'ı ziyaret kasdıyla Bursa dışından gelen dervişanı her sene dergâhında misafir edip ağırlayan Üçkuzular Dergâhı yedinci postnişîni Mustafa Efendi'de zikredilmesi gereken bir zattır. Zira dervişanın dergâhta misafir olduğu gece fecre kadar mevlîd-i şerîf kiraatıyla zikir ve tevhid edilmesi onun başlattığı bir âdet-i müstehsene olarak uzun yıllar devam etmiştir.¹⁷⁰ Yüzyılın başlarının bilinen kârîlerinden Hafız Emin Mehmed Rauf Efendi ise (öl.1820) sesinin güzelliği ile önce Salihzâde Esad Efendi'ye sonrada Sultan II. Mahmud'a imam olmuş bir zattır.¹⁷¹

Tekke mûsikîsinin bu yüzyılın başlarında yetiştirdiği en değerli şahsiyetlerden biri de hiç şüphesiz Duhânî Şerîf Efendi'dir. (öl.1831) Bursa'da doğup zamanın üstadlarından dinî ve lâdinî sahada pek çok eser meşketmiştir. Celvetî İsmail Hakkı Dergâhı'na intasap edip tekkenin ilk şeyhi İsmail Hakkı Bursevi'nin pek çok güftesine besteler yapmıştır. Tütüncülük ile geçimini temin ederken 1801 Bursa yangınında dükkanı yanınca İstanbul'a gitmiştir. Uzun yıllar Hüdâyî Âsitânesi'nde zâkirlik yapan Dühânî Şerîf Efendi bir Bursa ziyareti esnasında vefat edip Üftade Haziresi'ne defnedilmiştir.¹⁷² Tekke mûsikînde bestelediği nice eserlerin yanında mûsikî kültürü bağlamında Bursa-İstanbul etkileşiminin sembol isimlerinden biri olmasıyla da yüzyılın önemi haiz sanatkârları arasındadır.

Asrın ilk yarısının kıraat sahasında temayüz eden zatlarından biri de Münzevî Dergâhı dördüncü postnişîni Mehmed Sadık Efendi'dir.(ö1845) Hafızlığı ve güzel Ku'rân okuyuşuyla bilinen Mehmed Efendi adeti olduğu üzere Ramazan aylarında hatim ile teravih namazı kıldırmıştır. Dönemin Reisül-Kurrâsı Eyüp Efendi bir merasimde kendisini dinleyince '*Evladım ben taşrada ilm-i kıraatta âşina kimse kalmamıştır diye*

¹⁶⁷ *Ravzatü'l Müflihûn*, vr. 109b.

¹⁶⁸ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 72; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 538.

¹⁶⁹ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 544.

¹⁷⁰ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 155.

¹⁷¹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 2, 27; C. 4, 51.

¹⁷² *Gülzâr-ı İrfân*, vr. 359b; Ergun, *a.g.e.* 409; Nuri Özcan, "Duhânî Şerîf Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1994), 9/548-549.

iddia ederken seni dinleyince hata ettiğimi anladım. Kiraatına meftun oldum. Benden daha güzel okuyorsun’ diyerek takdirlerini bildirmiştir.¹⁷³

Bursa Mevlevîhânesi neyzenlerinden Arif Dede (öl.1850) Mevlevîhâne’nin dokuzuncu şeyhi Salih Dede ile onuncu şeyhi Mehmed Dede’nin hizmetinde bulunmuş devrin şöhretli neyzenleri arasındadır. Bursa Mevlevîhânesi’nde ser neyzen ve mürebbî-yi sâlikân olan aşçıbaşılık vazifelerinde bulunmuştur.¹⁷⁴ Tekke mûsikîsinde aynı dönemin bir diğer mûsikîşinası İncirli Mahallesi Hasan Dede Zâviyesi şeyhi Hasan Dede’dir. (öl.1800?) Laubali meşrep bir zat olarak bilinen Hasan Dede, meşâyih cemiyetlerinde kudüm çalmış ve dâvûdi sesiyle na’lar okumuştur.¹⁷⁵

Bir önceki yüzyılda olduğu gibi bu asırda da Eşrefî dergâhlarında değerli kârî ve mûsikîşinasların yetişmeye devam ettiğini görmekteyiz. Bu zatlardan biri Hamam Dergâhı sekizinci postnişini Rıza Efendi’dir. (öl.1887) Hıfz-ı Kur’ân’a muvaffak olup sesinin güzelliği ile dergâhlarda ilâhi ve n’at okuyan Rıza Efendi, bir kış günü girdiği Menderes Nehri’nden yüzerek geçmesinden dolayı rahatsızlanmış ve genç yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁶

Hem bu dönem hem de daha öncesiyle ilgili olarak Bursa’da gayrimüslim mûsikîşinaslar hakkında çok az bir bilgiye ulaşabiliyoruz. Halbuki Bursa’nın fethinden Cumhuriyet Dönemi’ne kadar Bursa’da hatırı sayılır bir gayrimüslim nüfusun varlığı da bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda azda olsa kayıtlara geçen mûsikîşinaslardan biri Agapos Efendi’dir. (öl.1891) Hem icrâ hem de bestekârlıkta mahir bir kişi olan Agapos Efendi, nota yazımı hususunda da Bursa mûsikî kültürüne önemli katkılar sağlamıştır.¹⁷⁷ İyi bir şair de olan Agapos Efendi’nin yine gayrimüslim bir müzisyen olan Bimen Şen’i yetiştiren kişi olduğu da düşünülmektedir.¹⁷⁸

Celvetiyye’nin özellikle dinî sahada mûsikî kültürüne sağladığı katkılardan önceki sayfalarda bahsetmiş idik. Yüzyılın son çeyreğinde ismi zikredilmesi gereken Celvetî şeyhi Rûşen Efendi de bu isimlerden biridir. Hem icrâ hem de bestekârlıktaki vüs’atiyle

¹⁷³ *Zübdetü’l Vekâyi*, vr. 365b; *Yâdigâr-ı Şemsî*, 534; Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, 364.

¹⁷⁴ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 508.

¹⁷⁵ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 2, 158.

¹⁷⁶ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 335; Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, 220.

¹⁷⁷ Kepecioğlu, *a.g.e.*, C. 1, 70.

¹⁷⁸ Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 65.

yüzyılın ikinci yarısının mühim simalarındandır.¹⁷⁹ Aslında İstanbul'da doğup Hüdâyî Âsitanesi'nde uzun yıllar şeyh olarak hizmet etmesine karşın hem aslen Mudanyalı oluşu hem de özellikle mûsikî konusunda kendisini yetiştiren Duhânî Şerîf Efendi'nin Bursalı bir mûsikîşinas olması İstanbul Bursa etkileşiminin devamı niteliğinde yine güzel bir örnektir. Bu münasebet Bursa'nın İstanbul'un mûsikî kültürünü fetihten Osmanlı'nın son dönemlerine kadar besleyen bir merkez olma vasfını da ortaya koymaktadır.

Asrın son çeyreğinde Bursa tekke mûsikîsi adına zikredilmesi gereken bir başka husus ise Celvetî Dergâhı olarak faaliyet gösteren İsmail Hakkı Tekkesi'nin son şeyhi Cemaleddin Efendi'nin gayretleriyle tekkenin zikir günlerinin dışında kandil geceleri, Ramazan-ı şerifte ve Muharrem ayında mevlîd, mi'râciyye ve mersiye gibi dinî mûsikîye ait formların ehemmiyetle okutturulmasıdır.¹⁸⁰

Bektâşî kültürünün izlerini yansıtmaya bakımından Bursa tasavvuf tarihinde mühim bir yeri olan Ramazan Baba Dergâhı'nın on ikinci postnişîni Süleyman Beğ Baba önceleri Sâdî ve Nakşî dergâhlarının zikir halkalarına katılmışken daha sonra Bektâşiyye'ye intisap etmiştir.¹⁸¹ Dergâhta postnişîn olduktan sonra her sene Muharrem ayında Fuzûlî'nin *Hadîkatü's Süedâ*'sını belli bir makam çerçevesinde okutmayı adet haline getirmiştir. Bunun yanında her aşûre gecesinin sabâh namazının ardından mersiye okuması kendisinin bir başka adeti olmuştur.¹⁸²

Yüzyılın sonlarında İsmail Hakkı Dergâhı şeyhlerinden Mehmed Ali Rıfkı Efendi de (öl.1897) Celvetiyye'nin yetiştirdiği mûsikîşinas zevattandır. Nûmâniyye Dergâhı postnişîni Safiyyüddin Efendi'nin mahdumu Necmeddin Efendi'ye damat olmuştur. Yine kendisi gibi mûsikîşinas bir zat olan Sâdî Dergâhı şeyhi Haydar Efendi ise Safiyyüddin Efendi'ye damat olmuştur. Eşrefî ailesine damat olan bu iki mûsikîşinas şeyh efendi güzel bir sese ve mûsikî bilgisine mâlik olmaları hasebiyle mevlîd-i şerîf ve

¹⁷⁹ Ergun, *a.g.e.*, 446; Nuri Özcan, "Mehmed Rüşen Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara. TDV. Yay. 2003), 28/ 520; Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 268.

¹⁸⁰ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 197.

¹⁸¹ Salih Çift, "Osmanlı Döneminde Bursa'da Bektâşi Kültürü ve Bektâşi Tekkeleri", *UÜ. İlâhiyat Fak. Dergisi*, C. 10, sy. 2, Bursa, 2001, 235.

¹⁸² *Yâdigâr-ı Şemsî*, 361; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 267.

mi'râciyye kıraatında birbirlerine pey-rev olmuşlar, zikir meclislerinde dinleyenleri şevke getirmişlerdir.¹⁸³

Bu asrın sonlarında kıraat sahasının önde gelen şahsiyetlerin Özbekler Tekkesi şeyhi Hafız Mehmed Emin Efendi de (öl.1898) zikredilmesi gereken bir başka kârîdir. Medine de dünyaya gelip İstanbul'da hafızlığını ve ilm-i kırâatı Hafız Osman Efendi'den ikmal etmiştir. Daha sonra Bursa'ya gelip Özbekler Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Kıraat sahasında devrinin emsalsiz zatlarından biri olarak zikredilmiştir.¹⁸⁴ Yüzyılın son çeyreğinde hem kıraat hem de cami mûsikî sahasının en yekta şahsiyetlerinden bir diğeri hünkar imamı Hacı Emin Efendi'dir. (öl.1900) Uzun yıllar sarayda imamlık vazifesi yapan Hacı Emin Efendi emeklilik döneminde Bursa'da ikamet etmiştir. Sesinin güzelliği ile de bilinen Emin Efendi Bursa'da bulunduğu zaman zarfında kıraat ve mûsikî bilgisiyle pek çok değerli müezzin ve mûsikîşinasın yetişmesini sağlamıştır. Emin Efendi'nin kıraat ve ve cami mûsikîsi sahasında yetiştirdiği talebeleri Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde Bursa dinî mûsikî kültürünün önde gelen şahsiyetleri olmuştur.¹⁸⁵

B. TEKKELER KAPANMADAN ÖNCE BURSA'DA DİNİ MÛSİKİNİN DURUMU

Tarihsel süreçte toplumların değişim ve gelişimi belli zaman dilimlerine ayrılarak değerlendirilmekle birlikte toplumsal hayat ve kültür unsurları için zamansal olarak kat'i bir sınıflandırma bazen zor görülebilmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Cumhuriyet öncesi Bursa mûsikî hayatını yüzyıllara göre tasnif etsek te aslında birbiriyle iç içe geçmiş bu tarihi süreçte gelişen ve devamlılık arz eden bir Bursa mûsikî tarihi görmekteyiz. Daha çok cami, tekke ve şahıslar ekseninde şekillenen Bursa dinî mûsikî kültürü bu devamlılığı Bursa'nın fethinden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar güçlü bir aktarımla taşıyabilmiştir. Kültür ve ona ait unsurlar zaman ve mekana göre değişiklik gösterebildiği gibi Türk- İslam sanatlarının en önde gelenlerinden biri olarak dinî mûsikîye dair bu değişim ve gelişimi de elimizdeki kaynaklar ölçüsünde

¹⁸³ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 193-194.

¹⁸⁴ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 301.

¹⁸⁵ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 443.

görebilmekteyiz. Bir önceki asırda Tanzimat'la başlayan Batılılaşma temayülünün etkilediği sanatsal alanlardan biri de hiç şüphesiz müzik kültürüdür. Diğer pek çok sahada devlet eliyle oluşturulan Batı tarzı kurumların yanında mûsikî alanında da yeni kurumlar ihdas edilmiştir. Bu bağlamda Bursa'da kurulan bando takımları da XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren şehrin mûsikî tarihindeki yerini almıştır. Bu süreçte lâdinî mûsikî kültürü açısından bu güne gelinceye değin devam edecek olan bir iki başlılık başlamış olmakla birlikte, dinî mûsikî bakımından yüzyılın ilk çeyreğinde bir önceki asırdan devralınan güçlü geleneğin devam ettiğini söyleyebiliriz. Önceki asırlara ait mûsikîşnaslar hakkında bilgiler edindiğimiz vefeyatnâmelerde daha çok Bursa tekke muhitlerinde yetişen zâkirlerden haber verilirken çalışmamız esnasında eserlerinden faydalandığımız Mısrî Dergâhı son postnişîni Mehmed Şemseddin Efendi'nin (Ulusoy) (öl.1936) *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* adlı eserinde, Osmanlı ile Cumhuriyet Dönemi arasında bir kültür köprüsü kurarak dinî mûsikî birikiminin taşıyıcısı olmuş pek çok mûsikîşnas zattan bahsedilmektedir. Kendisi de aynı zamanda mevlîd, mi'râciyye, mersiye gibi formlarda mahir bir icrâcı olup döneminin tekke ve camilerinde mevlîdhan, mi'râciyyehan, mersiyehan ve zâkir olarak hizmet etmiştir. Konumuz açısından Şemseddin Efendi'nin bu eserini değerli kılan bir diğer husus son dönem cami mûsikîsinde mahir pek çok zatın zikredilmiş olmasıdır. Zira önceki vefeyatnâmeler isimleri zikredilen mûsikîşnasların hemen hemen hepsi dergâh çevrelerinden iken Osmanlı son döneminde Bursa'da güçlü bir cami mûsikîsi birikiminin varlığını da ortaya koyması bakımında önemi haizdir. Bunun yanında Şemseddin Efendi'nin bir diğer eseri *Yadigâr-ı Şemsî* de, yüzyılın ilk çeyreğinde şehrin dinî mûsikî kültürüne hizmet etmiş Bursalı mutasavvıf mûsikîşnaslar hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.

Ramazân-ı şerîflerde minarelerden okunan temcid geleneğinin asrın başlarında önde gelen temsilcilerin biri Kara Abdürrezzak Dergâhı müntesiplerinden zâkir, Salih Efendi'dir. (öl.1917) Güçlü ve güzel sesiyle minarelerden okuduğu temcidler ile şöhret bulan Salih Efendi, mevlîd okuyuşundaki mahareti ve dergâhlarda yaptığı zâkirliğiyle bilinmektedir.¹⁸⁶ Cami mûsikîsinde dönemin meşhur bir diğer şahsiyeti Ulu Camii baş müezzinlerinden Sûfîzâde Abdurrahman Efendi'dir. (öl.1923) Özellikle sabâh namazlarından evvel güzel sesiyle okuduğu salât ü selamları ile bilinmiş olup onu

¹⁸⁶ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 457.

dinleyenlerin bu muhrik sesin tesiriyle camiye gitmekten kendini alamadıkları bilinmektedir. Bunun yanında güçlü sesi ve makam bilgisiyle mevlîd, mi'râciyye ve mersiye okuma hususunda da yekta bir hafız olarak bilinmiştir.¹⁸⁷

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Bursa dinî mûsikî kültürüne Hünkar İmamı Hacı Emin Efendi'nin önemli katkıları olmuş ve bu sahada pek çok talebe yetiştirmiştir. Onun mûsikî meşkettiği talebeleri Osmanlı ile Cumhuriyet arasında köprü vazifesi görmüştür. Emir Sultan Dergâhı şeyhi Hacı Tahir Efendi'nin torunu ve tekkenin daha sonraki şeyhi Ragıp Efendi'nin kardeşi zâkir Hafız Zühtü Efendi (öl.1924) ile Eminiyye Dergâhı zâkiri Tevfik Efendi (öl.1926) Hünkar İmamı'nın talebelerindedir.¹⁸⁸ Diğer taraftan Zühtü Efendi'nin Emir Sultan Dergâhı'nın son şeyhi Hafız Hüsamettin Fındıkoğlu'nun (öl.1988) hem akrabası hem de tekkenin son zâkirleri arasındadır. Dergâhın son şeyhi Ahmed Hüsamettin Fındıkoğlu'nun küçük yaşta olmasına rağmen bu zattan tekke tavrıyla meşk edip mûsikî öğrenmiş olması muhtemeldir. Zira elimizde Fındıkoğlu'na ait olan ses kayıtları ve Emir Sultan Camii'ndeki müezzinliği yıllarında kendisini dinleyenlerin değerlendirmelerine göre icrâdaki farklılığı güçlü bir tekke tavrına işaret etmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden zengin cami mûsikîsi birikimi de yine Şemseddin Efendi'nin naklettiği bilgiler arasındadır. 1929 yılında Bursa Camileri ve medreseleri hakkında kaleme aldığı *Medâr-ı Şemsî- Devvâr-ı Şemsî* isimli eserinde Ulu Camii bahsinde bu mabedin müezzinlerinden Mehmed Muhyiddin Üftâde'den vaz ettiği usûllerden bahsederek yakın zamana kadar bu usûllerin icrâ olduğunu dile getirmiştir. Mübarek geceler, Ramazan-ı Şerîf, Cuma ve Pazartesi gecelerinde Ulu Cami'de güzel sesli müezzinler tarafından okunan bu ed'iyelerin dinleyenler üzerinde derin tesirler bıraktığını ancak taassup sahibi kişilerin mani olmasıyla bu geleneğin de unutulmaya yüz tuttuğunu dile getirmiştir.¹⁸⁹ Dolayısı ile yüzyıllar boyu Bursa dergâh ve cami muhitinin devam eden zengin dinî mûsikî birikimi Cumhuriyet'e geçiş sürecine kadar mevcudiyetini devam ettirebilmiştir.

¹⁸⁷ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 457.

¹⁸⁸ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 445.

¹⁸⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Medâr-ı Şemsî-Devvâr-ı Şemsî*, (Bursa Camileri ve Medreseleri), (Haz. Mustafa Kara, Betül Tarakçı, Selime Terzioğlu), (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay. 2021), 21.

II. BÖLÜM

İCRÂ EDİLEN FORMLAR VE FAALİYETLER AÇISINDAN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA DİNÎ MÛSİKÎ

Bursa, Osmanlı Devleti'nin altı asırlık medeniyet serüveninin hemen hemen bütün safhalarına şahitlik etmiş bir şehirdir. Diğer ilim ve sanat dallarında olduğu gibi Osmanlı mûsikî kültürüne katkısı bakımından da önemi haiz bir merkezdir. Şehrin fethinden itibaren kültür ve sanat hayatında mûsikînin ne denli önemli bir işlevinin olduğunu büyük İslam gezgini İbn Battûta'nın seyahatnâmesinden başlamak üzere Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesi ve İsmail Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfânı*'ndan öğreniyoruz. Yüzyıllar boyu lâdinî sahada mûsikînin icrâ edildiği pek çok mekan olduğu gibi dinî mûsikînin icrâ ve ihyasında da tekkeler ve camiler öncelikli mekanlar olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde Bursa dergâhları şehrin dinî mûsikî kültürünü şekillendiren hakim unsurken 30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla Bursa dinî mûsikî kültürü iki temel kaynağının birinden yoksun kalmıştır. Zira dergâhlar camilerle beraber bu sahada hemen hemen her formun icrâ edildiği müstesna mekanlar olmuştur. Başta Ramazan, Muharrem ve üç aylar olmak üzere buralarda okunan mevlîd, mi'râciyye mersiye, durak, tevşîh gibi formlarla senenin her bir ayı yüzyıllar boyu ihya edilegelmiştir. Dolayısıyla Bursa dinî mûsikî kültürünün yüzyıllar boyu öğretimi ve aktarımında dergâhlar önemli bir işlev de görmüştür. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla özellikle tekkelerde icrâ edilen mersiye, mi'râciyye, durak, ve ism-i celâl gibi dinî mûsikî formları bu durumdan menfi manada etkilenmiş bir anlamda icrâ mekanlarından yoksun kalmıştır. Tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925'ten 1960'lı yıllara kadar camiler ve özel meclislerle sınırlı olmak üzere gerçekleşen icrâlar dışında dinî mûsikî adına yapılan bir faaliyetten söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Özellikle 1950 öncesi dönem açısından değerlendirildiğinde Osmanlı Dönemini de idrak etmiş pek çok mûsikîşinasın varlığı bilinmekle birlikte dönemin siyasî iklimi böyle bir icrâ ortamını mümkün kılmamıştır. Hatta bu süreçte bazı özel meclislerde gerçekleşen icrâlardan dolayı takibata uğrayan

mutasavvîf şahsiyetlerin hatıraları dönemin sosyal ve siyasî ortamı hakkında fikir vermektedir. Dinî mûsikî açısından bir anlamda fetret devri olarak da ifade edebileceğimiz bu dönemin ardından özellikle 1960 sonrası hem lâdinî hem de dinî sahada daha canlı bir ortamdaki bahsetmek mümkündür. Cumhuriyet Dönemi tekke mûsikîsi açısından ciddi bir gerilemeyi beraberinde getirmişse de cami mûsikîsi sahip olduğu zengin birikim ve devamlılık ile aynı âkıbeti yaşamamıştır. Cumhuriyet Dönemi boyunca başta kıraat sahası olmak üzere ezan, salâ ve mevlîd gibi kadim formlarda önemli hafız, kârî ve mevlîdhanlar yetişmeye devam etmiştir. Dinî kültür bağlamında güçlü bir birikime sahip olan Bursa sahip olduğu müktesebatını mûsikîşinas kârî, hafız ve bestekârlarıyla belli formlar çerçevesinde günümüze ulaştırabilmiştir. Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşayan mûsikîşinas hafız ve mevlîdhanların yetiştirdiği talebeler günümüz ile Osmanlı mûsikî kültürü açısından da bu geleneğin bir taşıyıcısı vazifesi görmüştür. Ayrıca yüzyıllar boyu devam eden Bursa İstanbul etkileşiminin bu süreçte de güçlü bir şekilde devam ettiğini de görmekteyiz. Bu bölümde Cumhuriyet Dönemi'nde icrâ bakımından öne çıkan formlardan Kur'ân-ı Kerim tilaveti, mevlîd, mi'râciyye, ilâhi, mersiye ve âyin alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

A. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA İCRÂ OLUNAN DİNÎ MÛSİKÎ FORMLARI

1. Kur'ân'ı Kerim Tilaveti

İslam tarihi boyunca Müslüman toplumlar tarafından Kur'ân'ı Kerim'in tilaveti hususunda büyük bir özen gösterilmiştir. Kur'ân'ın kendi iç ahengi nazmının mûsikî yönünü bir anlamda içerdiği gibi tarihsel süreçte Müslüman toplumlar sahip oldukları mûsikî ilmî ve sanatına dair birikimlerini Kur'ân'ın güzel bir ses ve edâ ile okunması hususunda en güzel şekilde kullanmışlardır. Hz. Peygamber'in (sav.) Kur'ân'ı Kerim'in güzel sesle okunmasıyla ilgili takdir ve teşviki hadis kaynaklarında yer aldığı gibi¹⁹⁰ bu

¹⁹⁰ Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (870), *el Câmiu's Sahih*, İstanbul, 1979, 'Fedâilü'l Kur'ân' 29, 'Tevhid' 50; İbn-i Mâce, Muhammed b. Yezid Kazvinî (888), *es-Sünen*, 'İkame' 176; Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as *es-Sünen*, Mısır, 1952, 'Vitr' 20.

bağlamda nakledilen hadis-i şerîfler dinî mûsikînin doğuşunda önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir.¹⁹¹

Cumhuriyet öncesi dönemde Bursa'da cami mûsikîsi ve kıraat sahalalarında pek çok mûsikîşinas kârî yetiştiği gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de yetişmeye devam etmiştir. Dinî mûsikînin özünü ve temelini teşkil eden tilavet, başta beş vakit namaz olmak üzere Cuma, bayram ve teravîh namazlarının yanında Ramazan aylarında okunan mukabeleler ve namazların sonunda kıraat olunan mihrabiyelerle icrâ edilegelmiştir. Aynı zamanda Türk İslam geleneğinde önemli bir yeri olan dinî törenler, sosyal hadiseler, radyo ve televizyonlar yayınları vasıtasıyla da Cumhuriyet Dönemi boyunca okunmaya devam etmiştir. Sosyal hayatı ve dinî kültürüyle bu dönemin de önde gelen şehirlerinden biri olan Bursa güzel sesli hafız ve kârîleriyle tilavet kültürünü devam ettirdiği gibi bu geleneğin günümüze intikalinde köprü vazifesi de görmüş önemli bir şehirdir.

Mûsikî kültürü bağlamında bir önceki bölümde atıflar yaptığımız Bursa-İstanbul etkileşiminin Cumhuriyet Dönemi'nde de özellikle Kur'ân'ı Kerim tilavetinde devam ettiğini söyleyebiliriz. Zira hüsn-ü tilavet hususunda Bursa bu dönemde kendi iç dinamiklerinden beslendiği gibi İstanbul tilavet kültürünü temsil eden kârîlerin Bursalı mûsikîşinas hafızların yetişmesinde önemli katkıları olmuştur. Son yüzyılda yetişip güzel ses ve okuyuşlarıyla bu sahada Bursa'da hizmet eden kârî ve hafızları şöyle sıralayabiliriz: Hafız Mestan Mestanlar (öl.1973), Hafız Sabri Sezer (öl.1984), Hafız Ahmet Hızal (Adalı Hafız) (öl.1991), Hafız Harun Soydaş (öl.2010), Hafız Talip Sağ (öl.2008), Hafız Mustafa Kavurmacı (öl.2021), Hafız Mustafa Öztürk ve Hafız Hasan Yeşiller. Ses güzelliğinin yanında tilavetteki maharetiyle de bilinen bu isimler hakkında daha detaylı bilgiler bir sonraki bölümde verilecektir. Ancak hizmet ettikleri dönem itibarıyla Bursa tilavet kültürüne katkıları genel bir bakış açısıyla bu alt başlık altında değerlendirilecektir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950 yılına kadar Bursa'da resmi olarak sadece Ulu Camii Kur'ân Kursu var iken, 1950 sonrası dönemde dinî alana ilişkin yumuşamanın etkisiyle ilk önce İsmail Hakkı Kur'ân Kursu açılmış, akabinde Orhan Camii Kur'ân Kursu, Emir

¹⁹¹ Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ*, (İstanbul: Marifet Yay. 1998), 66.

Sultan Kur'ân Kursu, Üftade Kur'ân Kursu ve Yıldırım Kur'ân Kursu açılmıştır.¹⁹² Dönemin Bursa kıraat kültürüne katkıları bakımından burada isimleri zikredilen mûsikîşinas hafızlardan Mestan Mestanlar, Harun Soydaş ve Mustafa Kavurmacı İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda pek çok güzel sesli hafızın yetişmesini sağlamıştır.

Kurrâ Hafız Harun Soydaş 1950'den 2000'li yıllara kadar bu sahanın en mühim simalarından biri kabul edilmiştir. Bursa'daki Kur'ân hizmetine İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda başlamış olup 1958 yılında Emir Sultan Kur'ân Kursu'nun açılmasıyla uzun yıllar burada hafız yetiştirmiştir. Emir Sultan Kur'ân Kursu'ndaki hocalığının yanında Emir Sultan Camii Baş İmam Hatipliği vazifesinde de bulunmuş ve Ulu Camii İmam Hatibi olarak emekli olmuştur.¹⁹³ İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda yetiştirdiği ve daha sonra Bursa'nın önde gelen mevlithanlarından olan Erdoğan Ebeoğlu, Mustafa Yavuz ve Hasan Yeşiller onun önde gelen mûsikîşinas hafızlardandır.¹⁹⁴ Ayrıca Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde uzun yıllar kıraat alanında öğretim üyeliği yapan Mustafa Öztürk de onun katkı sağladığı önemli isimlerdendir.¹⁹⁵

1950 sonrası dönemde Bursa'nın güzel sesli kârîlerinden biri de Hafız Sabri Sezer'dir. Uzun yıllar Ulu Camii müezzinliği vazifesinde bulunmuş olan Hafız Sabri Sezer, 1945 öncesi dönemde Nûr-u Osmâniye Camii imam hatibi Hafız Hasan Akkuş'a talebe olmuştur. Kıraat ve mûsikî bilgisiyle devrinin seçkin hafızlarından biri kabul edilen Hasan Akkuş'tan aldığı eğitim ile İstanbul tilavet tavrının Bursa'daki temsilcilerinden biri olarak kabul edilmîş, Ulu Cami'deki okuyuşları büyük bir rağbetle dinlenmiştir.¹⁹⁶

İstanbul Heybeliada'da açılan Kur'ân kursundaki iz bırakan hizmetlerinden dolayı Adalı Hafız olarak danınan Kurrâ Hafız Ahmet Hızal da Bursa tilavet kültürüne katkıları bakımından önemi haiz bir başka isimdir. İmam hatiplik ve Kur'ân kursu hocalığı hizmetlerinin büyük bölümünü İstanbul ve Adapazarı'nda yapmış olup 1966 ve 1968 yıllarında yaklaşık iki yıl süre ile Bursa Yeşil Camii'nde imam hatiplik vazifesinde

¹⁹² Bayram Sarıcan, *Bursa'da Dinî Hayat*, (Haz. Mustafa Öcal), (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2005), 149.

¹⁹³ Bursa İl Müftülüğü Harun Soydaş Özlük Arşiv Dosyası 11 Nisan 1951 Tarih, 246-72 Sayı ile 7 Şubat 1983 Tarih, 822 Sayılı Evrak.

¹⁹⁴ Mustafa Ebeoğlu ile Kişisel Görüşme, 17.02.2021. Bursa.

¹⁹⁵ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 02.04.2021. Bursa.

¹⁹⁶ Sarıcan, *a.g.e.*,56; Ali Turan ile Kişisel Görüşme, 08.10.2020. Bursa; Bedri Sezer ile Kişisel Görüşme, 21.05.2021. Bursa.

bulunmuştur.¹⁹⁷ Ahmet Hızal'ı Bursa tilavet kültürü açısından önemli kılan hususlardan biri de hem ta'limi hem de güçlü mûsikî bilgisiyle İstanbul'da elde ettiği birikimi şahsı ve talebeleri vasıtasıyla Bursa'ya taşımış olmasıdır. Zira Yeşil Camii'ndeki görevi çok uzun sürmese de Bursa'ya dair ilgisi daha sonraki süreçte de devam etmiştir. Heybeliada Kur'ân Kursu'ndan öğrencileri olan Hafız Hüsametdin Fındıkoğlu, Hafız Mustafa Kavurmacı ve Hafız Sabri Yırıkkoğlu'na ta'lim ve mûsikî de önemli katkılar sağlamıştır. Yeşil Camii'nde imamlik vazifesi yaptığı yıllarda devrin yeni yetişen hafızlarından İsmail Coşar'ı Ulu Cami de bir mukabele esnasında dinleyip beğenmiş ve ona özel olarak kıraat ve mûsikî eğitimi vermiştir. Bu durumu İsmail Coşar bir konuşmasında açıkça beyan edip '*Kıraatime dair hemen hemen her şey hocam Ahmet Hızal'a aittir*' ifadelerini kullanmıştır. İsmail Coşar'ın hocası Ahmet Hızal ile olan yakınlığı vefatına kadar da devam etmiştir.¹⁹⁸

Hızal'ın özellikle 1967 ile 1977 yılları arasında Ulu Cami'de okuduğu mukabeleler halk arasında makes bulmuş ve ilgiyle takip edilmiştir. Hatta Ulu Cami'de 1977 yılında okuduğu mukabeleye ait son cüz ve hatim duası kayda alınmış olup bu kayıtlar kişisel görüşme esnasında talebesi Sabri Yırıkkoğlu tarafından istifademize sunulmuştur.¹⁹⁹ Kur'ân'ı Kerim tilavetinde İstanbul tavrının önde gelen temsilcilerinden biri kabul edilen Ahmet Hızal, ta'lim ve tecviddeki maharetinin yanında güçlü mûsikî bilgisi ve güzel sesiyle de tanınmıştır. Tilavet esnasında ortaya koyduğu gırtlak nağmeleri ile şöhret bulan Hızal, mûsikîye yetenekli öğrencilerinin de hüsn-ü tilavette bu usûlü takip ederek nağmeyi başı sallamadan sadece gırtlaktan yapmalarını öğütlemiştir.²⁰⁰ Ayrıca Ulu Camii mukabele kayıtları incelendiğinde Uşşak, Karcıgar, Nihavend ve Hicazkâr makamlarını çokça tercih ettiği anlaşıldığı gibi bu husus talebeleri tarafından da ifade edilmiştir.²⁰¹ Kıraat ve mûsikîdeki maharetini güzel sesiyle en iyi şekilde tatbik eden Ahmet Hızal bu sebeple Ulu Camii mukabelelerinde geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmış, mukabele okuyan diğer hafızlarda onun tilavetine hürmeten okuduğu esnada

¹⁹⁷ Nurullah Aydeniz, "Ahmet Hızal ve Heybeliada Kurân Kursu" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Yıl 25, Sayı 43, Ocak-Haziran 2020, 305.

¹⁹⁸ Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

¹⁹⁹ Sabri Yırıkkoğlu ile Kişisel Görüşme, 11.03.2021. Bursa.

²⁰⁰ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa. (öl.2021)

²⁰¹ Sabri Yırıkkoğlu ile Kişisel Görüşme, 11.03.2021. Bursa; Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa.

mukabele okumamışlardır. Ayrıca bu mukabelelerin okuyuş itibariyle çok iddialı, örnek ve didaktik olduğu da öğrencileri tarafından dile getirilmiştir.²⁰²

Cumhuriyet Dönemi Bursa tilavet kültüründe iz bırakan isimlerden bir diğeri Hafız Mestan Mestanlar'dır. İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda Harun Soydaş ve Mustafa Kavurmacı gibi isimlerin yanında tilavetteki mahareti ve eğitimciliği ile pek çok hafızın yetişmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi cami mûsikîsinin önde gelen okuyucularından Hafız Süleyman Arabulan ve Hafız İsmail Coşar, İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda Mestan Mestanlar'ın yetiştirdiği talebelerindendir. Bu isimlerin yanında uzun yıllar Bursa Ulu Camii ile Yeşil Camii'nde imamlık ve müezzinlik vazifelerinde bulunan Hafız İsmail As, Hafız Abdullah Yiğit ve Hafız Tahsin Karanfil onun yetiştirdiği önde gelen güzel sesli hafızlar arasındadır.²⁰³

1980'li yılların kıraat ve sesi ile ön plana çıkan bir diğeri Hafız Yeşil Camii imam hatiplerinden Hafız Talip Sağ'dır. Cumhuriyet Dönemi Bursa kıraat kültürüne katkı sağlayan kârîlerin hemen hemen tamamının yetişmesinde İstanbullu kıraat hocalarının derin tesirleri olmuştur. Hafız Talip Sağ'da Nûr-u Osmâniye Camii İmam Hatibi Hafız Hasan Akkuş'un talebelerindendir.²⁰⁴ Ses güzelliği ve mûsikî bilgisinin yanında güçlü bir hafızlığa da sahip olan Talip Sağ, Ramazan aylarında Yeşil Camii'nde ezbere okuduğu mukabeleler ile bilindiği gibi mûsikî bilgisinin kıraat ile meczolunduğu Enderun usûlü kıldırıldığı teravih namazları ile de tanınan bir hafızdır. Bunun yanında gençlik yıllarında Bursa'da müezzinlik vazifesinde bulunup Bursa mûsikî çevrelerince bilinen bestekâr Tahir Karagöz ile yakın dostluğu da Talip Sağ'ın mûsikîye olan ilgisini ortaya koyacak bilgiler arasındadır.²⁰⁵

1960 sonrası dönemin Bursa'da meşhur kârîlerinden bir diğeri ise Kurrâ hafız Mustafa Kavurmacı'dır. Güzel ses ve güçlü hafızlığını üst düzey mûsikî bilgisiyle birleştirerek tilavet kültürünün en önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur.²⁰⁶ Heybeliada Kur'ân Kursu'nda hocası Ahmet Hızal'dan ta'lîm, tecvid ve aşere takrib tayyibe okumuştur. Bunun yanında Heybeliada'da bulunduğu yıllarda İstanbul'un diğeri meşhur kârî ve

²⁰² Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa; Şaban Şahin ile Kişisel Görüşme, 23.10.2020. Bursa. (öl.2021)

²⁰³ Cemal Saygı ile Kişisel Görüşme, 09.03.2021. Bursa.

²⁰⁴ Selamettin Ünal ile Kişisel Görüşme, 04.03.2021. Bursa.

²⁰⁵ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa; Ahmet Bayer ile Kişisel Görüşme 04.03.2021. Bursa.

²⁰⁶ Sarıcan. *a.g.e.*, 152.

mûsikî üstadlarından istifade etme imkanı da bulmuştur. Ancak onun İstanbul tavrı ile Kur'ân'ı Kerim okuyuşu hususunda en büyük kaynağı yine hocası Ahmet Hızal'dır. Zira Ahmet Hızal ta'lîm ve tecvid hususunda tavizsiz bir okuyuşu benimsediği gibi aynı zamanda makamların tilavetteki tatbikinde de devrinin önemli isimlerinden biri kabul edilmiştir.²⁰⁷ Hafız Mustafa Kavurmacı hocası Ahmet Hızal'dan ta'lîm ve mûsikî yönüyle istifade ettiği gibi Heybeliada'da bulunduğu 1950'li yıllarda hafta sonları İstanbul'un meşhur camilerine giderek devrin önde gelen kârî ve mevlithanlarından da faydalanmıştır. Hatta bu husustaki gayretlerinin hocası Ahmet Hızal tarafından teşvik edildiğini ifade etmiştir.²⁰⁸ Kıraat ve mûsikî sahasındaki birikimi ile 1960'lardan 2000'li yıllara kadar Bursa'nın önde gelen okuyucularından biri kabul edilen Mustafa Kavurmacı Bursa selâtîn camilerinden birinde görev yapmasa da 25 yıldan fazla imam hatiplik vazifesinde bulunduğu Hacılar Camii onun örnek okuyuşları etrafında geniş bir cemaat kitlesine ulaşmıştır.²⁰⁹ Bizzat kendisinden dinlediğimiz bir hatırasına göre bir vakit namazının ardından aşr-ı şerîfe başlamış, cemaatten bazıları Kur'ân'ı Kerim'i dinlemeden yerinden kalkınca Mustafa Kavurmacı'nın ve cemaatin tanımadığı bir şahıs cemaati hemen uyarıp oturup okunan Kur'ân'ı dinlemelerini öğütlemiştir. Aşr-ı şerîfin ardından cemaate dönen bu kişi Kavurmacı'yı tebrik ederek sözüne başlamış ve şöyle devam etmiştir: *"Aziz Cemaat ben hocanızı dinlemeye geldim. Zira hocanız Türkiye'nin en meşhur okuyucularından biridir. Ben Ankara'dan geldim siz de yanı başınızdaki bu kıymetin değerini bilin."* Bu konuşmayı yapan kişi dönemin Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem'dir. Mustafa Kavurmacı o ana kadar gelenin Diyanet İşleri Başkanı olduğunu bilmediğini ve kendisi için bu durumun güzel bir hatıra olduğunu ifade etmiştir.²¹⁰

Mustafa Kavurmacı Kur'ân tilavetindeki mahareti kadar öğreticiliği ile de ön plana çıkmış bir şahsiyettir. İlk öğreticilik tecrübesini Heybeliada'da hocası Ahmet Hızal'ın yanında kalfası olarak yaşamış, akabinde Bursa'nın ilk resmi Kur'ân kurslarından İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda görev almıştır.²¹¹ Resmi görevinin büyük bölümünü Hacılar Camii'nde İmam Hatip olarak geçirse de bu camide verdiği dersler vasıtasıyla

²⁰⁷ Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

²⁰⁸ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa.

²⁰⁹ Hakan Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 25.10.2020. Bursa.

²¹⁰ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa.

²¹¹ Sarıcan, *a.g.e.*, 149.

pek çok öğrencinin yetişmesini de sağlamıştır. Bu bağlamda 1970 ve 1980’li yıllarda dönemin İmam Hatip Lisesi Müdürlüğü ile koordineli olarak Pazar günlerinde kıraat ve mûsikîye kabiliyetli öğrencilere makamlara göre aşr-ı şerîf tilaveti hususunda özel dersler vermiştir.²¹²

Mustafa Kavurmacı 1960 sonrası dönemde Bursa’nın önde gelen kârîlerinden olduğu gibi kıraati, güçlü sesi ve mûsikî bilgisiyle TRT Radyo’sunun okuyucuları arasında da yer almıştır. Henüz televizyon yayınlarının yaygın olmadığı 1980 öncesi dönemde aşr-ı şerîf tilavetinde bulunmak üzere pek çok kez TRT’ye çağrılmış ve örnek okuyuşları kayıtlardaki yerini almıştır.²¹³ Bu dönemde radyoda Kur’ân’ı Kerim tilaveti için Bursa’dan Mustafa Kavurmacı ile birlikte Harun Soydaş ve Mustafa Öztürk’te davet edilen kârîler arasındadır.²¹⁴

1975 sonrası dönemde Bursa’nın meşhur bir diğer kârîsi Hafız Mustafa Öztürk’tür. Aynı zamanda mûsikî ve kıraat eğitiminde İstanbul Bursa etkileşimine örnek isimlerdendir. Öztürk 1952 yılında Nazilli Kur’ân Kursu’nda Ali Şeflek Hoca’da hafızlık eğitimine başlamıştır. Ali Şeflek 1945 öncesi dönemde Serezli İsmail Efendi²¹⁵ olarak bilinen İsmail Bayrı Hoca’nın Afyon’dan icazetli talebesidir. Ali Şeflek, ta’lîm ve tecvit hususunda Serezli İsmail Efendi’nin usûlünü öğrencilerine aynen aktarırken hem dinî ilimler hem de mûsikî bilgileri bakımından donanım kazanmaları için öğrencilerine özel dersler de aldırmıştır. Nazilli bölgesinin tanınmış bestekârlarından İsmail Hakkı Özses tarafından bu dönemde kendilerine dinî mûsikîde çokça kullanılan makamlar hakkında verilen bilgilerin yanında pek çok dinî eserde meşk edilmiştir. Mustafa Öztürk, İsmail Hakkı Özses’in sanat camiasındaki tanınırlığı ve bestekârlığı hakkında şöyle bir hatırasını nakletmiştir: “*Bir gün İsmail Hakkı Özses Hoca ile mûsikî dersinde iken genç bir bayan geldi, hocamıza hal hatır sorduktan sonra yeni bestelerini almaya geldiğini söyledi. Bizlerde çocukluk halimizle gelenin kim olduğunu hocamıza sorduk o da Radyo sanatçılarından Sabite Tur Gülerman olduğunu söylemişti*”.²¹⁶

²¹² Hakan Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 25.10.2020. Bursa.

²¹³ TRT Radyo’sundaki bu okuyuşlara ait ses kayıtları kişisel görüşme esnasında istifademize sunulmuş olup tarafımızda mahfuzdur.

²¹⁴ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa.

²¹⁵ Ta’lîm, tecvid bilgisi ve güzel okuyuşu ile kıraat çevrelerinde Kesikbacak İsmail Efendi ismiyle bilindiği gibi memleketine nisbetle Serezli İsmail Efendi olarak da tanınmıştır.

²¹⁶ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 29.01.2021. Bursa.

Hafızlık eğitimi ile mûsikî eğitimine aynı dönemde başlayan Mustafa Öztürk daha sonraki süreçte de pek çok önemli isimden ders alma imkanı bulmuştur. 1957 yılında İzmir Hisar Camii İmam Hatibi Keçeci Mehmet Efendi'den ta'lim okumuştur. 1961 yılından itibaren eğitimine İstanbul İmam Hatip Okulu'nda devam eden Mustafa Öztürk burada hocası Ali Şeflek'in hocası Dülgerzâde Camii Kur'ân Kursu Hocası Serezli İsmail Efendi başta olmak üzere Hasan Akkuş, Ali Üsküdarlı, Abdurrahman Gürses, Ali Rıza Sağman, Tayyar Altıkulaç, İsmail Karaçam ve Mehmet Ali Sarı'dan, Bursa'ya gelişinden itibaren ise Kurrâ Hafız Harun Soydaş Hoca'dan ta'lim, tecvid ve güzel okuyuş hususunda istifade etmiştir.²¹⁷

1977 yılında Bursa Yüksek İslam Enstitüsü'nün kurulmasıyla burada asistan olarak vazifeye başlamış ve emekli olduğu 2006 yılına kadar İlâhiyat Fakültesi'nde Kur'ân'ı Kerim derslerine girmiştir. Tecvid ve mehâric-i hurûftan taviz vermeden İstanbul tavrı ile Kur'ân tilavetinin en güzel örneklerini sunarak bu sahada binlerce öğrencinin yetişmesine katkı sağlamıştır. Bu süreçte bir taraftan İlâhiyat fakültesinde Kur'ân'ı Kerim derslerine girerken diğer taraftan da bu sahada kendini geliştirmeye devam etmiştir. 1970'li yılların sonlarında Emir Sultan Camii Baş İmam Hatibi Kurrâ Hafız Harun Soydaş'a talebe olmuştur. Harun Soydaş'tan aldığı aşere takrib eğitiminin yanında özellikle hadr usûlü Kur'ân okuyuşun inceliklerini öğrendiğini dile getirmiştir.²¹⁸

1977'den günümüze Bursa'da Kur'ân'ı Kerim tilaveti denilince ilk akla gelen isimlerden biri kabul edilen Hafız Mustafa Öztürk, 1980'li yıllardan itibaren pek çok kez radyo ve televizyon yayınlarında okuyucu olarak yer almıştır. Bu bağlamda TGRT Televizyonu için Bursa Ulu Camii ve Yeşil Camii'nde gerçekleştirilen aşr-ı şerîf tilavetleri örnek okuyuşları arasında zikredilebilir. TGRT Televizyonu için yapılan bu çekimlerde hocası Harun Soydaş ve Yeşil Camii İmam Hatibi Mustafa Beydoğan Hocalar da yer almıştır. Yine aynı yıllarda TRT Radyosu ve Televizyonu için Asaf Demirbaş tarafından gerçekleştirilen '*İnanç Dünyası*' Programları ile mübarek gün ve geceler için hazırlanan programlarda Bursalı bir kârî olarak pek çok kez yer almıştır.²¹⁹

²¹⁷ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 20.11.2020. Bursa.

²¹⁸ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 29.01.2021. Bursa.

²¹⁹ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 20.11.2020. Bursa.

Sesi ve okuyuşu ile döneminin önde gelen bir kârîsi olarak aynı zamanda ülkemizi yurt dışında da temsil eden Öztürk 1981 Yılı Ramazan Ayı'nda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hafızlık ve güzel okuma yarışmasında ülkemizi temsil etmek üzere Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur şehrine gönderilmiştir.²²⁰

Yukarıda verilen bilgiler ışığında 1950 sonrası dönemde ses ve okuyuş tavrı ile şöhret bulan Bursalı kârîler önemli ölçüde İstanbullu güzel sesli mûsikîşinas hafızlardan eğitim almıştır. Bu bağlamda yetiştirdiği talebeleriyle Serezli İsmail Bayrı, Hasan Akkuş, Abdurrahman Gürses, Ömer Aköz ve Ahmet Hızal tilavette İstanbul tavrının Bursa'da günümüze kadar intikalinde katkı sağlayan önemli isimler arasında yer almıştır.

2. Mevlîd

Peygamber sevgisinin en üst seviyede ifade edildiği manzum ve mensur eserler İslam tarihinde erken dönemden itibaren yer almıştır. Hazreti Peygamber henüz hayatta iken şair sahabilerden Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Züheyr onu metheden şiirleri ile Hz. Peygamber'in taltifine mazhar olmuşlardır.²²¹ Tarihi süreçte Arapça, Farsça ve Türkçe yazılan mevlîdler İslam edebîyatının önemli bir formunu oluşturmuştur. Hazreti Peygamber'in velâdet, risâlet, yüksek ahlak, mi'râc ve şemâilini anlatan eserler Türk İslam edebîyatının temelini oluşturduğu gibi mevlîd türünde yazılan şiirler Türk din mûsikîsinin besteli-bestesiz olarak okunan en temel formlarından da birini teşkil etmiştir.

Türklerde peygamber sevgisinin bir tezahürü olarak yüzlerce mevlîd yazılmış ve bu gelenek özellikle XV. yüzyıldan itibaren daha da artmıştır. Mevlîd denilince akla gelen ilk isim hiç şüphesiz Bursa Ulu Cami'nin ilk İmamı Süleyman Çelebi'dir. *Vesîletü'n Necât* adını verdiği mevlîdi bir *sehl-i mümteni* olarak nitelendirilmiştir.²²²

Süleyman Çelebi mevlîdinin henüz yazıldığı dönemde dahi mevlîd ihtifallerine konu olması değerlendirildiği gibi²²³ Ulu Camii gibi büyük bir mabette vazife yapan Süleyman Çelebi'nin mûsikî ile meşgul olma ihtimalinden hareketle aynı zamanda

²²⁰ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 20.11.2020. Bursa.

²²¹ M. Tayyip Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlîdler ve Süleyman Çelebi Mevlîdinin Tercemeleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, sy. 1, Haziran 1975, 19.

²²² Ayşe Necla Pekolcay, *Mevlîd*, (Ankara: TDV. Yay. 1993), 3.

²²³ Kazım Baykal *Süleyman Çelebi ve Mevlîd*, (Haz. Kadir Atlansoy), (Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1999), 34.

eserinin ilk bestekârı olabileceği kanaati de kabul görmüştür.²²⁴ XV. yüzyıl sonrası pek çok besteye de konu olan Süleyman Çelebi mevlîdi XVII. yüzyılın ilk yarısında Bursalı bestekâr Sekban tarafından bestelenmiş,²²⁵ XIX. yüzyılın sonlarına kadar Bursa mûsikî çevrelerinde besteli şekliyle okunmaya da devam etmiştir.²²⁶

Mevlîd denilince ilk akla gelen Osmanlı şehri olan Bursa'da Süleyman Çelebi mevlîdinin dışında ona nazire olarak başkaca mevlîdler de kaleme alınmış, hatta mahdud mûsikî muhitlerinde makamsal bir çerçevede mübarek gün ve gecelerde kıraat olunmuşlardır.²²⁷ Bu bilgiler ışığında şunu söylememiz mümkündür ki özellikle dergâh çevrelerinde Osmanlı Dönemi Bursa'sında dinî mûsikînin diğer sahalarında olduğu gibi mevlîd formunda da Cumhuriyet Dönemi'ne kadar güçlü bir aktarımın olduğu aşıkardır. Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık iki yıl sonra 30 Kasım 1925 tarihinde tekke zâviyelerin kapatılmasıyla dinî musikî hayat bulduğu iki kaynağının birinden yoksun kalmış; âyin, mersiye, mi'râciyye, durak gibi daha çok tekkelerde icrâ edilen formlar bu durumdan menfî manada etkilenmiştir. Mevlîd formu ise hem cami hem de özel meclis ve evlerde de icrâsıyla bu süreçte en az etkilenen formlardan biri olmuştur. Bunun yanında Cumhuriyet'in ilk yıllarında dahi devlet eliyle Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı şehitleri için selâtin camilerde mevlîd merasimlerinin icrâ edilmiş olması²²⁸ bu formda güçlü bir aktarımın önünü de açmıştır.

Süleyman Çelebi mevlîdi Cumhuriyet Dönemi boyunca dinî mûsikînin en temel formlarından biri olarak doğum, ölüm, sünnet, evlenme gibi birliktelikler başta olmak üzere dinî hayatımıza dair pek çok ritüelin içinde okunmaya devam etmiştir. Bunun yanında Akif Efendi Mevlîdi²²⁹ ile birlikte değişen demografik yapı içerisinde başkaca mevlîdler de okunmaya başlanmıştır. İpsalalı Ebu'l Hayr Mevlîdi (Mustafa Mevlîdi) ve Kürtçe Ertûşi Mevlîdi de bu cümleden olarak zikredilebilecek mevlîdlerdir.

²²⁴ Ergun, *a.g.e.*, 42.

²²⁵ *Güldeste*, 525.

²²⁶ Bedri Mermutlu, "Besteli Mevlîd Meselesi", 418, 420.

²²⁷ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 103; Mustafa Kara, *Bursalı Akif Mevlîdi veya Kadınlar Mevlîdi*, (Bursa: Emir Sultan Camii ve Türbesi Onarma ve Yaşatma Derneği, 2017), 10.

²²⁸ Hafız Yaşar Okur, *Atatürk'le Dinî Hatıralar*, (İstanbul: Sabâh Yay. 1962), 36, "Atatürk ve Türk Musikisine Ait Bilinmeyenler", *20. Asır Mecmuası*, İstanbul, 5 Ocak 1956.

²²⁹ Bu mevlîdin daha çok Osmanlı Dönemi'nde mahdud çevrelerde okunduğunu *Yâdigâr* sahibi Şemseddin Efendi'nin eserlerinden öğrendiğimiz gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de Emir Sultan Camii'nde tekrar okunmaya başlandığını ifade edelim. Bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy *Niyâzî-i Mısri ve Bursa Mısri Dergâhu (Gülzâr-ı Mısri)* Haz. Mustafa Kara/Serhat Gültaş/Sedat Akay, (Bursa: Osmangazi Bel. Yay. 2021), 208.

Mevlîdlerin edebî değerinin yanında onları güzel ses ve mûsikî bilgisiyle Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da icrâ eden pek çok mevlîdhan da yetişmiştir. Şühhesiz ki hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi'nde Süleyman Çelebi Mevlîdi dışında yazılan ve okunan mevlîdler olsa da her iki dönemde de Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n Necât*'ı bu sahanın tartışmasız en önde gelen eseri olmaya devam etmiştir. Bursa'da Cumhuriyet Dönemi'nde icrâ edilen mevlîdleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

a. Süleyman Çelebi Mevlîdi

Dil ve üslûbu bakımından Türk edebîyatının en müessir eserlerinden biri kabul edilen *Vesiletü'n Necat* Süleyman Çelebi tarafından 1409 yılında kaleme alınmıştır.²³⁰ Hem ilmî hem de tasavvufî açıdan velüd bir ortamda yetişen Süleyman Çelebi'nin manzum mevlîdi, Ankara Savaşı'nın neticesinde oluşan buhranlı dönemde²³¹ toplumun manevi dinamiklerini ayakta tutan kurucu bir metin olarak da değerlendirilebilir. Zira edebî yönünün yanında henüz yazıldığı dönemde dahi bir dinî mûsikî unsuru olarak okunmaya başlanması²³² bu görüşü destekler niteliktedir.

Yazıldığı dönemden Osmanlı Devleti'nin dağılmasına kadar büyük bir rağbet görererek besteli-bestesiz olarak okunan Süleyman Çelebi Mevlîdi²³³, Cumhuriyet Dönemi boyunca da yaygın şekilde okunmaya devam etmiş, Mevlîdhanlık geleneğinin ihyasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında bu dönemde yetişen mevlîdhanların rolü de büyük olmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'li yıllara kadar geçen süre zarfında Bursalı mevlîdhanlara dair ulaştığımız bilgiler sınırlı olsa da 1960 sonrası döneme ait bilgiler daha zengindir. Zira son yetmiş yılın Bursa dinî hayatı ve mevlîd okuma kültürü hakkında bilgiler edinebileceğimiz şahısların bir kısmı hayattadır. Dolayısı ile bu bölümde verilen bilgilerin önemli bir kısmı kişisel görüşmelerden elde edilmiştir. Ayrıca bu konuda yeterli düzeyde yazılı bir belgenin olmayışı elde edilen bilgilerin kaynak değerini de artırmaktadır.

²³⁰ Pekolcay, *a.g.e.*, 39.

²³¹ Asım Yediyıldız, "Süleyman Çelebi Dönemi'nde Anadolu'da Siyasî Durum" (Editör, Kara- Kemikli *a.g.e.*), 14; Baykal, *a.g.e.*, 26.

²³² Ergun, *a.g.e.*, 42.

²³³ Nuri Özcan, "Mevlîd" 29/ 484.

Cumhuriyet'in ilk iki yılında faaliyetlerine devam eden dergâhlarda camilerde olduğu gibi zengin bir dinî mûsikî birikiminin varlığı görülmektedir. Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yadigâr-ı Şemsî*, *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* ve *Bahâr-ı Şemsî* isimli eserlerinde naklettiği mûsikîşnaslardan bazıları da Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarını idrak etmiş şahsiyetlerdir. Ulu Camii müezzinlerinden Baş Müezzin Sufizâde Abdurrahman Efendi (öl.1924)²³⁴, Emir Sultan Dergâhı son zâkirbaşı ve bestekâr Hafız Zühtü Efendi (öl.1925)²³⁵, Münzevî Dergâhı son şeyhi mi'râciyyehan Vahyi Efendi (öl.1925)²³⁶ ve Eminiye Dergâhı son zâkirbaşı Hafız Tevfik Efendi (öl.1926) bu bağlamda isimleri zikredilmesi gereken mevlîdhanlar arasındadır. Bu dönemin mûsikîşinas zatlarından Ulu Camii Baş Müezzinlerinden Sufizâde ile Hafız Tevfik Efendi özellikle güzel sesleriyle okudukları mevlîdler ile tanınmıştır.²³⁷

Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi'ni idrak eden şahsiyetlerden biri de Mısırî Dergâhı son şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi'dir.²³⁸ (öl.1936) İlmî ve tasavvufî kişiliğinin yanında Bursa tarihine dair yazdığı eserler ile Osmanlı ile Cumhuriyet Dönemi arasında köprü şahsiyetlerden biri olmuş, dolayısı ile çalışmamızda onun eserleri temel başvuru kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Mûsikî'nin ön planda olduğu Mısırî ve Sâdî Dergâhı çevrelerinde yetişip hizmet eden Şemseddin Efendi, aynı zamanda iyi bir mûsikîşinastır. Zira bu durumu bizzat kendi eserlerinde, meşkettiği hocalarını da zikrederek nakletmiştir.²³⁹ Zâkirlığı, mersiyehanlığı ve mi'râciyyehanlığının yanında iyi bir mevlîdhan olduğunu da öğrendiğimiz Şemseddin Efendi, özellikle tekkelerin açık olduğu dönemde kendi mevlîdhanlığına dair pek çok atıfta bulunmuştur.²⁴⁰ Cumhuriyet sonrası dönemde ise mübarek gün ve gecelerde camilerde okuduğu mevlîdlere bahirleriyle birlikte değinmiştir.²⁴¹ Mevlîdhanlığına dair eserlerinde bilgiler bulunmakla birlikte mevlîd okuyuşunu kimlerden meşk ettiğine dair bir isme ulaşamamıştır.

²³⁴ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 437.

²³⁵ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 440.

²³⁶ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 467; *Yadigâr-ı Şemsî*, 538.

²³⁷ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 440; Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bursalı Mutasavvıflar, Alimler ve Meşhurlar*, (*Bahâr-ı Şemsî*), Haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Olcay Kocatürk, (Bursa: Osmangazi Bel. Yay. 2021), 85.

²³⁸ Bkz. Resim 1. Resim 2.

²³⁹ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 465, 467.

²⁴⁰ *Dildâr-ı Şemsî*, 78, 96, 117, 125, 142, 148.

²⁴¹ *Dildâr-ı Şemsî*, 237.

Mevlîd-i şerîf kıraatinde Bursa'da 1950'li yıllar ve sonrasında pek çok isim ön plana çıkmıştır. Bursa gezek kültürü içerisinde okuyuşu ve mevlîdhanlığı ile bilinen Sırmalı Hoca, sanatçı Yıldırım Gürses'in babası Hafız Nasuhi Gürses, Kurşuncu Hafız, Mehmet Ali Uzun ve Mustafa Şimşek bu dönemin meşhur mevlîdhanları olarak bilinmektedir. Bunun yanında Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden geleneklerden Molla Fenârî Camii'nde Mevlîd Kandili gecesindeki mevlîd okuma merasimlerine dönemin meşhur pek çok mevlîdhanı da iştirak etmiştir. Bu mevlîdhanlardan Kurşuncu Hafız, Molla Fenârî mevlîd mersimlerinde uzun yıllar hizmet etmiş ve bu vazifeyi dönemin bir diğer meşhur mevlîdhanı Hafız Mehmed Ali Uzun'a devretmiştir.²⁴²

Yukarıda isimleri zikredilen mevlîdhanların yanında XX. yüzyılın ikinci yarısında da mûsikîşinas, tavır sahibi mevlîdhanlar yetişmeye devam etmiştir. Emir Sultan Camii müezzinlerinden Hafız Hüsamettin Fındıkoğlu (öl.1988) ve Hafız İdris Pekak, Başçı İbrahim Camii müezzini Tahir Karagöz (öl.1994), Hacılar Camii İmam Hatibi Hafız Mustafa Kavurmacı, Yeşil Camii İmam Hatibi Hafız Ahmet Hızal, Ulu Camii İmam Hatibi Hafız Hasan Yeşiller, Hafız Erdoğan Ebeoğlu (öl.2016), Ulu Camii müezzinlerinden Hafız Mustafa Yavuz (öl.2015) ve Hafız Abdullah Yiğit ile bestekâr Erdinç Çelikkol 1950 sonrası dönemde mevlîd okumada tavır sahibi şahsiyetler olup bu geleneğin günümüze ulaşmasında da katkılarıyla önemi haiz isimlerdir.

XX. yüzyılın ikinci yarısında mevlîd icrâsında tavır sahibi mûsikîşinas zatlardan biri Hafız Hüsamettin Fındıkoğlu'dur. Emir Sultan Dergâhı son şeyhi olarak bilinen Hüsamettin Fındıkoğlu, dinî mûsikî kültürü bakımından zengin bir muhitte yetişmiştir.²⁴³ Hem yetiştiği tasavvufî çevre hem de sonraki süreçte uzun yıllar müezzin olarak vazife yaptığı Emir Sultan Camii onun mevlîd de tavır sahibi bir isim olmasında önemli bir yer tutmuştur. Zira tekkeler kapanmadan önceki döneminin zengin tekke mûsikîsi muhitini idrak edebilecek bir yaşta olduğu gibi Emir Sultan Camii'ndeki müezzinlik vazifesi 1946 yılında başlayıp yaş haddinden emekli olduğu 1982 yılına kadar devam etmiştir.²⁴⁴ Bunun yanında onun mevlîd okuma tavrı ve mûsikî birikiminde İstanbul Adalar Kur'ân Kursu Öğretmeni Hafız Ahmet Hızal'ın da mühim bir yeri vardır. 1945 yılında Heybeliada Kur'ân Kursu'nda Ahmet Hızal'dan aldığı

²⁴² Ali Turan ile Kişisel Görüşme, 08.10.2020. Bursa.

²⁴³ Bkz. 51.

²⁴⁴ Bursa İl Müftülüğü Hüsamettin Fındıkoğlu Özlük Arşiv Dosyasında Bulunan 4 Ocak 1965 Tarih ve 826 Sayı ile 7 Temmuz 1982 Tarih ve 3482 Sayı Numaralı Evrak.

ta'lîm eğitiminin yanında mevlîdin hem makamsal okunuşu hem de prozodisiyle ilgili de hocasından istifade ettiğini bizzat kendisi nakletmiştir.²⁴⁵ Mevlîd okuyuşuna dair bir ses kaydına ulaşamadığımız Fındıkoğlu'nun ilâhi ve şughul okuyuşuna dair ses kayıtları dinlendiğinde icrâ ve tavır itibarıyla günümüz okuyucuları arasındaki farklılık dikkat çekmektedir. Öte yandan Emir Sultan Camii'ndeki 2015- 2019 yılları arasında imam hatiplik görevim esnasında Fındıkoğlu ile uzun yıllar beraberlikleri bulunan kişilerin naklettiği bilgilerde bu durumu destekler niteliktedir.²⁴⁶

Emir Sultan Camii'nin bir diğer müezzini Hafız İdris Pekak da 1960 sonrasının mevlîd cemiyetlerinin önemli simalarındandır. Hüsamettin Fındıkoğlu ile Hafız İdris Pekak'ın beraber okudukları mevlîdlerden dönemin tanıkları tarafından övgüyle bahsedilmiş ve bu birliktelikler fotoğraf karelerine de yansımıştır.²⁴⁷

Cami mûsikîsinin XX. yüzyıldaki önde gelen bestekâr ve icrâcılarında biri de Tahir Karagöz'dür. Uzun yıllar Hafız Sadettin Kaynak'a talebelik yapmış²⁴⁸ ve hocasının vefatından sonra Bursa'da bir süre Başçı İbrahim Camii'nde müezzinlik vazifesinde bulunmuştur. Bursa'da bulunduğu süre zarfında hem mevlîd hem de mûsikî meclislerinde bulunmasına karşın onun kıymetinin bilinemediğini dönemin tanıkları ifade etmiştir.²⁴⁹ Bununla birlikte Bursa ile olan münasebeti ilerleyen süreçte de devam etmiştir.²⁵⁰ Zaman zaman Bursa'da tertip edilen mevlîd cemiyetlerine iştirak ettiği gibi Bursalı hafızların düzenlediği 1978-79 yıllarındaki Muharrem Ayı aşure programlarında yakın dostu Bursalı Süleyman Arabulan ile birlikte mevlîdhan olarak da yer almıştır.²⁵¹

Bursa'da mevlîd kıraatinde 1965 sonrasının dikkat çeken bir diğer ismi Hafız Ahmet Hızal'dır. Onun Bursa dinî mûsikî kültürü bakımından özellikli bir yerinin olduğunu bir önceki bölümde ifade etmiştik. Kıraat sahasında ki katkılarının yanında engin mûsikî bilgisi ve mevlîd okuma tavrı ile de Bursa'ya hizmet etmiştir. Zira mevlîd de bu

²⁴⁵ Esat Fındıkoğlu ile Kişisel Görüşme, 10.03.2020. Bursa. (öl.2023)

²⁴⁶ Hüsamettin Fındıkoğlu'nun 1980 öncesi dönemde okuduğu mevlîdleri dinleyen yakın dönem mevlîdhanlarından İsmail Topçu, Emir Sultan Camii'ndeki görevimiz esnasında bu hususu pekçok kez dile getirmiştir. (öl.2017)

²⁴⁷ Bkz. Resim. 22, 23.

²⁴⁸ Nuri Özcan, "Karagöz Tahir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV. Yay. 2019), Ek-2/20.

²⁴⁹ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa.

²⁵⁰ Selamettin Ünal ile Kişisel Görüşme, 04.03.2021. Bursa.

²⁵¹ 12 Aralık 1978 Tarihli *Bursa Doğru Hakimiyet Gazetesi*; Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 10.11.2020. Bursa.

dönemin iki sembol ismi Hafız Hüsamettin Fındıkoğlu ve Hafız Mustafa Kavurmacı onun talebesidir. Yeşil Camii'ndeki imamlık yaptığı dönemin dışında Bursa ile olan irtibatı da uzun yıllar devam etmiştir. Makamlara vukufiyetinin yanında kıvrak sesi ve gırtlak nağmeleriyle şöhret bulan Hızal güçlü hitabetiyle de Bursa'da mevlîd cemiyetlerinin aranan şahsiyetlerinden biri olmuştur.²⁵² Ayrıca mevlîdin okunuşunda güfte taksimatına çok önem vermiş, Heybeliada'da mısra mısra mevlîdi öğrencilerine okuyarak meşk etmiştir. 1967 sonrası Yalova'da ikamet etmesine karşın özellikle hafta sonlarında talebeleri Hüsamettin Fındıkoğlu, Mustafa Kavurmacı ve Sabri Yırıkoğlu tarafından Bursa mevlîd cemiyetlerine davet edilmiş ve okuduğu mevlîdler halk arasında çokça makes bulmuştur.²⁵³

Son altmış yıllık süreçte Bursa'da mevlîd kıraatinin tartışmasız en önde gelen ismi Hacılar Camii imam hatibi Hafız Mustafa Kavurmacı'dır. Ahmet Hızal'ın Heybeliada'da talebeliğini ve kalfalığını da yapan Kavurmacı, hocasından en fazla istifade eden öğrencilerinden biri olmuştur. Henüz televizyon yayınlarının başlamadığı dönemde TRT Radyosu'nun Kur'ân'ı Kerim okuyucularından olduğu gibi radyodaki mevlîd okuyuşları ile de tanınmıştır. Fevzi Mısır ve Yusuf Bakır ile birlikte Ahmet Hızal'ın en ihtimam gösterdiği talebelerinden olan Kavurmacı, uzun yıllar Heybeliada'da hocasından kıraat ve mûsikî eğitimi almıştır. Mustafa Kavurmacı'nın kıraat ve mevlîd icrâsında ulaştığı seviyede hocasının yanında dönemin İstanbullu meşhur hafız ve mevlîdhanlarının da katkısı olmuştur. Zira Ahmet Hızal hafta sonlarında Kavurmacı ve arkadaşlarını İstanbul'un selâtin camilerinde gerçekleştirilen mevlîd cemiyetlerine okuyucu ve dinleyici olarak göndermiş, buradaki meşhur mevlîdhanların okuyuş tavrılarını hıfzetalemelerini sağlamıştır. Mustafa Kavurmacı görüşmemiz esnasında bu durumu şöyle ifade etmiştir: “ Biz hafta sonlarında muhtelif camilere gider dönemin meşhur mevlîdhanlarını dinlerdik. Adaya dönüşte de dinlediğimiz o nağmeleri vapurda tekrar ede ede gelirdik. Böylece o nağmeler bizde yerleşirdi. Daha sonra da bu çalışmalarımızı hocamız Ahmet Hızal'a dinletirdik.”

²⁵² Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

²⁵³ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme 21.10.2020. Bursa; Sabri Yırıkoğlu ile Kişisel Görüşme, 11.03.2021. Bursa.

Bunun yanında Ahmet Hızal, genç talebesi Mustafa Kavurmacı'yı henüz 1950'li yıllarda uçak ile Trabzon'a mevlîd okumaya dahi götürmüştür.²⁵⁴

Mustafa Kavurmacı tarafından istifademize sunulan radyodaki 1960 ve 1970'li yıllara ait mevlîd okuyuş kayıtları incelendiğinde geniş oktavlı bir sese sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca tizlerinin de pürüzsüz oluşu mevlîd okuyuşunda onun ayırıcı vasıflarından biri olmuştur. Bir diğer özelliği ise aynı nağmelerin tekrarından kaçınmasıdır. Okuyuşta tekrar ve monotonluğa düşmekten ısrarla kaçındığını da ifade etmiştir. Mustafa Kavurmacı'nın mevlîd okuyuşunda dikkat çeken bir diğer husus ta hocası Ahmet Hızal'ın gırtlak nağmelerini çokça yansıtmasıdır. Dolayısıyla onun Kur'ân okuyuş tavrı hocası Hızal'ın tavrı olduğu gibi mevlîd okuyuş tavrı da hocasının bir devamı niteliğindedir. Kavurmacı'nın mevlîd kıraatinde ulaştığı seviyeye katkı sağlayan isimlerden bir diğeri ise yakın dostu mevlîdhan, bestekâr Erdinç Çelikkol'dur. Bu iki isim Bursa'da uzun yıllar beraber mevlîdhanlık yaptığı gibi Kavurmacı'nın mûsikî bilgisinin gelişmesinde de bu birlikteliklerin önemli bir yeri olmuştur.²⁵⁵

Son elli yıllık süreçte Bursa'da Türk mûsikîsinin gelişiminde katkı sağlayan şahsiyetlerden biri de bestekâr ve icrâcı Erdinç Çelikkol'dur. Lâdinî sahaya verdiği büyük hizmetlerin yanında sesi ve mûsikî bilgisiyle son dönemin meşhur mevlîdhanlarından biri olarak da tanınmıştır. Mevlîd kıraatinde Mustafa Kavurmacı ve Erdoğan Ebeoğlu ile yıllar boyu süren beraberlikleri Bursa'daki mevlîd okuma geleneğinde onları özel bir mevkiye taşımış, mûsikîşinas mevlîdhanlar olarak bu hususta toplumun rağbet ettiği şahsiyetler olmuşlardır.²⁵⁶

Hafız mevlîdhanlar içerisinde Bursa'da ismi zikredilmesi gerek bir diğer şahsiyet ise Erdoğan Ebeoğlu'dur. Avni Anıl ve Erdinç Çelikkol'dan aldığı mûsikî bilgisi ile Hafız Harun Soydaş'tan aldığı kıraat kültürünü mezcederek son dönemin meşhur mûsikîşinas mevlîdhanları arasında yer almıştır. Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda dinî sahada Bursa'nın önde gelen okuyucularından biri kabul edilmiştir. Radyo ve televizyonlarda

²⁵⁴ Bkz. Resim 42.

²⁵⁵ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 21.10.2020. Bursa.

²⁵⁶ Halil Akıncı, *Son Yüzyılın Ünlü Hafız ve Mevlîdhanları*, (İstanbul: İskenderiye Kitap, 2014), 79; Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme 21.10. 2020. Bursa.

mübarek gün ve geceler için hazırladığı mevlîd programları da dönem itibariyle sahaya sağladığı önemli katkılar arasında yer almıştır.²⁵⁷

Hem Cumhuriyet öncesinde hem de sonrasında kıraat ve mevlîd sahasında yekta pek çok hafız Ulu Camii de görev yapmıştır. Bu isimlerden biri de Bülbül Hoca ismiyle şöhret bulan İsmail Doruk'tur. Yunus Emre'nin "*İsmi sübhan virdin mi var*" mısraıyla başlayan manzumesini kaside formunda okuyuşla tanınmış ve halk arasında kendisine bu isim verilmiştir. İstanbul Yeni Camii'nde müezzin iken 1978 yılında Edirne Selimiye Camii'nde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tertip edilen bir mevlîd programında okuduğu münacaat bahri ve ismi geçen kasidesiyle büyük ilgiye mazhar olmuş, bunun karşılığında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş tarafından Bursa Ulu Camii müezzinliğine atanmıştır. Güçlü bir sesin yanında kaside ve mevlîd icrâsında ortaya koyduğu zengin nağmeler onun ayırt edici niteliği olmuştur. İsmail Doruk'un yakın dostlarından Aziz Bahriyeli, onun bu yönünü anlatırken sabâhlara kadar Mısır'ın meşhur sanatkârlarından Ümmü Gülsüm'ü dinlediğini nakletmiştir. Bursa'da görev yaptığı dönemde hem Bursa'nın önde gelen mevlîdhanlarından biri olmuş hem de radyo ve televizyon programlarındaki okuyuşlarıyla da tanınmıştır.²⁵⁸

Radyo ve televizyonların dinî kültüre ait değerlerin geniş kitlelere ulaşmasında yadsınamaz bir rolü olduğu gibi dinî musikî açısından da önemli bir işlevi olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde önce radyo, 1970 sonrası dönemde ise televizyon yayınlarıyla mevlîdde tavrı sahibi okuyucular ülkemizin her bir köşesinde daha tanınır hale gelmiştir. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından Ankara Maltepe Camii'nde gerçekleştirilen mevlîd merasimi, Türk televizyon tarihinin ilk mevlîd programıdır. Bu programın okuyucuları arasında Bursalı iki mevlîdhan, Hasan Yeşiller ve Süleyman Arabulan da yer almıştır.²⁵⁹ Hafız Harun Soydaş'ın talebelerinden biri olan Hasan Yeşiller, görev hayatının önemli bir bölümünü Ankara ve İstanbul'da geçirse de hocası Harun Soydaş'ın emekli olmasının akabinde 1983 yılında Bursa Ulu Camii imam hatibi olarak atanmıştır. İstanbul İmam Hatip Okulu'nda okuduğu 1950'li yıllarda Ali Rıza Sağman başta olmak üzere dönemin pek çok mûsikîşnas hafızından istifade etme imkanı bulmuştur. Bunun yanında 14 yıl görev yaptığı Kadıköy Osmanağa Camii İmam

²⁵⁷ Akıncı, *a.g.e.*, 80; Zübeyde Ebeoğlu ve Mustafa Ebeoğlu ile Kişisel Görüşme, 18.02.2021. Bursa.

²⁵⁸ Hasan Yeşiller ile Kişisel Görüşme, 22.05.2021. Bursa.

²⁵⁹ Akıncı, *a.g.e.*, 102, 103.

Hatipliği süresince Kani Karaca, Halil İbrahim Çanakaleli, Yusuf Gebzeli, Fevzi Mısır ve Aziz Bahriyeli gibi mevlîd sahasının önde gelen isimleriyle olan beraberlikleri onun bu yönüne önemli katkılar sağlamıştır.²⁶⁰ Bursa Ulu Cami’de görev yaptığı 1983-1985 yılları arasında okuduğu mevlîdler ve Kur’ân-ı Kerim tilavetleri toplum içinde şöhret bulmuş ve döneminin meşhur kârî ve mevlîdhanları arasında zikredilmiştir. Ayrıca görev hayatının ilk yılları olan 1960’lı yıllarda Muradiye Camii’ndeki imam hatipliği de dikkate alınacak olursa bu bağlamda son elli yıllık dönemde Bursa mevlîd kültürüne dair önemli izler taşıdığı söylenebilir.

Son dönem Bursa’da mevlîdhanlığı ile sahasının iki mühim siması ise Ulu Camii müezzinlerinden Hafız Mustafa Yavuz ve Hafız Abdullah Yiğit’tir. Her iki mevlîdhanında formel bir mûsikî eğitimi olmamasına karşın dönemlerinin önde gelen kârî ve mevlîdhanlarını dinleyerek güçlü ve pürüzsüz sesleri ile hafızalarda yer eden ezan, sala ve mevlîd icrâlarında bulunmuşlardır.²⁶¹

Geçmişte olduğu gibi günümüzde Kur’ân’ı Kerim ve ezandan sonra en fazla okunan dinî mûsikî formlarından biri olan Süleyman Çelebi Mevlîdi, çok çeşitli vesilelerle okunarak mevcudiyetini Bursa’da güçlü bir şekilde devam ettirdiği²⁶² gibi hem sesi hem de mûsikî bilgisiyle temayüz etmiş mevlîdhanlar da yetişmeye devam etmektedir.

b. İpsalalı Ebu’l Hayr Mevlîdi (Mustafa Mevlîdi)

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bir bilgiye ulaşılamayan Ebu’l Hayr Hasan Efendi, kaleme aldığı manzum mevlîdini 1491 yılında tamamlamıştır. Hayatı, şahsiyeti ve edebî kişiliğine dair bilgiler manzum mevlîdinden yola çıkarak ortaya konmuştur. Hayatına dair bilgilerin bizzat müellif tarafından gizli kalmasının arzu edildiği düşüncesi de araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir.²⁶³ Zira Hz. Peygamber sevgisini mevlîdinde güçlü bir biçimde işleyen Ebu’l Hayr, bütün gayesinin onun muhabbetine ulaşmak olduğunu eserinde ifade etmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Ebu’l

²⁶⁰ Hasan Yeşiller ile Kişisel Görüşme, 22.05.2021. Bursa.

²⁶¹ Abdullah Yiğit ile Kişisel Görüşme, 20.11.2022. Bursa.

²⁶² Hülya Taş, *Bursa Folkloru*, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2002), 36, 78, 111, 118, 184.

²⁶³ Ahmet Günşen, “Saltukname Yazarı Ebü’l Hayr Rûmî ve Mevlîd Yazarı İpsalalı Ebu’l Hayr Aynı Kişi Midir?”, *Balkanlara Gidişin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu*, 06-10, Kasım, 2013, Köstence, Romanya, Trakya Üniversitesi Yay. 156, Balkan Araştırma Enstitüsü: 4, 31, 33.

Hayr'ın mevlîdi, Süleyman Çelebi'nin mevlîdi gibi büyük bir şöhrete ulaşmasada özellikle Bulgaristan Kırcaali Bölgesi'nde *Mustafa Mevlîdi*, *İpsalalı Hasan Efendi Mevlîdi* ve *Niyazi Mevlîdi* gibi isimlerle anılması bu mevlîdin de halk arasında büyük bir ilgiye ulaştığını gösterir niteliktedir.²⁶⁴

Bursa'dan sonra Osmanlı'ya başkentlik yapan Edirne'nin İpsala ilçesinde yazılan bu mevlîd, özellikle Bulgaristan Türkleri arasında yüzyıllar boyunca büyük bir rağbet ile okunagelmıştır²⁶⁵. Süleyman Çelebi Mevlîdi yazıldığı dönemden itibaren çeşitli bestelere konu olmuştur. Ancak bu mevlîdin yazılışından günümüze değin her hangi bir besteye konu olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşamadık. Mustafa Mevlîdi'nin çokça okunduğu Bulgaristan Kırcaali bölgesindeki 2016, 2017 ve 2021 yıllarında ki görüşmelerimizde özellikle Kırcaali ve köylerinde büyük bir rağbetle okunmaya devam ettiği tarafımıza ifade edilmiştir.²⁶⁶ Bu bölgede Madan vaizi Raif Vehbi Efendi'nin Mevlîdi, *Madan Mevlîdi*, Osman Pazarı Müftüsü İsmail Niyazi Efendi'nin Mevlîdi, *Stevrek Mevlîdi* olarak okunmakla birlikte *Mustafa Mevlîdi* Bulgaristan Türkleri arasında *Büyük Mevlîd* diye isimlendirmiş, özellikle Kırcaali Bölgesi'nde yüzyıllar boyu en fazla rağbet gören mevlîd olmuştur. Günümüzde de bu ilgi güçlü bir şekilde devam etmektedir.²⁶⁷ Yazıldığı dönem itibariyle Süleyman Çelebi Mevlîdi'nin muasırı olan bu eserin Osmanlı Dönemi'nde Bursa'da okunduğuna dair bir bilgiye ulaşılmadığı gibi Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında da bu konuda kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminden başlamak üzere 1989 yılına kadar yaklaşık bir asır boyunca Balkan Coğrafyası'ndan Anadolu'ya göç devam etmiştir. Bu süreçte Bulgaristan muhacirlerinin en fazla yerleştiği şehirlerden biri de Bursa olmuştur.²⁶⁸ Balkan muhacirleri nüfus göçünün yanında kültürel kimlik unsurlarını da beraberinde getirmişlerdir. Bir kültür taşıyıcısı olarak mûsikî, bu süreçte Balkanlar'dan Anadolu'ya taşınan somut olmayan kültürel mirasın önemli bir bölümünü de oluşturmaktadır. Lâdinî

²⁶⁴ Günşen, *a.g.m.*, 35.

²⁶⁵ Vedat S. Ahmed, "Bulgaristan Müslümanları Arasında Mevlîd Geleneği" (Kara- Kemikli, *a.g.e.*), 373.

²⁶⁶ Bulgaristan Baş Müftü Yardımcısı ve Kırcaali Eski Müftüsü Beyhan Mehmed ile Kişisel Görüşme, 26.06.2021. Kırcaali, Bulgaristan.

²⁶⁷ Vedat S. Ahmed, *a.g.m.*, 371,372; Beyhan Mehmed ile Kişisel Görüşme, 26.06.2021. Kırcaali.

²⁶⁸ Bkz. Raif Kaplanoğlu-Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, (Bursa: Nilüfer Belediyesi. Yay. 2014), 225, 256.

saha da pek çok eserin yanında dinî alanda da bazı mûsikî unsurları Bursa'ya taşınmıştır. 1950 sonrası dönemde Bursa'ya göç eden Bulgaristan muhacirleri ile gelen eserlerden biri de *Mustafa Mevlîdi* olarak bilinen İpsalalı Ebü'l Hayr'ın Mevlîdi'dir.

Mevlîdin Bulgaristan Türkleri arasındaki önemi, bir dinî merasim ve kültürel değer olmasının çok ötesindedir. Zira Osmanlı'nın Balkan Coğrafyası'ndan çekilmesinden sonra Bulgaristan Türkleri hem dinî hem de kültürel değerlerini mevlîd merasimleriyle gelecek kuşaklara aktarabilmiştir.²⁶⁹ Dolayısı ile Bulgaristan Türk toplumunun sıkı sıkıya bağlı olduğu mevlîd geleneği de Bulgaristan muhacirleri vasıtasıyla Bursa'ya taşınmış ve aynı ilgiyle okunmaya günümüze kadar devam etmiştir.

Mustafa Mevlîdi'nin Bursa'da yaygınlık kazanmasında en büyük etkiye sahip şahsiyetlerden biri hafız mevlîdhan Yakup Cesurtürk'tür. Kırcaali'ye bağlı Killi Köyünde 1933 yılında doğan Yakup Cesurtürk ilk dini eğitimini ailesinden almış olup sesinin güzelliğinden dolayı ailesi tarafından hafızlık eğitimine yönlendirilmiştir. Bu süreçte hem kıraat hem de mevlîd meşkinde istifade ettiği hocalarının başında Hafız Emin Hamzaoğlu Hoca gelmektedir. 1951 yılında Bursa'ya gelen muhacirlerden olan Hafız Emin Hoca sahip olduğu ilmî birikimi Bursa'ya taşıdığı gibi Mustafa Mevlîdi'nin Bursa'ya intikalinde de öncü isimlerden biri olmuştur. Ancak bu mevlîd Bursa Bulgaristan muhacirleri arasındaki asıl yaygınlığını 1989 sonrası dönemde Hafız Yakup Cesurtürk, yakın dönemde vefat eden Ömer Zaferparlak ve arkadaşlarının Bursa'ya gelişiyle kazanmıştır.²⁷⁰

Mustafa Mevlîdi'nin okuyuş şekli ise bu gün okuduğumuz Süleyman Çelebi Mevlîdi'nden farklılık arz etmektedir. *Vesiletü'n Necât*'ın her bir bölümüne bahir denilirken Bulgaristan Kırcaali muhacirleri arasında okunan Mustafa Mevlîdi'nin her bir bölümü “zikirlik” olarak isimlendirilmektedir. Ayrıca bu zikirlikler münferiden değil Balkan Coğrafyası'ndaki mevlîd okuma kültürünün bir yansıması olarak karşılıklı ikişerli guruplar halinde oturan dört mevlîdhan tarafından okunmaktadır. Bu mevlîdin okunuşuna dair ses kayıtlarından da istifade ettiğimiz Hafız Yakup Cesurtürk bu hususta şunları ilave etmiştir: “Bizler bu mevlîdi on bölüm (zikirlik) halinde okuruz ve bu bölümlerin her birine zikirlik ismini veririz. Her zikirliğin sonunda salât-ü selam

²⁶⁹ Vedat S. Ahmed, *a.g.m.*, 371.

²⁷⁰ Yakup Cesurtürk ile Kişisel Görüşme, 26.02.2021. Bursa.

okunur. Bu mevlîdin usûlünde topluca bir okuyuş söz konusudur. Dört mevlîdhan ikişerli iki gurup halinde karşılıklı oturup sıra ile bu mevlîdi mısra mısra okumaktadır. Aslında bu usûl Balkanlar'ın hemen hemen tamamında bilinen cumhur olarak mevlîd okuyuş usûlünün bir intikalinden başka bir şey değildir.”²⁷¹

Mustafa Mevlîdi'nin icrâsını müzikal yönden değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz: Eserin başından sonuna kadar on zikirlik (bahir) boyunca her dört mısra da bir aynı melodi tekrar etmektedir. İcrâ edilen makam daha çok halk müziğindeki kürdi makamına benzemekte olup kürdi perdesi daha dik basılmaktadır. Ayrıca her ne kadar besteli bir mevlîd olmasa da hemen hemen aynı melodinin tekrarından yola çıkarak düğah ile hüseyini perdeleri arasında bir seyirden söz etmek mümkündür.²⁷²

Daha çok 1989 sonrası olmak üzere 1951'den günümüze Bursa Bulgaristan muhacirleri arasında yaygınlığını devam ettiren bu mevlîd, vefatın yedi, kırk ve elli ikinci günleri, sene-i devriyeleri ve sünnet merasimlerinde rağbetle okunmaya devam etmektedir. Bunun yanında mevlîdin okunması ve dinlenmesi hususunda son derece hassas olan Bursa Bulgaristan muhacirleri üç saatten uzun süren Ebü'l Hayr Mustafa Efendi'ye ait bu mevlîdi vakar ile dinlemektedir.

c. Akif Efendi Mevlîdi

Osmanlı toplumu içinde Hz. Peygamber'e duyulan sevginin bir tezahürü olarak pek çok manzum mevlîdler yazıldığı gibi Bursa'da bu hususta öncü şehirlerden biri olmuştur. Bu dönemde cami ve dergâh çevrelerinin zengin muhitinde pek çok şair ve sanatkâr yetişmiştir. İşte bu isimlerden biri de genç yaşında Emir Sultan Camii İmam Hatipliği vazifesinde bulunan Akif Efendi'dir. Bursa'da Süleyman Çelebi'nin açtığı çığırın önemli halkalarından biri olan Akif Efendi'nin yazdığı mevlîd edebî kıymetinin yanında mûsikî mahfillerinde okunması bakımından da önemi haizdir.

Mevlîd nâzımı Akif Efendi'nin hayatına dair bilgiler sınırlıdır. Bu konuda da yine en geniş bilgiyi Akif Efendi'nin kızı Munise Hanım tarafından torunu olan Mehmed Şemseddin Efendi *Gülzâr-ı Mısrî* isimli eserinde vermektedir. 1786 yılında

²⁷¹ Yakup Cesurtürk ile Kişisel Görüşme, 26.02.2021. Bursa.

²⁷² Yakup Cesurtürk ve Hafız İsmail Efendi'nin mevlîd okuyuş kayıtlarını esas alarak yaptığımız bu değerlendirmeye ait ses kayıtları tarafımızda mahfuzdur.

Abdurrahman Efendi'nin üç evladından biri olarak dünyaya gelen Akif Efendi, ilim ve tasavvuf kültürü bakımından velüd bir muhitte yetişmiştir. Emir Sultan ile birlikte Bursa'ya gelip Muradiye semtine yerleşen ve burada bir cami yaptıran Sûfi Sinan Paşa torunlarından olup²⁷³ kardeşlerinden Mustafa Efendi ticaretle meşgul olmuş, İsmail Efendi ise Nakşibendiyye meşâyihındandır. Genç yaşında Emir Sultan Camii'ne imam hatip olan Akif Efendi, henüz yirmi sekiz yaşında iken yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak 21 Temmuz 1814 tarihinde vefat etmiş ve Zeyniler Haziresine defnedilmiştir.²⁷⁴

Şemseddin Efendi cedit Emir Sultan İmamı Akif Efendi'yi *Gülzâr-ı Mısırî* ismini verdiği eserinde şöyle tavsif etmektedir: “*Akif Efendi âşık-ı billah bir zât-ı dilâgah olup bir mevlîd-i şerîf ile muhtasar mi'râciyesi birkaç na't-ı şerîf ve mersiyeleri vardır. Kerimesi Munise*²⁷⁵ *Hanım bilâhere sâlifü't- terceme ceddin Ahmed Şemseddin Efendi ile izdivaç etmiştir. Mumâileyh damadının pederi olan şeyh Zeynülâbidin Efendi'den meşk alır hüsn-i hat ta'lim edermiş. 27 Cemâziyelevvel 1220 tarihli “seyyidül kavmi hâdimhum” hadîs-i şerîfini yazıp zîrinde “eceptü li-nâmıkı hâze'l- celî es-Seyyid Akif el-Arif bi-hâfzi'l Ku'ân ve ene'l-miznibü es-Seyyid Hafız Mehmed Şeyhu'l Mısırî diye yazılıdır.”*

Mehmed Şemseddin Efendi babası İsmail Nazîf Efendi'den nakille Akif Efendi'nin kemâli hususunda yine kıymetli bilgiler nakletmektedir. Eserlerindeki âşıkane üslubunun yanında mutasavvıf kişiliğinin bir tezahürü olarak sabâhlara kadar gözyaşı döken Akif Efendi, henüz yirmili yaşlarına rağmen çok kıymetli eserler vücuda getirmiştir. Genç yaşında vefat etmeyip uzun ömürlü olsa imiş nice eserler meydana getireceği dile getirilmiştir.²⁷⁶

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Bursa dinî mûsikî kültürünün önemli bir unsuru da mevlîd okuma geleneğidir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Bursa'da belli çevrelerde okunan mevlîdlerden biri de Akif Efendi'nin yazdığı bu mevlîd olmuştur. Mısırî Dergâhı son postnişîni Şemseddin Efendi cedit Akif

²⁷³ Kara, *Bursalı Akif Mevlîdi veya Kadınlar Mevlîdi*, 10.

²⁷⁴ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısırî, (Niyâzî-i Mısırî ve Bursa Mısırî Dergâhı)*, (Haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Sedat Akay), (Bursa: Osmangazi Belediyesi. Yay. 2020), 193.

²⁷⁵ Akif Efendi'nin kızı Mûnise Hanım Mısırî Dergâhı son postnişîni Mehmed Şemseddin Efendi'nin babası İsmail Nazîf Efendi'nin annesidir.

²⁷⁶ *Gülzâr-ı Mısırî*, 208.

Efendi ve yazdığı mevlîd ile ilgili bilgileri verirken 1926 tarihli bir önsözünde bu mevlîdin Bursa’da mahdut zevat tarafından okunduğunu nakletmiştir.²⁷⁷

Yine Emir Sultan ve Zeyniler Haziresi hakkındaki eserinde Hasan Turyan da bu mevlîdin Emir Sultan’daki mevlîd merasimlerinde uzun süre okunduğunu ifade etmiştir.²⁷⁸ Hasan Turyan Akif Mevlîdi’nin hangi yıllara kadar okunduğu hakkında net bir bilgi vermese de Şemseddin Efendi’nin naklettiği bilgilerden anlaşılmaktadır ki Cumhuriyetin ilk yıllarında da sınırlı bir çevrede de olsa bu mevlîd okunmaya devam etmiştir. Ancak daha sonraki süreçte unutulmuş eserlerden biri olmuştur. Bunun yanında Akif Mevlîdi’yle ilgili en dikkat çekici hususlardan biri Kastamonu da “Kadınlar Mevlîdi” ismiyle şöhret bulup günümüze kadar okunmaya devam etmesidir. Kastamonulu Abdülkerim Abdülkadiroğlu 1999 yılında yazdığı bu mevlîd ile ilgili makalesinde halen büyük bir rağbetle okunmakta olduğunu bildirmiştir.²⁷⁹ Kastamonu’nun son dönem kadın mevlîdhan hocalarından Hafız Yıldız Yaykan ile yaptığımız görüşmede bu mevlîdin kendileri için çok kıymetli olduğunu bildirmiş, kardeşi ile birlikte babalarının eve getirdiği mevlîdhan hoca hanımlardan bu mevlîdi meşk ederek uzun yıllar Kastamonu’da mevlîdhan olarak hizmet ettiklerini ifade etmiştir. Pek çok yazma nüshası olmakla birlikte besteli bir formunun bulunmadığını ancak katı kurallar çerçevesinde bu mevlîdi halen okuduklarını görüşmemiz esnasında ifade etmiştir.²⁸⁰ XVIII. yüzyılın başında Bursa’da yazılan bu mevlîdin kimler vasıtasıyla Kastamonu’ya götürüldüğü bu gün henüz aydınlatılabilmemiş değildir.

2017 yılında imamlık vazifesinde bulunduğum Emir Sultan Cami Derneği tarafından Mustafa Kara’nın bu husustaki eseri bastırılıp Camiler ve Din Görevlileri Haftası’nda ilgililerine hediye edilmiştir. Bu eserin takdimi vesilesiyle Akif Efendi’nin de imamlık vazifesinde bulunduğu Emir Sultan Camii’nde uzun yıllar sonra bu mevlîd tarafımızdan tekrar okunmuş, her yıl en az bir defa bu camide okunmasıyla ilgili gayretimiz devam etmektedir.²⁸¹

²⁷⁷ Kara, *Bursalı Akif Mevlîdi veya Kadınlar Mevlîdi*, 10.

²⁷⁸ Hasan Turyan, *Hazreti Emir Sultan ve Zeyniler Haziresi*, (Bursa: Prestij Matbaası, 1996), 158.

²⁷⁹ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Akif Mevlîdi Yahut Kadınlar Mevlîdi”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fak. Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara, 1999, 408.

²⁸⁰ Yıldız Yaykan ile Kişisel Görüşme, 10.08.2021. Kastamonu.

²⁸¹ Mustafa Kara, Serhat Gültaş ve Sedat Akay tarafından neşredilen Şemseddin Efendi’nin *Gülzâr-ı Mısri* isimli eserinde Akif Efendi ve mevlîdi hakkında bilgi verilen bölümde tarafımızdan icrâ olunan bu mevlîd merasimi de eserde dipnot olarak verilmiştir. Bkz. 208; Zinnur Kanık *a.g.e.*, 383.

d. Ertûşî Mevlîdi

Türkçe'nin yanında Arapça, Farsça, Çerkesçe, Arnavutça, Boşnakça gibi dillerde pek çok mevlîd yazılmış olmakla birlikte Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n Necât*'ı gördüğü rağbetle bu dillere de tercüme edilmiştir.²⁸² Osmanlı Coğrafyası'nda Türkçe'den sonra en fazla mevlîdin yazıldığı dillerden biri de Kürtçe'dir. Süleyman Çelebi'nin XV. yüzyılda yazdığı Türkçe mevlîd bir *sehl-i mümteni* olarak sahasının şaheseri olarak nitelendirildiği gibi yine aynı yüzyılın bir diğer büyük âlim ve şairi Hasan Ertûşî'nin (öl.1491) Kürtçe olarak yazdığı mevlîd de İslamî Kürt edebîyatının öncülerinden biri kabul edilmiştir. Peygamber sevgisinin etkin ve edebî bir Kürtçe ile işlendiği bu mevlîd yüzyıllar boyu Kürtler'in yaşadığı bölgelerde büyük bir rağbetle dinî mûsikî formu olarak okuna gelmiştir.²⁸³ Hayatı hakkında sınırlı bilgiler bulunan Hasan (Hüseyin) Ertûşî aslen Şırnak Beytüşşebablı'dır. Medrese eğitimi için uzun yıllar Bağdat'ta bulunan Hasan Ertûşî ilmî yönünün yanında Kürt edebîyatının en önde gelen şairlerinden biri kabul edilmektedir. Şiirlerinde ve mevlîdinde Melayê Batêyi ismini kullanmış olup halk arasında da daha çok bu isim ile tanınmıştır²⁸⁴.

İlk Kürtçe mevlîd olarak darihe geçen bu eser yazılışından yüzyıllar sonra 1931'de İstanbul'da Osman Bey Matbaası'nda taş baskı olarak neşredilmiştir. Başlığı Arapça olan bu eserin bahir aralarında bir başlık bulunmamakta olup salât-ü selâm beyitleriyle ayrılmaktadır. Tamamı 511 beyit olan bu mevlîdin sonuna Hz. Fâtîma'nın vefat bölümü de ilave edilmiştir.²⁸⁵

Bahir araları salât-ü selamlar ile ayrılan Ertûşî Mevlîdi şu bölümlerden oluşmaktadır: Münâcaat, Hz. Peygamber'e övgü, mevlîd okumanın fazileti, Muhammedî nurun yaratılması, Hz. Adem'in yaratılması ve Cennet'ten indirilmesi, Hz. Peygamber'in nurunun peygamberler silsilesi ile taşınması, Hz. Peygamber'in anne ve babasının evliliği, Âmine validemizin hamileliği ve bu esnada ayda bir peygamberin rüyasında

²⁸² Okiç, *a.g.m.*, 26, 27.

²⁸³ Hayreddin Kızıl,"Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlidlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, sy. 7, Diyarbakır, 2012, 117.

²⁸⁴ Mehmet Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe ve Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Sivas, 2013, C. 17, 214.

²⁸⁵ Okiç, *a.g.m.*, 30.

onu ziyarete gelmesi, Hz. Peygamber'in dünyayı teşrihi (Merhaba Bahri) ile Hz. Peygamber'in çocukluğu ve nübüvveti bölümleridir. Mevlîdin uzun olması sebebiyle genellikle Merhaba Bahrine kadar olan kısım okunmaktadır.²⁸⁶

Edebîyat ve mûsikî sahasında ortaya çıkan eserlerin yazıldığı ve bestelendiği coğrafya ile doğrudan bir münasebeti olduğu gibi çeşitli sebeplerle farklı bölgelerde de aynı rağbeti görebilmektedir. Bu bölümün alt başlıklarından birini oluşturan Mustafa Mevlîdi nasıl ki Balkan Coğrafyası'nda yazılıp okunmasının akabinde göç unsuruyla Bursa'ya taşınmış bir dinî mûsikî formu ise Hasan Ertûşî'nin mevlîdi de aynı şekilde Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen göç ile Bursa'ya intikal etmiş bir mevlîddir. Günümüzde Kürt asıllı vatandaşların yoğun olarak ikamet ettiği Yıldırım İlçesi'nde büyük rağbetle Kürtçe bilen din görevlileri ve mevlîdhanlar tarafından cemiyetlerde ve camilerde okunmaya devam etmektedir.²⁸⁷

3. Mi'râciyye

Edebîyat tarihi içerisinde Hz. Peygamber sevgisinin dile getirildiği ilâhiler, na'tler ve mevlîdlerin yanında mi'râciyelerin de önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber'in Recep Ayı'nın 27. Gecesindeki bu manevi yolculuğunun dile getirildiği mi'râciyyeler geçmişten günümüze şairlerin daima ilgi gösterdiği bir saha olmuştur. Hârikulade hadiselerin gerçekleştiği Mi'raç Gecesi şairlerin muhayyilesinde pek çok güzelliklere kapı araladığı gibi dinî mûsikî bakımından da hem cami hem de tekkelerde rağbet gösterilen bir form olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gecenin ihyası için başta ilâhi ve tevşîhler olmak üzere peygamber sevgisinin terennüm edildiği nice eserler bestelenmiştir. Bestekârlık sahasında Osmanlı mûsikî tarihi açısından önemli bir zaman dilimi olarak kabul edilen XVIII. yüzyıl, dinî mûsikî bakımından da önemli bir dönemdir. İşte bu yüzyılın dinî sahada en mühim bestelerinden biri de Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Kutbu'n Nâyî Osman Dede'nin mi'râciyyesidir. Bu gün elimizde bulunan besteler açısından değerlendirildiğinde Türk mûsikîsinin en uzun ve sanatlı eserlerinden biri kabul edilen Osman Dede'nin mi'râciyyesi bestelenmesinden günümüze değin hem dergâh hem de camilerde büyük bir rağbetle okunmuştur.

²⁸⁶ Tıraşçı, *a.g.m.*, 214.

²⁸⁷ Adüssamed Bastık ile Kişisel Görüşme, 05.07.2022. Bursa.

Bursa’da bu bağlamda mi’râciyye formunun dergâh ve camilerde okunmasıyla önemi haiz bir şehirdir. Zira Bursa Mevlevîhanesi Şeyhi Ataullah Dede’nin 1793 yılı Mi’raç Kandili gecesinde başlattığı Bursa’da mi’râciyye okuma geleneği tedricen diğer dergâhlara da yayılmıştır.²⁸⁸ Bursa’da 1793’ten degahların kapandığı 1925’e kadar kesintisiz devam eden mi’râciyye okuma geleneği Mi’raç Kandilleri’nde okunmak üzere vakfiyelere konu olması bakımından da mühimdir. Her ne kadar 1925’ten 1950’li yıllara kadar okunamasa da 1950 sonrası siyasî tavrın değişmesiyle birlikte vakfiyelerin gereği olarak Hoca Muslihiddin (Mahkeme) Camii ile Numâniyye Dergâhı’nda tekrar okunmaya başlamıştır.²⁸⁹ 1888’de Bursalı Safiyye Hanım ile damadı Mustafa Rakım Efendi’nin birlikte hazırladıkları vakfiyenin bir bölümünü de Nâyî Osman Dede’nin mi’râciyyesi oluşturmaktadır. Bu vakfiyenin gereği olarak her sene Miraç Kandili’nin idrak edildiği günün ikindi namazı sonrası Mahkeme Camii’nde okunmaktadır. Vakfiyede bu hususta şu ifadeler geçmektedir: *“Beher sene Mi’râcû’n-Nebi Aleyhisselam kıraat olunup mikdar-ı kâfi sût ve şeker ve şerbet iştira ve samiine tevzi olunup fazla kalan akca mi’râchan ve zâkir efendilere verile.”* Mi’râciyyenin Bursa Mevlevîhanesi’nde okunmaya başlanması ile Safiyye Hanım Vakfiyesine konu olması arasındaki yaklaşık bir asırlık süre dikkate alındığında dönem itibariyle Bursa camilerinde okunup okunmadığı ile ilgili kat’i bilgiler olmasa da bu süreçte Bursa dergâhlarında rağbetle okunduğunu biliyoruz.²⁹⁰ Dolayısı ile bu dönemde mevlîd ve Muhammediye gibi mi’râciyye de halk arasında ilgiyle dinlenen bir dinî mûsikî formu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira 2008 ile 2015 yılları arasında imam hatiplik görevinde bulunduğum Hoca Muslihiddin Camii’nin bir mahalle mescidi hüviyetinde olması düşünüldüğünde Safiyye Hanım Vakfiyesi’nin tanzim edildiği XVIII. yüzyıl, Bursa halkı arasında mi’râciyyenin bilinirliğine ve rağbetle dinlenildiğine de bir delil olarak gösterilebilir.

Mi’râciyye XVIII. yüzyılın son çeyreğinden tekkelerin kapandığı 1925 yılına kadar dergâh çevrelerinde kesintisiz okunmaya devam ettiği gibi Mahkeme Camii’nde de bu vakfiye gereği Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar okunagelmiştir. Ancak tekkelerin kapandığı tarihten 1950’li yılların ortalarına kadar Mahkeme Camii’nde okunmasına dair bir bilgiye ulaşamıyoruz. Ulu Camii emekli müezzinlerinden Bayram Sarıcan

²⁸⁸ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 504.

²⁸⁹ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 09.09.2020. Bursa.

²⁹⁰ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 504.

Bursa'da Dinî Hayat isimli eserinde Cumhuriyet Dönemi boyunca açık kalan camiler arasında Mahkeme Camii'ni de zikretmesine²⁹¹ karşın bu camide görev yaptığımız dönemde cami cemaatinden avukat Osman Faik Argun²⁹² 1950 öncesinde caminin kapalı olduğunu çocukluk yıllarından hatırladığını pek çok defa dile getirmiştir. Dolayısı ile hem İstanbul'da hem de Bursa Numâniyye Dergâhı'nda 1950 sonrasında mi'râciyyehaneler tarafından tekrar okunmaya başlanması²⁹³ dikkate alındığında 1925 ile 1950'li yıllar arasında Mahkeme Camii'nde de mi'râciyyenin okunmasının pek mümkün görünmediğini söyleyebiliriz.

Mi'râciyye okuma geleneğini Bursa'da Cumhuriyet Dönemi'nde yaşatan bir diğer mekan Numâniyye Dergâhı'dır. Bursa tasavvuf kültürü çerçevesinde değerlendirildiğinde tarihi yapısı muhafaza edilen ender yapılardan olan Numâniyye, Mahkeme Camii ile birlikte Mi'raç Kandili günlerinde mi'râciyye kıraatine ev sahipliği yapmaktadır. Hem Mahkeme Camii hem de Numâniyye Dergâhı'nda Cumhuriyet Dönemi'nde bu geleneğin tekrar canlanmasını sağlayanların başında Numâniyye Dergâhı son postnişini Safiyyüddin Efendi'nin oğlu Ziya Eşrefoğlu (öl.1977) gelmektedir. Başbakanlık Umum Arşiv Müdürlüğü'nde Müdür Muavinliği vazifesi esnasında mi'râciyye'nin Bursa'da okunmasına dair vakfiyeleri tespit ederek Vakıflar İdaresi'nin ilgisizliğine rağmen bu geleneğin tekrar ihyasını sağlamıştır. Bu süreçte Mısri Dergâhı son postnişini Şemseddin Efendi'nin oğlu Fehmeddin Ulusoy ve Abdülkadir Gölpınar gibi isimlerin de önemli katkıları olmuştur.²⁹⁴

1950 sonrasında bu geleneği hem İstanbul hem de Bursa'da ihya ederek unutulmaktan kurtaran en mühim kişi Ricâl-i Kâdiriyye'den Hubcuzâde Şakir Çetiner'dir.²⁹⁵ Zira Osmanlı sonrası dönemde eserin bir bahri hariç tamamını ezbere okuyabilen tek kişi olarak bilinmektedir. Ayrıca Kadri Akyürekli, İbrahim Altındağ, Ahmet Büyükönenler ve Nazif Eliüstün de bu dönemin mi'raçhanları arasında zikredilmiştir. 21 Haziran 1979 tarihinde Bursa'da Mahkeme Camii ve Numâniyye Dergâhı'ndaki

²⁹¹ Bayram Sarıcan, *a.g.e.*, 126; Sarıcan bu eserinde dönem itibariyle açık ve kapalı olan camilerin listesini verirken bilgilerinin kat'i olmadığını da ifade etmiştir. Bkz. s. 118.

²⁹² 1960'lı yıllardan 2015 yılına kadar Bursa'da avukatlık yapan Osman Faik Argun 90 yaşın üzerindedir.

²⁹³ Mustafa UZUN, "Mi'râciyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 2005), 30/38.

²⁹⁴ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 09.09.2020. Bursa.

²⁹⁵ Bkz. Resim 30, 33, 34, 35.

icrâlar isimleri zikredilen mi'raçhanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁹⁶ 21.11.1965 tarihinde mi'râciyye kıraati vesilesiyle Numâniyye Dergâhı'nda çekilen fotoğrafta ise şu isimler yer almaktadır: Selahaddin Gürer,²⁹⁷ Asaf Erten, Ziya Eşrefoğlu, Şakir Çetiner, Nazif Eliüstün, İbrahim Bey, Nail Kesova, Ahmed Canip Efendi ve Mehmed Efendi.²⁹⁸ Ulu Cami emekli müezzinlerinden Bayram Sarıcan ise Şakir Çetiner ile birlikte Emir Sultan Camii müezzinlerinden Hafız Hüsamettin Fındıkoğlu, Hüseyin Doğuçay, Sadık Günpınar ve Tabak İbrahim Efendi namıyla bilinen İbrahim Uzses'i maharetle mi'râciyye okuyan zatlar olarak zikretmektedir.²⁹⁹ Ahmet Paşa Camii'nde müezzinlik vazifesinde bulunan Hafız İbrahim Uzses'ten 1964 senesinde Kur'ân okumayı öğrendiğini dile getiren Safiyyüddin Erhan, Hafız İbrahim Efendi'nin 1960 öncesinde Numâniyye Dergâhı'nda tek başına mi'râciyye okuduğunu ve 1974 yılı Ramazan Ayı'nda da dergâhta teravih namazı kıldırıldığını ifade etmiştir.³⁰⁰ 1988 yılında Şakir Çetiner'in vefatından sonra mi'râciyyeyi meşk ettiği talebeleri Kadri Akyürekli, Asaf Erten, Misbah Erkmenkul, Nail Kesova, Ahmet Büyükörün ve Osman Elçioğlu vasıtasıyla bu gelenek devam ettirilmiştir.³⁰¹

2000'li yıllara gelindiğinde ise Bursa'da mi'râciyye kıraatinde Nail Kesova ile birlikte İbrahim Benlioğlu, Hasan Semerkantlı ve Murat Taştekin isimleri görülmektedir.³⁰² Zira 2008 ile 2015 yılları arasında Mahkeme Camii'nde imam hatip olarak görev yaptığım süre zarfında Mi'raç Kandili günleri ikinci namazını müteakip gerçekleştirilen mi'râciyye kıraatinde Nail Kesova'nın yanında Hasan Semerkantlı ve Murat Taştekin bulunmuştur. Ziya Eşrefoğlu'nun 1977 yılında vefatından sonra bu geleneğin Bursa'da yaşatılmasında büyük gayret sarf eden Mehmed Safiyyüddin Erhan'da bu süreçte günümüze gelinceye dek mi'râciyye okuyanlardan biri olmuştur. Bursa'da 2015 sonrası dönemde ise mi'râciyye kıraatinde Cemil Ötker ve Cüneyt Bayraktar isimleri karşımıza çıkmaktadır. Eserin okunuş tavrı ile notaya alınması 2017 ile 2020 yılları arasında

²⁹⁶ Metin Akar, "Nâyî Osman Dede ve Mi'râciyyesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Konya, 1981, 16.

²⁹⁷ Albay namıyla tanınan Selahattin Bey 1950'li yıllardan 1970'lere kadar hem mi'râciyye kıraati hem de mevlid meclislerine iştirakiyle Bursa dinî mûsikî hayatına katkı sağlayan önemli isimlerden biri olarak bilinmektedir.

²⁹⁸ Bkz Resim 30, 33, 34.

²⁹⁹ Sarıcan, *a.g.e.*, 76.

³⁰⁰ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 09.09.2020. Bursa.

³⁰¹ Cüneyt Bayraktar, *Mi'râciyye Nâyî Osman Dede*, (İstanbul: Esenler Belediyesi Kültür Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, 2021), 49, 64.

³⁰² Bkz. Resim 66.

Cüneyt Bayraktar tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasının da konusu olmuştur. Bu çalışmada Safiyyüddin Erhan arşivinde muhafaza edilen ve Bursa’da 1973 yılında Şakir Çetiner’in okuduğu mi’râciyyenin ses kaydı esas alınmıştır.³⁰³ Ayrıca eserin toplumda daha geniş kitlelere tanıtılması bağlamında 2017 yılı Kasım ayında yönetmenliğini Murat Pay’ın yaptığı *Mi’râciyye Saklı Miras* adlı bir belgesel film çekilmiş olup bu filmin bazı sahnelerine de Bursa Numâniyye Dergâhı ev sahipliği yapmıştır.³⁰⁴

Mi’râciyyeyi Şakir Çetiner’den meşk ederek bu geleneğin yaşatılmasında uzun yıllar emek veren Nail Kesova, yaşlılığı sebebiyle son yıllarda artık Bursa’ya gelememektedir. Günümüzde Safiyyüddin Erhan, Murat Taştekin, Cüneyt Bayraktar ve onlara eşlik eden Bursalı mûsikîşinaslar tarafından bu gelenek yaşatılmaya devam etmektedir.³⁰⁵

Kutbu’n Nâyî Osman Dede’nin mi’râciyyesi usulsüz olarak serbest formda bestelenmiş bir eserdir. Tevşîhler hariç 102 beyitten oluşan eserin her bir bölümüne hane adı verilmiştir. Segâh, Müstear, Dügâh, Nevâ, Sabâ, Hüseyinî hanesi ile Nişâbur münâcaatın güfte ve bestesi Nâyî Osman Dede’ye aittir. Mi’râciyye’nin tevşîhleri de Osman Dede tarafından bestelenmiştir. Tevşîhlerin güfteleri hususunda ise farklı kanaatler mevcuttur. Daha çok Şeyh Nasuhi Efendi’ye ait olduğu ifade edilmesine karşın Dügâh, Nevâ, Sabâ ve Hüseyinî makâmındaki tevşîh güftelerinin ise Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye âit olduğu da değerlendirilmiştir.³⁰⁶

Eserin günümüzde Mahkeme Camii ve Numâniyye Dergâhı’nda icrâsı şöyle gerçekleşmektedir: Mi’râciyye kıraatine İsrâ Suresi’nin ilk üç ayeti’nin bir hafız tarafından okunmasıyla başlanır. Akabinde Segah Tevşîh ve Segah Hane okunur. Sırasıyla Müstear, Dügâh, Nevâ ve Sabâ Haneleri de tevşîhleriyle birlikte okunur. Bu haneler okunurken her mısra sonunda “*Sallû aleyh*”, Hüseyinî hanesinde “*Minne’s-salât*” ve Nişâbur Münâcaat’ta ise “*İkbel yâ mücîb*” lafızları cumhur olarak terennüm edilir. Tevşîhler topluca okunduğu gibi Bursa’daki icrâlarda haneler de icrâyâ vakıf kişilerin iştirakiyle okunabilmektedir. Sabâ Hanesi’nde “*Bir tabakla geldi üç kâse ana /*

³⁰³ Bayraktar, *a.g.e.*, 6.

³⁰⁴ Bu film aynı zamanda mi’râciyyenin kayıp halkası olan Neva Bahri ve tevşîhini de konu almaktadır.

³⁰⁵ Bkz. Resim 74, 75.

³⁰⁶ Dr. Suphi Ezgi, *Nazari Ameli Türk Mûsikîsi*, (İstanbul: Bankalar Basımevi. Tarihsiz), C. 3, 143; Uzun, “Mi’râciyye”, 137; Bayraktar, *a.g.e.*, 18; Erdoğan Ateş, *Türk Din Mûsikîsi*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 115.

Bîri hamr-u, bîri sût, bîrisi mâ” beyti terennüm edilirken Hz. Peygamber’in mi’râc hadisesi esnasında kendisine ikram edilen üç içecekten sûtü tercih etmesi sebebiyle cemâate sût, şerbet ve şeker ikrâm edilmektedir. Nişâbur Münâcaat’tan sonra ise Necm Sûresi’nin ilk on beş âyeti okunarak, hitam niyâzı ve bütün müminlere rahmet dileği ile icrâ sona ermektedir.³⁰⁷ Mi’râciyye icrâsına ait olmasa da duadan sonra çeşitli makamlarda cumhur olarak ilâhiler de okunmaktadır.

4. İlâhi

İslami Türk edebiyatının nazım türlerinden biri olan ilâhi aynı zamanda Türk din mûsikîsinin usûl ve makamları çerçevesinde bestelenmiş eserlerin de adıdır. Bir mûsikî terimi olarak ilâhi kelimesi her ne kadar XVII. yüzyıl öncesi metinlerde görülme de aynı anlamda kullanılan savt ifadesi XV. yüzyıl dinî mûsikî kültürüne dair önemli bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁸ Bunun yanında XV. yüzyıl Anadolu’da ilk dinî mûsikî bestekârlarından Hacı Bayram Veli’nin savt (ilâhi) okuduğuna dair bilgiler³⁰⁹ bu formun dinî mûsikînin en eski formlarından biri olduğuna da işaret etmektedir.

Muhtevası itibariyle başta Allah aşkı ve peygamber sevgisi olmak üzere dinî duyguların güçlü bir biçimde dile getirildiği eserler olan ilâhiler dinî mûsikînin her iki sahasında da büyük bir rağbetle bestelenip okunmuştur. Dinî hayat bakımından önemi haiz gün, gece ve aylar olmak üzere geniş bir yelpazede sayısız ilâhiler bestelenmiş ve bu eserler cami ve tekkelerin yanında çok çeşitli mekânlarda en çok icrâ edilen formlarından biri olmuştur.³¹⁰

Osmanlı’dan günümüze hem dergâh ve camilerde hem de çok çeşitli vesileler ile toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak okunan ilâhiler doğumdan ölüme dinî hayatın her safhasında icrâ edile gelmiştir. Cami ve tekke mûsikîsinin ortak bir formu olan ilâhilerin cemiyet hayatındaki icrâsına dair dikkate değer bir bilgide Bursa’da

³⁰⁷ Akar, *a.g.m.*, 16; 1973 yılı 21 Haziran’ında Bursa’da gerçekleşen mi’râciyyenin icrâsı hemen hemen bu şekilde kayda geçirmiştir. 2008’den günümüze kiraatine iştirak ettiğim mi’râciyyenin Mahkeme Camii ve Numaniyye Dergâhı’ndaki icrâsı da bu usûlde gerçekleşmektedir. Bu hususta ayrıca Bkz. Bayraktar, *a.g.e.*, 18.

³⁰⁸ Mustafa Uzun, “İlâhi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 2000), 22/65.

³⁰⁹ Ergun, *a.g.e.*, 44.

³¹⁰ Nuri Uygun, “Türk Din Mûsikîsinde Usûl İlâhileri”, *Rast Müzikolojisi Dergisi*, İstanbul, 2014, C. 2, sy. 2, 33.

Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam eden âmin alaylarıdır. Kurân eğitimine başlayacak çocuğun uzun bir alay eşliğinde hep bir ağızdan okunan ilâhiler eşliğinde mektebe götürülme merasimidir.³¹¹

Cami ve tekke mûsikînin ortak bir formu olan ilâhi, tekkelerin kapanmasından sonra da mevcudiyetini devam ettirebilmiştir. Zira hem camilerde hem de cami dışı mekânlarda icrâ olunan mevlîd merasimleri bu formun da güçlü bir taşıyıcısı olduğu gibi resmi kurumlar ve özel teşebbüsler çerçevesinde kurulan tasavvuf mûsikî koroları da Cumhuriyet Dönemi'nde ilâhi formunu günümüze taşıyan önemli etkenler arasındadır. Ayrıca son yüzyılda dinî sahada bestekârlık açısından en fazla rağbetin olduğu formlardan biri yine ilâhi olmuştur.

Mutasavvıf şairler tarafından dinî duygu ve fikirleri anlatmak üzere aruz ve hece vezniyle yazılan manzumeler olarak da ifade edilen³¹² ilâhiler Bursalı bestekârlar tarafından da geniş bir çerçevede beste konusu olmuştur. Başta Allah ve peygamber sevgisi olmak üzere şefaât, dua, istiğfar gibi konuları işlemektedir. Bunun yanında dinî hayat bakımından önemi haiz gün, gece ve aylara dair eserler de bestelenmiştir. Ramazan ilâhileri, Muharrem ilâhileri ve hac ilâhileri bu bağlamda bestelenmiş eserler arasındadır.

Bestekârlık açısından Bursa'da Cumhuriyet Dönemi'nde de önemli isimler yetişmiştir. Baba Efendi Dergâhı son şeyhi Mehmed Baha Pars, yine aynı aileden İsmail Baha Süreksan, Tahir Karagöz, Erdiñ Çelikkol, Halil Çay, Mümin Salman, Savaş Özkök ve Orhan Bandak başta olmak üzere Bursa Büyük Şehir Belediyesi Konservatuarı'nın öğretmen kadrosunda görev yapan Salih Berkmen, Yusuf Yılmaz, Oğuz İmrak, İlker Cansevdi, Kemal Alevli, Gökay Usludur, Fahri Dibekoğlu, Salih Taşkın de besteleriyle ilâhi formuna katkı sağlamış bestekârlar arasındadır.³¹³

Dönem itibariyle ilâhi formunda bestelerine rastladığımız bestekârların öncüleri Baba Efendi Dergâhı Mehmed Baha Pars ile yine aynı aile ile yakınlığı bulunan İsmail Baha

³¹¹ Fazıl Yenisey, *Bursa Folkloru*, (Bursa: Bursa Vilayet Matbaası, 1955), 120.

³¹² Tâhir-ül Mevlevî, *Edebîyat Lügati*, (Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 62.

³¹³ Belediye Konservatuarı'nda halen görev yapmakta olan bestekârlar ile ilgili devam eden bir yüksek lisans çalışmasından dolayı bestekârların sadece isimlerini vermekle iktifa ediyoruz.

Sürelsan'dır. Akabinde ise Bursa Mûsikî Cemiyeti'nin kurucu isimlerinden Kemani Mümin Salman gelmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da dinî mûsikî sahasında bestekârlık açısından en fazla eser ilâhi formunda verilmiştir. Bu bağlamda ismi zikredilmesi gereken bestekârlardan biri Erdinç Çelikkol'dur. Müziğe 1951 yılında Bursa Türk Mûsikîsi Derneği'nde başlayan Çelikkol dönemin önemli isimlerinden istifade imkânı bulmuştur.³¹⁴ Dinî ve lâdinî sahada toplam 411 eseri bulunan bestekârın bu eserlerinden 60 adedi ilâhi formundadır. İlâhilerinin 50 adedi TRT repertuarında bulunmaktadır.³¹⁵ Bu eserlerin bazılarını 2003 yılında eda ettiği hac farızası esnasında yaşadığı manevi coşkunlukla kutsal beldelerde bestelediğini ifade etmiştir.³¹⁶ Bestekâr eserlerinde dinî mûsikî icrâ ve bestekârlığında çokça tercih edilen Rast, Sabâ, Uşşak, Hicaz, Segâh, Hüseyinî ve Nevâ gibi makamlarının yanında Nikriz, Neveser, İsfahan, Müsteâr, Kürdilihicazkâr, Mahur, Karcıgâr, Bayati ve Acemaşîran makamlarını da kullanmıştır. Çelikkol'un ilâhi bestelerinde daha çok sofyan ve düyek usullerini kullandığı görülmekle birlikte müsemmen, aksak ve semâi usullerini de tercih etmiştir. Bu eserlerin güfteleri ise şu isimlere aittir: Aziz Mahmûd Hüdâyî, Muzaffer Ozak, Bahar Gökfiliz, Bekir Sıdkı Erdoğan, Hayri Köroğlu, Hüsamettin Olgun, Lütfü Alacalar, Mehmet Tutan Yazar, Nedim Uçar, Ömer Kalafat, Reşat Özpırınççı, Sadık Atay, Sermet Efendi, Tuğman Cıranoglu, Turgut Yarkent ve Yasin Hatipoğlu.³¹⁷

İlâhi formunda verdiği eserler ile bu dönemin bir diğer önemli bestekârı Halil Çay'dır. Daha çok 1980 sonrası Bursa'da tekke mûsikîsinin toplumuna tekrar tanıtılmasındaki katkıları ve bu sahadaki koral çalışmalarıyla bilinen Halil Çay, Bursa tasavvuf tarihi bakımından önemi haiz isimlerden Eşrefoğlu Rûmî, Mehmed Muhyiddin Üftâde, Niyazî-i Mısrî ve İsmail Hakkı Bursevî'nin güftelerine yaptığı ilâhi besteleriyle de bilinmektedir. Dinî sahada 18'i ilâhi, 2'si de tevşîh olmak üzere 20 eser veren bestekâr bu bestelerinde 16 farklı makam kullanmıştır. Nihavend, Nikriz, Zavil, Hicazkâr, Hicaz, Hicaz- Zirgüle, Şehnaz, Hisar Bûselik, Kürdî, Acem Kürdî, Muhayyer, Muhayyer

³¹⁴ Cumhuer Enes Ergür, *99 Bestekârdan İlâhiler*, (İstanbul: İz Yayınları, 2020), 112. Hayatı ve müzik eğitimi ile ilgili detaylı bilgiler bir sonraki bölümde verilecektir.

³¹⁵ Bu bilgiler TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'nın 15/10/2012 Tarih ve 2364 Sayı ile Erdinç Çelikkol'a Gönderdiği Evraktan Elde Edilmiştir.

³¹⁶ Erdinç Çelikkol ile Kişisel Görüşme, 20.08.2020. Bursa. (öl.2023)

³¹⁷ TRT Müzik Daire Başkanlığı'nın Bestekâr Erdinç Çelikkol'a 2364 Sayı Numarası ile Gönderdiği Yazı Eki.

Kürdî, Sabâ, Eviç, Bayâtî Araban ve Şedd-i Araban gibi geniş bir makam listesi çerçevesinde bestelediği ilâhileri sahip olduğu nazari bilginin zenginliğine de işaret etmektedir. İlâhilerinde usûl bakımından ise daha çok sofyan ve düyek kullanmakla birlikte aksak, raks aksağı ve aksak semâi usullerini de kullanmıştır.³¹⁸

Bu sahada Bursa'da en fazla eser veren bestekâr ise Kanûni Savaş Özkök'tür. 2003 yılından günümüze değin Kültür Bakanlığı Bursa Klasik Türk Müziği Korosu'nda kanun sanatçısı olarak görev yapmaktadır. 221 eser besteleyen Özkök'ün ilâhileri güfte bakımından 205'i Yunus Emre'ye, 10'u Bursalı Aşık Yunus'a, 5'i Aziz Mahmud Hüdâî'ye ve 1'i de Emir Sultan'a aittir. Yunus Emre güftelerine yaptığı ilâhi besteleriyle dikkat çeken bestekâr özellikle 2017 sonrası Yunus Emre divanını bestelemek gibi bir gayretinin olduğundan bahsetmiştir. Bu eserler bestekâr tarafından kamuoyu ile henüz paylaşılmamış olup bu hususta kitap çalışması devam etmektedir.³¹⁹

Bestekârlık sahasında eserlerinde tekke tavrı görülen bir diğer sanatkâr ise Udi Orhan Bandak'tır. 1980'li yıllardan günümüze İstanbul Karagümrük Cerrâhî Dergâhı ile münasebeti devam eden bestekâr Safer Dal Efendi ve Umurbeyli Ahmet Efendi'nin teşviki ile bu formda eserler bestelemiştir. Başta dergâhın şeyhleri Fahreddin Efendi, Muzaffer Ozak ve Safer Dal'a ait güfteler olmak üzere mutasavvıf şahsiyetlerin şiirleri üzerine yaptığı bestelerde Rast, Uşşak, Hicaz, Hüzzam ve Sûzinak makamlarını kullanmıştır. Usûl olarak ise zikir ve devran ilâhilerinde çokça tercih edilen Sofyan usulünü tercih etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi boyunca başta mevlîd merasimleri olmak üzere mübarek gün ve geceler, Ramazan ve Muharrem ayları bu formun devamlılığı ve icrâsı bakımından önemli olduğu gibi 1985 sonrası dönemde tekke mûsikîsinde koral çalışmalar da Bursa'da ilâhi formunun gelişim ve icrâsına dikkate değer bir katkı sağlamıştır. Zira son 30 yıllık süreç bu bağlamda önemli çalışmaları barındırmış olup yukarıda da değinildiği gibi bu sahada hatırı sayılır bir bestekârlığı da içine almıştır. Ayrıca bu dönemde yine konulu pek çok tasavvuf mûsikîsi konserlerinin yapılmış olması da bu form açısından zikredilmesi gereken bir bilgidir.

5. Mersiye

³¹⁸ Halil Çay ile Kişisel Görüşme, 17.10.2020. Bursa.

³¹⁹ Savaş Özkök ile Kişisel Görüşme, 29.12.2021. Bursa.

İslami Türk edebîyatı ile Türk din mûsikîsinin önde gelen formlarından bir diğeri mersiye'dir. Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt mensuplarının Hicri 10 Muharrem 680 tarihinde Emeviler tarafından şehid edilmesinin hüznünü dile getirilen Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelerin besteli veya irticali olarak icrâ edilmesi olarak ifade edilen³²⁰ bu form aynı zamanda mersiye, mersiye-i âl-i âbâ, mersiye-i kerbelâ isimleri ile de bestelenerek yüzyıllar boyu Ehl-i beyt sevgisinin terennüm edildiği eserler olmuştur.³²¹

Kerbelâ hadisesi ekseninde mersiye ve maktel okuma geleneği daha çok Şii çevrelere ait bir unsur gibi görülse de Sünnî dergâh çevrelerinde de yüzyıllar boyu büyük bir rağbetle yazılıp okunmuştur. Hatta Osmanlı döneminde birçok divan şairi de bu formda vücuda getirdiği eserleri ile şöret bulmuştur.³²² Bu bağlamda divan şairlerimizden Fuzûlî'nin *Hadîkatü's süedâ*'sı Bursa tekke muhitlerinde Muharrem aylarında kıraat olunmuştur. Muharrem ayına ait bu gelenek dergâhların kapandığı 1925 yılına kadar devam etmiştir.³²³ Bursa'da Osmanlı son dönem mersiyehanlarından biri Sâdiyye Tarîkatı ser zâkirlerinden Ramiz Efendi (öl.1918), bir diğeri ise Cumhuriyet Dönemi'ni de idrak eden Emîniyye Dergâhı müntesiplerinden Hafız Tevfik Efendi'dir. (öl.1926)³²⁴ Bir tekke mûsikîsi formu olan mersiye ve maktel okuma geleneği 1925 sonrası dönemde şüphesiz zayıflamıştır. Buna rağmen her iki dönemi de idrak eden önemli mersiyehanlar da yetişmiştir. Bursa Mısıri Dergâhı son şeyhi Mehmed Şemseddin (Ulusoy) (öl.1936) Efendi bu mersiyehanlardan biridir. Hem kendi dergâhı hem de Sadi dergâhında zâkirlik yapabilecek seviyede güçlü bir mûsikî bilgisine sahip olan Şemseddin Efendi mersiye yazan büyük bir şair olarak değerlendirildiği gibi aynı zamanda yanık ve güzel sesi ile *Hadîka* ve mersiye okuyan bir mutasavvıf olarak da bilinmiştir.³²⁵ Bu bağlamda Şemseddin Efendi'nin divanı incelendiğinde şiirlerinin temel örgüsünü Ehl-i beyt sevgisinin oluşturduğu da görülmektedir.³²⁶

³²⁰ Nuri Özcan, "Mersiye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV, Yay. 2004), 29/219.

³²¹ Şeyma Güngör "Hadîkatü's suadâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV, Yay. 1997), 15/ 21.

³²² Mustafa Kara-Hüseyin Algül, *Ehl-i Beyt-i Mustafâ Şehid-i Kerbelâ ve Mersiyeler*, (İstanbul: Bursa İhtisas ve Stratejik Araştırmalar Grubu Yay. 2020), 176.

³²³ *Yadigâr-ı Şemsî*, 271.

³²⁴ *Bahâr-ı Şemsî*, 36,85.

³²⁵ Kara-Algül, *a.g.e.*, 176.

³²⁶ Eser Mustafa Efe tarafından 2018 yılında doktora çalışması olarak günümüz harflerine çevrilmiş olup 2022 yılında Osmangazi Belediyesi Yayınları arasında neşredilmiştir.

Şemseddin Efendi gibi her iki dönemi idrak etmiş bir diğer mutasavvıf şahsiyet Karakâdi Dergâhı son şeyhi Mehmed Ali (Tokuş) Efendi'dir. (öl.1948) Pederi Ali Rıza Efendi'nin vefatının akabinde dergâha şeyh olan Mehmed Ali Efendi meşakkatli bir hayat yaşamasına rağmen hem tasavvufi sahada hem de medrese ilimlerinde kendini yetiştirmiş bir zat olarak bilinmektedir.³²⁷ Şeyh Mehmed Ali Efendi'yi bizim için önemli kılan hususlardan biri de döneminin yekta bir mûsikîşinas zatı olmasıdır. Zira pek çok tarikatten icazeti bulunan Mehmed Ali Efendi, Karakâdi Dergâhı'nda Bursa mûsikî tarihi bakımından önemi haiz olan Celvetîyye Tarîkatı'nın usûlüne göre âyin icrâ etmiştir. Tekke mûsikîsinde ilâhi ve tevşîhlere vukufiyetinin yanında mersiye icrâsında döneminin önde gelen bir mûsikîşinas zatı olan Mehmed Ali Efendi bu sahada dergâhında zâkirler de yetiştirmiştir.³²⁸

Ehl-i beyt sevgisini ve onlara olan bağlılığı terennüm eden mersiyeler dergâh çevrelerinde kendine mahsus bir tavır ile okunagelmıştır. İşte Karakâdi Dergâhı da Muharrem aylarında mersiye okuyuş tavrı ile tefrik etmiş bir tekke olarak bilinmiştir. Dergâhın son şeyhi Mehmed Ali Efendi de bu ayın matemini okuduğu mersiyeleri ile dile getirirken özellikle Hasan Sezâi Hazretleri'nin "*Ağla Matemdir Muharremdir Bu gün*" adlı mersiyesini kendine mahsus bir tavır ile okumuştur. Mehmed Ali Tokuş'tan bizlere bir ses kaydı ve beste ulaşmamasına rağmen mersiye ve tevşîh okuyuş tavrı çocukluk yıllarında pek çok eseri meşkettiği kızı Feriha Tokuş vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Onun mûsikî hususunda en önde gelen talebelerinden biri Sadettin Kaynak'tır. Bursa'ya gelerek ondan ilâhi, durak, tevşîh ve mersiye meşketmiştir, Bursa tekkelerinin tavırlarını ondan öğrenmiştir.³²⁹

Dergâhların kapanması sebebiyle 1950 öncesi dönemde tekke mûsikîsine dair herhangi bir faaliyet yapılamamış ancak dergâh çevrelerinde Ehl-i beyt muhabbeti ile yetişen zatlardan bazıları hanelerinde Muharrem ayı'nın matemini dile getiren mersiyeleri okuma gayretinde olmuştur. Dergâhların kapanmasından sonra bu geleneği devam ettiren zatlardan biri de demircilik zanatıyla meşgul olan Harabâtî Hüseyin Efendi'dir. Zira Mehmed Ali Tokuş'un bendeganından Hüseyin Sarpkan ve âsâr-ı nefîse erbabı Hazerfan İsmail Sönmez'in naklettiğine göre Harabâtî Hüseyin Efendi evinde 10

³²⁷ *Yadigâr-ı Şemsî*, 453.

³²⁸ Kahraman Özkök ile Kişisel Görüşme, 31.01.2021. Bursa.

³²⁹ Kahraman Özkök ve Feriha Tokuş ile Kişisel Görüşme, 31.01.2021. Bursa.

Muharrem’de mersiyelerin okunduğu toplantılar gerçekleştirmiştir. Bu hususta İsmail Sönmez’in naklettiği bir diğer bilgiye göre 1930’lu yıllarda yaşamış Fedâyi Efendi isimli zatın bir mesire yerinde mersiye okuduğu esnada bütün kuşlar etrafında toplanmış ve o anın hüznüne şahitlik etmiştir.³³⁰

Dergâhların kapanmasıyla 1930 ve 1940’lı yıllarda bu geleneği sürdüren bir diğer aile Çarşamba Tekkesinde Rukkâlî Hazretleri’nin torunlarıdır. Safiyyüddin Erhan’ın annesi bu zevatın hanelerine gittiğinde Muharrem ayları’nda Ehl-i beyt muhabbeti ile mersiyelerin okunduğundan bahsetmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nde Bursa’da Muharrem mateminin yaşandığı hanelerden bir diğeri ise Fehameddin Ulusoy’un hanesi olmuştur. Fehameddin Efendi babası Mehmed Şemseddin Ulusoy’un himayesiyle Mısırî Dergâhı’nda Ehl-i beyt muhabbeti ile dolu bir tasavvufî çevrede yetişmiştir.³³¹ Ayrıca Şemseddin Efendi’nin şiirlerinin önemli bir bölümünü de mersiyeler oluşturmaktadır. Fehameddin Efendi Muharrem aylarında hanesinde gerçekleştirdiği bu toplantılar vesilesiyle babasına ait mersiyeleri okuma gayretinde olmuştur. Fehameddin Efendi’nin hanelerinde gerçekleştirilen 10 Muharrem toplantılarında bir taraftan mersiyeler okunurken diğer taraftanda da Kerbela toprağından yapılan bir testiden misafirlere su ikram edilip bu esnada niyazlarda da bulunulmuştur.³³²

Osmanlı Dönemi dergâh çevrelerinde yetişip yakın dönemin meşhur bir diğer mersiyehanı Fehameddin Efendi ile de ünsiyeti bulunan Bursalı Ahmed Canip Efendi’dir. 1950’lili yıllardan vefat ettiği 1990 yılına kadar Bursa’da dinî mûsikî meclislerinin fotoğraf karelerine yansıyan en mühim simalarından biri olan Canip Efendi, Fehameddin Efendi’nin Muharrem ayları’nda tertip ettiği bu meclislerin hemen hemen tamamına katıldığı gibi son dönemin tekke tavrı ile okuyabilen son mersiyehanlardan biri olarak da hafızalarda yer etmiştir.³³³

6. Mevlevî Âyini

Osmanlı mûsikî tarihi bakımından önemi haiz kurumlardan biri de hiç şüphesiz mevlevîhânelerdir. XIII. yüzyıldan itibaren başta Anadolu toprakları olmak üzere Osmanlı Coğrafyası’nda tasavvuf kültürüne hizmet eden tarikatlardan biri de

³³⁰ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 14.01.2022. Bursa.

³³¹ Bkz. Resim 3, Resim 4.

³³² Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 14.01.2022. Bursa.

³³³ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 14.01.2022. Bursa. Bkz. Resim 24,29.

Mevlevîlik'tir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî düşüncesi etrafında sistemleştirilen Mevlevîliğin Sultan Veled ile birlikte usûl, âdâp ve erkânı belirlenmiştir. Sultan Veled'in yetiştirdiği halifeler Anadolu Coğrafyası'na yayılarak buralarda kurdukları zâviyelerle tarîkatı yaymaya başlamıştır. İşte Anadolu'da Mevlevîliğin izlerini taşıyan önemli şehirlerden biri de Bursa'dır. Zira Cunûnî Ahmed Dede tarafından 1615 yılında inşası tamamlanan Bursa Mevlevîhânesi âsitâneler arasında zikredilmîş olup işlevi açısından da büyük dergâhlardan biri kabul edilmiştir.³³⁴

Cumhuriyet'in ilanından sonra yaklaşık iki yıl boyunca dergâhlar faaliyetlerine devam etmiştir. Laikleşme politikalarının bir sonucu olarak diğer dergâhlarla birlikte mevlevîhanelerde kapatılmıştır. Ancak 1927 yılında Mevlânâ Türbesi'nin müze statüsünde yeniden halka açılması ve dönemin yöneticilerinin Mevlevîliğe yönelik sempatisiyle sonraki yıllarda dinî bir içerikten öte sanatsal ve folklorik amaçlı da olsa sınırlı olarak semâ törenlerine izin verilmesi bu formun icrâsı ve bilinirliği bakımından katkı sağlamıştır.³³⁵ Bununla birlikte Anadolu'da âsitâne olarak ifade edilen pek çok Mevlevîhâne kapatılmış, dolayısıyla Mevlevî mûsikîsi de icrâdan mahrum kalmıştır. Anadolu'nun önde gelen mevlevîhanelerinden biri kabul edilen Bursa Mevlevîhanesi de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde bünyesinde önemli sanatkârları barındırmış olup bu Mevlevî sanatkârlardan bazıları Cumhuriyet Dönemi'ni idrak etmiştir. Başta dergâhın son postnişîni Mehmed Şemseddin Efendi (öl.1931)³³⁶ olmak üzere Neyzen Başî Muhtar Dede (öl.1929), âyinhan ve kudümzen başî Hulusî Dede³³⁷ (öl.1933) ile yine dergâhın son âyinhanlarından Hüseyin Dede'nin mahdumu Emin Dede dergâhların kapanmasına kadar bu vazifeyi devam ettiren Mevlevî mûsikîşinaslar arasında zikredilebilir.³³⁸

Dergâhların kapatılmasından önce (1924) Bursa Mevlevîhânesi'nde Rauf Yekta Bey'in iştirakiyle bir âyin-i şerîf icrâ edilmîş ve bu âyin esnasında Rauf Yekta Bey Mevlevî mûsikîsi için bestelediği bir eserini Pınarbaşı'ndaki Mevlevîhâne'de kendine mahsus kıyafetler içinde icrâ ettiği gibi âyin de onun riyasetinde tamamlanmıştır.³³⁹ 1925'te

³³⁴ Abdürrezzak Tek, "Mevlevîliğin Bursa'daki İzleri", *UÜ. İlähiyat Fak. Dergisi*, C. 15, sy.2, 2006, 2.

³³⁵ Esin Çelebi Bayru, Bekir Reha Sağbaş, *Yüzyıllar Boyu Mevlâna ve Mevlevîlik*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay. 2008), 13, 32.

³³⁶ Bkz. Resim 15.

³³⁷ Bkz. Resim 16.

³³⁸ *Bahâr-ı Şemsî*, 55, 148.

³³⁹ Gazimihal, *a.g.e.*, 20.

Bursa Mevlevîhânesi'nde tekkeler kapanmadan önceki son semâ âyinini ise Celal Bayar'ın Celalettin Çelebi'ye söylediğine göre Abdülhalim Çelebi idare etmiştir.³⁴⁰

Bursa'da 1925'ten 1949 yılına kadar Türk mûsikî adına kayda değer bir faaliyete rastlanılmamakla birlikte bu dönemde gezek adı verilen sazlı sözlü toplantıların sanatkârları arasında Neyzen Başî Muhtar Dede'nin ismi de zikredilmektedir.³⁴¹ Cumhuriyet Dönemi'ni idrak eden diğer iki Mevlevî mûsikişinas kudümzen ve âyinhan Hulusî Dede ile âyinhan Emin Dede'nin isimlerine ise herhangi bir mûsikî faaliyetinde rastlanılmamıştır.

1950 sonrası dönemde Mevlevî mûsikîsinin icrâsına yönelik nisbî bir kolaylık sağlanmasına karşın Bursa'da 1990'lı yıllara kadar Mevlevî âyin-i şerîf icrâsı gerçekleşmemiştir. Şeb-i arûs haftası münasebetiyle gerçekleştirilen âyin-i şerîf icrâlarına 1991'de kurulan Kültür Bakanlığı Bursa Devlet Klasik Türk Müziği Korusu öncülük etmiştir. Bu bağlamda tekke ve zâviyelerin ilgasından yaklaşık 70 yıl sonra ilk icrâ 1993 yılında dönemin koro şefi Ümit Atalay yönetiminde Kuçek Derviş Mustafa Efendi'ye (öl.1684) ait Bayâtî Âyin'dir. Dinî mûsikîmizin şaheserleri arasında sayılan ve bestekârı bilinen ilk âyin olması bakımından bu eserin tercih edilip okunması da Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da önemli bir kapıyı aralamıştır. Bu ilk icrânın akabinde sonraki yıllarda da koro âyin icrâlarına devam etmiştir.³⁴²

Kuruluşu itibariyle Kültür Bakanlığı Klasik Türk Müziği Korusu'ndan daha eski olsa da Büyükşehir Belediyesi Konservatuari'nin ilk âyin icrâsı 2011'de gerçekleştirilen Dede Efendi'nin Ferahfezâ Âyini'dir. Konservatuar İcrâ Heyeti günümüze değin Hüzzam, Bayâti, Bestenigâr, Eviç, Acemaşîrân, Sûzidil ve Acem Bûselik makamlarında âyin icrâlarında bulunmuştur.³⁴³ Bunun yanında 2007 yılından günümüze Bursa mûsikî kültürüne önemli katkılar sağlayan Bursa Türk Müziği Topluluğu'da pek çok âyin-i şerîf icrâsında bulunmuştur. Bu bağlamda 2009 Yılı Mevlânâ Haftası etkinlikleri kapsamında bestesi Kanûni Cüneyt Kosal'a ait Nişâbur Âyin'i Şerîf bestekârın da iştirakiyle topluluk tarafından icrâ edildiği gibi bu mukâbeleyi uzun yıllar Bursa'da

³⁴⁰ Banu Demirağ, *Manolya Ağacının Kökleri*, (İstanbul: Graphis Matbaa, 2000), 53; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 316.

³⁴¹ *Bursa Ansiklopedisi*, C. 2, 403.

³⁴² Haki Numanoğlu ile Kişisel Görüşme, 27.01.2022. Bursa; Koronun kuruluşundan 2010 yılına kadar olan programlarının listesi Kültür Bakanlığı Bursa Klasik Türk Müziği Korusu ses sanatçılarından Alpay Tanrıverdi'nin özel arşivinden alınmıştır. Bkz. Belge No 6.

³⁴³ Salih Berkmen ile Kişisel Görüşme, 27.01.2022. Bursa.

ikamet eden Cumhuriyet Dönemi'nin icazetli postnişinlerinden Abdullah Necdet Tanlak (öl.2018) idare etmiştir.³⁴⁴

Kutbu'n Nâyî Osman Dede'nin mi'râciyyesi ile birlikte Türk mûsikîsinin en uzun ve sanatlı eserleri kabul edilen Mevlevî âyinleri bestekârların bu sahadaki vüs'atinin bir göstergesi niteliğinde de olmuştur. Edebîyat ve usûl bilgisi ile nazari bilginin birleştiği âyin bestekârlığına Cumhuriyet Dönemi'nde tek örnek Konservatuar hocalarından Salih Berkmen'in Eviç Âyin-i Şerîfi'dir. 2014 yılında bestelenen bu eser 742. Şeb-i Arûs Törenleri münasebetiyle 2015'te Belediye Konservatuarı sanatçıları tarafından da icrâ edilmiştir.³⁴⁵

Bestekârlığı kadar icrâsı da iyi derecede mûsikî bilgisi gerektiren Mevlevî âyinleri, Bursa mûsikî tarihinde ancak son otuz yıllık süreçte tekrar icrâ edilmeye başlanmıştır. Bunun yanında yukarıda zikredilen nitelikli üç topluluğun gayretleri ve toplumun tekke mûsikîsine dair rağbeti de bu formun Bursa'da tekrar hayat bulması bağlamında önemli etkenler arasındadır. Ayrıca 1940'lı yılların sonlarında su deposu yapılmak üzere yıkılan Mevlevîhâne'nin restorasyonu Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından tamamlanarak 2023'te hizmete girmesi planlanmaktadır. Mevlevîhânenin açılışından sonra Bursa'da daha güçlü bir Mevlevî mûsikîsini icrâsı mümkün görünmektedir.

B. DİNİ MÛSİKÎ SAHASINDA TEŞEKKÛL EDEN DERNEKLER

Osmanlı Döneminde dinî mûsikînin en mühim icrâ mekanlarından biri şüphesiz dergâhlar olmuştur. Zira cehri zikir yapan tarikatlardaki zâkirler mahfuzatında binlerce eseri taşıyarak zengin tekke mûsikîsinin yüzyıllar boyu nesilden nesile intikalini sağlamıştır. Ancak dergâhların kapanmasından sonra dinî mûsikî önemli bir kurumsal kimliğinden de mahrum kalmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da camilerdeki icrâ ve merasimler dışında dinî mûsikî sahasına hizmet eden resmi bir kurum uzun yıllar olmamıştır. Bu sahadaki tekrar canlanma ve faaliyetler daha çok 1970'li yıllar sonrası görülmektedir.

³⁴⁴ Sinan Akgün ile Kişisel Görüşme, 29.01.2022. Bursa; Bkz. Belge No 15.

³⁴⁵ Salih Berkmen ile Kişisel Görüşme, 27.01.2022. Bursa.

1960'lı yıllardan 90'lı yıllara kadar toplumun mevlîd kültürüne büyük bir rağbeti olmuştur.³⁴⁶ Dolayısıyla dönemin pek çok mevlîdhan ve hocasının bir araya gelmesi ile 1975'te Bursa Ehl-i Kur'ân ve Mevlîdhanlar Cemiyeti kurulmuştur. Hacılar Camii İmam Hatibi Kurrâ Hafız Mustafa Kavurmacı başkanlığında kurulan derneğin diğer yöneticileri ise dönemin yine meşhur mevlîdhanlarından Hafız Mustafa Yavuz, İbrahim Gürkan, İsmail Topçu ve İbrahim Bayram'dır. (Muşambacı Hafız) Dernek günümüzde baro lokali olarak kullanılan Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne ait binada hizmete açılmıştır.³⁴⁷ Bursa Valiliği Dernekler İl Müdürlüğü'ne başvurmamıza rağmen bu dernek ile ilgili herhangi bir evraka ulaşamamıştır. Zira kuruluşundan kısa bir süre sonra gerçekleşen 1980 Darbesi neticesinde tertip ettiği dinî faaliyetler gerekçe gösterilerek feshedilmiştir.³⁴⁸ Bununla birlikte hem dernek yöneticilerinin gayreti hem de toplumun rağbeti ile kısa süreli bu faaliyet döneminde dinî mûsikî adına önemli etkinlikler düzenlemiştir.

Bursa Ehl-i Kur'ân ve Mevlîdhanlar Derneği aktif olduğu süre zarfında dinî mûsiki adına beş önemli faaliyet gerçekleştirmiştir. 1975, 1977 ve 78 yıllarında olmak üzere üç defa hafızlar günü tertip edilmiştir. Dernek başkanı Mustafa Kavurmacı tarafından dönem itibariyle çok önemli etkinlikler olarak ifade edilen bu üç program Cumhuriyet Dönemi'nde hem ilk olmaları hem ulusal düzeyde tanınmış kârî ve mevlîdhanlardan Yusuf Gebzeli, Fevzi Mısır, Adem Erim, Ahmet Hızal, Amir Ateş, İsmail Doruk (Bülbül Hoca), Burhan Gürol, Alaadin Şensoy, Yusuf Bakır, Tahir Karagöz, Süleyman Arabulan ve İsmail Coşar başta olmak üzere TRT sanatçılarından oluşan önemli bir gurubun ilâhi korusu olarak iştirakleriyle önemi haizdir. Sanatçı, kârî ve mevlîdhanların camî mûsikîsi adına ortaya koyduğu bu icrâlar dönemin medyası tarafından da ilgiyle takip edilmiş olup dönemin gazete sayfalarında önemli bir yer tutmuştur.³⁴⁹

Mevlîdhanlar derneğinin organizasyonu ile gerçekleştirilen diğer iki faaliyet ise 1978 ve 79 Yıllarına ait Muharrem programlarıdır. Hafızlar günü etkinliklerine toplumun gösterdiği büyük rağbet neticesinde Muharrem ayı ve aşure programı adı altında iki faaliyet düzenleyen derneğin bu programlarına Bursa'nın önde gelen okuyucularının yanında yine ulusal düzeyde pek çok sanatçı ve mevlîdhan da iştirak etmiştir. 12 Aralık

³⁴⁶ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 20.10.2020. Bursa.

³⁴⁷ Bkz. Belge No 10.

³⁴⁸ Sinan Topçu ile Kişisel Görüşme, 21.11.2021. Bursa.

³⁴⁹ Bkz. Belge No 8, 12, 13.

1978 tarihinde ilki gerçekleştirilen programa hafızlar gününde olduğu gibi dönemin yöneticilerinin ve halkın yoğun bir ilgisi olmuştur. Bu programın önde gelen konuklarından biri de Roma Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Kürsüsü'nden Profesör Anna Masala olmuştur.³⁵⁰ Ayrıca daha önceki yıllarda Mustafa Kavurmacı ve Erdinç Çelikkol yönetiminde kurulan Bursa İlâhi Gurubu'nun İstanbul da çeşitli programları ve icrâlarından etkilenen TRT Ankara ve İstanbul Radyosu'nun saz ve ses sanatçıları bu programa gönüllü olarak iştirak etmiştir. Programlarda okuyucu olarak görev alan mahir pek çok kârî ve kasidehanın yanında TRT sanatçılarının Muharrem ayı'na mahsus ilâhi ve mersiye icrâlarıyla mûsikî açısından çok seviyeli bir program olduğu dile getirilmiştir.³⁵¹ Bu programa dinleyici olarak katılan Safiyyüddin Erhan o dönem Ankara'da görev yapan Tahir Karagöz ile Bursalı Süleyman Arabulan'ın icrâlarından hususiyetle bahsetmiştir. Heykel'de günümüzde Vakıfbank olarak kullanılan binanın üst katındaki Park Restourant'ta gerçekleştirilen aşure programı aynı ilgi ile 1979 Yılında da tekrar edilmiştir.³⁵² Bursa Mevlîdhanlar Derneği'nin Muharrem ayı ve aşure gününe dair tertip ettiği bu etkinlikler içerik ve katılım itibariyle büyük bir ilgiye kavuşsa da 1980 Darbesi'nin ardından derneğin feshedilmesiyle devam ettirilememiştir.

Bu sahada kurulan ve faaliyet gösteren diğer bir oluşum ise hafız, mevlîdhan Erdoğan Ebeoğlu başkanlığında kurulan Bursa Tasavvuf Mûsikîsi Derneği'dir. 17.06.1991 tarihinde kurulan derneğin kurucu üyeleri ise Cemşit Suvar, Mehmet Kurtkaya, Şerîf Ali Oltay, Ali Ordu, Recep Tuna, Mehmet Hatipoğlu, Necdet Şengül ve Mesut Yavaş'tan oluşmaktadır.³⁵³ Kuruluşundan itibaren gerçekleştirdiği hem koro çalışmaları hem de cami mûsikîsi adına ortaya koyduğu faaliyetler ile sahasında önemli boşluk dolduran bu dernek özellikle ilk 10 yılında hem Bursa'da hem de ulusal düzeyde pek çok televizyon programı gerçekleştirmiştir. TRT Televizyonu'nun kandil gecelerindeki mevlîd programlarında Bursa'nın Erdoğan Ebeoğlu başkanlığında ilâhi korosuyla temsil edilmesi bu bağlamda özellikle zikredilmesi gereken bir husustur. Zira Ebeoğlu'nun hem cami mûsikîsine vukufiyeti hem de bu dernek çatısı altında korosuyla uzun yıllar istikrarlı çalışmaları Bursa Tasavvuf Mûsikîsi Derneği'ni bu sahada haklı bir üne

³⁵⁰ Bkz. Belge No 12.

³⁵¹ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme 20.10.2020; Bkz Belge No 9.

³⁵² Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 01.01.2021. Bursa.

³⁵³ Derneğin kuruluşuna ait bilgi ve belgeler derneğin başkanı Nail Büyük'ten alınmıştır.

ulaştırmıştır.³⁵⁴ 1990'lı yıllarda gerçekleştirdiği tasavvuf mûsikîsi konserleri ve cami programları ile tanınan derneğin bu faaliyetleri hakkında ise bir alt başlık altında bilgi verilecektir.

C. 1960'LARDAN GÜNÜMÜZE BURSA'DA TASAVVUF MÛSİKİSİ ÇALIşMALAR VE KONSERLER

Cumhuriyet Dönemi'nin dinî mûsikî kültürünü yansıtan unsurlardan biri de bu sahada yapılan koral faaliyetlerdir. Zira bu durum Osmanlı Dönemi dergâh muhitlerinde hizmet eden zâkirlerin müşterek icrâsının da bir devamı niteliğindedir. Osmanlı sonrası dönemde bu anlamda faaliyet gerçekleştiren cemiyet ve derneklerin korolarına tasavvuf mûsikîsi isminin verilmesi de bu dönem farklılığının bir gereğidir.

Cumhuriyet Dönemi dinî mûsikîde Bursa özelinde koral faaliyetlerin tarihine bakıldığında 1960 sonrasında bir canlanmanın varlığı görölmektedir. Bu tarihler Bursa'nın eğitim ve dinî hayatı bakımından önemi haiz kurumlarından İmam Hatip Okulu'nun hizmete girdiği yıllara tekabül etmektedir. Hem fiziki imkanları hem de öğretmen kadrosuyla kısa süre içerisinde nitelikli bir yapıya kavuşan okul, aynı zamanda bu dönemdeki sosyo kültürel faaliyetleri ile de tarihe not düşmüştür. Zira tekkelerin kapanmasından sonra Bursa'da kurumsal bir kimlik altında kurulan ilk topluluk 1968'de şef Erdiñ Çelikkol yönetiminde ki Bursa İmam Hatip Okulu İlâhi Korosu'dur.³⁵⁵ Her ne kadar daha öncesinde gezek adı verilen birliktelikler içerisinde zaman zaman topluca ilâhi icrâları olsa da³⁵⁶ İmam Hatip Korosu hem kurumsal kimliği hem de uzun yıllar devam eden çalışmalarını ile bu sahada öncü olmuştur.³⁵⁷ İmam Hatip Korosu'nun 1967-68 öğretim yılında Yunus Emre Gecesi adlı programda gerçekleştirilen konsere ait bir resimde şef Erdiñ Çelikkol koroyu yönetirken yaylı tanburda Adnan Pañçalar, kudümde Ömer Tuğrul İnançer ve neyde ise Ahmet Argun Ađtuđ sazları ile koroya eşlik etmektedir.³⁵⁸ Bursa İmam Hatip Lisesi'nin Erdiñ Çelikkol yönetimindeki tasavvuf mûsikîsi çalışmalarını 1970'li yıllar da da devam etmiş

³⁵⁴ Adem Apak ile Kişisel Görüşme, 11.01.2022. Bursa.

³⁵⁵ Mustafa Öcal, *Bursa İmam Hatip Mektebi'nden İmam Hatip Liselerine*, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2013), 115.

³⁵⁶ Ali Turan ile Kişisel Görüşme, 10.09.2020. Bursa.

³⁵⁷ Mesut Yavaş ile Kişisel Görüşme, 09.02.2022. Bursa.

³⁵⁸ Bkz. Resim 57.

olup öğrenci korusu ile o dönemki adı Tayyare Sineması olan kültür merkezinde 1975 yılında büyük bir konser de verilmiştir.³⁵⁹

Bursa'da bu sahada öncü olan bir diğer koro 1985 yılında Doktor Tanju Pala yönetiminde kurulan tasavvuf mûsikîsi topluluğudur. Din görevlilerinin yanında bu sahaya ilgisi olan kişilerin iştirakine de açık olan koro hem çalışmaları hem de verdiği tasavvuf mûsikîsi konserleri ile bu kültürün Bursa'da geniş halk kitlelerine ulaşmasında önemli bir yer tutmuştur. Tanju Pala bu koronun kurulmasında İstanbul Tasavvuf Mûsikîsi Vakfı'nda kurucusu olan Safer Dal Efendi'nin önemli katkıları olduğunu bildirmiştir. 1984 yılında Bursa'ya tayin olan Tanju Pala bu sürecin akabinde her hafta pazartesi akşamları İstanbul Karagümrük Cerrâhi Dergâhı'ndaki meşklere iştirak etmeye başlamıştır. Dergâhtaki meşkler esnasında Safer Dal kendisine Bursa'da bir tasavvuf mûsikîsi korusu kurmasını tavsiye etmiş onun isteği neticesinde geniş kitlelerin istifade edeceği bir koro kurulmuştur. Hem toplumun tamamına açık olması hem de 2000'li yıllara kadar devam eden çalışmaları ile tekke mûsikîsinin geniş bir çevrede bilinirliğinde koronun sazende heyetinde bulunan Neyzen İbrahim Benlioğlu ile kudüm ve ud sanatkârı Halil Çay'ın mühim bir yeri olmuştur. Ayrıca korunun işleyişi ve konserlerin tertibi bakımından Dr. Mehmet Gülal'ın da uzun yıllar gayreti olmuştur. Başlangıçta sadece bir konser vermek üzere bir araya gelen bu topluluk Ulu Camii karşısında yer alan Bursa Din Görevlileri Lokali'nin kendilerine tahsis edilmesiyle daimi çalışacak bir mekana da kavuşmuştur. Dönemin din görevlilerinin yoğun ilgisi ve öte yandan da her pazartesi akşamı İstanbul Karagümrük Cerrâhi Dergâhı'ndaki meşk kayıtlarının Tanju Pala tarafından Bursa'ya taşınmasıyla nitelikli ve geniş bir repertuara ulaşılmıştır. Koronun kurulduğu 1985 yılından 2000'li yıllara kadar Dr. Mehmet Gülal'ında katkıları ile şehir içi ve dışında pek çok konser verilmiş ve sahasında öncü teşekküllerden biri olmuştur. Tanju Pala'ya göre bu topluluk nitelikli bir dinî mûsikîyi toplumun istifadesine sunduğu gibi din görevlilerinin mesleki gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır.³⁶⁰

Tanju Pala yönetimindeki koronun faaliyetlerinin yanında 1989 Yılı'nda Bursa Belediye Konservatuvarı'nın ilk mezunlarını vermesi de Bursa'da bir farkındalık oluşturmuştur. Zira bu dönemin koral faaliyetlerinden bir diğeri de Belediye Konservatuvarının ilk mezun ve hocalarından Hafız, Mevlîdhan Erdoğdu Ebeoğlu tarafından kurulan tasavvuf

³⁵⁹ Mesut Yavaş ile Kişisel Görüşme. 09.02.2022. Bursa.

³⁶⁰ Tanju Pala ile Kişisel Görüşme. 20.12.2021. Bursa.

mûsikîsi korosudur. Avni Anıl ve Erdiñ Çelikkol'un mûsikî birikiminden uzun yıllar istifade eden Erdoğan Ebeoğlu, 1987 yılında Çakırhamam'daki ofisinde başlattığı çalışmaları 1991 yılından itibaren ise kurduğu Bursa Tasavvuf Mûsikîsi Derneği çatısı altında devam ettirmiştir. 1960'lardan 2000'li yıllara kadar Bursa dinî mûsikî hayatına katkı sağlayan en önemli isimlerden biri Erdiñ Çelikkol olduğu gibi 1980'lerden 2010'lu yıllara kadar da hem koro çalışmaları hem de cami mûsikîsine katkılarıyla önemli haiz bir diğer isim ise Çelikkol'un talebesi Hafız Erdoğan Ebeoğlu'dur. Her Cuma akşamı mutat olarak yapılan çalışmalar ve koristlerin devamlılığı neticesinde pek çok konser ve cami programı gerçekeştirilmîş olup bu programlar Bursa dinî mûsikî tarihinde önemli izler bırakmıştır. Bu bağlamda Ramazan ilâhileri konserleri ile Muharrem ve aşure programları topluluğun dönem itibariyle önemli hizmetleri arasında yer almıştır. Bunun yanında Ebeoğlu topluluğu geleneksel olarak gerçekeştirilen Manisa Hafızlar Günü Programları'na iştirak edip geniş bir çevre tarafından da tanınmıştır.

Topluluğun tasavvuf mûsikîsi çalışmalarının yanında özellikle TRT'nin kandil gecesini programlarına davet edilmesi de bu tanınırlıkta önemli bir yer tutmuştur. Zira hafızlık geleneğinden gelen Ebeoğlu Hoca cami mûsikîsine katkılarıyla da bilinen bir mûsikîşinastır. 1990'lı yıllarda İstanbul, Ankara, Bolu, Balıkesir ve Kastamonu'da TRT Televizyonu'nun mevlîd programlarına korusu ile birlikte katılmış ve mevlîd bahirleri arasındaki tevşîh ilâhilerini seslendirmiştir.³⁶¹

Erdoğan Ebeoğlu Korusu'nu Bursa adına önemli kılan bir diğer husus ise bu çalışma ortamının bir okul gibi olmasıdır. Zira din görevlilerinin kıraat, ezan ve salâ gibi cami mûsikîsi formlarındaki gelişiminde buradaki çalışmalar önemli bir yer tutmuştur. Ebeoğlu bu süreçteki özverisi ve hiçbir maddi karşılık beklemeyen tutumuyla dinî mûsikînin her iki sahasında nitelikli icrâ yapabilen onlarca talebe yetiştirmiştir. Koro çalışmalarına uzun yıllar devam eden Adem Apak, Mesut Yavaş, Serkan Gençer, Ekrem Aktürkmen ve Mürşid Kavurmacı gibi isimlerin yanında Abdullah Yiğit, İhsan Mestanlar, Mehmet Efe, Mustafa Baki Efe, Atilla Ateş ve Mükremin Hiçdurmaz Ebeoğlu'nun çalışmalarından istifade edenler arasındadır. Her Cuma akşamı Çakırhamam'daki Ebeoğlu'nun ofisinde gerçekeştirilen çalışmalara sazende olarak ise dönemin önemli isimleri iştirak etmiştir. Ney ile Ahmet Argun Aktuğ ve Hamdi Delil,

³⁶¹ Mesut Yavaş ile Kişisel Görüşme, 11.01.2022. Bursa.

bendirde Recep Tuna, yaylı tanburda Muharrem Kaplantar, ud ile de Ali Ordu ve Bahadır Sevik koroya katkı sağlayan sazencilerdir.³⁶²

1970’li yıllardan günümüze Bursa dinî hayatına katkı sağlayan kurumlardan bir diğeri İlahiyat Fakültesi’dir. İlerleyen süreçte ilmî alandaki faaliyetlerinin yanında akademik kadrosunun genişlemesine paralel olarak sanatsal alanda da şehrin kültürüne katkı sağlayan bir kurum olmuştur. İlahiyat Fakültesi’nin şehrin dinî ve sanatsal kültürü adına ortaya koyduğu çalışmalardan biri de fakülte hoca ve öğrencilerinin iştirakiyle oluşturulan İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Mûsikîsi Korosu’dur. Fakültenin ilk dinî mûsikî hocası olan Taner Şenay rehberliğinde fakülte korosu olarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Fakülteedeki eğitiminin yanında Bursa Belediye Konservatuari’nı da başarıyla tamamlayan Adem Apak’ın asistan olarak fakültede göreve başlamasıyla 1993 yılında ilk koro teşekkül etmiştir. Hoca ve öğrencilerden oluşan bu topluluk dönem itibariyle özellikle cami programlarıyla dikkat çekmiştir. Neyzen İbrahim Benlioğlu’nun 1996’da Türk din mûsikîsi öğretim görevlisi olarak göreve başlamasına değin Adem Apak’ın şefliğinde çalışmalarına devam eden topluluk devam eden süreçte şef İbrahim Benlioğlu yönetiminde hem cami hem de tekke mûsikîsi adına konulu pek çok program gerçekleştirmiştir. Neyzenliği kadar icrâ ve öğreticiliği ile de ön plana çıkan Benlioğlu 1996’dan vefat ettiği 2018 yılına kadar Bursa dinî mûsikî hayatına katkılarıyla önemi haiz bir isimdir.³⁶³

Bursa’da tasavvuf mûsikîsi çalışmaları denilince akla gelen ilk isimlerden biri de hiç şüphesiz bestekâr, icrâcı, udi ve kudümzen Halil Çay’dır. Zira 1980’li yıllardan günümüze Bursa mûsikî kültürüne sağladığı katkıların yanında özellikle son 25 yıl içerisinde yönettiği tasavvuf mûsikîsi korosu ile de bu sahada nitelikli ve devamlılığı olan bir çalışmanın da mimarı olmuştur. Güçlü bir nazariyat ve usûl bilgisiyle yönettiği korolarda şef saz olarak kabul edilen kudüm de çalan Halil Çay, sahip olduğu müktesebatıyla korosuna geniş bir repertuar da kazandırmıştır. Halil Çay Korosu olarak bilinen topluluğun yaklaşık 25 yıllık müdavimleri yıllar içinde çeşitli vesilelerle geçilen repertuarları zikrederken dinî mûsikîde çokça tercih edilen Rast, Uşşak, Hicaz, Segah ve Hüzzam gibi makamların yanında Hisar, Hisarbûselik, Acembuselik, Muhayyer, Zavil,

³⁶² Adem Apak ile Kişisel Görüşme, 09.02.2022. Bursa.

³⁶³ Adem Apak ile Kişisel Görüşme, 09.02.2022. Bursa.

Şadaraban ve Şevk-u tarab gibi geniş makam listesine sahip bir repertuar listesinin de Halil Çay tarafından kendilerine kazandırıldığını ifade etmişlerdir.³⁶⁴ Bursa'nın en uzun süreli faaliyet gösteren topluluğu olan Halil Çay Tasavvuf Mûsikîsi Korosu bu süreçte çok çeşitli mekanları çalışma alanı olarak kullanmıştır. Bursa Din Görevlileri Derneği, Mehmet Ali Deniz Vakfı, İsmail Hakkı Bursevî Vakfı, Restore edilen Gökdere Medresesi, Emir Sultan Dergâhı ve Seyyid Usûl Dergâhı koronun bu süreçteki meşklerine ev sahipliği yapmıştır. 1990'lı yıllardan günümüze devamlılığı olan bu koronun çalışma süresi dikkate alındığında hem makamsal açıdan hem de meşk edilen eser sayısı bakımından ulaştığı birikim sayıca bir hayli fazla olan tematik konserlerine yansımıştır. Zira Halil Çay'ın şefliğinde 20 yıldan fazla bir çalışma gerçekleştiren topluluk bu süreçte 80'i aşkın konser vermiştir. 1994 yılından başlamak üzere *Ramazan'a Merhaba*, *Kutlu Doğum Haftası*, *Muharrem ayı ve Aşûre* ile *Bursa'nın Gönül Erleri* ve *Bursa'nın Yıldızları* adlı programlar çerçevesinde pek çok konser gerçekleştirilmiştir.³⁶⁵ Bunun yanında Emir Sultan, Mehmed Muhyiddin Üftâde, Aziz Mahmud Hüdâyî, Niyâzî-i Mısrî ve İsmail Hakkı Bursevî'nin şiirlerine yapılmış bestelerden oluşan tematik konserlerde tertip edilmiştir. Ayrıca Halil Çay Karagümrük Cerrâhî Dergâhı şeyhi Safer Dal Efendi ile olan yakın münasebeti ile repertuar bakımından İstanbul Tasavvuf Mûsikîsini Geliştirme Vakfı'ndan da istifade etmiş olup bu süreçte yazdığı notalar geniş mûsikî mahfillerine de ulaşmıştır.³⁶⁶

³⁶⁴ Murat Topuzoğlu ve Enver Aydın ile Kişisel Görüşme. 09.03.2022. Bursa.

³⁶⁵ Cumhuriyet Enes Ergür, *99 Bestekârdan İlahiler*, (İstanbul: İz Yayınları, 2020), 136.

³⁶⁶ Halil Çay ile Kişisel Görüşme, 20.10.2020. Bursa.

III. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BURSA'DA DİNÎ MÛSİKÎ SAHASINDA YETİŞEN MÛSİKÎŞİNASLAR

A. BESTEKÂRLAR

1. İsmail Baha Sürelsan

Bursa mûsikî tarihi bakımından önemi haiz sanatkârlardan biri olan İsmail Baha Sürelsan, 19 Kasım 1912 tarihinde Bursa Ali Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Bursa Askerî Rüşdiyesi ve İdadisi'nde kitabet, edebîyat ve hat hocalığı yapan Ahmed Bahâeddin Efendi'dir.³⁶⁷ Annesi ise Şekerbeyler olarak bilinen aileden Zehra Hanım'dır.³⁶⁸ Sürelsan'ın ailesinin aynı zamanda günümüzde Vakıflar Bankası'nın bulunduğu yerdeki Baba Efendi Dergâhı'nda hizmet eden Pars Ailesi ile de akrabalığı bulunmaktadır.³⁶⁹

İlk ve ortaokuldan sonra Işıklar Askeri Lisesi'ne giren Sürelsan, 1931'de buradan mezun olmuştur. 1935 yılında ise Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ni bitirmiştir. 1935'te Nazilli Pamuk Fabrikası'nda başlayan memuriyet hayatı sırasıyla Ankara (1936), Bursa (1937-38), Eskişehir (1938-39), Konya (1939-40), Bornova (1942-44) ve Malatya (1944-45) ile devam etmiştir. 1945'ten 1972 yılına kadar ise Zirâî Donatım Kurumu'nda çeşitli görevlerde bulunarak kendi isteği ile emekli olmuştur.³⁷⁰

Hocalığı, bestekârlığı ve araştırmacılığı ile dönemin önde gelen mûsikîşinasları arasında yer alan Sürelsan'ın mûsikîye dair ilk meyli aile çevresinde olmuştur. Zira mûsikîye aşina bir ailede doğan sanatkârın dedesinin klarnet, ağabeylerinin ise ud ve tanbur çaldığını bizzat kendisi ifade etmiştir.³⁷¹ Ailesinin mûsikîşinaslığının yanında yaşadığı mahalleye yakın bir muhitte bulunan Bursa Mevlevîhânesi'de onun mûsikî birikiminde mühim bir yer tutmuştur. Tekkelerin kapandığı 1925 yılına kadar Bursa Mevlevîhânesi'nin mukâbele günlerine devam ederek mûsikî bilgisini ilerletmiştir. Bu

³⁶⁷ Bkz. Resim 5.

³⁶⁸ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, C. 2, İkinci Kısım, 258.

³⁶⁹ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme. 13.10.2022. Bursa.

³⁷⁰ Özcan, "Sürelsan, İsmail Baha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 2010), 38/162.

³⁷¹ Özalp, *a.g.e.*, C. 2, 336.

süreçte ayrıca Bursa'daki çeşitli mûsikî meclislerine iştirak etmiştir. Çocukluk yıllarında önce bağlama daha sonra ise tanbur sazı ile meşgul olmuştur.³⁷² 1927'de ise asıl sazı olan kanuna yönelen Sürelsan dönemin önde gelen kanûnileri arasında yer alan Saim Bey'den bu sazı meşketmiştir.³⁷³ Lise yıllarındaysa Işıklar Askeri Lisesi'nin müzik hocası ve dönemin meşhur müzik öğretmenlerinden Rahmi Otman'dan nota dersleri alarak nazari bilgisini geliştirmiştir.³⁷⁴

Bir taraftan zirâî alanda memuriyetine devam ederken diğer yandan da mûsikî ile münasebeti güçlenerek devam etmiştir. İcrâcılığının yanında ilmî olarak da Türk mûsikîsinin araştırılması ve geliştirilmesinde büyük katkıları olan Sürelsan bu bağlamda ilkini doğduğu ve mûsikî birikiminin temellerini attığı Bursa'da vermek üzere 1938'de tatbikatlı mûsikî konferansları başlatmıştır. İlerleyen süreçte bu konferanslarına Ankara'da devam etmiştir. Ankara'daki evinde uzun yıllar devam eden bu toplantılar vasıtasıyla pek çok gencin yetişmesine de katkı sağlamıştır.³⁷⁵

Ankara'daki memuriyet yıllarında ortaya koyduğu mûsikî birikimi ile 1961 yılından itibaren TRT'nin repertuar komisyon üyeliği, Türk mûsikîsi öğretmenliği ve imtihan jüri üyeliği görevlerinde de bulunan Sürelsan, tatbikatlı mûsikî konferanslarında iyi bir koro şefi olarak danınmasıyla da 1975 yılı başında Ruşen Ferit Kam'dan boşalan Ankara Klasik Koro Şefliği'ne getirilmiştir.³⁷⁶

1937-38 yıllarında Bursa'daki memuriyet hayatının yanında üniversiteye başladığı 1931 yılına kadar da kesintisiz olarak Bursa'da ikamet eden Sürelsan, aile konaklarının bulunduğu muhit itibarıyla bir taraftan Mevlevîhâne'nin zengin mûsikî birikiminden istifade ederken diğer yandan dönemin pek çok mûsikîşinasını barındıran Ahmet Gazzî Dergâhı, Mısrî Dergâhı çevrelerinden de istifade etmiş olması muhtemeldir. Zira mahallelerinde bulunan Nakşî şeyhlerinden Ahmed Hüsameddin Rukkâlî Hazretleri'nden sitayişle bahsetmektedir.³⁷⁷ Ayrıca onun mûsikî gelişiminde özel bir yeri olan Bursa Mevlevîhânesi'nin son âyinhânı Hulûsi Dede, kardeşi neyzen başı Muhtar Dede gibi isimleri tanımış ve onların mûsikî birikimlerinden faydalanmış olması gerektir. Zira bir radyo konuşmasında babasının mûsikîye düşkünlüğünden de bahseden

³⁷² Bkz. Resim 8.

³⁷³ Bkz. Resim 6,7.

³⁷⁴ Demirağ, *a.g.e.*, 232.

³⁷⁵ Öztuna, *a.g.e.*, 259.

³⁷⁶ Özcan. "Sürelsan, İsmail Baha", 162.

³⁷⁷ Mustafa Kara, "Tekkelerden Feyz Alan Bir Bestekâr İsmail Baha Sürelsan", *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri*, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. 2000), 161.

Sürelsan babası ile birlikte Cuma günleri Bursa Mevlevîhanesine âyin dinlemeye gittiklerinden bahsetmiştir.³⁷⁸ Bursa dergâh çevrelerinde edindiği mûsikî birikimi ile 1968-72 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde dinî mûsikî hocası olarak da görev yapmıştır.³⁷⁹

Ankara'da uzun yıllar devam eden hizmetlerinin ardından 1977 yılında sağlık sorunları nedeniyle Antalya'ya yerleşen Sürelsan bu şehirde mûsikî hayatına önemli katkılar sağlamıştır. 1998'de vefat etmiş ve Antalya'ya defnedilmiştir.³⁸⁰

İsmail Baha Sürelsan'nın hocalığı, icrâcılığı ve araştırmacılığının yanında bir diğer yönü de bestekârlığıdır. Mersiye, ilâhi, nefes, şarkı, beste, yürük semai ve peşrev formlarında 92 eseri tespit edilmiştir. Klasik tavrın hissedildiği bestelerinde özellikle usûl, vezin ve makam uyumu dikkat çekmiştir.³⁸¹

Öte yandan her ne kadar 1938 sonrası dönemde Bursa'da ikamet etmese de çok çeşitli vesilelerle Bursa ile münasebeti devam etmiştir. Konser faaliyetleri için gelip Bursa'nın müzik kültürüne sağladığı katkılar ile de hafızalarda yer etmiştir.³⁸²

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	İmanla Bilip Rabb'ini Keşfetti Cemâli	Ekrem Kılıç	Bestenigâr	İlâhi	Sofyan
2	Kendi Hüsnün Vechi Dilberden Hüveyda Kıldı Aşk	İbrahim Hakkı Erzurûmî	Şevkutarâb	İlâhi	Müsemmen

³⁷⁸ İsmail Baha Sürelsan, "17 Eylül 1961 Günü Ankara Radyosu'unda Yaptığı Sohbetin Metni" *Mûsikî Mecmuası*, Hüsnütabiât Basımevi, sy. 165, İstanbul, 1961, 161.

³⁷⁹ Öztuna, *a.g.e.*, 259.

³⁸⁰ Özalp, *a.g.e.*, C. 2, 336.

³⁸¹ Özcan, *a.g.m.*, 161.

³⁸² Halil Çay ile Kişisel Görüşme, 20.10.2020. Bursa.

3	Men Şudem Bende-i Rûmi- i Hakikat Gû	Nedim Ökmen	Rast	Îlâhi	Düyek
4	Elestü Hitabın Duyunca Hemen	Nedim Ökmen	Ferahnâk	Nefes	Sofyan
5	Bir Bâğ-ı Riyâ Bezm-i Cuhan	Fuad Uluç	Rast	Nefes	Sofyan
6	Cibrîl Gölge Etme Ru'yet İstemem	Avni Karsan	Rast	Nefes	Sofyan
7	Menem Ser- efrâz-1 Bendegân-1 Hacı Bektâş-1 Velî	Nedim Ökmen	Acemaşîran	Nefes	Yürük Semai
8	Der Bâğ-1 Hüsnün Dost Gönül	Nedim Ökmen	Uşşak	Nefes	Düyek
9	Bir Kızıl Paslı Karanlık	F. Uluç	Sabâ	Mersiye	Aksak

383

2. Mehmed Baha Pars

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri'nin her ikisini de idrak etmesiyle bu dönemin bir diğer önemli mûsikîşinası Baba Efendi Dergâhı'nın son postnişini Mehmed Baha Pars'tır. Bedrettin Pars soyundan gelen bestekâr 1877 yılında Bursa'da doğmuştur. Babası dergâhın şeyhi Hacı Baha Efendi olup onun vefatından sonra tekkenin şeyhi olmuştur. İlk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamlayan Medmed Baha Bey İstanbul Aksaray Dârütedrîs'te ve Galata Alyans İzrealit'te okuyup Fransızca öğrenmiştir. Öte

³⁸³ Öztuna, *a.g.e.*, C. 2, II. Kısım, 259; www.devletkorosu.com.

yandan küçüklüğünden itibaren iyi bir tekke terbiyesi ve mûsikî eğitimi almış ve ilk bestesini de sekiz yaşında iken yapmıştır.³⁸⁴

1902'de tekrar Bursa'ya dönen Mehmed Baha Pars Sanat Mektebi'nde Fransızca ve tarih; ortaokul ve liselerde ise mûsikî dersleri vermiştir. 12 yıl Vilayet Matbaası'nda müdürlük ve yazarlık vazifelerinde de bulunan sanatkârı Bursa hatta Osmanlı mûsikî tarihi bakımından önemli kılan husus Osmanlı Dönemi'nin ilk süreli mûsikî mecmuasının kendisi tarafından Bursa'da çıkarılmış olmasıdır. *Âlem-i Mûsikî* adlı dergiyi 15 günde bir olmak üzere 1919-20 yılları arasında 18 sayı yayınlamış ve dönemin iktisadi şartları sebebiyle dergi yayın hayatına devam edememiştir. 18 sayı devam eden dergide başta mûsikî tarihi olmak üzere, nazariyat, meşhur mûsikîşinasların terceme-i halleri, çeşitli formlardaki bestelerin notaları, diğer toplumların müziğine dair bilgiler ile mûsikî tarihimize dair menkıbeler yer almaktadır.³⁸⁵ Kurtuluş Savaşı yıllarının sosyal ve iktisadi buhranlarının yaşandığı bir süreçte Mehmed Baha Pars'ın bir mûsikî dergisi için ortaya koyduğu çaba mûsikî tarihimiz bakımından dikkate değer bir olgudur.

Milli mücadele yıllarında ailesi ile birlikte aktif olarak da görev alan Şeyh Mehmed Baha Bey Cumhuriyet'in ilanı ve akabinde dergâhların kapanmasıyla Bursa'da çeşitli okullarda mûsikî hocalığı yapmış ve Temmuz 1943'te ise emekli olmuştur. 1953'te vefat eden Mehmed Baha Bey Emir Sultan Mezarlığına defnedilmiştir.³⁸⁶ Çocuklarından Umur Pars ise dönemin tanınmış tenorleri arasındadır.

Keman çalan ve müzik bilgisi itibariyle formel bir eğitim sürecinden geçmeyen Mehmed Baha Pars'ın üslûbu mutlak olarak ne Türk ne de Batı müziği tavrındadır. Karışık bir üslûp kabul edilen müzik anlayışı sanatkârın hem geleneksel Türk mûsikîsi hem de Batı müziği formlarında bestelediği eserlerine de yansımıştır. Müzik felsefesi itibariyle Doğu-Batı ayrımına karşı çıkan Mehmed Baha Bey bu hususu çıkardığı *Âlem-i Mûsikî* Dergisi'ndeki "*Alaturka Alafranga Mûsikî Olamaz, Mûsikî Bir Lisân-ı Ruhtur*" adlı makaleleriyle de bizzat dile getirmiştir.³⁸⁷ Öte yandan bir taraftan klasik Türk

³⁸⁴ Etem Üngör, "Eski Bir Mûsikî Mecmuası Alem-i Mûsikî" *Mûsikî Mecmuası*, Hüsûnûtabiat Basımevi, sy. 214, İstanbul, 1965, 294; Öztuna, *a.g.e.*, C. 2, II. Kısım, 139.

³⁸⁵ Gazimihal, *a.g.e.*, 67; Gönül Paçacı Tunçay, *Neşriyat-ı Mûsikî: Osmanlı Müziğini Okumak 1*, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019), 263, 277. Bkz. Resim 14.

³⁸⁶ Bkz. Belge No 1.

³⁸⁷ Mehmed Baha, "Alaturka Alafranga Mûsikî Olamaz, Mûsikî bir Lisân-ı Ruhtur" *Âlem-i Mûsikî*, sy. 2, (Bursa: Hüdâvendigar Matbaası, 5 Muharrem 1338), 13, 14.

mûsikîsi tavrıyla ilâhiler bestelerken diğer yandan bir Batı müziği formu olarak operet bestelemesi onun müzik anlayışının iki yönlü oluşunu ortaya koymaktadır.

Bestekâr, icrâcî ve bir edebîyatçı olarak Bursa kültür tarihinin önemli bir siması olan Mehmed Baha Pars, Vilayet Matbaası'ndaki vazifesi sayesinde bu sahaya da katkılar sağlamış bir mûsikîşinastır. Zira *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin müellifi Mehmed Şemseddin Efendi (Ulusoy) eserinin basılmasındaki katkılarından dolayı memnuniyetini şu cümlelerle ifade etmiştir: “İşbu kitabımızın tab'ına muvaffakiyet mahzâ mîr-i müşârun ileyhin vâsita-i âlileriyle husûle geldiğinden burada kendilerine arz-ı şükran itmeği vecîbe-i zimmet add eyledim. Cenâb-ı Hakk ömr-ü âfiyet ihsanıyla tevfiât-ı Samedâniyyesine mazhar buyursun.”³⁸⁸

Dinî ve edebî kültüre hakim bir mûsikîşinas olarak Mehmed Baha Pars bestekârlık sahasında da birikimini ortaya kayabilmîş bir sanatkârdır. Çok yönlü kişiliği verdiği eserlere de yansımış olup hem Türk mûsikîsi hem de Batı müziği formlarında besteler yapmıştır. Bu bağlamda bir taraftan operet besteleyen bir şeyh olarak bilinirken diğer yandan Türk mûsikînde ortaya koyduğu şarkı ve ilâhi besteleriyle iki yönlü müzik bilgisini verdiği eserlerine yansıtmıştır. *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*'nde Yılmaz Öztuna tarafından çeşitli formlarda 16 eserinden bahsedilmektedir³⁸⁹ Çıkardığı *Âlem-i Mûsikî* adlı dergi de neşrettiği bestelerinin bir kısmı ise Yılmaz Öztuna'nın naklettiklerinin dışında eserlerden oluşmaktadır.

Diğer yandan operet besteleyen bir Nakşî şeyhi olarak Batı Müziği formunda verdiği eserler onun müzik çevrelerinde bilinirliğini de artırmıştır.³⁹⁰ Yayıncılık ve bestekârlığının yanında 1925 öncesi dönemde Mevlevihâne, Eminiyeye Dergâhı ve Pars Bey Zâviyesi çevresinde kültür sanat bakımından zengin bir muhitin istifade ettiği bir hoca olan Mehmed Baha Pars'ın tekkelerin kapanmasından sonra da öne çıkan en önemli hizmeti yine mûsikî hocalığıdır.³⁹¹

³⁸⁸ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 248.

³⁸⁹ Öztuna, *a.g.e.*, C.2, II. Kısım, 139.

³⁹⁰ Murat Bardakçı, “Operet Besteleyip Sahneye Koyan Bir Nakşibendiyye Şeyhi” *Habertürk Gazetesi*, (03 Eylül 2009), <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/>

³⁹¹ Demirağ, *a.g.e.*, 195, 233.

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	Allah'tır Gardaşlar Gökleri Yaradan	–	Nihavend	İlâhi	Düyek
2	Ey Tabii Nefs-i Heva	Sadık Vicedânî	Sabâ	İlâhi	Düyek

392

3. Erdinç Çelikkol

23 Mart 1938'de Bursa'da dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Rahmi Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. İlk öğrenimini Bursa'da tamamlayan sanatkâr müziğe 1951 yılında Bursa Türk Mûsikîsi Cemiyeti'nde başlamıştır. Burada eğitim gördüğü yıllarda dönemin önde gelen sanatkârları İzzet Gerçeker, Ekrem Yöntem, Yaşar Kızılay, Mehmet Kutlugün, Mûsâ Kumral ve Nebahat Üner'den faydalanmıştır.³⁹³ 1955-1958 yılları arasında İznik ve Yenişehir İlçelerinde şef-öğretmen, Bursa Mûsikî Cemiyeti'nde ise yardımcı öğretmen ve şef olarak çalışmalarını sürdürmüştür.³⁹⁴

1960-1963 yıllarında ise İstanbul'a yerleşmiş ve Üsküdar Musîki Cemiyeti'nde Emin Ongan Hoca ile çalışmalarına devam etmiştir.³⁹⁵ 1963 yılında tekrar Bursa'ya dönmüş ve 1985 yılına kadar 22 yıl Bursa Türk Mûsikîsi Derneği'nin şefliğini yapmıştır.³⁹⁶ 1983 yılından itibaren ise kuruluş aşamasından 2000 yılı Ağustos ayına kadar Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarı'nda şef, genel sanat yönetmenliği ve müdürlük görevlerini bir arada yürütmüştür.³⁹⁷

Bir mûsikî eğitimcisi olarak Erdinç Çelikkol, Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarı'nın müfredatına uygun olarak 4. sınıflarda okutulmak üzere 2 cilt ve 1300 sayfadan oluşan *Türk Mûsikîsi Bilgileri*, Arapça, Farsça ve Osmanlıca kelimelerin

³⁹² Öztuna, *a.g.e.*, C. 2, II. Kısım,139.

³⁹³ Ergür, *a.g.e.*, 112.

³⁹⁴ Erdinç Çelikkol, *Türk Mûsikîsi Bilgileri I*, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2000), 1.

³⁹⁵ Bkz. Resim 60.

³⁹⁶ Nezaket Özdemir, *Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle Bursa'nın Anısal Tarihi*, (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2009), 58.

³⁹⁷ Akıncı, *a.g.e.*, 79.

açıklandığı *Türk Mûsikîsi Dili* ile TRT repertuarından geçmiş 150 bestesinden oluşan *Erdinç Çelikkol Besteleri* adlı eserinin yer aldığı çalışmalarını toplumun istifadesine sunmuştur.³⁹⁸

Cumhuriyet Dönemi Bursa mûsikî tarihi bakımından anıt bir şahsiyet olarak değerlendirebileceğimiz Çelikkol'un bu sahadaki çalışmaları bir taraftan Bursa'da devam ederken öte yandan 1988 yılından itibaren Yalova ve İzmit'te gerçekleştirdiği koral çalışmalar ile Bursa dışına da taşınmıştır. Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuari'nda 18 yıl süren hocalık, genel sanat yönetmenliği ve müdürlük görevlerinin ardından 14 Aralık 1999 tarihinde Kültür Bakanlığı Bursa Klâsik Türk Müziği Korosu Şefliği' ne atanmış, emekli olduğu 23 Mart 2003'e kadar bu görevini sürdürmüştür.³⁹⁹

İcrâ ve bestekârlığının yanında Erdinç Çelikkol'un önde gelen niteliklerinden biri de hocalığıdır. Zira Bursa Mûsikî Cemiyeti'nden başlamak üzere Bursa Büyükşehir Belediye Konservatuari ve pek çok çalışma topluluğunda uzun yıllar şeflik yapmıştır. Bu süreçte yüzlerce öğrenci yetiştirmiş olup Güzin Değişmez, Özlem Adem, Atilla Perçin, Nurunisa Eroğlu, Tuğberk Çelikkol, Teoman Koç, Mustafa Can, Fahri Dibekoğlu, Salih Berkmen,⁴⁰⁰ Neyzen Hamdi Delil, Erdoğan Ebeoğlu ve Mustafa Kavurmacı onun önde gelen öğrencileri arasındadır.⁴⁰¹

Çelikkol beste çalışmalarına 1960 yılında başlamıştır. 400 bestesinden 347'si TRT repertuarına alınan bestekârın, sözleri Mustafa Töngemen'e ait "*Gel gönümü yerden yere vurma güzel, ne olursun*" adlı Nihâvend makamındaki eseriyle 1991'de Milliyet Gazetesi okurlarınca yılın bestekârı ünvanına lâyık görülmüştür. Eserlerinden 48 adedi ilâhi formundadır. İlâhi besteleri ile de Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'nın dinî mûsikî kültürüne katkı sağlayan önemli isimler arasında yer alan Çelikkol, bu eserlerini daha çok hac farizasını yerine getirdiği dönemde yaşadığı manevi coşkunlukla bestelediğini dile getirmiştir.⁴⁰² Bestelediği ilâhilerde makam açısından zengin mûsikî birikimini ortaya koyan bestekâr dinî mûsikîde çokça tercih edilen Rast, Sabâ, Uşşak, Hicaz, Segah ve Hüseyini gibi makamların yanında Acemkürdi, Acemaşîran, Nikriz, Müsteâr,

³⁹⁸ Erdinç Çelikkol ile Kişisel Görüşme, 10.10.2020. Bursa.

³⁹⁹ Özdemir, *a.g.e.*, 60, 65.

⁴⁰⁰ Özdemir, *a.g.e.*, 62.

⁴⁰¹ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 10.10.2020. Bursa.

⁴⁰² Erdinç Çelikkol ile Kişisel Görüşme, 25.09.2020. Bursa.

Neveser ve İsfahan makamlarında da ilâhiler bestelemiştir. Ayrıca eserlerinde güfte tercihinde çok çeşitli şairlerden istifade eden Çelikkol özellikle Muzaffer Ozak (Aşkî), Hüsamettin Olgun ve Yasin Hatipoğlu'nun şiirlerinden oluşan güfteleri tercih etmiştir.⁴⁰³

Erdinç Çelikkol'un ilâhi formundaki bestelerinin yanında çalışmamız açısından onu değerli kılan bir diğer husus ise 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar Bursa'nın önde gelen mevlîdhanları arasında yer almasıdır. Sesinin güzelliği ve mûsikî kabiliyeti ile büyüklerinin dikkatini çeken Çelikkol henüz küçük yaşlarda iken mahallesindeki yaşlı bir teyzeden Kur'ân ve mevlîd okumayı öğrenmiştir. İcradaki mahareti sayesinde çocuk sayılabilecek yaşlarda mevlîdhan olarak cemiyetler davet edilmeye de başlanmıştır.⁴⁰⁴ İlerleyen yıllarda ise dönemin yine meşhur mevlîdhanları Mustafa Kavurmacı ve Erdoğan Ebeoğlu'nun mûsikî mecrasındaki gelişimlerine katkı sağlayan en mühim sima olduğu gibi onlarla birlikte uzun yıllar mevlîdhanlık da yapmıştır.⁴⁰⁵

İcrâsı, bestekârlığı ve hocalığı ile Cumhuriyet Dönemi Bursa mûsikî tarihinin en önemli isimlerinden biri kabul edilen Erdinç Çelikkol'un çalışmaları ağırlıklı olarak lâdinî saha olsa da ilâhi besteleri, mevlîdhanlığı ve hocalığı ile Bursalı mevlîdhan ve din görevlilerinin müzikal gelişimine sağladığı katkılar bakımından da önemi haiz bir sanatkârdır. 3 Şubat 2023 tarihinde vefat eden Çelikkol Pınarbaşı Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı.	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	Hamd-ü Minnettir Hamd-ü Sena	–	Rast	İlâhi	Müsemmen

⁴⁰³ TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'nın 15.10.2012 Tarih ve 2364 Sayı ile Bildirdiği Erdinç Çelikkol'un TRT Repertuarında Bulunan Bestelerinin Listesi.

⁴⁰⁴ Özdemir, *a.g.e.*, 58.

⁴⁰⁵ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 10.10.2020. Bursa.

2	Merhaba Ey Ruhları Şâd Eden Ramazan	_	Sabâ	İlâhi	Müsemmen
3	Şakıyan Şu Bülbüller Der Yâ Rabbî	_	Uşşak	İlâhi	Sofyan
4	Dâim Hakkı Zikredeli	Muzaffer Ozak	Rast	İlâhi	Sofyan
5	Süze Süze Öze Vardık	Ayten Uğuralp	Hüseyini	İlâhi	Sofyan
6	Kudûmün Rahmeti Zevk-u Safâdır	Aziz Mahmud Hüdâyî	Sabâ	İlâhi	Düyek
7	Bir Gün Ecre Gelendensin	Bahar Gökfiliz	Neveser	İlâhi	Sofyan
8	İçimde Bir Dertli Bülbül	Bekir Sıtkı Erdoğan	Hüseyini	İlâhi	Düyek
9	Dağlar Taşlar Yollar Aştım	Hari Koroğlu	Uşşak	İlâhi	Sofyan
10	Yollar Sübhân'a Gider	Hayri Koroğlu	Hicaz	İlâhi	Sofyan
11	Kemâle Ermek İçin	Hüsamettin Olgun	Nikriz	İlâhi	Sofyan
12	Az Bilir Çok Söyleriz	Hüsamettin Olgun	Uşşak	İlâhi	Sofyan
13	O Bir Güldü Soldurdular	Hüsamettin Olgun	Hicaz	İlâhi	Sofyan
14	Muradımız Birdir Bizim	Hüsamettin Olgun	Hicaz	İlâhi	Sofyan
15	Sen Bir Gönül Eri İsen	Hüsamettin Olgun	Hicaz	İlâhi	Sofyan

16	Canda Misafir Tanrı'yı Hoş Tut	Mehmet Turan Yazar	Uşşak	İlâhi	Sofyan
17	Hüdâ'mızdan Hidayettir Sabâhlar	Mehmet Turan Yazar	Uşşak	İlâhi	Devr-i Hindî
18	Aşk Yoluna Girelim	Muzaffer Ozak	Bayâtî	İlâhi	Sofyan
19	Aşk Yoluna Girelim	Muzaffer Ozak	Nevâ	İlâhi	Sofyan
20	Gece Gündüz Zikrimiz Lâ İlâhe İllallah	Muzaffer Ozak	Nikriz	İlâhi	Sofyan
21	Hak Yoluna Girelim	Muzaffer Ozak	İsfahan	İlâhi	Sofyan
22	Hakk'ın Metin Kal'ası	Muzaffer Ozak	Müsteâr	İlâhi	Sofyan
23	Rabbimiz İhsan Eder	Muzaffer Ozak	Uşşak	İlâhi	Sofyan
24	Tevhid Eyle Her Yerde	Muzaffer Ozak	Bestenigâr	İlâhi	Sofyan
25	Sevgi Bağı Konya'da Örün Diyor Mevlâna	Nedim Uçar	Müsteâr	İlâhi	Sofyan
26	Şu Âlemde Gerçek Mi'râc Kalpte	Nedim Uçar	Karcığâr	İlâhi	Sofyan
27	Hak Yolunun Garip Kulu	Ömer Kalafat	Bestenigâr	İlâhi	Sofyan

28	Muhabbet Ocağında Dost Bağının Kucağında	Ömer Kalafat	Hüseyini	İlâhi	Sofyan
29	Sevgilerin En Yücesi	Ömer Kalafat	Uşşak	İlâhi	Sofyan
30	Yeryüzünde Her Nimet Biz İnsanlar İçindir	Ömer Kalafat	Uşşak	İlâhi	Sofyan
31	Ayların Sultanı Ramazan	Reşat Özpirinççi	Acemaşîran	İlâhi	Müsemmen
32	Dağı Aşıp Çölü Geçip Ulaşalım Yûnuscana	Sadık Atay	Hüseyini	İlâhi	Düyek
33	Sebil Edip Yıllarımı Verdim	Sadık Atay	Segâh	İlâhi	Sofyan
34	Geçip Gitme Eller Gibi Şu Gönlümü Yol Eyleme	Sadık Atay	Mâhur	İlâhi	Düyek
35	Sebil Edip Yıllarımı Verdim	Sadık Atay	Uşşak	İlâhi	Düyek
36	Rûz-i Mahşerde Beni Yâd Eyle	Sermet Edendi	Uşşak	İlâhi	Müsemmen
37	Kâlû Belâ'da İslam Olduk	Tuğman Cıranoglu	Uşşak	İlâhi	Sofyan
38	Günahların Varsa Eğer Yalvar Affa	Turgut Yarkent	Şefkefzâ	İlâhi	Düyek

39	İman İle Kapımı Çal	Turgut Yarkent	Segâh	İlâhi	Sofyan
40	Bu Dünya Hep Yalan	Yasin Hatipoğlu	Hüseyni	İlâhi	Düyek
41	Ey Bâd-ı Sabâ	Yasin Hatipoğlu	Sabâ	İlâhi	Aksak
42	Ey Gökyüzü Yol Ver Bana	Yasin Hatipoğlu	Uşşak	İlâhi	Semai
43	Her Sesin Bir Aksi Vardır	Yasin Hatipoğlu	Segâh	İlâhi	Müsemmen
44	Kudretinden Şüphe Yok	Yasin Hatipoğlu	Rast	İlâhi	Müsemmen
45	Kul Hüvellâhü Ehaddir	Yasin Hatipoğlu	Uşşak	İlâhi	Sofyan
46	Tâ Ezelden Bir Dönen Var	Yasin Hatipoğlu	Hicaz	İlâhi	Devr-i Hindî
47	Yâ Rab Beni Aşkınla Perişan Edecek Mihnet Ver	Yasin Hatipoğlu	Nikriz	İlâhi	Sofyan
48	Yâ Rab Ne Olur Lutfile Cürmüm Tükeneydi	Yasin Hatipoğlu	Nevâ	İlâhi	Aksak

406

4. Mümin Salman

Cumhuriyet Dönemi'nde dinî sahada bestekârlığı ile bilinen sanatkârlardan biri de Kemanî Mümin Salman'dır. 1928'de Bulgaristan Madan Bölgesi'nde dünyaya gelen Salman, Osmanlı sonrası dönemde Müslüman Türklere Bulgar idarecilerin baskısı

⁴⁰⁶ TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'nın 15.10.2012 Tarih ve 2364 Sayı ile Gönderdiği Erdinç Çelikkol'a Ait Beste Listesi.

nedeniyle 6 yaşında iken babası Şakir Hoca'nın gayretleriyle Türkiye'ye göç etmiştir. Sesinin güzelliği küçük yaşlarda fark edilen Salman'a, Madan'da babasının imamlık yaptığı camide büyüklere yapılan baskılar nedeniyle ezan okutulmaya başlanmıştır. 1934'te önce Niğde'ye yerleşen aile burada on yıl ikametinin ardından 1944'te kalıcı olarak Bursa'ya yerleşmiştir. Dinî kültürü yüksek bir aile olarak için özellikle Ulu Cami'ye yakın bir muhit olan Pınarbaşı semti tercih edilmiştir.

16 yaşında bir genç iken Bursa'ya gelen Mümin Salman, önce Merinos Fabrikası'nda çalışmaya başlamıştır. Öte yandan yine bu yıllarda müziğe olan ilgisi ve yeteneğiyle dönemin tanınmış tanbur ve keman sanatkârı İzzet Gerçekker'den tanbur ve keman dersleri almıştır. Askerlik öncesi çalıştığı Merinos Fabrikası'nda aynı zamanda bir Türk müziği topluluğunun çalışmalarına da iştirak etmiştir. Hocası İzzet Gerçekker'den başka Kanuni Mehmet Bey, Neyzen İhsan Bey ve Cahit Peksayar'dan da nazariyat ve Türk müziği formlarında istifade etmiştir.

1949'da Bursa Türk Mûsikîsi Cemiyeti'nin kuruluşunda da yer alan Mümin Salman, Cemiyet'in çalışmalarına ve konserlerine katılarak kendini geliştirme gayretinde olmuştur. Bu yıllarda Erdinç Çelikkol ve Burhan Dikencik onun yakın çalışma arkadaşarı arasında yer almıştır.

Başlangıçta hocası İzzet Bey'den tanbur meşkine başlasa da keman sazını önceleyerek bu sazda karar kılmış ve ilerlemiştir. Askerlik sonrasında bir taraftan geçimini temin için ailesinin kurduğu tekstil atölyesinde çalışırken öte yandan da Bursa mûsikî meclislerinde bulunarak mûsikî ile münasebetini devam ettirmiştir.⁴⁰⁷ Hatta bu yıllarda yine Bursalı bir sanatkâr olan Müzeyyen Senar'ın Bursa'da verdiği konserlerde sazı ile ona refekat etmiş ve Senar'ın büyük beğenisini kanmıştır. İcrâdaki başarısı ve mahareti sebebiyle Müzeyyen Senar kendisini İstanbul'a götürmek istemişse de ailesi izin vermemiştir.

1983 yılında kurulan ve 1985'te eğitim faaliyetlerine başlayan Bursa Belediye Konservatuvarı'nın ilk icrâ heyetinde de yer alarak bu görevi 2000 yılına kadar sürmüştür. 1950'lilerden emekli olduğu 2000'li yıllara kadar yaklaşık yarım asır Bursa Türk müziği tarihinin önemli isimlerinden biri olarak sahasında yüzlerce öğrenci

⁴⁰⁷ Bkz. Resim 56, 58.

yetiştirmiş, konservatuardaki görevinin ardından ise yakın döneme kadar evinde özel dersler vermeye devam etmiştir.

Mümin Salman keman sazının icrâsındaki maharetinin yanında hem çalıp hem de okumasıyla da bilinmektedir. Zira keman çalarken aynı zamanda ses ile icrâ yapabilmenin pek de kolay olmayan bir durum olmadığı bestekâr tarafından ifade etmiştir.⁴⁰⁸

Bir keman sanatkârı olarak bilinen Mümin Salman'ın ön önemli niteliklerinden biri de şüphesiz bestekârlığıdır. Çoğunluğu şarkı formunda olmak üzere 400'den fazla bestesi bulunan Salman'ın bu eserlerinin 11 adedi ise ilâhi formundadır. Bestelerinin 338'i TRT repertuarına girmiştir.

Mümin Salman'a göre müzik sadece bir eğlence vasıtası değildir. Bir kültür taşıyıcısı olarak müziğe büyük bir değer atfeden sanatkâr sevmeyi ve sevgiyi bu sanat sayesinde öğrendiğini ifade edip, ilâhi formundaki besteleri şarkılarına nazaran sayıca az olsa da bu eserlerini özellikle aşkla bestelediğini dile getirmiştir.⁴⁰⁹

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	Şehirlerin Mükerremi Mekke	Ahmet Cesur	Muhayyer	İlâhi	Düyek
2	Şehirlerin Mükerremi Mekke	Ahmet Cesur	Rast	İlâhi	Düyek
3	Dönüşü Zor Yâd Ellerden	Dr. Selçuk Öden	Nihavend	İlâhi	Sofyan

⁴⁰⁸ Bkz. Resim 59.

⁴⁰⁹ Mümin Salman ile Kişisel Görüşme, 26.07.2022. Bursa.

4	Dünya Nimetine Kandım	Dr. Selçuk Öden	Uşşak	İlâhi	Sofyan
5	Göklerden Son İlam	Necip Fazıl Kısakürek	Uşşak	İlâhi	Sofyan
6	Eskişehir Sarıköy’de Yaşar Gider Yunus Emre	Nedim Uçar	Hicaz	İlâhi	Semai
7	Dost Bağında Açan Gül	Nedim Uçar	Hüseyini	İlâhi	Düyek
8	Cemâli Güneşte Sezgisi Gözde	Nedim Uçar	Uşşak	İlâhi	Sofyan ,
9	Solmayacak Gülüm Sende	Rafet Kırıl	Sabâ	İlâhi	Sofyan
10	Çağlayan Bir Soru Ben	Turgut Tüfekçibaşı	Hüseyini	İlâhi	Düyek
11	Efendimiz Hakk’ın En Sevgilisi	Turgut Tüfekçibaşı	Muhayyer Kürdi	İlâhi	Düyek
12	Gönüllerden Gönüllere	Yunus Emre	Hüseyini	İlâhi	Sofyan
13	Bilmem Nideyim	Yunus Emre	Segâh	İlâhi	Sofyan
14	Düşeyim Aşk Denizine	Yunus Emre	Uşşak	İlâhi	Düyek

410

⁴¹⁰ Eserlerin Listesi Bestekârdan Alınmıştır.

5. Abdullah Necdet Tanlak

Türk din mûsikîsinin Cumhuriyet Dönemi'nde en önde gelen bestekârları arasında yer alan Abdullah Necdet Tanlak İstanbul'un Fatih Semti'nde dünyaya gelmiştir. Annesi Muazzez Hanım, babası ise Osman Efendi'dir. İlkokulu Fatih'te, ortaokulu Karagömrükte, liseyi ise Vefa Lisesi'nde okumuştur. Yüksek tahsilini ise İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde tamamlamıştır. Askerlik vazifesini yedek subay olarak yerine getirmiştir. 1953'te Emekli Sandığı'nda çalışma hayatına atılan Tanlak 1967 yılında İzmir Şubesi'ne müdür olmuş, beş yıl devam eden bu görevinin akabinde tekrar İstanbul'a dönerek memuriyetine devam etmiştir. Daha sonra ise Ziraat Bankası'na dönüşen kurumdan Marmara Bölge Müdürü olarak 1982 yılında emekliye ayrılmıştır. Emekliliğinin hemen akabinde hac farızasını tamamlayarak hacı olmuştur. 1954 yılında Şerîfe Tanlak ile evlenmiş olup bu evlilikten Gülay ve Günay isimlerinde iki kızı dünyaya gelmiştir.⁴¹¹

Çalışma yaşamının yanında kızlarının eğitim ve iş hayatına da destek olan Necdet Tanlak doktor olan kızı Günay Tanlak'ın Samsun, İstanbul ve Bursa'da devam eden hekimlik yıllarında kızı ile beraber bu şehirlerde yaşamıştır. Onun Bursa ile münasebeti Onkoloji Hastanesinde uzun yıllar uzman hekim olarak görev yapan kızı vasıtasıyla olmuştur. 1997- 2015 yılları arasında Bursa'da ikamet etmiştir.⁴¹²

Kültür, sanat ve dinî hayat bakımından zengin bir muhitte yetişen Necdet Tanlak henüz küçük yaşlarda iken babası ile Fatih Camii'ne gitmeye başlamıştır. Kur'ân Kerim eğitimine de bu yıllarda başlayan Tanlak ta'lîm ve tecvid derslerini aile dostlarından Hüseyin Hüsnü Hoca'dan almıştır. Yine Muzaffer Ozak'ın da hocalarından olan Açıkbâş Mustafa Efendi'den Arapça, Farsça ve Kur'ân dersleri almıştır. Şahsiyeti, sesi ve mûsikî bilgisiyle temayüz ederek Fatih çevresinde çok sevilen Tanlak, Fatih Camii'ne müezzin olarak alınmak istensede kadro yetersizliğinden bu camide fahri müezzinlik vazifesinde bulunmuştur. 1944 yılında beş arkadaşıyla birlikte dönemin önde gelen bestekârlarından İzzettin Hümâyû Elçioğlu'ndan ilâhi meşketmeye başlamıştır.⁴¹³ Hocası ile uzun yıllar devam eden meşklerini çeşitli vesilelerle dile

⁴¹¹ Atilla Coşkun Toksoy, "Composer Abdullah Necdet Tanlak: An Important Figure in Turkish Religious Music", *Journal of Intercultural and Religious Studies*, v. 5, 2013, 67.

⁴¹² Ayşegül Kostak Toksoy ile Kişisel Görüşme, 28.09.2022. Bursa.

⁴¹³ Toksoy, *a.g.m.*, 68.

getiren Tanlak 10.11.2010 tarihinde kendisi ile Bursa Haraccioğlu Medresesi'nde gerçekleştirdiğimiz mülakatımız esnasında hocası ile olan meşklerini hususen ifade etmiştir. Daha sonraki süreçte ise İstanbul Üniversitesi Korosu'nun çalışmalarına iştirak ederek icrâ bakımında kendini geliştirirken Ercüment Berker'in birçok geceler evinde yapılan çalışmalarda nota, nazariyat ve repertuar bilgisini genişletmiştir. Berker ile yapılan bu çalışmalarda ilk olarak Dellalzâde'nin yegâh takımı geçilmiştir. İcrâ ve bestekârlığının yanında döneminin en önde gelen kudümzenleri arasında yer alan Tanlak'ın usûl bilgisinde hocası İzzettin Hümâyû Elçioğlu ile eserlerin usûl vurarak meşkedilmesi önemli bir yer tutmuştur.⁴¹⁴ Yine bu yıllarda Lâika Karabey yönetiminde çalışmalarına devam eden İleri Türk Mûsikîsi Konservatuarı'nın İstanbul Radyosu'nda verdiği konserlere iştirak etmiş, Şehzâde Camii müezzinlerinden Ziya Bey'den de tanbur dersleri almıştır.

Hocası İzzettin Humâyû Elçioğlu'nun 1950'de vefatından sonra Nişancı Camii'nde yapılan çalışmaları evine taşımış, bu meşklere iştirak eden beş arkadaşı ile birlikte Nişancı Tevşih Grubu'nu kurmuştur. Bu grupta kendisinin yanısıra, İzzettin Eskidemir, Şerafettin Aydemirli, Mümtaz Birbilen ve Kemal Örgü yer almıştır. Mevlîd-i şerif icrâsı ile ilgili de Hüseyin Tolan'dan istifade etmiştir. Tolan, Nedcet Tanlak'ın evinde yapılan çalışmalara daha sonraları iştirak eden önemli isimler arasında yer almıştır. İstanbul mevlîd meclislerinin aranan isimlerinden biri olarak bu merasimlerde dönemin önde gelen mevlîdhanları Hafız Mecid Sesigür, Hafız Kemal Tezergil, Hafız Esad Geredeli, Hafız Zeki Altun ve Hafız Ali Üsküdarlı ile beraberlikleri olmuştur. İzmir'deki memuriyet yıllarında tanıştığı Bekir Sıdkı Sezgin ile olan dostluğu da çeşitli programlar vasıtasıyla ilerlemiş ve Sezgin'in vefat ettiği 1996 yılına kadar devam etmiştir.

1954'ten 1980 yılına kadar Sadettin Heper'in davetiyle Konya'da gerçekleştirilen Mevlânâ'yı anma programlarına âyinhan ve kudümzen olarak iştirak etmiştir.⁴¹⁵ Bunun

⁴¹⁴ Şemsettin oban, *Bekir Sıdkı Sezgin'in Hayatı, Sanatı ve Besteleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 52.

⁴¹⁵ Nuri Özcan, "Tolan Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 2012) 41/232; Toksoy, *a.g.m.*, 70.

yanında Nezih Uzel'in gayretleriyle çeşitli Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen sema programlarında kudümzen ve âyinhan olarak da bulunmuştur.⁴¹⁶

Ahmet Bican Kasapoğlu'nun vefatından sonra postnişîn olan Tanlak yirmi beş yıldan fazla sayısız sema töreninde postnişîn olarak yer almıştır. İstanbul'daki mûsikî yaşamı Bursa'ya taşındığı 1995 yılına kadar devam etmiştir. Bursa'da bulunduğu yıllarda hem yaşı hemde daha içe dönük bir hayatı tercih etmesiyle İstanbuldaki gibi yoğun bir mûsikî yaşamı kadar olmasa da davet edildiği mûsikî meclislerinde bulunmuş hatta postnişînlikte yapmıştır. Nitekim Kültür Bakanlığı Klasik Türk Müziği Korosu'nun 1990'lı yıllardaki âyin icrâlarının ardından Bursa Türk Müziği Topluluğu tarafından 2010 yılı Aralık ayında özel bir topluluk olarak Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da gerçekleştirilen ilk âyin icrâsı olarak Cüneyt Kosal'ın Nişâbur Âyin-i Şerîf mukabelesinde postnişîn olarak da Necdet Tanlak yer almıştır.⁴¹⁷ Bunun yanında Halil Çay'ın gayretleriyle çeşitli mûsikî mahfillerinde bulunmuş hatta sahip olduğu mûsikî birikimini paylaşmak için bizleri pek çok kez evine de davet etmiştir. İlerlemiş yaşına rağmen mûsikî birikimi ile ilgili kendisi ile görüşme taleplerini geri çevirmemiş bu görüşmelerde mûsikînin kişiye kazandırması gereken yüksek ahlaki niteliklere vurgu yapmıştır.⁴¹⁸ 2015 yılında Kocaeli'ne taşınan Necdet Tanlak 8 Mart 2018 Perşembe gecesi vefat etmiş, Fatih Camii'nde Cuma namazını mütakip kılınan cenaze namazının ardından defnedilmiştir.⁴¹⁹

Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli âyinhan ve kudümzenleri arasında yer alan Tanlak dinî sahada ortaya koyduğu besteleri ile temayüz etmiştir. 89 eseri bulunan bestekârın bu eserlerinin 41'i dinî bestelerden oluşmaktadır. Bu bestelerin beş adedi ise âyin formundadır.⁴²⁰

⁴¹⁶ Çoban, *a.g.t.*, 53.

⁴¹⁷ Sinan Akgün ile Kişisel Görüşme, 15.01.2022. Bursa.

⁴¹⁸ Necdet Tanlak ile Kişisel Görüşme, 10.11.2010. Bursa. (öl.2015)

⁴¹⁹ Ayşegül Kostak Toksoy ile Kişisel Görüşme, 28.09.2022. Bursa.

⁴²⁰ Toksoy, *a.g.m.*, 75, 85.

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	–	Hz. Mevlâna	Eviç	Âyin	Değişmeli
2	Bişnev Ez Ney Çün Hikâyet Mîkuned	Hz. Mevlânâ	Neveser	Âyin	Değişmeli
3	Hak Feşaned Nur Rab Er Can Ha	Hz. Mevlânâ	Tahir	Âyin	Değişmeli
4	–	Hz. Mevlânâ	Rehâvî	Âyin	Değişmeli
5	–	Hz. Mevlânâ	Hisarbûselik	Âyin	Değişmeli
6	Bu Dergâhın Yolları	-	Acemkürdi	İlâhi	Düyek
7	Sır Elinden Sevdiğim	-	Bestenigâr	İlâhi	Devri Hindi
8	Kapındır Melcei Cümle	Necdet Tanlak	Bestenigâr	Tevşîh	Sofyan
9	Eren Erdi Vuslatına	Reşâd	Bayati	İlâhi	Sofyan
10	Derviş Olan Kişiler	Yunus Emre	Eviç	İlâhi	Müsemmen
11	Leyle-i Kadir Sende Doğdu	İzzettin Eskidemir	Eviç	İlâhi	Yürük Semai
12	Zahit Bize Yan Bakma	Aşkî	Ferahnâk	İlâhi	Evsat
13	Ehl-i Aşkın bî Kes ü Nevâsı	Aşkî	Hicaz	İlâhi	Düyek
14	Sebeb-i Halk-ı Cihan Oldu	Necdet Tanlak	Hicaz	Tevşîh	Düyek

15	Dilde Olsun Zikrullah	Necdet Tanlak	Hüseyini	İlâhi	Düyek
16	Aşkın ile Aşıklar	Yunus Emre	Hüzzam	İlâhi	Düyek
17	Eli Boş Gidilmîyor Huzûr-u Mahşere	M. Sait Aşkın	Hüzzam	İlâhi	Düyek
18	Yâ Resulallah Günahımdır Sebeb Berbadıma	-	Hüzzam	İlâhi	Müsemmen
19	Zahitlere Ver Cenneti	-	Hüzzam	İlâhi	Düyek
20	Dermendim Ya Resulallah	Ali Ulvi Kurucu	Hüzzam	Tevşîh	Müsemmen
21	Eyledi Bu Şeb-i Mi'râc	Ali Ulvi Kurucu	Hüzzam	Tevşîh	Düyek
22	Eyledi Bu Şeb-i Mi'râc	Ali Ulvi Kurucu	Hüzzam	Tevşîh	Devr-i Hindi
23	Rûyi Siyahım Pür Günahım	Neyzen Tevfik	Hüzzam	Tevşîh	Devr-i Hindi
24	Bir Abd-i Aciz Kapuna Geldim	Necdet Tanlak	Mahur	İlâhi	Yürük Semai
25	Aşk Yoluna Girelim	Aşkî	Mahur	İlâhi	Düyek
26	Ey Ğâfirizzenbi'r Rahim	Şeyh Galip	Muhayyer	İlâhi	Düyek
27	Rabbimiz ihsan eder	Aşkî	Nevâ	İlâhi	Düyek
28	Vücûdundur Senin Timsali Hakikat	Ömer Nasuhi Bilmen	Rast	İlâhi	Düyek
29	Merhaba Ey Müminlerin Gözdesi	Halil Önder	Rast	İlâhi	Devr-i Hindi

30	Âkilim Diyen Kişi	Aşkî	Rast	İlâhi	Sofyan
31	Alemler Nura Gark Oldu	Yunus Emre	Rast	Tevşîh	Sofyan
32	Gel Zikredelim	Necdet Tanlak	Sabâ	İlâhi	Yürk Semai
33	Ey Şâhı Risalet	Necdet Tanlak	Sabâ	İlâhi	Düyek
34	Ne Derviş Ne De Pîrim	Aşkî	Sabâ	İlâhi	Sofyan
35	Müminlere Bayramdır	Halil Önder	Sabâ	İlâhi	Sofyan
36	Edelim Dergeh-i İhsânına Yâ Rab Minnet	Hüseyin Tolan	Şevk-i tarâb	Tevşîh	Müsemmen
37	Evvel Rahmettir Serapa Rahmet	Halil Önder	Uşşak	İlâhi	Düyek

421

6. Halil Çay

Cumhuriyet Dönemi Bursa'sında mûsikî kültürü denilince zikredilmesi gereken ilk isimlerden biri de bestekâr, icrâcı, udi, kudümzen ve nota hattatı Halil Çay'dır. Zira lâdinî saha olduğu kadar 1980 sonrası dönemde tekke mûsikîsinin Bursa'da tekrar neş'et etmesinde en büyük emeği ve katkısı verenlerden de biridir. Dört asırlık Bursa geçmişi olan bir ailenin çocuğu olarak 1955'te dünyaya gelen Halil Çay'ın Babası Osman Bey annesi ise Makbule Hanım'dır. İlk ve orta öğrenimini Bursa'da çeşitli okullarda tamamlayan Çay'ın mûsikîye meylî de bu dönemde olmuştur. Şehlâ Mehmet Efendi olarak bilinen dönemin meşhur hafızı vasıtasıyla Bursa Mûsikî Cemiyeti'ne götürülmüş ve Erdiñ Çelikkol riyasetinde mûsikî çalışmalarına başlamıştır.⁴²² 1980'de askerlik hizmetinden dönüşte ise Altun Altun'un yönetiminde Halk Eğitim Merkezi'nde ki Türk müziği çalışmalarına iştirak etmiş, 1980 ihtilalinden sonra ise Erdiñ Çelikkol,

⁴²¹ Toksoy, *a.g.m.*, 76-85

⁴²² Zeynep Balcı, *Portreler Bursa'nın Sekiz Güzel Adamı*, (Ed. Büşra Kartal) (Bursa: Bursa Akademi Yay. 2019), 98.

Burhan Dikencik, Altun Altun ve Yaşar Kağıt'tan oluşan bir heyetin içinde yer alarak Bursa Belediye Konservatuvarı'nın kuruluş çalışmalarında bulunmuştur.⁴²³

Halil Çay'ın Bursa dinî mûsikî kültürüne 1985 sonrası verdiği katkılar hiç şüphesiz onun müzik adamı kimliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Şöyle ki Dr. Mehmet Gülal'ın bir araya getirdiği bir topluluk içinde Dr. Tanju Pala ve neyzen İbrahim Benlioğlu ile birlikte Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da teşekkül eden ilk tasavvuf mûsikîsi korosunun kurucuları arasındadır. Kurulan bu ilk koroda üdî olsa da icrâcılığı, güçlü nazariyatı, nota bilgisi ve nota hattatlığı ile koronun temel taşıyıcı isimlerinden biri kabul edilmiştir. Öte yandan onun sahip olduğu bu güçlü müzik formasyonu kurulan tasavvuf korosunun yirmi yılı aşkın devamlılığı ve nitelikli çalışmalarında da en önemli etken olmuştur. Bursa'da teşekkül eden bu ilk tasavvuf mûsikîsi korosunu beş yıl Dr. Tanju Pala akabinde kısa bir süre ise neyzen İbrahim Benlioğlu çalıştırmıştır.⁴²⁴ Daha sonra ise Halil Çay'ın şefliğinde 22 yıl kesintisiz olarak çalışmalara devam ederek hem meşkedilen geniş repertuar birikimi hem de sürekliliği ile Bursa dinî mûsikî tarihi bakımından önemi haiz bir topluluktur.⁴²⁵

Çeyrek asra yakın devam eden bu toplulukta Halil Çay'ın öğreticilik vasfı da ön plana çıkmıştır. Başta Kutlu Doğum Haftası, Ramazan ve Muharrem Aylarına mahsus olmak üzere yüzlerce eserin meşk edildiği koroda çalışmalar esnasında Halil Çay hem okuyuşu hem de çalışma titizliği ile hafızalarda yer etmiştir.⁴²⁶

Öte yandan onun riyasetinde çeyrek asra yakın devam eden tasavvuf mûsikîsi çalışmaları zaman zaman zorlu dönemlerden de geçmiştir. Özellikle 1990'lı yılların sonlarında Tayyare Kültür Merkezi'nde padişahların bestelediği ilâhilerden oluşan bir konser hazırlığında iken konser salonunun polis tarafından aramaya tabi tutulması unutamadığı hatıraları arasındadır. Ancak yaşanan bu güçlükler onu yıldırmadığı gibi mûsikîye daha da yaklaştırmıştır.⁴²⁷ Nitekim fedakâr çalışmalarının karşılığında korosuyla geçtiği yüzlerce dinî eser ve konulu 50'ye yakın tasavvuf mûsikîsi konseri onun Bursa dinî mûsikî kültürüne katkısını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Halil Çay'ın mûsikîye atfettiği değer sanat anlayışını da ortaya koymaktadır. Ona göre, insanların bedeni ihtiyaçlarının giderildiği fakat rûhî ihtiyaçlarının ihmal edildiği bir

⁴²³ Halil Çay ile Kişisel Görüşme, 20.07.2022. Bursa; Bkz. Resim 67.

⁴²⁴ Tanju Pala ile Kişisel Görüşme, 29.12.2021. Bursa.

⁴²⁵ Murat Topuzoğulları ile Kişisel Görüşme, 04.04.2022. Bursa.

⁴²⁶ Enver Aydın ile Kişisel Görüşme, 04.04.2022. Bursa.

⁴²⁷ Balcı, *a.g.e.*, 99,100.

yaşam tarzında sanat icrâ etmek, seviyeli bir müzik yapabilmek aynı zamanda toplumun önünü açan bir meşale olarak değerlendirilmiştir. Niyâzî-i Mısrî, İsmail Hakkı Bursevî, Ebubekir Zâkirî ve birçok mûsikîşinasın mirasını taşıma bilinciyle mûsikîye hizmet ederken Bekir Sıdkı Sezgin, Kani Karaca ve Ahmet Özhan onun icrâ ve sanat ahlakı bakımından örnekle aldığı sanatkârlar olmuştur.⁴²⁸

Hocalığı, sazendeliği ve icrâcılığının yanında nota hattatlığı ile de sahaya önemli katkılar sağlamıştır. Zira hem yazılı notanın hem de teksir imkanlarının sınırlı olduğu 1980’li yıllarda el ile yüzlerce eseri notaya alarak geniş kitlelere bu eserleri ulaştırdığı gibi güçlü nazariyatı ve repertuar bilgisiyle de doğru bir şekilde intikalini sağlamıştır.⁴²⁹

Halil Çay’ın tekke mûsikîsi bağlamında Bursa’ya bir diğer katkısı ise bestekârlığıdır. Bestelediği ilâhilerde Bursa tasavvuf tarihinin önemli simalarından Eşrefoğlu Rumî, Mehmed Muhyiddin Üftâde, Niyazî-i Mısrî ve İsmail Hakkı Bursevî’nin güftelerini ön planda tutmuştur. Tasavvufi görüşleri, eserleri ve mûsikîşinaslığıyla da bilinen bu mutasavvıfların güftelerini tercih etmesi onun “*Bursa İstanbul’u besleyen bir şehirdir*” sözünü de destekler mahiyettedir.⁴³⁰ Dinî sahada 18’i ilâhi, 2’si de tevşîh olmak üzere 20 eser veren bestekâr bu bestelerinde 16 farklı makam kullanmıştır. Nihavend, Nikriz, Zavil, Hicazkâr, Hicaz, Hicaz- Zirgüle, Şehnâz, Hisarbûselik, Kürdî, Acemkürdî, Muhayyer, Muhayyerkürdî, Sabâ, Eviç, Bayâtî Araban ve Şedd-i Araban gibi geniş bir makam listesi çerçevesinde bestelediği ilâhileri sahip olduğu nazari bilginin zenginliğine de işaret etmektedir.

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	Aşıkı Yezdan Zikreder Daim	Ali Ulvi Kurucu	Nihavend	İlâhi	Sofyan

⁴²⁸ Halil Çay ile Kişisel Görüşme, 20.07.2022, Bursa; Bkz. Resim 68, 69, 70, 71, 72, 73.

⁴²⁹ Murat Topuzoğulları ile Kişisel Görüşme, 04.04.2022. Bursa.

⁴³⁰ Balcı, *a.g.e.*, 98.

2	Bir Umut Sevinç Düştüm Yollara	Dr. Mehmet Gülal	Hicaz Zirgüle	İlâhi	Sofyan
3	Çıkıp Hüccac İle Gitmek	Niyâzî-i Mısırî	Hisarbûselik	İlâhi	Raks Aksağı
4	Dağ Taş Bütün Kâinat Nura Boyandı	Lütfî Alacalar	Acamkürdî	İlâhi	Sofyan
5	Derdi Hakk'a Talip ol	Niyâzî-i Mısırî	Şedd-i Araban	İlâhi	Sofyan
6	Diler İsen Gönül Yari	Mehmed M. Üftâde	Zavil	İlâhi	Sofyan,
7	Durdum Tevhid İzinde	Reşad Kıvan	Eviç	İlâhi	Sofyan
8	Evvel Tevhidi Zikret	Şeyh Vefa	Nikriz	İlâhi	Nim Sofyan
9	Güller Açmış Bülbüle	Dr. Mehmet Gülal	Sabâ	Düyek	Düyek
10	Hakka Düştü Yönüm Benim	İsmail Hakkı Bursevî	Kürdî	İlâhi	Sofyan
11	Hazer Kıl Kırma Kalbin	Hâce Muhammed Lütfî	Hicaz	İlâhi	Aksak Semai
12	Her Kim Der İse Daim	Eşrefoğlu Rûmî	Hicaz	İlâhi	Sofyan

13	Lâ İlähe İllâllah	Kenan Rifâî	Muhayyer	İlähi	Sofyan
14	Nâr-ı Aşkınla Gafletten	Ziya Baba	Eviç	İlähi	Aksak(Yürük)
15	Nefs Elinde Pek Zelilim	İsmail Hakkı Zühdü Efendi	Bayâti Araban	İlähi	Sofyan
16	Rahmeyle Bize Her Dem	İsmail Hakkı Bursevî	Şehnaz	İlähi	Sofyan
17	Salâdır Mü'mine Gelsin	Mehmed M. Üftâde	Muhayyerkürdî	İlähi	Raks Aksağı
18	Şükür Allah'a Ey Dostlar	Mehmed M. Üftâde	Eviç	İlähi	Düyek
19	Alemleri Nur Eyledi Didâr- ı Muhammed	İsmail Hakkı Bursevî	Hicazkâr	Tevşih	Aksak Semai
20	Mebde-i Alem Senin Nurundur	Mehmed Şemseddin	Sabâ	Tevşih	Düyek

431

7. Orhan Bandak

1956 yılında Bursa'da dünyaya gelen üdî Orhan Bandak baba tarafından Yunanistan mübadele muhacirlerinden anne tarafından ise Bursa'nın yerlisidir. İlk ve orta öğreniminin ardından çalışma hayatına başlayan Orhan Bandak'ın mûsikî ile münasebeti yine ilk gençlik yıllarında olmuştur. Bursa İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nun çevresinde olan evleri sayesinde dönemin önde gelen hafızlarını dinleyerek büyüyen Bandak, 1970'li yılların başlarında radyo sanatçılarının icrâlarını takip ederek mûsikîye

⁴³¹ Bestelerin Listesi Halil Çay'dan Alınmıştır.

olan meylini artırmıştır. Özellikle radyoda güzel sesli hafızların okuduğu Kur'ân-ı Kerim ve mevlîd kayıtları onu bu hususta teşvik etmiştir.

Mûsikîşinas bir arkadaşı tarafından 1972'de Bursa Mûsikî Cemiyeti'ne götürülerek Erdinç Çelikkol ile tanıştırılmıştır. Bir taraftan koro çalışmalarını yöneten Çelikkol diğer yandan da cemiyette ud dersleri vermektedir. Orhan Bandak'ın ud ile münasebeti işte burada başlamıştır. Koro çalışmalarının yanında hocası Erdinç Çelikkol'dan bir süre ud dersleri alan Bandak cemiyette başladığı ud meşkini hiç bırakmadan devam ettirmiştir. Kendini geliştirmesiyle Çelikkol tarafından cemiyetin konserlerinde görev verilen Bandak diğer taraftanda Bursa gezek meclislerinde de bulunmuştur. Onun ud ve nazariyat hususunda istifade ettiği bir diğer hocası ise Elazığ Radyosu sanatçılarından Udi Serdar Kaşıkçılar olmuştur.

Dini mûsikîyle olan münasebeti ise 1991 yılında Bursa Din Görevlileri Derneği'nde Tanju Pala ve Halil Çay Hocaların çalıştırdığı koroya katılmasıyla başlamıştır. Neyzen Ahmet Argun Aktuğ ve Hamdi Delil ile birlikte koronun haftalık çalışmalarına iştirak ederek bir taraftan din görevlilerinin müzikal gelişimine katkı sağlamış öte yandan ise dini mûsikî ile olan bağı kuvvetlendirmiştir.

Din görevlileri korosunda tanıştığı Tanju Pala tarafından önce Gemlik Umurbey'de 1988'de açılan Cerrâhî Dergâhı'na davet edilmiş ve buradaki meşklere iştirak etmiştir. Kısa zaman sonra ise İstanbul Karagümrük Cerrâhî Dergâhı'nı ziyaret ederek Safer Dal'a intisap etmiştir. İlerleyen süreçte de Tanju Pala ile beraber Umurbey'de ki meşklere devam etmiştir. Öte yandan Bursa Mumcular'da da ayrı bir dergâh oluşturularak meşkler buraya da taşınmıştır. Tasavvuf mûsikîsi meşklere 2000'li yılların başlarına kadar bir dönem de haftalık olarak evlerde devam etmiştir. Kâdirî şeyhi Ahmet Canip Efendi'nin vefatından sonra bendegânından Şaban Şahin'in Safer Dal'a intisabıyla yakın döneme kadar bu meşkler Elmasbahçeler'de devam etmiştir. 1992'den günümüze tekke mûsikîsi meclislerine udu ile iştirak eden Bandak, Bursa'daki Halvetî Cerrâhî kültürünün gelişiminde de önemli katkılar sağlamış bir sanatkârdır.

Bursa Mûsikî Cemiyeti'nde başlayan mûsikî serüveni fasıl ve gezeklerle devam eden Orhan Bandak Gemlik Umurbey'deki Cerrâhî Dergâhı vazifelisi Ahmet Karacan ile tanışmasıyla tekke mûsikîne yönelmeye başlamıştır. Hatta ilk bestekârlık çalışmalarında da yine bu dönemde Safer Dal'dan icazetli Ahmet Karacan delâletiyle olmuştur. İlk

bestesi Rast makamındaki *Gelin Tevhid Edelim* mısralarıyla başlayan ilâhidir. Ardından yine Ahmet Efendi'nin arzusuyla Hicaz makamında sözleri Muzaffer Ozak'a ait *Lutfeyledin İbtidada* isimli ilâhiyi bestelemiştir. Bu şiirin bestelenmesini arzu eden Cerrâhî Ahmet Efendi eseri dinleyemeden 1995 Muharremi'nde vefat etmiştir.

18 bestesi bulunan Orhan Bandak'ın bir saz eseri hariç eserlerinin tamamı ilâhi formundadır. Öte yandan bestekârın eserleri tekke mûsikî geleneğinden gelen bir sanatkâr olarak devran ilâhileri olmasıyla da dikkat çekmektedir. Beste çalışmalarına devam eden sanatkâr yakın bir dönemde Ömer Tuğrul İnançer'in gayretleriyle Cerrâhî Dergâhı olarak kullanılmaya başlayan Karabâş-ı Veli Dergâhı'nda haftalık meşklerine devam etmektedir.⁴³²

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Güfte Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	Gelin Tevhid Edelim	Osman Erdiren	Rast	İlâhi	Düyek
2	Ey Garip Yolcu	Osman Erdiren	Uşşak	İlâhi	Sofyan
3	Devran İçre Devranım	Muzaffer Ozak	Rast	İlâhi	Sofyan
4	Tevhide Gel Be Hey Kardeş	Şeyh Muhammed Çelebi	Rast	İlâhi	Sofyan
5	Lutfeyledin İbtidâda	Muzaffer Ozak	Hicaz	İlâhi	Sofyan
6	Allah'ı Bilenlerden	Safer Dal	Sûzinak	İlâhi	Sofyan
7	Elim Verdim Eline	Eşrefoğlu Rûmî	Sûzinak	İlâhi	Sofyan

⁴³² Orhan Bandak ile Kişisel Görüşme, 21.09.2022. Bursa.

8	Hakkın Emrin Tutalım	Safer Dal	Sûzinak	İlâhi	Sofyan
9	Mevla Davet Eder Mü'min Kulunu	Muzaffer Ozak	Nihavend	İlâhi	Sofyan
10	İbret Al Azizim	Muzaffer Ozak	Rast	İlâhi	Sofyan
11	Tevhid Etsin Dilimiz	Fahredden Ef.	Hüzzam	İlâhi	Sofyan
12	Kapından Ben Yâ Rab Ayrı mı Düşem	Mehmed Kasım Lârendevî	Hicaz	İlâhi	Sofyan
13	Rabbine Secde Eden	Muzaffer Ozak	Nihavend	İlâhi	Sofyan
14	Deşti Kerbelâda Şehid Edilen	Özgür Bey	Sabâ	İlâhi	Sofyan
15	Sana Bende Olduğumu	Cemaleddin Uşşâki	Sûzinak	İlâhi	Devr-i Hindi
16	Gel Terk Eyle Sivayı	Cerrâhi Abdullah Ef.	Hüzzam	İlâhi	Sofyan
17	Bin Bir Sıkıntılarla Geldiğimiz Cihana	Recai Bey	Hicaz	İlâhi	Sofyan

433

⁴³³ Eserlerin Listesi Bestekârdan Alınmıştır.

8. Savaş Özkök

1980 yılında Gaziantep'te dünyaya gelen Savaş Özkök ilk ve orta öğrenimini de bu şehirde tamamlamıştır. Müzik ile iç içe olan bir ailenin çocuğu olarak ilk müzik bilgilerini de kanun, ritim ve bağlama sanatkârı olan babası Ahmet Özkök'ten almıştır. Babası ile birlikte Gaziantep'deki mûsikî cemiyetlerine devam ederek babasının sanatkâr dostlarından da istifade etmiştir. Bu yıllarda klasik müzik ve halk müziği alanında pek çok eser meşkinin yanında babasının çevresi ile birlikte âyin-i şerîf icrâlarında da bulunmuştur. On üç yaşında babasından kanun meşkine başlayan Özkök kısa sürede kanun sazının icrâsında ilerleme kaydederek henüz on dört yaşında iken Sûzidil, Hüzam ve Sabâ Âyin-i Şerîfleri sazı ile icrâ edebilecek seviyeye ulaşmıştır.

1992'de başlayan müzik hayatı devam eden çalışmalar neticesinde 1998 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuvarı'na girmesiyle daha profesyonel bir mahiyet kazanmıştır. Konservatuvar yıllarında pek çok hocadan mûsikî meşk eden sanatkâr özellikle Erol Deran, Erol Sayan, Nevzat Sümer, Nevzat Atlığ, Alaaddin Yavaşca ve Niyazi Sayın'dan faydalanmıştır. Üniversite döneminde hem ses hem de kanunda iyi bir icrâ seviyesine ulaşan Özkök, dört yıl boyunca Nevzat Atlığ'ın korosuna sazı ile refekat etmiştir. Ona göre seviyeli mûsikî kültürünü temsil son hocalara da yetişmiştir. Yine bu yıllarda Galata Mevlevihanesi'ndeki âyin-i şerîf icrâlarına sazı ile iştirak etmiştir.

Konservatuardan mezuniyetinin ardından Konya Korusu sanatkârları Ahmet Şahin, Ahmet Çalışır, Sadrettin Özçimi, Tefik Soyata ve Ömer Fafuk Belviranlı ile birlikte "Konya Dervişleri" adı altında yurt dışında pek çok konser gerçekleştirmiştir. Bu süreçte tamamı âyin-i şerîf ve dinî eserlerden müteşekkil bir repertuar ile icrâ edilen konserler onun dinî mûsikî müktesebatına da önemli katkılar sağlamıştır.

Bursa Devlet Klasik Türk Müziği Korusu sanatçısı Hüseyin Kutsi Sezgin vasıtasıyla 2003 yılında Bursa'ya gelen Özkök bir dönem kanun sanatçısı olarak koroda görev yapmıştır. 2007 yılında yapılan sınav neticesinde ise Bursa korosuna kadrolu kanun sanatçısı olarak atanmış olup halen bu görevini sürdürmektedir.

Hem ses hem sazındaki icrâ seviyesinin yanında 2003'ten beri bestekârlıkla da meşgul olmuştur. Onu eser bestelemeye teşvik eden husus Tanbûrî Tefik Soyata'nın kendi bestelerini beraber gerçekleştirdikleri konserlerde okumasıdır. Zira Soyata'nın bir sazende olarak kendi bestelerini okuması onda "Acaba bende beste yapabilir miyim?"

düşüncesini oluşturmuştur. Bestekârlığa dair verdiği ilk eser ise güftesi Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye ait “*Düşmez o gönül sahibi âlemde zevâle*” diye başlayan Şefkefzâ bir şarkıdır. Bu eserin ardından Mevlânâ'nın yazdığı güftelere ve yakın dostlarından Ali Bektaş'ın pek çok şiirine besteler yaparak devam etmiştir. 2016 sonrasında ise Yunus Emre şiirlerine karşı kendi ifadesiyle “*Gönlü düşen*” Özkök, güftesi Yunus Emre'ye ait 200'e yakın eseri ilâhi formunda bestelemiştir. Bunun yanından Bursalı Aşık Yunus, Ahmed Yesevî, Pir Sultan Abdal, Aziz Mahmud Hüdâyî, Emir Sultan, Nâbî, Şeyh Galip, Kelâmî Baba ve Neyzen Tevfik'e ait birer güfteyi ilâhi olarak bestelemiştir. 245 bestesi bulunan sanatkârın bu eserlerinin 193 adedi dinî sahadadır. 35 şarkı, 8 türkü, 8 saz eseri ve biri de marş formunda olmak üzere 52 adet lâdinî sahada da bestesi bulunmaktadır. Savaş Özkök Bursa Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'ndaki kanun sanatçılığı görevinin yanında beste çalışmalarına da devam etmektedir.⁴³⁴

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	On Sekiz Bin Âlem	Şeyh Galip	Hüseyni	Tevşîh	Yürük Semai
2	Devr-i Mevlâna'da Gayret Halet Efzadır	Şeyh Galip	Hüseyni	Tevşîh	Evsat
3	Himmetinden Belli Evlad-ı Ali'sin	Neyzen Tevfik	Uşşak	Deyiş	Devr-i Hindi
4	Koca Başlı Koca Kadı	Pir Sultan Abdal	Irak	Deyiş	Aksak
5	İsmi Şah Allah Allah	Yunus Emre	Hicaz	Nefes	Semai

⁴³⁴ Savaş Özkök ile Kişisel Görüşme, 20.10.2021. Bursa.

6	Ahir Zaman Şeyhleri	Hoca Ahmed Yesevî	Uşşak	Îlâhi	Devr- Hindi
7	Neyleyeyim Dünyayı	Aziz Mahmud Hüdâyî	Uşşak	Îlâhi	Semai
8	Gelin Şükreyleyelim	Aziz Mahmud Hüdâyî	Muhayyer	Îlâhi	Sofyan
9	İksir-i Azamdır Nutm-u Elhamdülillah	Aşık Emrah	Muhayyer	Îlâhi	Sofyan
10	Gelin Canlar Bir Olalım	Pir Sultan Abdal	Rast	Îlâhi	Devr-i Hindi
11	Sakın Terk-i Edepten	Nâbi	Muhayyer	Îlâhi	Müsemmen
12	Câmı Cânâne Kurban Eyleyen	Kelâmi Baba	Hüzzam	Îlâhi	Sofyan
13	Aşık Cânına Aşk Koyan	Aşık Yunus	Uşşak	Îlâhi	Sofyan
14	Kime Gönül Verir İsen	Aşık Yunus	Bayâtî	Îlâhi	Türk Aksağı
15	Gönüller Yapmaya Geldim	Aşık Yunus	Muhayyer	Îlâhi	Türk Aksağı
16	Aşkın Aldı Beni Benden	Aşık Yunus	Bestenigâr	Îlâhi	Sofyan
17	Benem Ol Aşk Bahri	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Aksak
18	Her Kim Bana Ağyar İse	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Sofyan
19	Acep Bu Benim Canım Azad Ola	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Sofyan

20	Gel Muhammed'e Gidelim	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Nim Sofyan
21	Evvel Benem Ahir Benem	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sofyan
22	Sensiz Yola Girer İsem	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Sofyan
23	Erenlerden Etek Tutan	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
24	Âlem Fahri Muhammed	Yunus Emre	Hicaz	Îlah,	Sofyan
25	İşitin Ey Yarenler	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Aksak
26	Allah Diyelim Daim	Yunus Emre	Karcıgâr	Îlâhi	Sofyan
27	Çalap Nurdan Yaratmış	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Sofyan
28	Yerin Göğün Safası	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Müsemmen
29	Canım Kurban Olsun	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
30	Yar Yüreğim Yar	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sengin Semai
31	Yine Ben Aşık Oldum	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sofyan
32	İşitin Ey Yarenler	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sofyan
33	Hak Cihana Doludur	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sofyan
34	Aşk İmandır Bize	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sofyan
35	Ya Rab Bu Ne Derttir	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sengin Semai

36	Aşkın Odu Çiğirimi Yaka Geldi	Yunus Emre	Segâh	Îlâhi	Sofyan
37	Gel Muhammed'e Gidelim	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Sofyan
38	Yoldaş Olalım İkimiz	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Aksak Semai
39	Taştı Rahmet Derryası	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Nim Sofyan
40	Yalancı Dünyadan Göçenler	Yunus Emre	Kürdi	Îlâhi	Sofyan
41	Eğer Aşkı Seversen	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Devr-i Hindi
42	Dün Gider Gündüz Gider	Yunus Emre	Gülizâr	Îlâhi	Sofyan
43	Acep Oldu Halim	Yunus Emre	Nikriz	Îlâhi	Sofyan
44	Ya Muhammed Canım Arzular Seni	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Devr-i Hindi
45	Bize Didar Gerek	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Devr-i Hindi
46	Hiçbir Kişi Bilmez Bizi	Yunus Emre	Rast	Îlâhi	Sofyan
47	Dîn-ü Millet Sorar İsen	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Devr-i Hindi
48	Benim Canım Uyanuktur	Yunus Emre	Mahur	Îlâhi	Sofyan
49	Hak Bir Gönül Verdi Bana	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Tek Vuruş

50	Bu Dervişlik Yoluna	Yunus Emre	Şevkutarâb	Îlâhi	Sofyan
51	Haktan İnen Şerbeti	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Sofyan
52	Bir Kez Yüzün Gören Kişi	Yunus Emre	Eviç	Îlâhi	Sofyan
53	İki Cihan Zindan İse	Yunus Emre	Irak	Îlâhi	Curcuna
54	Aşk Eteğün Tutmak Gerek	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sofyan
55	Allah Emrin Tutalım	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Aksak Semai
56	Ya Muhammed Canım Arzular Seni	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Devr-i Hindi
57	İbrahim Peygamber Halil	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Aksak Semai
58	Aşk Bezirgânı Sermaye Canı	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Devr-i Hindi
59	Bir Söz Diyeyim Sana	Yunus Emre	Muhayyer Kürdi	Îlâhi	Sofyan
60	Anmazmısın Sen Şol Günü	Yunus Emre	Muhayyer- kürdî	Îlâhi	Aksak Semai
61	Acep Acep Ne Nesnedir	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Devr-i Hindi
62	Ol Kininin Yoktur Yeri	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sengin Semai
63	Be Hey Gardaş	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sofyan
64	Sen Bir Ademoğlu musun	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Devr-i Hindi

65	Sen Bu Cihan Mülkünü	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Sofyan
66	Niteliğim Soran İşit Hikayet	Yunus Emre	Ferahnâk	Îlâhi	Aksak Semai
67	Gider İdim Ben	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
68	Aklım Başıma Gelmedi	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Raks Aksağı
69	Ey Beni Ayıplayan	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
70	Benem Sahip Kıran	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Devr-i Hindi
71	Benim Gönlüm Gözüm	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Devr-i Hindi
72	Canım Kurban Olsun	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
73	Müslümanlar Zamaneyetli Oldu	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Devr-i Hindi
74	Bu Ömrüm Yok Yere	Yunus Emre	Acamaşîran	Îlâhi	Devr-i Hindi
75	Âlemler Nura Gark Oldu	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Aksak
76	Yörük Değirmenler Gibi	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Devr-i Hindi
77	Şol Benim Şeyhimi	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Aksak
78	Taştı Yine Deli Gönül	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Türk Aksağı
79	Söylememek Harcısı Söylemeğin Hasıdır	Yunus Emre	Karcığâr	Îlâhi	Devr-i Hindi

80	Aşk Makamı Âlîdir	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sofyan
81	Aşk İle Biliş	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sofyan
82	Ey Aşıkân	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Sofyan
83	Padişahlık Senindir	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Aksak
84	Bir Kişiy e Söyle Sözü	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Aksak Semai
85	Seyrettim Muhammedi	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Devr-i Hindi
86	Alma Tende Canımı	Yunus Emre	SabÂ	Îlâhi	Devr-i Hindi
87	Ey Dünyayı Seven Kişi	Yunus Emre	Hicazkâr	Îlâhi	Aksak
88	Güzel Kabetullah Sana	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
89	Padişahın Kudreti Gör Neyledi	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Devr-i Hindi
90	Dünyaya Mağrur Kişi	Yunus Emre	Acemkürdî	Îlâhi	Devr-i Hindi
91	Canlar Cânımı Buldum	Yunus Emre	Dilkeşhâverân	Îlâhi	Curcuna
92	Ey Bana İyi Diyen	Yunus Emre	Karcığâr	Îlâhi	Sofyan
93	Seni Haktan Yığanı	Yunus Emre	Rast	Îlâhi	Sofyan
94	Ey Aşk Eri Aç Gözünü	Yunus Emre	Hisar	Îlâhi	Raks Aksağı
95	Bu Yokluk Yoluna	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Aksak Semai

96	Sahha Ol Aşık Canına	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	İkiz Aksak
97	İşitin Ey Ulu Kişi	Yunus Emre	Ferahnâk	Îlâhi	Aksak
98	Can Bir Ulu Kimsedir	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Devr-i Hindi
99	Canını Aşk Yoluna Vermeyen	Yunus Emre	Ferahnâk	Îlâhi	Düyek
100	İsteyelim İş İssını	Yunus Emre	Sultâniyegâh	Îlâhi	Devr-i Hindi
101	Vuslatı Olan Kişiye	Yunus Emre	Sultâniyegâh	Îlâhi	Aksak
102	Gelin Soralım Canlara	Yunus Emre	Sultâniyegâh	Îlâhi	Raks Aksağı
103	İşit Sözümlü Ey Gafil	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Sofyan
104	Aşksız Adam Dünyada	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Sofyan
105	Koyup Nakş-u Nigârı	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Sofyan
106	Ne Durursun Dış Kapıda	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Türk Aksağı
107	Bu Semâa Girmeyen	Yunus Emre	Nhavend	Îlâhi	Aksak Semai
108	Sen Burda Garip Geldin	Yunus Emre	Rast	Îlâhi	Sengin Semai
109	Sensin Benim Canım Canı	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Devr-i Hindi
110	Yandı Yüreğim Tutuştı	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Aksak
111	Ey Dün-ü Gün Hak İsteyen	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Sofyan

112	Sen Hod Bize Bizden Yakın	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Türk Aksağı
113	Muştulanız Aşıklara	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Sofyan
114	Dolap Niçin İnilersin	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Devr-i Hindi
115	Şeyh Eşiğinde	Yunus Emre	Ferahfezâ	Îlâhi	Devr-i Hindi
116	Dost Senin Aşkın Odu	Yunus Emre	Kürdîli- hicazkâr	Îlâhi	Devr-i Hindi
117	Ali Almış Sancağını Eline	Yunus Emre	Hicazkâr	Îlâhi	Yürük Semai
118	Dünyanın Mekrine Kendini Verme	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sofyan
119	Bilmem Nideyim	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Aksak Semai
120	Bir Gece Muhammedi	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Sengin Semai
121	Bu Vücutum Şehrine	Yunus Emre	Aşkfezâ	Îlâhi	Devr-i Hindi
122	Bu Dervişlik Dedikleri	Yunus Emre	Sabâ Zemzeme	Îlâhi	Aksak
123	Ey Dost Seni Severim	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Sofyan
124	Ey Diverem Ne Kıldığın	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Türk Aksağı
125	Ko gıl Ölüm Endişesin	Yunus Emre	Hicazkâr	Îlâhi	Sofyan
126	Ko Ölmek Endişesin	Yunus Emre	Nevâ	Îlâhi	Devr-i Hindi

127	Eğer Gerçek Aşık İsen	Yunus Emre	Muhayyer	İlâhi	Aksak
128	Maharet Güzeli Görmek	Yunus Emre	Rast	İlâhi	Aksak Semai
129	Bu Bir Acaip Haldir	Yunus Emre	Nihavend	İlâhi	Devr-i Hindi
130	Ariflerin Ortasında	Yunus Emre	Nhavend	İlâhi	Devr-i Hindi
131	Bu Dünyanın Meselesi	Yunus Emre	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
132	Eğer Aşkı Seversen	Yunus Emre	Uşşak	İlâhi	Sofyan
133	Aşk Erinin Gönlü	Yunus Emre	Hüseyni	İlâhi	Türk Aksağı
134	Türlü Türlü Cefanın Adını	Yunus Emre	Muhayyer	İlâhi	Sofyan
135	Aklım Başıma Gelmedi	Yunus Emre	Evcârâ	İlâhi	Sengin Semai
136	Bu Dünyaya Gönül Veren	Yunus Emre	Uşşak	İlâhi	Devr-i Hindi
137	Bu Dem Yüzüm Süre Duram	Yunus Emre	Tarz-ı Nevin	İlâhi	Sengin Semai
138	Ey Dost Bunca Kıl-ü Kâl Ne	Yunus Emre	Şevk-i Yegâh	İlâhi	Türk Aksağı
139	Miskin Adem Oğlanı	Yunus Emre	Zenciran	İlâhi	Aksak Semai
140	Tanrı İçin Canım Canı	Yunus Emre	Sultâniyegâh	İlâhi	Türk Aksağı
141	Niceler Bu Dünyada	Yunus Emre	Ferahnâk	İlâhi	Sofyan
142	Bilirmisiz Ey Yarenler	Yunus Emre	Sabâ	İlâhi	Sofyan

143	Bana Bu Ten Gerekmez	Yunus Emre	Acem	Îlâhi	Aksak
144	Aşk İle Gelen Erlere	Yunus Emre	Acem	Îlâhi	Türk Aksağı
145	Evliyaya Münkirler	Yunus Emre	Acem	Îlâhi	Semai
146	İsmi Sübhan Viridin mi Var	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sengin Semai
147	Ey Dost Senin Aşkın Odu	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sengin Semai
148	Yer Yüzünde Gezer İdim	Yunus Emre	Bayati	Îlâhi	Sofyan
149	Sabâhın Sinlere Vardım	Yunus Emre	Sabâ	Îlâhi	Müsemmen
150	Ey Padişah Ey Padişah	Yunus Emre	Sabâ	Îlâhi	Aksak Semai
151	İlim İlim Bilmektir	Yunus Emre	Rast	Îlâhi	Sofyan
152	Nitekim Bu Gönlüm Evi	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Türk Aksağı
153	Nolur İse Koki Olsun Nolusar	Yunus Emre	Segâh	Îlâhi	Aksak Semai
154	Aşk Erine Dünyada	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Sofyan
155	Kırma Dostun Kalbini	Yunus Emre	Hüseyini	Îlâhi	Sengin Semai
156	Biz Kimseye Kin Tutmayız	Yunus Emre	Acamkürdî	Îlâhi	Sofyan
157	Bilirim Seni Yalan İdin	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
158	Sular Hep Aktı Geçti	Yunus Emre	Hüseyini	Îlâhi	Aksak Semai

159	Yürü Yürü Yalan Dünya	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Müsemmen
160	Bir Söz Geldi Dilime	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Sengin Semai
161	Aldı Benim Gönlümü	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Sofyan
162	Rızık İçin Gussa Yeme	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Devr-i Hindi
163	Ben Bu Yolu Bilmez İdim	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sofyan
164	Haktan Gelen Şerbeti	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
165	Zaman Geçti Devir Döndü	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Aksak Semai
166	Aşkın Odu Yüreğime Neler Eyler	Yunus Emre	Hüseyini	Îlâhi	Semai
167	Divaneler Divaneler	Yunus Emre	Sultâniyegâh	Îlâhi	Raks Aksağı
168	Dervişlik Makamı	Yunus Emre	Hüseyini	Îlâhi	Raksan
169	Yoktur Bende Emel Takat	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Yürük Semai
170	Yine Geldi Aşk Elçisi	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Raks Aksağı
171	Sübhan Bizi Uyandırır	Yunus Emre	Hüzzam	Îlâhi	Semai
172	Yine Yaz Günleri Geldi	Yunus Emre	Sultâniyegâh	Îlâhi	Sengin Semai
173	Bana Bu Ten Gerekmez	Yunus Emre	Sultâniyegâh	Îlâhi	Semai

174	İşitin Ey Yarenler	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Semai
175	Yok Yere Geçirdim Günü	Yunus Emre	Şedarabân	Îlâhi	Sengin Semai
176	Nidem Ben Bu Gönlüm İle	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Sofyan
177	Beni Sorma Bana	Yunus Emre	Bûselik	Îlâhi	Sofyan
178	Aşk Erinin Gönlü Dolu	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Ağırca
179	Aklın Ererse Sor Bana	Yunus Emre	Kürdi	Îlâhi	Devr-i Hindi
180	Baktığım Yüzde Gördüm	Yunus Emre	Hüseyni	Îlâhi	Aksak
181	Ah Olaydım Ben Derviş	Yunus Emre	Eviç	Îlâhi	Devr-i Hindi
182	Evliyalar Münkirler	Yunus Emre	Sûzinak	Îlâhi	Semai
183	Ya Ben Kime Yalvarayım	Yunus Emre	Nihavend	Îlâhi	Yürük Semai
184	Alemler Nura Gark Oldu	Yunus Emre	Acemkürdî	Îlâhi	Sengin Semai
185	Nice Bir Uyursun	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Sofyan
186	Hak Yarattı Alemi	Yunus Emre	Acemaşîran	Îlâhi	Sofyan
187	Şol Cennetin Irmakları	Yunus Emre	Hicaz	Îlâhi	Sengin Semai
188	Yalan Söyler Görmeyen	Yunus Emre	Muhayyer	Îlâhi	Aksak Semai
189	Yüzbin Cefa Kılsan Bana	Yunus Emre	Sultâniyegâh	Îlâhi	Türk Aksağı

190	Yine Yüzünü Gördüm	Yunus Emre	Hüseyini	İlâhi	Sofyan
191	Ey Gopuz İle Çeşte	Yunus Emre	Hüseyini	İlâhi	Sofyan
192	Bir Ay Gördüm Bu Gece	Yunus Emre	Nikriz	İlâhi	Sofyan
193	Berk Yapıştın Şu Dünyaya	Yunus Emre	Nikriz	İlâhi	Düyek

435

9. Salih Berkmen

1973'te Bursa'da dünyaya gelen Salih Berkmen babasının müziğe olan ilgisi sayesinde henüz 12 yaşında iken Erdinç Çelikkol ile tanıştırılmıştır. 1985 yılında öğrenci kabulüne başlayan Bursa Belediye Konservatuarı'nın ilk öğrencileri arasında yer almış olup bir taraftan ortaokul eğitimine devam ederken diğer yandan da konservatuar eğitimine başlamıştır. Dört yıl devam eden bu süreçte başta Erdinç Çelikkol olmak üzere Burhan Dikencik, Burhan Durucu ve Ömer Tual hocalardan istifade ederek sınıf arkadaşı mevlîdhan Erdoğan Ebeoğlu ile birlikte 1989'da konservatuvarın ilk mezunları arasında yer almıştır.

Konservatuardaki başarısı ve hocası Erdinç Çelikkol'un uygun görmesiyle on yedi yaşında iken Belediye Konservatuarı'nda hoca olarak görev almıştır. 2001 yılına kadar çeşitli kademerlerde hoca, icrâ heyetinde korist, solist olarak görev yapan Berkmen bu tarihte yapılan şeflik sınavında gösterdiği başarı neticesinde icrâ heyeti şefi olarak görev almış ve günümüzde de bu görevini devam ettirmektedir.

Hocalık, icrâcılık ve şeflikliğinin yanında bestekârlık sahasında da önemli eserler veren sanatkâr toplam 272 eser bestelemiştir. Bu eserlerin 59'u TRT repertuaruna girmiştir. Dinî sahada ise 11 ilâhi ve bir Mevlevî âyini bestelemiştir. Berkmen'in dinî mûsikî ile yakınlığı 2000'li yıllar sonrasında olmuştur. Hocası Erdinç Çelikkol ile beraber bestekâr Ahmet Hatiboğlu'nun hicaz makamındaki istiğfarını bir konser vesilesi ile icrâ etmeleri onu derinden etkilemiş ve bu alana dair onda büyük bir hayranlık

⁴³⁵ Eserlerin Listesi Bestekârdan alınmıştır.

uyandırmıştır. Yine Bursa'nın iki büyük mûsikîşinası Erdinç Çelikkol ve Hafız Mustafa Kavurmacı'nın müşreken gerçekleştirdiği anlatımlı dinî eserler konseri onu etkileyen bir başka hadise olmuştur. Bu iki programın kendisinde bıraktığı tesir ile dinî eserleri tetkike başlamış ve ardından da 11 ilâhi bestelemiştir.

Bestelediği bu ilâhilerin yanında Salih Berkmen'i Bursa dinî mûsikî sahasında önemli kılan bir diğer husus ise Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da Mevlevî âyini besteleyen tek sanatkâr olmasıdır. 2010 yılında konservatuarda bölüm başkanı olan Berkmen konservatuar icrâ heyeti tarafından Mevlevî âyini mukabelelerinin başlamasına da öncülük etmiştir. Bu bağlamda 1985'te kurulan Bursa Belediye Konservatuarı'nın ilk âyin icrâsı onun delâlatıyla 2011 yılında gerçekleşmiş ve Dede Efendi'nin Hüzzam Âyin-i Şerîf'i icrâ edilmiştir. 2011 sonrası dönemde konservatuarda her yıl Şeb-i Arûs Haftası'nda bir âyin icrâsının gerçekleşmesini sağlayan Berkmen bu süreçte Mevlevî âyinlerini yapısal olarak yakından da inceleme fırsatı bulmuştur. İcrâlarda gerçekleşen tecrübeleri neticesinde kendisinde bir âyin besteleme fikri oluşan Berkmen 2014 yılında Eviç makamında bir âyin bestelemiştir. Eviç makamını tercih etme sebebi ise bu makamın geçki kolaylığı bakımından zengin bir yapıda olmasıdır. Bestelenen bu âyin 2015 yılı Şeb-i Arûs Haftası münasebetiyle Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuarı sanatkârları tarafından icrâ edilerek meydan gören âyinler katagorisine dahil olmuştur. Salih Berkmen'in bestekârlık yönünü daha çok lâdinî sahada verdiği eserler oluştursa da hem ilâhi besteleri, hem de Eviç makamındaki âyini ile Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî mûsikî kültürüne katkıları ile zikredilmesi gereken sanatkârlar arasındadır. 1989'da Bursa Belediye Konservatuarı'nda başladığı görevine hoca ve bölüm başkanı olarak devam etmektedir.⁴³⁶

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eser Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	Hasret-i Hübân-i CihanRûy-i Hoş Et	Mevlâna Celâleddin-i Rûmî	Eviç	Mevlevî Âyini	Değişmeli

⁴³⁶ Salih Berkmen ile Kişisel Görüşme, 27.01.2022. Bursa.

2	Şükr-ü Nimet Eylerim	Hafız Abdullah Nazırlı	Acemaşîran	Îlâhi	Devr-i Hindî/Yürük Semai
3	Vahdet Deryasına Girmek İstersen	Özkan Günal	Bayâti	Îlâhi	Sofyan
4	Hamd-ü Senâ Eylerim	Hafız Abdullah Nazırlı	Eviç	Îlâhi	Sofyan
5	Bizde Hakk Aşkı Var	Özkan Günal	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
6	Gele Deccâl Gele Gele	Niyâzi-i Mısrî	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
7	Var mı Ben Gibi Yüzüm Kara	Osman Nuri Kepenekoğlu	Hicaz	Îlâhi	Sofyan
8	Alemde Her Ne Varsa	Hafız Abdullah Nazırlı	Hüseyini	Îlâhi	Sofyan
9	Zâhiri Seyr Eyleyipte Etme İnkâr Bâtını	Hafız Abdullah Nazırlı	Hüzzam	Îlâhi	Müsemmen
10	Ey Cânıma Cânânım	Yunus Emre	Kürdî	Îlâhi	Sofyan
11	Ey Rasûl-i Müctebâ	Hafız Abdullah Nazırlı	Sabâ Zemzeme	Îlâhi	Devr-i Revan

12	Durmaz Yanar Vücûdum	Yunus Emre	Uşşak	Îlâhi	Sofyan
----	----------------------------	------------	-------	-------	--------

437

B. KÂRİLER

1. Kurrâlar

a. *Harun Soydaş*

Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da kârî ve tilavet kültürü denilince ismi zikredilenlerin başında hiç şüphesiz kurrâ hafız Harun Soydaş gelmektedir. Her ne kadar Mehmed Şemseddin Efendi (Ulusoy) *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* adlı eserinde Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden pek çok mûsikîşinas hafız ve kurrâdan bahsetse de bu isimlerin 1950 öncesi dönemde vefatıyla birlikte Bursa'da kıraat kültürü bağlamında bir daralmadan bahsedilebilir. Zira 1940'lı yıllar ve sonrasında Bursalı hafızların kıraat ve mûsikî eğitimi için İstanbul'a gitmiş olmaları bu görüşü destekler niteliktedir.⁴³⁸ İşte Kurrâ Hafız Harun Soydaş'ta İstanbul'da yetişip 1951'den 2000'li yıllara kadar yarım asır Bursa kıraat tarihinde otorite olmuş bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resmi kayıtlarda 1928 yılı yazılmakla birlikte aslen 1924 yılı Mart ayında Ordu'nun Koçboynuzu Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Şakir Bey, annesi ise Feride Hanım'dır. Henüz bir yaşında iken babası ailesini Düzce'ye getirmiş ve Abzah Mehmet Efendi Köyü'ne yerleşmiştir. Dört yaşında iken annesini kaybeden Harun Soydaş'ı babası himaye etmiştir. Ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelen Soydaş'ın diğer kardeşleri küçük yaşta iken vefat etmiş ve ailenin tek çocuğu olarak büyütülmüştür. Buldukları köyde okul olmaması sebebiyle ilkokulu okuyamayan Soydaş, küçük yaşlardan itibaren köyün imamı Mahmut Ezan Hoca'da Kur'ân eğitimi almaya başlamıştır. Mahmut Ezan'ın Çiftlik Köyü'ne geçmesi üzerine kendisi de bu köye gelen Harun Soydaş burada hocasından ta'lîm, tecvid ve ilmîhal dersleri almıştır. Yüzüne

⁴³⁷ Eserlerin Listesi Bestekârdan Alınmıştır.

⁴³⁸ Ulu Camii müezzinlerinden Hafız Sabri Sezer'in 1942 yılında Nûr-u Osmâniye Camii İmam Hatibi Hasan Akkuş'tan kıraat ve mûsikî eğitimi almak için İstanbul'a gittiğini oğlu Bedri Sezer nakletmektedir.

eğitiminin ardından hocasında hafızlık eğitimine de başlamış ve on üç yaşında iken hafız olmuştur.⁴³⁹

Hafızlık eğitiminden sonra 1941’de hocası Mahmut Ezan’ın gayreti ve ilgisiyle İstanbul Nûr-u Osmâniye Camii Kur’ân Kursu’na götürülüp Kurrâ Hafız Hasan Akkuş’a teslim edilmîş ve burada da hocasından ta’lim ve tashîh-i hurûf dersleri almıştır. Tilavetteki başarısı ile Hasan Akkuş’un takdirini kazanan Soydaş, aşere takrib-tayyibe icazetini ise yine dönemin bir diğer kurrâsı Fatih Camii Baş İmam Hatibi Hafız Ömer Aköz’den almıştır. Emir Sultan Camii imamlığına tayin olduğu 1951 senesinde İstanbul Fatih Camii’nde kendisi için dönemin kurrâlarının iştirakiyle bir icazet merasimi de gerçekleştirilmiştir.

Aşere eğitiminin ardından 1947-48 yıllarında Denizli’de Kur’ân kursu hocalığı yapmış ve bu şehirde hafızlar yetiştirmiştir. 1948’de askerlik vazifesi için Bursa’ya gelen Soydaş 1951’de vatani görevi tamamlamıştır. Askerlik süresince Bursa’nın önde gelen camilerinde okuduğu aşr-ı şerîfler ile tanınmış ve halk arasında Jandarma Hafız olarak bilinmiştir. Bu dönemde Bursa’ya gelen dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki Soydaş’ın tilavetteki maharetini duyunca komutanlarından izin alarak kendisi ile görüşüp ondan aşr-ı şerîf dinlemiş ve takdirlerini bildirmiştir. Emir Sultan Camii’ne atanması ise Ahmet Hamdi Akseki’nin vefatı üzerine Eyüp Sabri Hayırlıoğlu döneminde gerçekleşerek 13 Mart 1951 tarihinde Emir Sultan Camii İmam Hatibi olarak göreve başlamıştır.⁴⁴⁰ Yine aynı yıl içinde bir gurup arkadaşı ile birlikte o dönem Bursa’nın tek Kur’ân kursu olan Ulu Camii Kur’ân Kursu’ndan sonra ilk resmi kurs olarak İsmail Hakkı Kur’ân Kursu’nun açılışını gerçekleştirmiş ve ilk hocalarından biri de olmuştur. Emir Sultan Kur’ân Kursu’nun açılışı ile birlikte imam hatiplik vazifesinin yanında öğreticilik görevini de burada devam ettiren Soydaş bu süreçte yüzlerce hafız yetiştirmiştir.⁴⁴¹ Soydaş 1950’li yıllarda bir taraftan hafız yetiştirirken diğer yandan da Arapça ve Farsça hususunda kendini geliştirme gayretinde olmuştur. Bu bağlamda Başçı İbrahim Camii cemaatinden Hafız Hilmî Efendi onun gelişiminde önemli katkıları

⁴³⁹ Mustafa Öcal, “Türkiye’de Kurân Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcazetnâme Örneği” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, sy. 2, Bursa, 2004, 105.

⁴⁴⁰ Ramazan Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur’ân ve Mevlithanları*, (İstanbul: Acar Basımevi, 2013), 284.

⁴⁴¹ Sarıcan, *a.g.e.*, 152.

olan zatlardan biri olarak bilinmektedir. Hilmî Efendi'den Arapça, Farsça ve İbn-i Arabî'nin tasavvuf düşüncesi üzerine dersler almıştır.⁴⁴²

Emir Sultan Camii'ndeki 28 yıllık imam hatiplik görevinin ardından 1978'de dönemin Diyanet İşleri Başkanı Dr. Tayyar Altıkulaç'ın uygun görmesi ile Ulu Camii Baş imamlığına atanmıştır. Beş yıl Ulu Camii imamlığı görevinin ardından ise 1983'te emekli olmuştur.⁴⁴³

Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da hüsn-ü tilavet denilince zikredilmesi gereken ilk isimlerden biri hiç şüphesiz Hafız Harun Soydaş'tır. Zira o 1940'lı yılların İstanbul'unun en önde gelen kıraat üstadlarından aldığı büyük birikimi yüzyılın ikinci yarısında Bursa'ya taşıyan isimlerin başında gelmektedir. Tilavetindeki titizlik ve tavizsizliğin görüldüğü ses kayıtlarının yanında aynı hassasiyetle yetiştirdiği hafız ve talebeleri de onun bu husustaki birikimini günümüze taşıyan unsur olarak değerlendirilmiştir. Harun Soydaş'ın 1983'te emekli olmasının akabinde Ulu Camii imamlığına atanan Hafız Hasan Yeşiller ile Hafız Erdoğan Ebeoğlu ve Hafız Mustafa Yavuz ses ve okuyuş bakımından onun yetiştirdiği önde gelen talebeleri olduğu gibi yine uzun yıllar Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Mustafa Öztürk'te ta'lim ve aşere okuttuğu öğrencileri arasında yer almıştır.⁴⁴⁴ Öte yandan aşere icazeti verdiği tek öğrencisi ise Bursa'da Kur'ân kursu hocalığı yapan Hafız Sevgül Koca olmuştur.⁴⁴⁵

Döneminin önde gelen kâriyelerinden biri kabul edilen Hafız Harun Soydaş ulusal olarak yayın yapan radyo ve televizyonlardaki programlara da pek çok kez Bursa'yı temsilen aşirhan olarak katılmıştır. Nitekim 1950 yılında İstanbul'da şehitler için Süleymaniye Camii'nde tertip olunan bir mevlîd merasiminde Hasan Akkuş, Ahmet Hızal ve hocası Ömer Aköz gibi okuyucuların yanında tilavet için davet edilen aşirhanlarından biri de Hafız Harun Soydaş'tır.⁴⁴⁶ Öte yandan 1980'li yıllarda TRT'de yayınlanan İnanç

⁴⁴² Ömer Tuğrul İnançer ile Kişisel Görüşme, 19.02.2022. Bursa. (öl.2022)

⁴⁴³ Akıncı, *a.g.e.*, 243; Bkz. Resim 45.

⁴⁴⁴ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 20.01.2021. Bursa.

⁴⁴⁵ Öcal, *a.g.m.*, 112.

⁴⁴⁶ Mustafa Kara, "Yakın Tarihimizin Meşhur Mevlîd Törenleri", *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlîd ve Süleyman Çelebi*, (Ed. Bilal Kemikli, Osman Çetin), (Ankara: TDV. Yayınları, 2010), 535.

Dünyası ve Ramazan programlarının da okuyucuları arasında yer alması özlük dosyasındaki belgelere yansımıştır.⁴⁴⁷

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında hem okuyuşu hem de öğreticiliği ile tanınan Hafız Harun Soydaş bu dönemin en mühim siması olarak Bursa kıraat tarihindeki yerini almıştır. 2 Aralık 2010 tarihinde vefat eden Soydaş Düzce'ye defnedilmiştir.

b. Ahmet Hızal (Adalı Hafız)

1912'de Trabzun'un Of İlçesi'ne bağlı Şinek Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Bey annesi ise Ayşe Hanife Hanım'dır. Birinci Dünya Savaşı sırasında babası Mehmet Bey'in şehit olması üzerine dedesi ve amcasının himayesinde büyütülmüştür. Köylerinde görev yapan Ahmet Dursun Hoca'nın gözetiminde on bir yaşında hafız olan Hızal hıfzını ikmalden sonra çevre köylerde Ramazan aylarında mukabele okumaya başlamıştır.⁴⁴⁸ Başarısı ve güzel okuyuşu ile küçük yaşlarda temayüz eden Hızal daha sonra kendi köylülerinden olan Havva Hanım'ın himayelerinde Şinekli ailelerin göç ettiği Adapazarı Hendek İlçesi'nin Aksu Köyü'ne yerleşmiştir. Burada üç yetim kızına da sahip çıkan Havva Hanım'ın himayesinde kalan Hızal on sekiz yaşında iken Havva Hanım'ın ona küçük kızını teklif etmesiyle kendisini gözeten Havva Hanım'a damat olmuştur.⁴⁴⁹

Evliliğinin ardından Ankara'nın çeşitli köylerinde bir süre imamlık vazifesinde bulunmuştur. Buradaki imamlık görevi sırasında ses ve kıraatının güzelliği ile dikkat çeken Hızal Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'den takdir görmüştür. Yine dönemin önde gelen ilim ehlerinden Kamil Miras, Ahmet Hamdi Akseki ve Hasan Hüsnü Erdem ile tanışma fırsatı da bulmuştur. Tilavetteki mahareti ve Rıfat Börekçi'nin de arzusu ile radyoda ilk Kur'an okuyanlar arasında yer almıştır. Güçlü hafızlığı ve güzel sesi ile Ankara çevrelerinde tanınan genç hafızın dönemin kısıtlı imkanları içerisinde heder

⁴⁴⁷ Bursa İl Müftülüğü Arşivi Harun Soydaş Özlük Dosyası 14 Mayıs 1980 Tarih ve 2119 Sayı Numaralı Evrak.

⁴⁴⁸ Alparslan, *a.g.e.*, 61.

⁴⁴⁹ Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

olmasını istemeyen büyükleri İstanbul'a kıraat eğitimine gitmesini tavsiye ederek İstanbul'daki kıraat ve mûsikî eğitimi serüvenini başlatmıştır.⁴⁵⁰

Nûr-u Osmâniye Camii Baş İmam Hatibi Kurrâ Hafız Osman Nuri Taşkent'ten 1935'te aşere, 1939 ise takrib icazeti alan Hızal bu süreçte Atik Ali Paşa Camii İmamı Hasan Efendi ve Bafralı Mustafa Efendi'den Arapça okumuştur.⁴⁵¹ İstanbul'daki kıraat eğitiminin ardından 1935-1938 yılları arasında Bilecik Söğüt'te askerliğini tamamlamıştır. Askerlik görevinden sonra Heybeliada da önce imamlık vazifesine başlamış daha sonra da burada yatılı bir Kur'ân kursu açarak 1941'den itibaren hem imam hem de Kur'ân kursu hocası olarak görev yapmaya başlamıştır.⁴⁵² Dönemin maddi imkanlarının kısıtlı olmasına rağmen Heybeliada Ruhban Okulu'nun karşısında yatılı bir hafızlık müessesesi kurması ve devam ettirmesi o dönem için dikkate değer bir hadisedir. Ayrıca bununla da yetinmeyip idealist bir Kur'ân eğitimcisi olarak Ruhban Okulu'nun karşısında modern bir imam hatip okulunun açılması için büyük mücadeleler vermiş, burada inşa edilecek bir din eğitimi kurumunun modern yüzüyle gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Heybeliada da İslam'ın en güzel şekilde temsil edilmesinin gayreti içinde olmuştur. Hatta bunun için Ahmet Hızal'ın gayretleriyle bir proje çizilmiş ancak hayata geçirilememiştir.

1941 ile 1956 yılları arasında Heybeliada da imamlık ve Kur'ân kursu hocalığı görevlerinde bulunan Ahmet Hızal 1956'da hac farızası için izin almış ancak yaşanan aksaklıklar dolayısı ile zamanında görevine dönememiş ve Kur'ân kursu öğreticiliği görevinden müstafi sayılmıştır. 1960 Darbesi neticesinde Heybeliada'da inşa etmeyi planladığı modern bir imam hatip okulu ve hafızlık eğitim kompleksi projesinin gerçekleşmesi mümkün olmayınca buradaki imamlık vazifesinden de istifa ederek 1960'da Yalova Kadıköy'e yerleşmiştir.⁴⁵³ 1966 yılına kadar resmi bir görev almayan Ahmet Hızal bu süreçte Yalova'da fahri olarak kız öğrencilerin Kur'ân eğitimi ile meşgul olmuştur. Kızı Perihan Gençoğlu kendisinin de o yıllarda babasının talebeleri arasında yer aldığını dile getirmiştir.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Nurullah Aydeniz, "Ahmet Hızal ve Heybeliada Kur'ân Kursu" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Yıl: 25, sy. 43, 190, 191.

⁴⁵¹ Altan, Bayram. "Seçkin Hafızlarımız (Ahmet Hızal)", *Diyanet Dergisi*, sy. 363, Ankara, 1989, 6-7.

⁴⁵² Fatih Koca, *Hafız Mûsikîşinaslar*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 2021), 140.

⁴⁵³ Aydeniz, *a.g.m.*, 304,305.

⁴⁵⁴ Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

Bursa'daki üç has talebesi Hafız Hüsamettin Fındıkoğlu, Hafız Mustafa Kavurmacı ve Hafız Sabri Yırıkoglu'nun teşvik ve arzusu ile 1962'de Emir Sultan Camii, 1964'te de Ulu Camii imamlığına müracat etmiş fakat netice alamamıştır.⁴⁵⁵ 1966 yılında ise Yeşil Camii vekil imamlığına tayin edilmiştir. Ancak bu görevde çeşitli sebeplerden uzun sürmemiştir. 1968'de Yeşil Camii vekil imamlığından da istifa ederek daha sonra resmi bir görev almamıştır. Bununla birlikte onun Kur'ân eğitimine yönelik gayreti bir ömür boyu devam etmiş, bu süreçte de bir kârî ve mevlîdhan olarak yurt içi ve yurt dışında hizmetlerine devam etmiştir. Hatta bir dönem kıraat hocası Osman Nuri Taşkent'in memleketi Rize'de bulunarak aşere takrib okutmuş, bir anlamda hocasının memleketine vefa göstermiştir.⁴⁵⁶ 24 Ocak 1991'de bir yakınının defni esnasında Sakarya'da vefat etmiş ve Yalova Kadıköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴⁵⁷

Ahmet Hızal'ın güçlü hafızlığının yanında etkileyici tilaveti ve kıvrak sesi ile okuduğu mevlîdler de Bursa'da geniş çevrelerde makes bulmuştur. 1966 yılı aynı zamanda onun Ulu Cami de ezbere mukabele okumaya başladığı yıldır. 1977 yılına kadar her Ramazan bu mukabele devam etmiş ve geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmıştır.⁴⁵⁸ Mukabele okuyan diğer hafızlar ona olan hürmetinden onunla aynı saatte mukabele okumamıştır. Talebelerinden Zeyniler Cami İmam Hatibi Sabri Yırıkoglu ve Hacılar Camii İmam Hatibi Mustafa Kavurmacı onun tilavetini tecvid ve mehâric-i hurâfa dikkat etmekle birlikte Hafız Ali Üsküdarlı ve Hafız Kani Karaca'nın Kur'ân okuyuş tavrında olduğu gibi mûsikîinde ön planda olduğu temsili bir okuyuş olarak nitelendirmiştir. Bunun yanında tedvir ve hadr usûlü okuyuşları nitelikli ve didaktik olarak da değerlendirilmiştir.⁴⁵⁹

1968'de tekrar Yalova'ya dönen Hızal'ın Bursa ile olan münasebeti Ulu Camii de okuduğu mukabeleler, Heybeliada'dan öğrencileri Hüsamettin Fındıkoğlu, Mustafa Kavurmacı ve Sabri Yırıkoglu'nun onu Bursa mevlîd cemiyetlerine sık sık davet etmesi ile devam etmiştir. Öte yandan hem Yeşil Camii'nde ki görevi hem de Ulu Camii mukabeleleri vasıtasıyla Bursa çevrelerinde tanınırlığı artmış ve özellikle dönemin Bursa mevlîd cemiyetlerinin aranan isimlerinden biri olmuştur. Kıraat ve

⁴⁵⁵ Perihan Gençoglu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

⁴⁵⁶ Aydeniz, *a.g.m.*, 305, 307.

⁴⁵⁷ Koca, *a.g.e.*, 141.

⁴⁵⁸ Sabri Yırıkoglu ile Kişisel Görüşme, 11.03.2021. Bursa.

⁴⁵⁹ Perihan Gençoglu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

mevlîdhanlığının yanında güçlü bir hitabete de sahip olan Hızal bu yeteneğiyle de Bursa'da önemli bir yer edinmiştir.⁴⁶⁰

Gençlik dönemine tekabül eden 1930'lu yıllarda İstanbul'da kıraat okuyan Ahmet Hızal bu süreçte aynı zamanda mûsikî kültürü bakımından da kendini yetiştirme gayretinde olmuştur. Her ne kadar onunla ilgili az sayıdaki kaynak bu hususta bir bilgi vermese de hayatı ile ilgili en iyi malumata sahip olanlardan biri olan kızı Perihan Gençoğlu İstanbul'da bulunduğu süre zarfında babasının dönemin önde gelen kârî, mevlîdhan ve mûsikîşinaslarıyla yakın ilişkisinden bahsetmektedir. Nitekim Hafız Sadettin Kaynak ve Hüseyin Sebilci ile olan dostluğu bu durumun bir göstergesi niteliğindedir. Bu isimler Heybeliada'da onu sık sık ziyaret ettikleri gibi adada beraber mûsikî meclisleri de kurmuşlardır. Bursa Yeşil Camii imamlığı görevinde iken Hüseyin Sebilci'nin kendilerini sıkça ziyaret etmesini kızı Perihan Gençoğlu çocukluk hatıraları arasında zikretmektedir.⁴⁶¹ Dolayısıyla bir kârî, mevlîdhan ve hoca olarak 1960 sonrası dönemde İstanbul Bursa etkileşiminin önemli isimlerinden biri olarak Bursa'nın dinî mûsikî kültürüne katkılarıyla önemi haizdir.

Hatimle teravîh kıldırabilecek seviyede kuvvetli bir hafızlığa sahip olan Hızal'ın en önemli hizmet sahası Kur'ân-ı Kerim hocalığıdır. Aşere takrib başta olmak üzere hafızlık, ta'lim, tecvid ve mahâric-i hurûf eğitimi veren Hızal öğrenci seçiminde ses güzelliği ile mûsikî yeteneği oluşuna özellikle dikkat etmiştir. Bursalı üç talebesinden ikisinin bu hususta dönemin en meşhur mevlîdhanlarından olması bunun bir göstergesi niteliğindedir. Öte yandan yine okuyuşları ile döneminin önemli isimleri arasında sayılan Bursalı Şerîf Duman (Köse Hafız), Adapazarlı Yusuf Bakır, Niyazi Baysan, Fevzi Mısır, Osman Önen ve İstanbullu Aziz Hafız gibi isimler bu durumun en somut örnekleridir.⁴⁶² Heybeliada Kur'ân Kursu'na özellikle ses güzelliği ve mûsikîye yatkınlığına bakarak öğrenci alması bizzat kendi öğrencileri tarafından da dile getirilmiştir.⁴⁶³

⁴⁶⁰ Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa.

⁴⁶¹ Perihan Gençoğlu ile Kişisel Görüşme, 20.03.2021. Bursa; Hüseyin Sebilci'nin bu yıllarda Kâdirî şeyhi Ahmet Canîp Efendi'yi de sık sık ziyaret etmesi Sebilci'nin Bursa dinî mûsikî çevreleri ile olan yakın münasebetini destekler mahiyette bir bilgidir.

⁴⁶² Akıncı, *a.g.e.*, 202.

⁴⁶³ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 20.10.2020. Bursa.

Kurra Hafız Ahmet Hızal'ın hem mukabele okuyuşları hem de namaz esnasındaki kıraati öğrencileri tarafından mûsikî ve tecvid bakımından didaktik bir okuyuş olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Ulu Camii mukabelelerinin yanında Yeşil Camii'nde Enderun usûlü kıldırdığı teravih namazları da onun, sevenleri ve cemaati üzerinde bıraktığı güzel hatıralar arasında zikredilmiştir.⁴⁶⁴

Bursalı öğrencilerinden Hafız Hüsametdin Fındıkoğlu aşere takrib eğitimi almadan sadece ta'lim tecvid ve makamlara göre Kur'ân tilaveti hususunda istifade ederken⁴⁶⁵ Hafız Mustafa Kavurmacı onun en önde gelen talebelerinden biri olmuştur. Kıraat ilmînin inceliklerinin yanında hocasının mûsikî birikiminden en fazla istifade edenler arasındadır.⁴⁶⁶ Öte yandan Bursa Ulu Cami'de mukabele okurken sesinin güzelliği ile dikkatini çeken genç hafız İsmail Coşar üzerinde de önemli tesirler bırakmış hatta bu hususu Coşar bir görüşme esnasında şöyle ifade etmiştir:

“1967 ya da 1968 yılıydı. Bursa Ulu Camii'nde mukabele okuyordum. O yıllarda Ulu Camii'nin her direğinin dibinde bir hafız mukabele okurdu. Hocamız cümle kapısından girince sol tarafta bir mahfil vardı. Orada ikindi namazından sonra mukabele okuyordu. Orada mukabele okurken benim sesimi duymuş. Yanındakilerden birine demiş ki “Şu mukabele okuyanı benim yanıma getirin.” Yanına vardım. Son sayfayı okumadı. Okur musun son sayfayı, dedi. Okurum, dedim ve okudum. Sonra, “Her gün buraya gel.” dedi. Ben gidiyorum son sayfaya kadar hocamı dinliyorum. Son sayfayı bana bırakıyor. Ben son sayfayı okurken hocam eksiklerimi tespit ediyor. Sonra iyice kaynaştık. Dedi ki “Ben Yeşil Camii'nde görev yapıyorum.” Orada bir odası vardı. Orada başladık talime. Görevinden ayrıldıktan sonra bana “Ben senin camiye gelirim.” dedi. Ondan sonra her gün yatsı namazına benim camiye (Yerkapı Camii) geliyordu. Hocamın benim üzerimde ta'lim hakkı var. 1,5 yıl beraberdik. Ta'lim ve tecvit okuttu bana. Hiçbir şeyi eksik bırakmazdı. Bizim için yapabileceği her şeyi yaptı. Ben ondan sonra radyolarda okumaya başladım. Kıraatim bütünüyle ona aittir.”⁴⁶⁷

Öğreticiliği ve hocalığı yönüyle çok disiplinli olan Ahmet Hızal, Kur'ân tilavetinde bir yandan tecvid ve mehâric-ı hurâfa büyük önem vermiş diğer yandan mûsikî bilgisini bu süreçte güçlü bir biçimde kullanmıştır. Derslerinde her bir öğrencisine iki sayfa okutup,

⁴⁶⁴ Sabri Yırıkdoğan ile Kişisel Görüşme, 11.03.2021. Bursa.

⁴⁶⁵ Esat Fındıkoğlu ile Kişisel Görüşme, 10.09.2019. Bursa.

⁴⁶⁶ Aydeniz, a.g.m., 300.

⁴⁶⁷ Aydeniz, a.g.m., 306.

ilk yarım sayfayı aşr-ı şerîf olarak kalanını ise hadr usûlünde dinlemiştir. Kur'ân ta'liminde özellikle Uşşak, Karcıgar, Hicazkâr, Rast ve Nihavend makamlarını tecih etmiştir. Mukabele kayıtları dinlendiğinde de öğrencileri tarafından dile getirilen kendine mahsus gırtlak nağmeleri özellikle dikkat çekmektedir.⁴⁶⁸ Yetiştirdiği talebelerinin yanında Edinç Çelikkol ve Erdoğan Ebeoğlu gibi dönemin meşhur mevlîdhanları ile de beraberlikleri olmuştur.⁴⁶⁹

Daha çok bir kârî olarak ön plana çıkan Hızal'ın mevlîdhanlık yönü itibariyle de Bursa'da tanınıp ilgi görmesi kendisi ile ilgili bir çalışmada dikkat çekici bir bilgi olarak dile getirilmiştir.⁴⁷⁰ Zira kârîliğinin yanında sahip olduğu ses ve mûsikî bilgisiyle o Bursa çevrelerinde yekta bir mevlîdhan olarak da tanınmıştır. Nitekim genç talebesi Mustafa Kavurmacı ile birlikte 1950'li yıllarda dahi uçak bileti alınarak İstanbul dışı mevlîd cemiyetlerine davet edilmesi aslında onun mevlîd sahasında da ne kadar başarılı olduğunun bir göstergesidir.⁴⁷¹ Ancak daha çok kârîliği ile ön plana çıkan Hızal'ın bu yönü kendisi hakkında yapılan sınırlı sayıda ki çalışmada pek dile getirilmemiştir.

Hasan Akkuş, Sadettin Kaynak ve Hüseyin Sebilci gibi dönemin dinî mûsikî sahasının önde gelen isimleriyle yakın dostlukları bulunan Ahmet Hızal hocalığı, kârîliği ve mevlîdhanlığı ile ekol isimlerinden biri olarak bir taraftan Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden kârî ve mûsikîşinaslar ile aramızda bir köprü şahsiyet iken diğer taraftan da son yüzyıl kıraat ve dinî mûsikî kültüründe İstanbul Bursa etkileşiminin en güzel örneklerinden biri olmuştur.

c. Mustafa Öztürk

1977'den günümüze Bursa'da kıraat sahasının en önde gelen isimlerinden bir diğeri olan Hafız Mustafa Öztürk 1939'da Aydın'ın Nazilli İlçesi'nde dünyaya gelmiştir. İlkokulun ardından 1952'de Nazilli Kur'ân Kursu'na hafızlık eğitimi için gelen Öztürk burada tanınmış hocalarından Denizlili Hafız Ali Şeflek Hoca'ya talebe olmuştur. 1945

⁴⁶⁸ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 20.10.2020. Bursa.

⁴⁶⁹ Sabri Yırkoğlu ile Kişisel Görüşme, 11.03.2021. Bursa.

⁴⁷⁰ Aydeniz. *a.g.m.*, 303.

⁴⁷¹ Bkz. Resim 42.

yılında Nazilli Kur'ân Kursu'na hoca olarak gelen Ali Şeflek, Serezli İsmail Efendi (Kesikbacak) ismi ile tanınan İsmail Bayrı'nın Afyon'dan icazetli talebelerindedir.

Ta'lim ve tecvid eğitiminin ardından Ali Şeflek Hoca'da hafızlığını tamamlayan Mustafa Öztürk bu süreçte ilk mûsikî eğitimine de başlamıştır. Öztürk'e göre çok yönlü ve ileri görüşlü bir kişiliğin sahibi olan Ali Şeflek, bu yaşlarda kıraat eğitiminin bir tamamlayıcısı olarak öğrencilerinin mûsikî meşkine de önem vermiştir. Şeflek Aydın Bölgesi'nin tanınmış bestekâr ve mûsikî hocalarından Hafız İsmail Hakkı Özses'i haftanın belirli günlerinde Kur'ân kursuna davet ederek öğrencilerinin kıraatte çokça tercih edilen makamları tanımlarını sağlamıştır. Öztürk bu dönemde İsmail Hakkı Özses ile Rast, Uşşak, Hicaz, Sabâ ve Hüzam makamlarında eserler geçerek ilk mûsikî eğitimini almıştır. Mûsikî dersi gördükleri o döneme ait şöyle bir anısı vardır: Bir gün ders esnasında iyi giyimli bir bayan gelir ve İsmail Hakkı Özses'e ile görüşerek yeni besteleri var ise almaya geldiğini söyler. Gelen bayanın Özses'in İstanbul'dan talebesi ve radyo sanatçılarından Sabite Tur Gülerman olduğunu daha sonra hocasından öğrenmiştir.

Hafızlık eğitiminin ardından 1957'de İzmir İmam Hatip Okulu'na başlayan Öztürk burada da kıraat sahasında eğitimine devam etmiştir. Hisar Camii İmam Hatibi Keçeci Mehmed Efendi ve Bigalı Selim Çetin bu yıllarda istifade ettiği hocalar arasındadır. Ta'lim tecvid, hafızlık ve ses güzelliği ile ön plana çıkan bir imam hatip öğrencisi olarak Ramazan aylarında İzmir'de hatimle teravîh namazları kıldırılmıştır.

1961'de İstanbul İmam Hatip Okulu'na kaydolmak için giden Öztürk burada Selçuk Eraydın ve arkadaşları tarafından Dr. Niyazi Kurtulmuş'a götürülmüş, güçlü hafızlığı ve sesi sayesinde okula kabul edilmiştir. Okulun mescidindeki mümessillik vazifesi ve güzel okuyuşuyla Ali Rıza Sağman Hoca'nın yakın ilgisini gören Öztürk İstanbul tavrı ile tilavet ve makamlarla aşr-ı şerîf okuma hususunda Sağman Hoca'dan çokça faydalanmıştır. Bu yıllarda Öztürk'ün en sevdiği ders Ali Rıza Sağman ile yapılan kıraat dersleridir. Kendi ifadesiyle "Aradığını bulmuştur". Yine bu yıllarda okuyuşundan istifade ettiği bir diğer kârî Beyazıt Camii İmam Hatibi Hafız Abdurrahman Gürses'tir. Hafızlık hocası Ali Şeflek ile iletişimini devam ettiren Öztürk hocasının arzusu ile Dülgerzâde Camii Kur'ân Kursu'nda hoca olan Serezli İsmail Bayrı'ya talebe olmuştur.⁴⁷² Böylece okulda Ali Rıza Sağman, Cuma günleri Abdurrahman Gürses ve

⁴⁷² Bkz. Resim 44.

akşamları da Serezli İsmail Efendi'ye devam ederek kıraat, tal'im ve güzel okuyuşa dair birikimini iletmiştir. İmam hatip son sınıfta ise Tayyar Altıkulaç ile Mehmet Ali Sarı da derslerine girmeye başlamıştır. Hatta Tayyar Altıkulaç tarafından İstanbul İmam Hatip Okulu bünyesinde bir kıraat topluluğu da kurulmuştur. Bu okuyucu topluluğu şu isimlerden oluşmuştur: Mustafa Öztürk, İsmail Biçer, Konyalı Mehmet Çağlar, İbrahim Çalış ve Bursalı Hasan Yeşiller.

1964 yılında Yüksek İslam Enstitüsü'nü kazanan Mustafa Öztürk bu yıllarda da kıraat ve mûsikî eğitimi bağlamında kendini geliştirmeye devam etmiştir. İmam hatip okulundan hocası Tayyar Altıkulaç burada da derslerine girmeye devam ettiği gibi bu süreçte Yer Altı Camii İmam Hatibi Hafız Ali Üsküdarlı Hoca'ya da talebe olmuştur. İstanbul tavrı ile okuyuşun sembol isimlerinden olan Üsküdarlı Hoca'nın derslerine titizlikle devam etmiş ve makamsal okuyuş bakımından önemli kazanımlar elde etmiştir.

Mezuniyetinin ardından sırasıyla Denizli İmam Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenliği, yedek subay olarak askerlik ve İzmit İmam Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenliği vazifelerinde bulunmuştur. Okuyuşundaki haklı şöhretinden dolayı bulunduğu okulların Kur'ân derslerine hep Öztürk girmiştir. 1975'te ise İzmir İmam Hatip Okulu'na müdür olarak atanmıştır. Buradaki iki yıllık görevinin ardından Bursa Yüksek İslam Enstitüsü'nün'de asistan olarak göreve başlamıştır. Doktora tezi olarak İsmail Karaçam danışmanlığında Muhammed bin el Cezerî'nin "*Et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*" isimli eserini çalışan Öztürk diğer yandan da Bursa'nın önde gelen kârîsi Hafız Harun Soydaş Hoca'dan aşere takrîb okumaya başlamıştır. Öztürk'ün öğreticilik ve hadr usûlü okuyuş ile ilgili elde ettiği formasyonda Harun Hoca'nın da büyük bir katkısı olmuştur.

1977 yılından 1983'e kadar Yüksek İslam Enstitüsü, 1983'ten emekli olduğu 2006 yılına kadar da İlahiyat Fakültesi bünyesinde Kur'ân'ı Kerim öğretim üyeliği görevinde bulunan Öztürk bu süreçte tavizsiz ve didaktik okuyuşları ile binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Gelenekte namaz, mukabele ve hafızlık eğitiminde bu usûlün tercih edilmesi sebebiyle Kur'ân eğitim metodu olarak da mehâric-i hurûf ve tecvide dikkat ederek hadr usûlü okuyuşu esas almıştır.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki 29 yıllık kıraat hocalığının yanında Bursa'nın bu sahadaki birikimine de önemli katkılar sağlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren TRT Radyosu ve Televizyonu ile TGRT Televizyonu için Hocası Harun

Soydaş, Yeşil Cami İmam Hatibi Mustafa Beydoğan ile birlikte tilavet kayıtları da gerçekleştirmiştir. Yine bu yıllar da TRT Televizyonu'nda yayınlanan İnanç Dünyası programları ve Ramazan ayı için Bursa'yı temsilen aşr-ı şerif tilavetlerinde bulunmuştur.⁴⁷³

Hem sesi hem de kıraatteki mahareti ile milli eğitim, diyanet ve üniversite bünyesinde pek çok kurslar da gerçekleştiren Mustafa Öztürk aynı zamanda İslam ülkeleri arasında gerçekleştirilen hafızlık ve Kur'ân'ı Kerim'i güzel okuma yarışmalarında da ülkemizi temsilen Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur şehrine gönderilmiştir.

Ali Şeflek, Serezli İsmail (Kesikbacak) Efendi başta olmak üzere Abdurrahman Gürses, Ali Rıza Sağman, Mehmet Ali Sarı, Tayyar Altıkulaç ve Harun Soydaş gibi 1960 ve 1970'li yılların önde gelen kıraat hocalarından aldığı birikimi didaktik ve tavizsiz bir okuyuş ile temsil eden Öztürk, günümüzde de ilerleyen yaşına rağmen bu sahadaki hizmetlerine devam etmektedir.⁴⁷⁴

d. Hasan Yeşiller

1940'ta İnegöl Hamzabey Köyü'nde dünyaya gelen Hafız Hasan Yeşiller İlkokulu köyünde okumuştur. 1952'de hafızlık eğitimi için Bursa İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'na kaydolup Kurrâ Hafız Harun Soydaş ve Hafız İhsan Özen'e talebe olmuştur.⁴⁷⁵ 1954'te hafızlık eğitimini tamamlayan Yeşiller'e hocası Harun Soydaş aşere takrib okutmayı teklif etmiş ise de o imam hatip okulu'na kaydolmayı tercih ederek 1964'te İstanbul İmam Hatip Okulu'ndan mezun olmuştur. İmam hatip okulundan mezuniyetinin akabinde askerlik vazifesini Genel Kurmay Başkanlığı'nda imam olarak damamlamıştır. Askerlik görevi sırasında okuyuşu ile temayüz eden Yeşiller henüz o dönemde TRT Radyosu'nun Kur'ân okuyucuları arasına girmiştir.⁴⁷⁶ 1966-67 yıllarında TRT Radyo sanatçılarından Cemalettin Emirgan tarafından gerçekleştirilen iftar programları onun kârî olarak ilk radyo deneyimleri olmuştur. Askerlikten terhisinden sonra kısa bir süre Bursa İsabey Fenârî Camii'nde imam hatip olarak görev alan Yeşiller yine aynı yıl Muradiye Camii İmam Hatipliği için açılan yarışma sınavını kazanarak 1969'a kadar bu

⁴⁷³ Bkz. Resim 46.

⁴⁷⁴ Mustafa Öztürk ile Kişisel Görüşme, 29.01.2021. Bursa.

⁴⁷⁵ Bkz. Resim 47.

⁴⁷⁶ Bkz. Resim 48, 49.

camide görev yapmıştır. Bursa'daki iki yıllık görevinin ardından İstanbul Kadıköy Osmanağa Camii İmam Hatipliği'ne atanan Hasan Yeşiller 1983 yılına kadar İstanbul'da görev yapmıştır. İstanbul'da görev yaptığı süre zarfında Yüksek İslam Enstitüsü'ne de girerek 1973'te buradan mezun olmuştur.

Hocası Harun Soydaş'ın emekli olması üzerine 1983'te Bursa Ulu Camii Baş İmam Hatipliği'ne atanmıştır. Bursa'ya tekrar gelişinde Harun Soydaş'ın bu husustaki arzusu önemli bir etken olmuştur. 1983-85 yılları arasında Bursa Ulu Camii Baş İmamlığı, 1985-89 yıllarında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Köln Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşeliği görevinde bulunmuştur. 1989 da yurt dışı görevinin ardından tekrar Bursa'ya dönen Hasan Yeşiller Çekirge Lami Çelebi Camii ile Orhan Camii'nde imam hatiplik görevlerinin ardından 1992'de emekli olmuştur. 1996'da dışardan atama ile Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu üyeliğine atanmış, dokuz buçuk yıl kurul üyeliği görevinin ardından 2005 yılında yaş haddinden emekli olmuştur.

Kârî, mevlîdhan ve duahan olarak danınan Hasan Yeşiller'in öne çıkan en mühim vasfı kârîliğidir. Bursa İsmail Hakkı Kur'an Kursu'nda Kurrâ Hafız Harun Soydaş'ta hızını ikmalin yanında hocasından mehâric-i hurûf, ta'lîm ve tecvîd hususunda da istifade etmiştir. Hocası Harun Soydaş kıraat bakımından ondaki mahareti keşfederek hafızlık imtihanından sonra bir yıl daha yanında tutarak güzel okuyuşun inceliklerini öğretmiştir. Öte yandan İstanbul İmam Hatip Okulu'na gittiği 1955'ten itibaren İstanbul selatin camilerindeki önde gelen kârîlerin okuyuşları onun Kur'an okuma tavrı üzerinde tesirler bırakmıştır. Bu isimlerin başında Beyazıt Camii İmam Hatibi Kurrâ Hafız Abdurrahman Gürses gelmiştir.

Hafızlık yaptığı yıllarda sesinin ve okuyuşunun güzelliği ile tanınan Hasan Yeşiller bu yıllarda dönemin önde gelen mevlîdhanları Ahmet Hızal (Adalı Hafız) ve Merinoslu Nasuhi olarak bilinen Yıldırım Gürses'in babası Nasuhi Gürses ile birlikte mevlîd cemiyetlerinde de bulunmuştur.

İstanbul Kadıköy Osmanağa Camii İmamlığı'na atandığı 1969 yılından itibaren ise İstanbul'un meşhur kârî ve mevlîdhanları ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu bağlamda Halil İbrahim Çanakkaleli, Yusuf Gebzeli, Esat Geredeli, Kani Karaca, Fevzi Mısır, Aziz Bahriyeli ve Kemal Tezergil gibi dönemin önde gelen mevlîdhanları onun mevlîd okuyuş tavrı ve dinî mûsikî birikimine katkı sağlayan isimlerdir. Bu mevlîdhanların her

birisine ayrı bir önem atfeden Yeşiller okuyuş tavrı itibariyle özellikle Halil İbrahim Çanakkaleli, Esat Geredeli ve Kani Karaca'nın üslûbundan etkilenmiştir. İstanbul'a gidişiyile birlikte geniş bir çevrede tanınmaya başlayan Hasan Yeşiller TRT Televizyonu'nun 1974 yılında Ankara Maltepe Camii'nden naklen yayınladığı ilk mevlîd programında Muharrem Aslantürk, Nihat Ulu, İlhan Tok, Süleyman Arabulan ile birlikte görev almıştır.⁴⁷⁷

Kârî ve mevlîdhanlığının yanında diksiyon ve hitabetiyle de dikkat çeken Yeşiller TRT Televizyonu'nun yayın hayatına başladığı 1970'li yılların ilk dinî programlarının sunucusu olarakta geniş kitleler tarafından tanınmıştır. 1977 yılı Ramazan Ayı boyunca TRT Televizyonu ekranlarında Süleyman Ateş ile birlikte iftar programı hazırlayıp sunmuştur. Öte yandan onun öne çıkan bir başka özelliği duahanlığıdır. 1970 sonrası dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen mevlîd programlarında bir taraftan kârî olarak görev alırken diğer yandan da diksiyon ve hitabet güzelliği ile duahan olarak da bulunmuştur.⁴⁷⁸

1970 ve 1980'li yıllarda TRT Televizyonu'nda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tertip edilen mevlîd programlarının organizasyonunda da görev alan Hasan Yeşiller günümüzde kıraat ve mevlîdhanlığı ile bilinen pek çok ismi bu programlar vasıtasıyla topluma tanıtmıştır. Kurrâ Hafız İsmail Biçer, mevlîdhan İsmail Coşar ve İsmail Doruk bu cümleden olarak zikredilebilecek isimlerdendir.

Bir kârî, mevlîdhan, duahan ve program yapımcısı olarak uzun yıllar radyo ve televizyonlarda görev alan Hasan Yeşiller'in okuyuş kayıtları özel kişiler tarafından kayıt altına alınarak kişisel arşivlerdeki yerini almıştır.⁴⁷⁹

2. Mevlîdhanlar

a. Mehmed Şemseddin Ulusoy

Mısrî Dergâhı'nın son postnişîni Mehmed Şemseddin Efendi 1867 yılı'nda Bursa'da doğmuştur. Aydın, İzmir ve Bursa'daki tahsil hayatından sonra babası İsmail

⁴⁷⁷ Akıncı, *a.g.e.*, 103.

⁴⁷⁸ Bkz. Resim 48.

⁴⁷⁹ Hasan Yeşiller ile Kişisel Görüşme, 18.06.2022. Bursa.

Efendi'den hususi dersler almıştır. Çocukluk yıllarından itibaren büyük bir tasavvuf terbiyesi içerisinde yetişen Şemseddin Efendi tasavvuf yolundaki sülûkunu da Atinalı Ali Rıza Efendi Dergâhı şeyhi Mustafa Lütfullah Efendi'den ikmal eylemiştir. Gençlik yıllarında vergi, nüfus ve yabancı komiyon üyeliği gibi vazifelerde bulunan Şemseddin Efendi babasının vefatı üzerine Bursa Mısrî Dergâhı'na postnişîn olmuştur. Dergâhların kapanmasına kadar bu vazifesini sürdürmüştür. Aynı zamanda Pınarbaşı Camii'nin hatiplik vazifesi de 50 yıldan fazla devam etmiştir. Yine gençlik yıllarından itibaren Münzevî Dergâhı postnişîni Vahyi Efendi'den itikad ve tasavvuf dersleri almıştır.⁴⁸⁰

Fennî ilimlere merakının yanında özellikle tarih üzerine okumalarını artırarak Bursa tarihine dair pek çok mühim eser meydana getirmiştir. 1909 yılında ilk defa teşkil olunan Tarih Encümeni'ne âza tayin edilip akabinde Meclis-i Meşâyih, Donanma Cemiyeti ve Cihat Komisyonu âzâlıklarında da bulunmuştur. Tekkelerin kapatılmasından sonra kütüphanelerin tasnif, tetkik ve teftişine memur edilen Şemseddin Efendi 1932'de ise Halkevi'nin Tarih Komitesi'nde görev yapmıştır.

Rahatsızlığının artması üzerine tedavi için İstanbul'a giden Şemseddin Efendi 1936'da 69 yaşında iken Cuma günü vefat etmiş, vasiyeti gereği namazı Sünbül Efendi Camii'nde kılınıp Merkez Efendi Mezarlığı'nda Niyâzî-i Mısrî'nin kardeşi Ahmed Efendi'nin yanına defnedilmiştir.⁴⁸¹

Verdiği eserler ile Bursa tarihine dair önemli bir hizmet gerçekleştiren Şemseddin Efendi yaşadığı maddi imkânsızlıklar sebebiyle hayatta iken ancak Bursa dergâhları üzerine kaleme aldığı *Yâdigâr-ı Şemsî* adlı eserini bastırabilmiştir. Hatta İstanbul'da vefat ettiği gün evkaf sicillerini tetkike memur edildiğini bildiren emrin Bursa'ya gelmesi de garip cilve olarak telakki edilmiştir.⁴⁸²

Mehmed Şemseddin Efendi'nin tasavvufi şahsiyeti, şairliği ve tarihçiliği onun çok yönlü kişiliğinin birer yansıması niteliğindedir. Bununla birlikte 1893'ten dergâhların kapanmasına kadar hayatının büyük bir bölümü dinî mûsikîmizin velüd muhitlerinden Bursa dergâh çevrelerinde geçmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi başta babası İsmail Nazif Efendi olmak üzere Sâdî Dergâhı'ndan dayısı Nuri Efendi, Münzevî Dergâhı

⁴⁸⁰ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî (Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı)*, (Haz. Mustafa Kara vd.) (Bursa: Osmanagazi Belediyesi. Yay. 2021), 11, 12.

⁴⁸¹ R. R. Yücer, "M. Şemseddin Ulusoy", *Bursa Halkevi Dergisi*, sy. 9, Bursa, 1937, 40.

⁴⁸² Yücer, *a.g.m.*, 39.

şeyhi Vahyi Efendi ve Mısrî Dergâhı'nın zâkir ve mûsikîşinaslarından da istifade ederek evrad, mevlîd, mi'râciyye, ilâhi, mersiye ve ism-i celâl okuyuşuyla tekke mûsikîsinde devrinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. O, sahip olduğu birikim ile bir taraftan entelektüel bir Osmanlı aydını portresi çizerken öte yandan dönem itibariyle eleştirilerin odağındaki dergâh çevrelerinin zengin dinî mûsikî kültürünü yansıtmaları bakımından da mühimdir.

Şemseddin Efendi'nin mûsikîşinaslığına dair bilgilerin bizzat kendi kaleminden çıkmış olması da bu husustaki bilgileri teyide muhtaç kılmazken öte yandan *Yâdigâr-ı Şemsî*, *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* ve *Bahâr-ı Şemsî* isimli eserlerinde dönemi ve öncesine dair cami ve tekke mûsikîsinin önde gelen isimleri hakkında bilgiler vermesi onu Bursa mûsikî tarihi bakımından da önemli kılmaktadır. Terceme-i hallerinden bahsettiği kârî, zâkir, mevlîdhan ve mi'râciyyehanelerin yanında istifade ettiği hocalarını da bu eserlerinde yine dile getirmiştir. Bu bağlamda zikredilmesi gereken zâkirlerden biri Kara Abdürrezzak Dergâhı şeyhi ve Emir Sultan Camii müezzinlerinden Hafız Tevfik Efendi'dir. Henüz 17 yaşında iken Sâdî Dergâhı'nda Tevfik Efendi ile birlikte zâkirlik yapmış ve bu hadise onun mûsikîşinaslığında bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu günden sonra her hafta Sâdî Dergâhı'na giderek orada zâkirlik yapmaya başlamıştır.⁴⁸³ Şemseddin Efendi'nin naklettiği bilgiler ışığında Babası Hafız İsmail Nazif Efendi'nin de iyi bir mûsikîşinas olduğunu biliyoruz. İsmail Efendi'nin mûsikî birikimi de babası Haydar Efendi'den gelmektedir. Mevlîd, mi'râciyye, mersiye ve ilâhi okuma hususunda mahir bir zat olan İsmail Efendi'nin mûsikîşinaslığı meşk yoluyla oğlu Şemseddin Efendi'ye intikal etmiştir.⁴⁸⁴

Onun meşk silsilesinin bir diğer mühim ismi dayısı Nuri Efendi'dir. Perşembe akşamları Sâdî Dergâhı, Cuma günleri ise Mısrî Dergâhı'nda babası ile birlikte zâkirlik yapan Nuri Efendi'den nice ilâhiler meşk etmiştir.⁴⁸⁵ Mısrî ve Sâdî Dergâhı çevrelerindeki mûsikîşinas zatlardan yanında Şemseddin Efendi'nin yakın ilişki içinde olduğu bir diğer dergâh Münzevî Dergâhı'dır. Dönemin meşhur mi'râciyyehanı Vahyi Efendi'den pek çok ilâhi ve durak öğrendiği gibi mi'râciyyenin Sabâ Hanesi ve tevşihlerini de bu zattan meşk etmiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸³ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 454.

⁴⁸⁴ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 465.

⁴⁸⁵ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 466.

⁴⁸⁶ *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, 467.

Tasavvufi düşüncesinin merkezinde Ehl-i beyt sevgisi olan Şemseddin Efendi bu bağlılığını Muharrem aylarında yanık sesiyle okuduğu Fuzûlî'nin *Hadîkatü's Süedâ'sı* ve mersiyeler ile de ortaya koymuş bir mersiyehandır.⁴⁸⁷

Zâkir, mevlîdhan, mi'râciyyehan, mersiyehan ve duahan olarak Bursa dergâh çevrelerinde uzun yıllar hizmet eden Şemseddin Efendi⁴⁸⁸ bu husustaki maharetini sık ça gittiği İstanbul dergâhlarında da ortaya koymuştur. İstanbul'daki dergâhlarda ifa ettiği zâkirlik, mevlîdhanlık ve mersiyehanlığını yine kendi eserinde dile getirmiştir.⁴⁸⁹

1925 sonrası hemen hemen bütün meşâyih için meşekkatli bir dönem olduğu gibi Şemseddin Efendi açısından da hem maddi açıdan hem de temsil ettiği tasavvufi kimlik bakımından sıkıntılarla dolu bir süreç olmuştur. Hatta 1928'de tasavvufi faaliyetlerde bulunduğu gerekçesi ile tevkif edilmiş evinde yapılan aramada kitaplarının arasında Atatürk'ün 1922'de Bursa'ya gelişini anlatan Kudûmiyye Şiiri bulununca serbest bırakılmıştır.⁴⁹⁰ Bütün bu olumsuzluklara rağmen büyük bir gayretle eser ve hizmet üretmeye devam eden⁴⁹¹ Şemseddin Efendi bu süreçte özellikle mübarek gecelerde camilerdeki mevlîd merasimlerinde icrâlarda bulunmuştur.⁴⁹²

Verdiği eserler ile Bursa tarihinin en mühim müellifleri arasında kabul edilen Şemseddin Efendi'nin tasavvufi terbiyesinde yetişen oğlu Fehameddin Ulusoy'da bu bağlamda zikredilmesi gereken bir isimdir. Babasının kültür mirasını en zorlu dönemlerde muhafaza ettiği gibi ondan aldığı dinî- tasavvufi birikimi de temsil etmesiyle önemi haiz bir münevverdir. Babası gibi iyi bir tarihçi ve şair olan Fehameddin Efendi Mısırî Dergâhı'nda ilim, sanat ve tasavvuf kültürü bakımında zengin bir muhitte yetişmiştir. Mısırî Dergâhı'nın zikir meclislerinde başta babası Şemseddin Efendi olmak üzere dergâhın zâkirlerinden mûsikî meşk eden Fehameddin Efendi babası ile sık sık İstanbul'daki çeşitli dergâhları da ziyaret etmiştir.⁴⁹³ Burada buldukları süre zarfında İstanbul Kasımpaşa Uşşâkî Dergâhı şeyhi Cemal Efendi'den

⁴⁸⁷ Mustafa Kara-Hüseyin Algül, *Ehl-i Beyt-i Mustafa Şehid-i Kerbalâ ve Mersiyeler*, (İstanbul: Deren Matbaacılık, 2020), 176.

⁴⁸⁸ Mehmed Şemseddin, *Dildâr-ı Şemsî, (Niyâzî-i Mısırî'nin İzinde Bir Ömür Seyehat)*, (Haz. Mustafa Kara- Yusuf Kabakçı), (İstanbul: Dergâh Yay. 2016), 137.

⁴⁸⁹ *Dildâr-ı Şemsî*, 119,148.

⁴⁹⁰ Can Ulusoy, *Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği, (1930-1950)*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2015, 201.

⁴⁹¹ Ziyaeddin Fahri, "Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddin'in Hayatı ve Eserleri" *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*, sy. 34, Bursa, 1941, 45.

⁴⁹² *Dildâr-ı Şemsî*, 230.

⁴⁹³ *Dildâr-ı Şemsî*, 25, 29; Bkz. Resim 3,4.

meşk etme imkanı bulmuştur. Hatta kendisinden nakledilen bir hadise şöyle vuku bulmuştur: Bir gün babası ile birlikte Hüsameddin Uşşâkî Âsitanesi'ni ziyaret ettiğinde orada bulunan Cemal Efendi bir ilâhi okur. Fehameddin Efendi ilk defa işittiği bu eseri ertesi gün aynı şekilde okuyunca Cemal Efendi bu durum karşısında takdirlerini dile getirmiştir. Öte yandan yine İstanbul'da dönemin önde gelen zâkirlerinden Tatar Yaşar Baba'dan pek çok mersiye meşk eden Fehameddin Efendi evinde uzun yıllar gerçekleştirdiği 10 Muharrem toplantılarındaki icrâsı ile bu formu Cumhuriyet Dönemi'nde yaşatan son mersiyehanlardan da biridir.⁴⁹⁴ Muharrem aylarında hanesinde gerçekleştirdiği bu merasimlerde özellikle babasının kaleme aldığı mersiyeleri okuma gayretinde olduğu gibi bu toplantılara Ahmed Canip Efendi gibi dönemin pek mutasavvıf ismi de iştirak etmiştir.⁴⁹⁵

Fehameddin Ulusoy babası Şemseddin Efendi ve Ahmet Canip Efendi gibi hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemini idrak etmiş pek çok mûsikşinas mutasavvıfın 1950 öncesine taşıdığı bu birikimi 1980'li yıllara kadar muhafaza edip taşımasıyla da bir köprü şahsiyette olmuştur. Fehameddin Ulusoy'un Ziya Eşrefoğlu, Mehmed Safiyyüddin Erhan ve Ahmed Canip Efendi ile birlikte Numâniyye Dergâhı'nda mi'râciyye okuma geleneğine katkılarının fotoğraf karelerine yansımaları bu durumun en güzel örneklerin biridir.⁴⁹⁶

b. Ahmet Hüsametdin Fındıkoğlu

Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa ve mevlîdhan denilince ilk akla gelen isimlerden bir diğeri de Emir Sultan Dergâhı son şeyhi⁴⁹⁷ ve Emir Sultan Camii müezzinlerinden Hafız Hüsametdin Fındıkoğlu'dur. 1916'da Emir Sultan Dergâhı'nda dünyaya gelmiştir. Babası dergâhın postnişîni Hüseyin Sabri Efendi olup annesi ise Rabia Hanım'dır.⁴⁹⁸ İlk çocukluk yıllarına takabül eden ve dergâhların henüz açık olduğu 1925'e kadar geçen süre onun aynı zamanda Emir Sultan Dergâhı'nda ilmî, kültürel ve dinî mûsikî bakımından zengin bir muhitte yaşadığı dönemdir. Önceki bölümlerde verdiğimiz

⁴⁹⁴ Kahraman Özkök ile Kişisel Görüşme, 24.03.2022. İstanbul.

⁴⁹⁵ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 09.09.2020. Bursa.

⁴⁹⁶ Bkz. Resim 31, 32.

⁴⁹⁷ Mehmed Safiyyüddin Erhan, *Bir Zamanlar Bursa'ydı, Bir Pâyitahtın Pâyimali*. (İstanbul: Sufi Kitap, 2006.) 150.

⁴⁹⁸ Bursa İl Müftülüğü Hüsametdin Fındıkoğlu Özlük Arşiv Dosyası.

bilgilere göre dergâhlar kapanmadan önce Bursa'da kırk civarında tekkenin var olduğunu biliyoruz. Ancak bu tekkeler hem sahip olduğu maddi imkanlar hem de müntesipleri bakımından da birbirinden farklılık arz etmiştir. İşte Hüsamettin Fındıkoğlu'nun doğduğu ve yetiştiği Emir Sultan Dergâhı da hem XVIII. yüzyıl sonları hem de XX. yüzyılın ilk çeyreği itibariyle pek çok önemli zâkir ve mûsikîşinasa ev sahipliği yapmış bir tekkedir. Nitekim Mehmed Şemseddin Ulusoy Bursa dergâh ve mutasavvıflarına dair eserlerinde bu hususa işaret etmektedir.⁴⁹⁹ Kendisine ait ses kayıtları dinlenildiğinde davûdî bir sese de sahip olan Fındıkoğlu'nun henüz çocukluk yıllarında iken Emir Sultan Dergâhı'nın bu zengin mûsikî birikiminden istifade ettiği de anlaşılmaktadır. Zira tekkeler kapanmadan önce sekiz yaşında iken dergâha şeyh olmuş ancak yaşının küçük olması sebebiyle Mısrî Dergâhı son şeyhi Şemseddin Efendi vekaleten bu vazifeyi yürütürken tekkeler kapanmıştır.⁵⁰⁰

Hüsamettin Fındıkoğlu henüz dokuz yaşında iken dergâhların kapanmasıyla ilk mûsikî bilgilerini aldığı tekkenin zikir meclislerinden mahrum kalmış ancak onun bu dönemde edindiği birikim ve tekke tavrı ile ilâhi, mersiye ve şuşul okuyuşu bir ömür boyu devam etmiştir. Bu bağlamda Mehmed Şemseddin Ulusoy, Mehmed Ali Tokuş ve Ahmet Canip Özbayraktar ile birlikte tekke tavrı ile okuyuşu Cumhuriyet Dönemi'ne intikal ettirip yaşatan isimlerden biri olmuştur.⁵⁰¹

1946 yılına kadar resmi bir görev almayan Hüsamettin Fındıkoğlu bu süreçte bir taraftan hıfzı ile meşgul iken diğer taraftanda kıraat ve mûsikî bilgilerini geliştirme gayretinde olmuştur. Onun hem kıraat hem de mûsikî birikimine katkı sağlayan önemli isimlerden biri de İstanbul Heybeliada Kur'ân Kursu Öğretmeni Kurrâ Hafız Ahmet Hızal'dır. 1944-45 yıllarında Heybeliada kalarak hocasından hem ta'lim hem de makam dersleri almıştır. Öğrenci seçerken mûsikî hususundaki yetenek ve ses güzelliğine dikkat eden Hızal'ın bu bağlamda en faydalı olduğu öğrencilerinden biri Hüsamettin Fındıkoğlu'dur. Zira mevlîdin nasıl okunacağını mısra mısra hocası Hızal'dan meşketmiş ve bu hatıralarını çocuklarına zaman zaman dile getirmiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Geniş bilgi Bkz. *Yadigâr-ı Şemsî, Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*.

⁵⁰⁰ Şemseddin Efendi İsmail Hakkı ve Çarşamba Dergâhı'larının küçük yaşta bulunan şeyhlerine vekaleten ettiği gibi Emir Sultan Dergâhı'nın şeyhi Hüsamettin Fındıkoğlu'na da vakalet etmiştir. Bkz. *Gülzâr-ı Mısrî*, 224, 225.

⁵⁰¹ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 20.02.2020. Bursa.

⁵⁰² Esat Fındıkoğlu ile Kişisel Görüşme, 02.10.2020. Bursa.

27.11.1946 tarihinde otuz yaşında iken Emir Sultan Camii müezzini olarak atanan Fındıkoğlu yaş haddinden emekli olduğu 1982 yılına kadar bu camide görev yapmıştır.⁵⁰³ 1971 yılına kadar ise Emir Sultan Dergâhı'nın meşrutasında oturmaya devam etmiştir. 1988 yılında vefat eden Hafız Hüsametdin Fındıkoğlu caminin batı cihetindeki hazireye defnedilmiştir.

Bursa çevresinde Motorlu Hafız ismiyle tanınan Fındıkoğlu hem mevlîd okuyuşu hemde tekke tavrı ile okuduğu ilâhi ve şüğüller ile tanınmıştır. Özellikle 1950'lilerden 1980'li yıllara kadar devam eden süreçte Bursa'nın en önde gelen mevlîdhanlarından biri kabul edilmiştir. Güçlü sesi ve ileri mûsikî bilgisiyle Bursa mevlîd meclislerinin aranan ismi olan Fındıkoğlu bu cemiyetlerde yine dönemin tanınmış hafız ve mevlîdhanlarından Harun Soydaş, İdris Pekak, Ahmet Hızal, Mustafa Yavuz, Mestan Mestanlar ve Mustafa Kavurmacı ile beraberlikleri olmuştur.⁵⁰⁴ Nitekim Ömer Tuğrul İnançer 1950'lili yılların başında gerçekleşen sünnet merasiminin mevlîdini Hüsametdin Fındıkoğlu'nun okuduğunu hatıraları arasında zikretmiştir.⁵⁰⁵

Ses ve okuyuş tavrı ile dinleyenler üzerinde tesirler bırakan Fındıkoğlu'nun mevlîd kıraatı dışında başarılı bulunduğu bir başka saha ise ilâhi, kaside ve şüğü okuyuşudur. Çocukluk yıllarında tekkenin zâkirlerinden meşkederek edindiği bu tavrı en iyi şekilde temsil ederek hemen hemen döneminde kimsenin bilmediği Arapça güfteli eserleri başarılı bir şekilde icrâ etmiştir.⁵⁰⁶ Bu husus kendisini tanıyan Emir Sultan Camii cemaati tarafından bu camide görev yaptığım 2015-2019 yılları arasında pek çok kez dile getirilmiştir. Ayrıca okuyuş ve icrâ da son derece titiz olduğu bilinen Fındıkoğlu özellikle mevlîd icrâlarını kaydetmesi için bir teyp ile birlikte küçük oğlu Esat'ı davet edildiği cemiyetlere götürerek mevlîd okuyuşlarını kasetlere aldırması ve bu kayıtları dinleyerek kendi okuyuşunu değerlendirmiştir.⁵⁰⁷

Hüsametdin Fındıkoğlu öğreticilik yönü itibariyle ön plana çıkmasa da dinî mûsikîye meyli olan ve kendisine müracaat edenlere bildiklerini öğretme gayretinde de olmuştur. Nitekim Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Öğretim Üyesi olan Prof. Dr. Bayram Akdoğan bir makalesinde ilâhiyat fakültesi öğrencisi olduğu yıllarda

⁵⁰³ Bursa İl Müftülüğü Hüsametdin Fındıkoğlu Özlük Arşiv Dosyası.

⁵⁰⁴ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme. 10.10.2020. Bursa; Bkz. Resim 21, 22, 23; Belge No 14.

⁵⁰⁵ Ömer Tuğrul İnançer ile Kişisel Görüşme, 19.02.2022. Bursa.

⁵⁰⁶ Tekke tavrı ile okuduğu şüğüller Emir Sultan Kuran Kursu dernek görevlilerinden mevlîdhan İsmail Topçu ve kendisini tanıyan Bursalı mûsikîşinaslar tarafından pek çok kez dile getirilmiştir.

⁵⁰⁷ Esat Fındıkoğlu ile Kişisel Görüşme, 02.10.2020. Bursa.

kendisinden bazı eserleri meşkederek istifade ettiklerini nakletmiştir. Öte yandan dinî mûsikî meşki hususunda ilgili din görevlileriyle zaman zaman muhtelif meclislerde bir araya gelerek onlara tekke tavrı ile icrâ örnekleri de göstermiştir.

c. Tahir Karagöz

Cumhuriyet Dönemi'nin cami mûsikisinde önde gelen bestekâr ve icrâcılarında bir diğeri ise Sadettin Kaynak'ın talebelerinde arasında yer alan Tahir Karagöz'dür. 1921 yılında Konya'nın Meram İlçesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Sultan Selim Camii müezzinlerinden Hüseyin Efendi, annesi ise Fatma Hanım'dır. Din ve mûsikî eğitiminde de ilk hocası babası Hüseyin Efendi olmuştur. Öte yandan dinî kültür ve sanat hayatı bakımından zengin bir muhit olan Konya'nın önde gelen zatlarından Hacı Veyiszâde de onun eğitiminde katkı sağlayan önemli isimler arasındadır. Babası Hüseyin Efendi'nin İstanbul ilim ve sanat çevreleri ile olan münasebeti vasıtasıyla dönemin pek çok önemli ismi ile tanışma fırsatı bulmuştur. İşte onun hayatına yön veren ve uzun yıllar talebeliğini yaptığı isimlerin başında Hafız Sadettin Kaynak gelmektedir. Konya'da tertip olunan bir mevlîd merasiminde Tahir Karagöz'ün ses ve tilavetini beğenen Sadettin Kaynak babası ve hocası Hacı Veyiszâde'nin müsadeseyle onu mûsikî eğitimi için İstanbul'a götürmüştür. Hocası Sadettin Kaynak ile gençlik yıllarında başlayan münasebeti Kaynak'ın vefatına kadar kesintisiz sürmüş ve onun yetiştirdiği en meşhur isimlerden biri olmuştur. Hocasının yanında bulunduğu 1940 ve 50'li yıllarda dönemin yine pek çok şöhretli kârî ve mevlîdhanı ile birlikte de mûsikî meclislerinde bulunmuştur. Dolayısı ile onun zengin mûsikî birikiminde Başta Sadettin Kaynak olmak üzere İstanbul mûsikî çevrelerinin de mühim bir yeri vardır.⁵⁰⁸

Uzun yıllar hocası Sadettin Kaynak ile beraber olan Tahir Karagöz'ün ilk resmi görevi de Kaynak'ın rahatsızlanıp felç olduğu döneme rastlamaktadır. 1956 yılında Ankara merkez Koyunpazarı Camii'nde vazife alan Karagöz kısa süre sonra bu görevden istifa etmiştir.⁵⁰⁹ İşte onun Bursa ile münasebeti tamda bu döneme rastlamaktadır. Zira Karagöz'ün hayatından bahseden kaynaklar 1956 ila tekrar Ankara'da Kur'ân Kursu hocası olarak görev aldığı 1962 yılları arası hakkında bir bilgi vermemektedir. 1950 ve 1960'lı yılların Bursa'sını idrak etmiş kişiler Karagöz'ün bu dönemde Bursa'daki görev

⁵⁰⁸ İhsan Şen, *Bestekâr Tahir Karagöz'ün Hayatı ve Eserleri*, (Ankara: İlâhiyyât Yay. 2021), 15.

⁵⁰⁹ Ergür, *a.g.e.*, 82.

ve yaşamına dair kıymetli bilgiler vermektedir. Kesin bir tarih verilmemekle birlikte Mustafa Kavurmacı ve Ömer Tuğrul İnançer'in verdiği bilgilere göre 1957 ila 1961 yılları arasında Bursa Başçı İbrahim Camii'nde müezzin olarak görev yapmıştır. Bu dönem Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat yasasının çıktığı 1965 öncesine ait olduğu için Bursa'daki görevi resmi kayıtlara geçmemiştir. Bursa Tahtakale eşrafından Mustafa Efendi isimli bir zatın himayesinde Bursa'ya gelen Karagöz'ün Başçı İbrahim Camii müezzinliği esnasındaki maaşı da dönemin cemaati tarafından karşılanmıştır.⁵¹⁰

Başta hocası Sadettin Kaynak olmak üzere İstanbul mûsikî çevrelerinde pek çok hocadan mûsikî meşk eden Karagöz⁵¹¹ Bursa'ya gelişi ile birlikte bu birikimini buraya taşıma gayretinde olmuştur. Bir taraftan Başçı İbrahim Camii'nde müezzinlik vazifesini yerine getirirken öte yandan da buradaki genç öğrencilerine mûsikî meşkiye başlamıştır. Ömer Tuğrul İnançer ondan meşk ettikleri ilk eserler arasında güftesi Niyâzî i Mısrî'ye ait "*Halk içre bir âyineyim kâr bakan.*" diye başlayan Nühüft Durak'ı zikretmiştir. Yine beş vakit ezanı makamlarıyla birlikte bizzat minareye çıkarak ondan meşketmişlerdir. Dönem itibariyle ezanların bizzat minareye çıkılarak okunduğu düşünülürse nefesi doğru kullanma tekniklerini de genç talebelerine bizzat minareye çıkarak öğretmesi genç öğrencilerinde iz bırakan hatıralar olmuştur. Karagöz Bursa'da bulunduğu süre zarfında talebe ve cemaatiyle hususiyle ilgilendiği gibi Bursa mevlîd, gezek ve mûsikî meclislerinde de bulunmuştur.⁵¹² Ancak onu dönem itibariyle yakinen tanıyan Mustafa Kavurmacı ve Ömer Tuğrul İnançer'e göre Bursa'da arzu ettiği ilgiyi görememiş daha doğru ifadeyle Bursa onun kıymetini bilememiştir. Hatta genç talebeleriyle ziyadesiyle meşgul olması bazı çevreleri rahatsız etmiş ve şikayet edilmesine sebep olmuştur. Bu durum ise onu bir hayli üzmüş ve Bursa'dan gidişine sebep olmuştur. Bursa ile münasebeti bundan sonraki süreçte de devam etmiştir. Çok çeşitli vesilelerle Bursa mevlîd meclislerine iştirak etmiş olup hafızalarda yer eden bu mevlîd okuyuşlarından biri de 1979 de Park Düğün Salonu'nda Süleyman Arabulan ile ortaya koydukları icrâ olmuştur.⁵¹³

1962 yılından itibaren tekrar Ankara'da görev alan Karagöz sırası ile Yeraltı Uzunyol Camii, Merkez Aslanhan Camii ve Kocatepe Camii müezzinlikleri vazifelerinde

⁵¹⁰ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 20.10.2020. Bursa; Ömer Tuğrul İnançer ile Kişisel Görüşme, 19.02.2022. Bursa.

⁵¹¹ Şen, *a.g.e.*, 19.

⁵¹² Ömer Tuğrul İnançer ile Kişisel Görüşme, 19.02.2022. Bursa.

⁵¹³ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 09.09.2020. Bursa.

bulunmuştur. 1977 ile 1982 yılları arasında ise Ticaret Bakanlığı'ndaki görevlerinin ardından kendi isteği ile emekli olmuştur. 16 Kasım 1994 tarihinde vefat etmiş ve Karşıyaka Mezarlığına defnedilmiştir.⁵¹⁴

Cumhuriyet Dönemi dinî mûsikî sahasının önde gelen bestekâr ve hanendelerinden biri kabul edilen Tahir Karagöz başta babası Hüseyin Efendi ve Sadettin Kaynak olmak üzere Ali Rıza Sağman, Hüseyin Tolan ve Rakım Elkutlu gibi hocalardan elde ettiği bilgi ve birikimi bestekârlık, mevlîdhanlık ve hanendeliğinde ortaya koyduğu gibi bu sahada yetiştirdiği talebeleriyle de önemi haiz bir isimdir. Hocası Sadettin Kaynak'ın tavrında bestelediği 69 eseri tespit edilen Karagöz'ün bu eserleri 55 ilâhi, 10 şarkı, 1 marş, 1 köçekçe, 1 nefes, ve 1 saz semaisinden oluşmaktadır.⁵¹⁵

c. Mustafa Kavurmacı

1936 yılında Bilecik Kurtköy'de doğan Mustafa Kavurmacı hafızlığını Küre Köyü'nde Hafız Mehmet Karaca Hoca Efendi'de ikmal etmiştir. Babası bir gün dost sohbetinde İstanbul Heybeliada'da Adalı Hafız olarak şöhret bulan Ahmet Hızal ismini duyunca o zamanki şartlarda Bilecik'ten Heybeliada'da bulunan Ahmet Hızal ile irtibat kurarak oğlunu kursa yazdırmak istediğini bildirmiştir. Ahmet Hızal'ın şartları ise sesin güzel olması, verdiği derslerin zamanında yapılması olmuştur. Mustafa Kavurmacı'yı dinleyip şartları karşıladığını görerek kabul etmiştir. Heybeliada'da kıraat ilmî üzerine dört yıl eğitim gören Kavurmacı Hocası Ahmet Hızal'dan ta'lim tecvid ve aşere takrib tayyibe okumuştur. Bu eğitim zarfında aynı zamanda hocasının asistanı olarak Kur'ân kursu öğretmenliği de yapmıştır.⁵¹⁶

Heybeliada'da öğrencilik ve öğretmenlik zamanlarında meşhur mevlîdhan Fevzi Mısır ile birlikte Hocası Adalı Hafız Ahmet Hızal'ın asistan kadrosunda bulunan Mustafa Kavurmacı hocası ile birlikte dönemin önde gelen bir mevlîdhanı olarak uçak ile çeşitli şehirlere mevlîdlere gitmiştir.⁵¹⁷

Adada öğrencilik günlerinde hocası Ahmet Hızal'ın teşviki ile her hafta sonu İstanbul'un büyük camilerinde devrin büyük mevlîdhanlarını dinleyip tavır ve uslûp

⁵¹⁴ Şen, *a.g.e.*, 16, 24.

⁵¹⁵ Şen, *a.g.e.*, 64; Nuri Özcan, "Karagöz, Tahir" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV. Yay. 2019), Ek-2, 20, 21.

⁵¹⁶ Bkz. Resim 38, 39.

⁵¹⁷ Bkz. Resim 42.

kazanmıştır. Bu merasimlerde dinledikleri hocaların nağmelerini İstanbul'dan Ada'ya vapur ile dönüşte taklit ederek yaptıkları çalışmalar Fevzi Mısır ile birlikte mûsikî gelişimlerinde önemli bir yer tutmuştur.

Hocası Ahmet Hızal'ın yardımıyla 1950'li yıllarda dönemin pek çok mevlîdhanı ile de beraberlikleri olmuştur. Esat Geredeli (öl.1958), Mecit Sesigür (öl.1962), Hasan Akkuş (öl.1972), Zeki Altun (öl.1999), Eşref Akhisarlı (öl.2000), Kani Karaca (öl.2004), Duahan Yahya Eskişehirli (öl.2010), Halil İbrahim Çanakkaleli (öl.2014), Fevzi Mısır (öl.2015) ve Aziz Bahriyeli (öl.2015) bu isimler arasındadır.

1950'li yıllarda Hocası Ahmet Hızal tarafından dönemin Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu'nun makamına götürülmüştür. Diyanet İşleri Başkanı Kavurmacı'ya dinleyince resmi yazı ile "Ankara Radyosu'nda okuyabilir" emri vermiştir. Hem kıraat hem de ses güzelliği ve mûsikî bilgisiyle Radyo'da Türkiye'nin ilk Kur'ân okuyucuları arasında yer almıştır. 1960 ve 70'li yıllarda TRT Radyosu'nun önde gelen kârî ve mevlîdhanlarından biri olan Mustafa Kavurmacı'nın radyo tilavet kayıtları seçkin ve didaktik okuyuşlar olarak değerlendirilmiştir.

Askerliğini Tuzla Uçaksavar Tank Komutanlığında yapmış olup bu vazifesi esnasında da komutanları tarafından mevlîdlere gönderilmiştir. Askerlik sonrası Hocası Adalı Hafız Ahmet Hızal tarafından İstanbul Fatih Camii İmamlığı'na getirilmesi arzu edilmiş ancak Kavurmacı memleketi Bilecik'te imamlık yapmayı istemiş ve Bozüyük'te imamlığa başlamıştır.

1960 yılında Bursa İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda hafızlık hocası olmuş, aynı zamanda Hacılar Camii İmam Hatipliği görevini de devam ettirmiştir. Bu süreçte her iki vazifesindeki başarısından dolayı toplumun ilgi ve sevgisini kazanmıştır.⁵¹⁸

İmam hatiplik görevi esnasında Cuma hutbelerini araştırarak yazan Kavurmacı hiç bir zaman kağıttan hutbe okumamıştır. Hitabet ve irşadda etkili bir sunum için Bursa Devlet Tiyatrosu sanatçılarından da bu hususta istifade etmiştir. Diğer yandan başta hocası Ahmet Hızal olmak üzere İstanbul'un seçkin hafızlarını dinleyerek geliştirdiği mûsikî bilgisini Bursa'ya gelince de daha ileri taşıma gayretinde olmuştur. Bu bağlamda Bursa'nın son yarım asrının mûsikî hafızası olarak bilinen Erdiç Çelikkol onun mûsikî

⁵¹⁸ Bkz. Resim 40.

birikiminde önemli bir yer tutmuştur. Zira 1985'te öğrenci almaya başlayan Belediye Konservatuvarı'nda Erdiñ Çelikol'un ilk öğrencileri arasında yer almıştır.

Uzun yıllar görev yaptığı Hacılar Camii'nde teravîh namazlarına toplumun rağbeti ve iştiraki her zaman fazla olmuştur. Günümüzde Enderun usûlü teravîh namazı olarak bilinen ve belli bir makam tertibine göre eda edilen teravîh namazlarını yıllar boyunca camisinde bu usûlde kıldıdır. Ramazan'ın ilk günleri merhaba güfteli son 15 gününden itibaren ise elveda güfteli ilâhi ve kasideler okuyarak Ramazan ve mûsikî kültürünün Bursa'daki devamlılığına önemli katkılar sağlamıştır.

Öğle ve ikindi namazlarından sonra mihrâbiye okumaya özen gösteren Kavurmacı, her aşr-ı şerîfi farklı sure ve makamlardan okumayı tercih etmiştir. Hafızlığı, sesinin güzelliği ve kıraati ile şöhret bulan Mustafa Kavurmacı'ya Ulucami, Emir Sultan, Yeşil Camii'nin imam hatipliği teklif edilmiş ancak kendisi küçük camilerde hizmet etmek istediğini belirtip kabul etmemiştir.

Hacılar Camii'ndeki vazifesi esnasında şöyle bir hatırası olmuştur: Bir gün ikindi namazından sonra aşr-ı şerîf tilavetine başlayınca cemaatten bazıları dışarı çıkmak için ayağa kalkar. Yabancı ve iyi giyimli bir kişi eli ile bu kişilere işaret ederek oturmalarını ister ve cemaate hitaben: *“Kıymetli Cemaat! Ben Ankara'dan geldim bu güzel sesli hafızı dinlemek için lütfen sizde dinleyin”* der. Mustafa Kavurmacı'nın ses ve tilavetinin güzelliğinden sitayişle bahseden kişinin dönemin Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem olduğunu bilmeyen Kavurmacı onun Diyanet Reisi olduğunu namaz sonrasında öğrenmiştir.

Bursa'nın seçkin hafız ve mevlîdhanları ile birlikte sonrasında Bursa Ehl-i Kur'ân ve Mevlîdhanlar Derneği'ni kuran Mustafa Kavurmacı, derneğin başkanı olarak Uludağ yolu tarihi İnkaya Çınarı altında iki kez, yine Uludağ yolu Sunan Restorant bahçesinde iki kez olmak üzere tüm Türkiye'deki seçkin hafız ve mevlîdhanlarının katılımı ile dört defa Hafızlar Günü düzenlemiştir.⁵¹⁹ Bu programlar sabâh başlayıp, ikindi sonrasına kadar katılımcıların büyük bir ilgiyle dinlemesinin yanında dönemin vali, belediye başkanı, garnizon komutanı başta olmak üzere şehrin üst düzey yöneticilerin iştirakiyle de hafızalarda yer etmiştir. Yine aynı dernek bünyesinde 1978 ve 79 yılları Muharrem aylarında Park Düğün Salonu'nda iki defa Muharrem programı tertip edilmiştir.

⁵¹⁹ Bkz. Resim 41.

TRT Radyosu için pek çok aşr-ı şerîf ve mevlîd kaydı bulunan Kavurmacı Bursa çevrelerinde daha çok mevlîdhanlığı ile şöhret bulmuştur. Tiz, pürüzsüz sesi ve güçlü mûsikî birikiminin birleşmesiyle ortaya koyduğu mevlîd okuyuş tavrı onu bu sahada 1960'lardan 2000'li yıllara dönemin en önemli ismi kılmıştır.

Kârî ve mevlîdhanlığı ile Bursa'da camii mûsikîsinin önde gelen isimlerinden olan Kavurmacı, öğreticiliği ile de sahaya katkılar sağlamış bir isimdir. Zira uzun yıllar boyunca Bursa İmam Hatip Lisesi'nin yetenekli öğrencilerine Pazar günleri Hacılar Camii'nde makamlarla aşr-ı şerîf tilaveti dersleri verdiği gibi Kur'ân kurslarından gelen davetler ile Bursa İsmail Hakkı Tekkesi ve Üftade Kur'ân Kursu öğrencilerinin okuyuşlarını dinleyip tashih-i hurûf ve makam dersleri de vermiştir.⁵²⁰

1992'de Bursa Hacılar Camii İmamlığı'ndan emekli olmasından sonra çeşitli televizyon kanallarında Ramazan programları vasıtasıyla 5'er dakikalık güncel kısa konuşmalar yapan Kavurmacı bu yönüyle de toplumun ilgisini çekmiştir. Emeklilikten sonra Avusturya, İsviçre, Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine de davetler üzerine giderek gurbetçi vatandaşlarımızın bulunduğu şehirlerdeki mescitlerde, toplantılarda örnek tilavetler gerçekleştiren Kavurmacı gurbetçi vatandaşlarımızın bulunduğu bu şehirlerde ezanı ve Kur'ân'ı güzel okuma kursları da vermiştir. 28 Aralık 2021'de vefat etmiş, memleketi Bilecik'te defnedilmiştir.⁵²¹

d. Mustafa Yavuz

Bursa'da 1970 sonrası dönemin önde gelen mevlîdhanlarından bir diğeri Hafız Mustafa Yavuz'dur. Babası Mehmet Bey annesi ise Fatma Hanım'dır. Artvinli olan babası ve annesi daha sonra Bursa'ya göç etmişlerdir. Mustafa Yavuz ise 1940 yılında Bursa'nın Sayfiye Köyü'nde dünyaya gelmiştir.

İlkokuldan sonra İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'nda hafızlık eğitimine başlamıştır. Harun Soydaş ve İhsan Özgen Hocalar'da hıfzını ikmal etmiştir. Ulu Cami de gerçekleşen icazet mersimlerine Hocası Harun Soydaş'ın hocaları Abdurrahman Gürses ve Hasan Akkuş Efendiler de teşrif etmiştir.⁵²² Hafızlık eğitiminden sonra İncirli Caddesi'ndeki

⁵²⁰ Mustafa Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 20.10.2020. Bursa.

⁵²¹ Hakan Kavurmacı ile Kişisel Görüşme, 20.02. 2022. Bursa.

⁵²² Bkz. Resim 50, 51.

Meydancık Camii'nde imam hatiplik görevine başlamıştır. Askerlik görevinin ardından Elmasbahçeler Camii'nde beş yıl imamlık ve müezzinlik görevinde bulunmuştur. Sonrasında ise Arabayatağı Yerli Camii'nde altı sene imamlık yapmıştır. Ulu Camii müezzinliği için açılan yarışma sınavı kazanarak bu camide göreve başlamıştır. Yirmi bir sene devam eden bu görevinin ardından emekli olmuştur.

Çocukluğundan beri sesinin güzelliği ve tınısıyla dikkat çeken Yavuz henüz hafızlık eğitimi gördüğü yıllarda dahi ilgililerin takdirini görmüş, mevlîd merasimlerine davet edilmeye başlanmıştır. Hafızlık hocaları olan Harun Soydaş ve İhsan Özgen'den pek çok kez müsaade alınarak bu cemiyetlere götürüldüğünü dile getirmiştir.

Mevlîd tilavetinde tavır sahibi bir okuyucu olarak danınan Yavuz özellikle gırtlak nağmalarıyla şöhret bulmuştur. Kendine has üslûbu ile de geniş kitlelerin ilgisini kazanmıştır. Ulu Camii ve çevresindeki esnafla kurduğu gönül bağı tanınırlığını artırdığı gibi bu sayede birçok dernek ve topluluk ile birlikte çeşitli şehirlerden mevlîd merasimleri için davetler almıştır. Mevlîd ve kaside formundaki başarısı kadar onu toplum nezdinde şöhrete ulaştıran bir diğer unsur ezan ve salâ formundaki icrâ seviyesidir. Ulu Cami'de müezzinlik yaptığı yıllarda okuduğu ezan ve salâlar toplum nezdinde büyük makes bulmuş, bu yönüyle dönemin cemaati tarafından övgüyle bahsedilmiştir.

1960'lardan 2000'li yıllara kadar Bursa mevlîd merasimlerinin önde gelen simalarından olan Yavuz bu süreçte dönemin diğer meşhur mevlîdhanları ile de yakın dostluklar kurmuştur. Bu bağlamda Hüsamettin Fındıkoğlu, İsmail Coşar, Mustafa Kavurmacı, İsmail Topçu, İbrahim Gürkan ve Erdoğan Ebeoğlu onun beraber mevlîd icrâ ettiği isimler arasındadır.⁵²³

Öte yandan beşeri münasebetler bakımından güçlü bir şahsiyet olan Yavuz bu sayede çeşitli derneklerde idarecilik görevlerinde bulunarak önemli hayrî hizmetlerde de bulunmuştur. Emekliliğinden sonra 1993'te turizm şirketi kurarak bir müddet ticaretle meşgul olmuştur. 16 Mayıs 2015'te vefat etmiş, uzun yıllar görev yaptığı Ulu Cami'de kılınan cenaze namazının ardından Sayfiye Köyü'ne defnedilmiştir.⁵²⁴

e. Erdoğan Ebeoğlu

⁵²³ Bkz. Resim 53, 54, 55.

⁵²⁴ Zikri Yavuz ve Fikri Yavuz ile Kişisel Görüşme, 28.08.2022. Bursa.

Bursa dinî mûsikî hayatında derin tesirler bırakan isimlerden biri de hiç şüphesiz Hafız Erdoğan Ebeoğlu'dur. 1938 yılında Bursa'da dünya gelmiştir. Babası Mustafa Bey Antalyalı, annesi Zehra Hanım ise Üsküp kökenlidir. İlkokul tahsilinin ardından dönemin kıraat sahasının en önde gelen ismi Emir Sultan Camii İmam Hatibi Kurrâ Hafız Harun Soydaş Hoca'da hafızlık eğitimini tamamlamıştır. Onun hafızlık eğitimine başlamasında annesi Hafız Zehra Hanım'ın önemli bir yeri olmuştur. Hafızlık eğitiminden sonra Bursa Ticaret Lisesi'nden mezun olmuştur. Askerlik vazifesinden sonra kısa bir süre de Setbaşı Camii'nde imamlık yapmıştır. İmamlıktan istifa etmesinin ardından ise serbest muhasebecilik yapmaya başlamıştır.⁵²⁵

Güçlü ve tiz bir sese sahip olan Erdoğan Ebeoğlu küçüklüğünden itibaren cami mûsikîsi ile içi içe olmuş ve kendini bu sahada yetiştirmeye özen göstermiştir. İlerleyen yıllarda resmi olarak din görevlisi olmasa da hiçbir zaman bu sahadan da kopmamıştır. Başta Kur'ân'ı Kerim tilaveti olmak üzere ezan, salâ ve mevlîd formlarında çocukluk yıllarından itibaren kendini yetiştirme gayretinde olmuştur. Yine gençlik yıllarında Bursa Türk Mûsikîsi Cemiyeti'ne katılmış, burada Erdiç Çelikkol'dan istifade ettiği gibi ilerleyen yıllarda Avni Anıl'dan da usûl, nazariyat ve repertuar hususunda faydalanmıştır.⁵²⁶

Çevresi ve talebeleri tarafından çalışma azmi ile bilinen Ebeoğlu 1983 yılından itibaren Bursa Belediye Konservatuarı'nın kuruluş çalışmalarında yer alarak önemli katkılar sağladığı gibi 1985'te eğitime başlayan konservatuarın ilk öğrencilerinden de biridir. Cumhuriyet Dönemi Bursa mûsikî tarihinin tartışmasız en mühim simalarından biri kabul edilen Erdiç Çelikkol Hoca ve diğer mevlîdhan dostları ile birlikte bir taraftan mevlîdhanlık yaparken diğer yandan da konservatuarda ona talebe olmuştur.⁵²⁷ 1989'da konservatuarın ilk mezunlarından olarak hocası Erdiç Çelikkol'un teklifi ile bir süre burada usûl, solfej ve nazariyat hocalığı da yapmıştır. Yine bu yıllarda Bursa Mehter Takımı'nda beş yıl hocalık yapmış, kurumun gelişimine katkı sağlamıştır.⁵²⁸

1985 sonrası Bursa'da bir taraftan konservatuarın açılması öte yandan da Tanju Pala yönetiminde Tasavvuf Mûsikîsi Korusu'nun çalışmalara başlamasıyla dikkate değer bir canlanma dönemidir. İşte Erdoğan Ebeoğlu'da bu sürece katkıları ile önemi haiz

⁵²⁵ Halil Akıncı, *a.g.e.*, 80.

⁵²⁶ Zübeyde Ebeoğlu ile Kişisel Görüşme, 18.02.2021. Bursa.

⁵²⁷ Bkz. Resim 54.

⁵²⁸ Mustafa Ebeoğlu ile Kişisel Görüşme, 21.02.2021. Bursa.

isimlerden biri olmuştur. 1991’de konservatuar hocalığından ayrılmasından sonra mûsikîşinas dost ve talebeleriyle Bursa Tasavvuf Mûsikîsi Derneği’ni kurmuştur. Çakırhamam’daki ofisinde başlattığı bu çalışma uzun yıllar devam etmiştir. Bu süreçte başta din görevlileri olmak üzere toplumun hemen hemen her kesiminden insana ulaşmış ve bu sahada pek çok talebe yetiştirmiştir.⁵²⁹

Kurduğu topluluk disiplinli ve istikrarlı çalışmaları neticesinde Bursa dinî mûsikî tarihinde yerini aldığı gibi bireysel ilişkilerinin de neticesinde yıllarca TRT ve diğer özel televizyon kanalları için kandil programları hazırlamıştır. Hafız geleneğinden gelmesiyle cami mûsikîne hakimiyeti onu bu yönü ile ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda hiçbir maddi karşılık beklemeden Bursa’da ulusal düzeyde kârî ve mevildhanların iştirak ettiği hafızlar günü programları da tertip etmiştir. Yine Manisa’da geleneksel olarak her yıl icrâ edilen Hafızlar Günü’ne korusu ile beraber pek çok kez katılmış olup bu koro 1990’lı yılların Türkiye’sinde en tanınmış topluluklarından biri olmuştur.

Erdoğdu Ebeoğlu’nu Bursa dinî mûsikî hayatı bakımından önemli kılan husus dönemi itibariyle kimsenin yapmadığını gerçekleştirerek cami mûsikîsinde toplu icrâyı tekrar ihya etmiş olmasıdır. Zira gelenekte cumhur olarak icrânın önemli bir merkezi olan camiler Cumhuriyet sonrası dönemde bu hususiyetlerinin pek çoğunu kaybetmiştir. Her ne kadar onun ortaya koyduğu çalışmalar geçmişin birebir ihyası olmasa da cami üslûbu ile toplu icrâyı cemiyetin istifadesine tekrar sunması kıymetli bir hizmet olarak değerlendirilmiştir.⁵³⁰ Bunun yanında ezanın beş farklı makamda icrâsı ile ilgili kaset çalışmaları ve bu eserlerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nın istifadesine sunulması da onun adına önemli hizmetler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³¹ Yine bu yönüyle din görevlilerinin mesleki gelişimi için açılan ezan ve Kur’ân’ı Kerim’i güzel okuma kurslarında da uzun yıllar öğretici olarak görev yapmıştır. Cami mûsikîsine hizmet etme gayreti hayatının son dönemine kadar devam eden Erdoğdu Ebeoğlu ardında yetiştirdiği pek çok talebe bırakarak 11 Nisan 2016 Tarihi’nde vefat etmiştir.

⁵²⁹ Mesut Yavaş ile Kişisel Görüşme, 09.02.2022. Bursa.

⁵³⁰ Bkz. Resim 61, 62.

⁵³¹ Adem Apak ile Kişisel Görüşme, 11.02.2022. Bursa.

f. Abdullah Yiğit

Bursa'da son dönemin tavır sahibi mevlîdhanlarından bir diğeri ise Hafız Abdullah Yiğit'tir. 1959'da Bursa Mustafa Kemalpaşa İlçesi'nde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Yalıntaş Köyü'nde okuyan Yiğit ailesinin hafızlık müessesine ilgisinden dolayı köylerinin imamı Hafız Bayram Efe'de Kur'ân eğitimine başlamıştır. Bir süre sonra dönemin meşhur Kur'ân kurslarından İsmail Hakkı Kur'ân Kursu'na getirilmiştir. Bursa'ya getirilmesinde Abdullah Yiğit'in babasına da hocalık yapan Hasan Akkuş'un talebelerinden Bursalı Hafız Sabri Sezer'in önemli bir yeri olmuştur. Zira sesinin güzelliği ile dikkat çeken köyün iki genci Abdullah Yiğit ve Tahsin Karanfil'in mutlaka iyi bir kurumda eğitim alması gerektiğine inanan Sezer kayıtlar sona ermesine rağmen İsmail Hakkı Kur'ân Kursu hocalarından Mestan Mestanlar'a getirerek onları dinlemelerini istemiş Mestanlar bu iki genci dinleyince hemen kursa kaydetmiştir. 1971-74 yılları arasında hıfzını ikmal eden Yiğit burada bulunduğu süre zarfında Hasan Akkuş'un yine Bursalı talebelerinden Mestan Mestanlar ile Münir Cengiz ve Nimet Ayan Hocalar'dan ta'lim, tecvîd ve güzel okuyuş hususunda istifade etmiştir. Bu yıllarda özellikle Mestan Hoca'nın sesi ve Kur'ân okuyuş tavrı onda derin tesirler bırakmıştır. 1977'de ise Bursa İmam Hatip Lisesi'nin orta kısmında mezun olmuştur.

İlk resmi görevine ise Bursa Yıldırım Camii'inde 1984'te müezzin olarak başlamıştır. Bu camideki 5 yıllık vazifesinin ardında 1989 yılında Emir Sultan Camii'ne yine müezzin olarak atanmıştır. 1996 yılında ise Ulu Camii müezzinliğine atanmış olup 20 yıl devam eden bu görevinin akabinde 2016 yılında kendi isteğiyle emekli olmuştur.

1980'li yıllardan günümüze Bursa'nın önde gelen mevlîdhanlarından olan Hafız Abdullah Yiğit güçlü sesinin yanında tiz ve pest perdelerdeki hakimiyetiyle bilinmiştir. Allah vergisi sesini Kur'ân kursu yıllarından başlamak üzere eğitmenin gayreti içinde olmuştur. Onun mûsikî birikimi ve gelişiminde başta hafızlık hocası Mestan Mestanlar olmak üzere bir çok isim önemli yer tutmuştur. Resmi göreve başladığı 1980'li yıllarda hizmet içi eğitim kapsamında İstanbul Fatih'te Amir Ateş'ten cami mûsikîsinin çeşitli formlarında pek çok eser meşketmiştir. Ayrıca bu dönemde İstanbul'un mûsikîşinas hafızlarından istifade etme imkanı da bulmuştur. Bu yıllarda Amir Ateş ile başlayan dostluğu halen devam etmektedir. Ses rengi ve tonu Amir Ateş tarafından çok beğenilen Yiğit bu konuda kendisine o yıllarda Amir Ateş'in şöyle dediğini nakletmiştir: "*Cami*

mûsikîsinde Türkiye’de çok beğendiğim iki ses var. Biri İsmail Coşar diğeri de sesin, ne olur sesini muhafaza et.”

Abdullah Yiğit’in Mevlîd icrâsındaki tavrının gelişiminde katkısı olan bir diğeri isim Bursalı Hafız İsmail Coşar’dır. Aynı Kur’ân kursunda farklı dönemlerde okuyan bu iki hafızın yolları ilerleyen yıllarda kesişse de henüz tanışmadıkları dönemde dahi İsmail Coşar’ın mevlîd ve kaside kayıtlarını temin ederek sürekli dinleyen Yiğit onun icrâlarının kendi mevlîd tavrı gelişiminde önemli bir yer tuttuğundan bahsetmiştir. Öte yandan 1985 sonrasında Bursa Din Görevlileri Derneği’nde Dr. Tanju Pala yönetiminde gerçekleştirilen tasavvuf mûsikîsi çalışmalarına 5 yıl devam eden Yiğit 1990’lı yıllardan itibaren ise Erdoğan Ebeoğlu ile çalışmalarına devam etmiştir. Hafız ve mevlîdhan bir mûsikîşinas olarak özellikle Ebeoğlu ile gerçekleştirilen cami mûsikîsi çalışmaları onu ses ve icrâsıyla ön plana çıkaran faaliyetler olmuştur. Zira bu çalışma ortamlarında elde ettiği birikim ile 1990’lı yıllardan itibaren TRT Televizyonu’nun pek çok kandil programına mevlîdhan ve kasidehan olarak davet edilmiştir. Bunun yanında özellikle yakın dostlarından İsmail Coşar ile yurt içi ve dışında gerçekleştirdiği mevlîd icrâlarıyla tanınmıştır. Abdullah Yiğit’in cami mûsikîsi bağlamında tanınır kılan bir diğeri husus ezan ve sala formundaki başarılı icrâlarıdır. Güçlü, temiz ve geniş oktavlı sesi ile Yıldırım, Emir Sultan ve Ulu Camii’den okuduğu ezan ve salalar toplumun büyük beğenesini kazanmıştır. Bu bağlamda ulusal düzeyde yapılan yarışmalarda çeşitli derecelerde elde etmiştir. Günümüzde de mevlîd formunun Bursa’daki en başarılı icrâcılarında biri olarak bu sahaya hizmet etmeye devam etmektedir.⁵³²

3. Mersiye, Mi’râciyye ve Tevşîhhanlar

a. Mehmed Ali Tokuş

Fatih Sultan Mehmed Han döneminin İstanbul’da hizmet gören zatlarından Mehmet Hüseyin Çelebi’nin Bursa’ya gelmesiyle inşa olunan Karakâdi Camii’ aynı zamanda mensup olduğu Kâdiriyye’nin âyin-i icrâsıyla dergâh vazifesi görmeye başlamıştır. Dergâhın 6. Postnişini şeyh Mehmed Ali Efendi’den sonra Celvetiyye üzere âyin icrâ

⁵³² Abdullah Yiğit ile Kişisel Görüşme, 18.11.2022. Bursa.

olunmaya başlanmıştır. Şeyh Ali Rıza Efendi'nin oğlu Mehmed Ali Tokuş ise dergâhın son postnişînidir.⁵³³

Mehmet Ali Tokuş'un babası Seyyid Ali Rıza Efendi İmam Rıza'nın soyundan gelmektedir. Dolayısı ile Razavî seyyidlerindedir. Ali Rıza Efendi bir müddet sarayda memuriyette bulunmuş, saraydaki memuriyeti esnasında Tatar Hanedanı'ndan Ali Mirza Bey'in kızı Vesile Reşide Hanım ile evlendirilmiştir. Vesile Reşide Hanım Ruslar bütün ailesini katledince birkaç kumandan ile katliamdan kurtulup Osmanlı Sarayına sığınmıştır. Bu evlilikten Mehmet Ali Efendi dünyaya gelmiştir. Bu sebeple Mehmet Ali Efendi pederi cihetinden Sâdât-ı Hüseyniyye'den annesi tarafından ise Tatar Hanedanı'ndandır. Gözlerinin hafif çekik oluşu bu sebeptendir.⁵³⁴

Bursa'da dünyaya gelen Mehmed Ali Efendi'nin tasavvuf yolunda ilk sülûku babası şeyh Ali Rıza Efendi'dendir. Ali Rıza Efendi üveysi'dir ve bu çok az meşâyihite olan bir hususiyettir. İşte bu üveysilik babasından Mehmet Ali Efendi'ye de intikal etmiştir. Diğer yandan Kâdiriyye, Rifâiyye, Bedeviyye, Sâdiyye ve Celvetiyye hilafetlerini de babasından almıştır. Bursa'daki Kaygulu Dergâhı şeyhi Ruşen Efendi'den de ayrıca Celvetî icazeti almıştır. Ali Haydar Efendi isimli bir zattan da (İstanbul'daki Ali Haydar Efendi değildir) Nakşibendî, Kübrevî, Sühreverdî, Çeştî ve Mevlevî hilafeti almış olup Erzurum'daki bir Kâdirî Eşrefî şeyhinden de Eşrefî hilafeti vardır. Babası Seyyid Ali Rıza Efendi'nin on dokuz ayrı tarikatten hilafeti vardır. Mehmed Ali Efendi'nin ise on üç ayrı tarikatten hilafeti vardır. Babası Ali Rıza Efendi Sivas'ta medfun bulunan Abdullah Hâşimî Hazretlerinden Kâdirî, Rufâî hilafeti almışlar ve bu hilafeti oğlu Mehmet Ali Efendi'ye de vermişlerdir. Karakâdi Dergâhı Celvetî meşihatı üzerine olduğu için haftada bir Celvetî âyini icrâ etmişler, bir gün Sâdi bir günde Kâdirî usûlü ile âyin icrâ etmişlerdir. Ancak kendi evlatları ve bendegânına Kâdiriyye üzere sülûk ettirmişlerdir. Çevresindeki hususi bir zümreye Abdullah Hâşimî Hazretlerinden aldığı usûlü vermişlerdir. Mehmed Ali Efendi birçok tarikatten ahz-ı hilafet ettiği için pek çok tarikatın adap, usûl ve erkânına aşınadır. Dolayısı ile hemen hemen bütün turûk-u aliyenin usûl ve erkânı bu dergâhta ayakta tutulmuştur.⁵³⁵

⁵³³ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 449, 453; Bkz. Resim 9, 10.

⁵³⁴ Kahraman Özkök ile Kişisel Görüşme, 31.01.2021. İstanbul.

⁵³⁵ Feriha Tokuş ile Kişisel Görüşme, 10.10.2020. İstanbul; Mehmed Ali Efendi'ye ait bu hilafetnâmeler kızı Feriha Tokuş tarafından Kahraman Özkök'e verilmiştir.

Cumhuriyetten evvel Bursa'nın zengin tasavvuf kültürünün bir göstergesi niteliğinde olan nevbe merasimlerine meşâyih ile beraber çıkmış, bu merasimlerde Mehmet Ali Efendi ile Şemseddin Mısrî hep beraber yürümüşlerdir. Dönemin önde gelen mûsikîşinas şeyhlerinden Mehmed Şemseddin Efendi ile çok yakın dostluğunun yanında yine Nakşibendî şeyhlerinden Seyyid Ahmed Hüsameddin Rukkâlî (Dagıstânî), Numâniyye Dergâhı'ndan Safiyyüddin Efendi, Konya'da müze müdürlüğü de yapmış olan son devir Bektâşî babalarından Naci Kum, tasavvufa dair eserleri ile bilinen Mehmed Ali Ayni Bey, *Osmanlı Müellifleri* eserinin yazarı Bursalı Mehmed Tahir ve Karamazak Dergâhı son şeyhi ve Emir Sultan Camii imamlarından Evliya Dede namıyla maruf İsmail Hakkı Elal Efendi gibi dönemin önde gelen mutasavvuf şahsiyetleri ile de dostluklar kurmuştur.⁵³⁶

Karakâdi Dergâhı Cumhuriyet öncesi ehli turûkun çokça itibar ettiği ve büyük merasimlerin icrâ edildiği bir dergâhtır. Ancak tekkelerin kapanmasından sonra Mehmed Ali Efendi Bursa'da sokağa çıktığı zaman kendisine selam dahi vermemek için insanlar göz kaçırır olmuştur. Özellikle 1925 ve 1945 yılları arası Mehmed Ali Efendi açısından da bir hayli meşakkatli bir dönemdir. 1930'lu yılların başında yaşadığı şöyle bir hadise Cumhuriyet Dönemi'nde yaşadıklarının bir göstergesi niteliğindedir. Bir gün yatsı namazından sonra meşâyih'tan küçük bir gurupla Karakâdi Camii'nde ilâhi ve tevşîh okumak üzere toplanırlar. Fakat mahalleden bir genç âyin-i tarikat yaptıkları gerekçesiyle bu zatları şikayet etmiştir. Mehmed Ali Efendi ve beraberindekiler yasak olan bir faaliyeti gerçekleştirmeleri nedeniyle tutuklanarak yirmi gün hapiste kalmışlardır. Hatta mahkeme masrafları da suçsuz bulunmalarına rağmen Mehmed Ali Efendi'den alınmıştır. Yaşanılan üzücü hadise onu derinden etkilemiş ve bu olaydan sonra kendi iç dünyasına kapanmıştır.⁵³⁷

Tekkelerin kapanmasından sonra emekliliğine kadar Orhan Camii'nde imam ve hatiplik vazifesinde bulunmuştur. Bu camide verdiği Cuma hutbeleri Bursa'da halk arasında

⁵³⁶ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 289; Kahraman Özkök ile Kişisel Görüşme, 31.01.2021. İstanbul.

⁵³⁷ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme. 09.09.2020. Bursa; Bu hadise Mehmed Ali Efendi'nin bizzat kaleme aldığı hatıraları arasında yer almıştır. Belgeler Kahraman Özkök'ün kişisel arşivindedir.

çokça makes bulduğu gibi irad ettiği hutbelerde Ehl-i beyt sevgisini hep ön planda tutmuştur.⁵³⁸

Medrese icazeti olan bir şeyh olarak Mehmed Ali Efendi şeriat ilimlerine de vakıftır. Bunun yanında tıp ilmîne de vukûfiyeti bulunan Mehmed Ali Efendi dergâhta hususi odasında hastalıklara ilaç yapan bir şeyhtir. Tıbb-ı kadîm üzere dönemin bir nevi Lokman Hekim'i de olmuştur. Bu kadim ilaç yapma usûlleri babası Ali Rıza Efendi'den ona intikal eden bir vasıftır. Babası Ali Rıza Efendi'nin tıp ve havas ilimlerinde büyük bir vukufiyetinin olduğu da bilinmektedir.⁵³⁹

Titiz ve mûnis bir zat olan Mehmed Ali Efendi, adâp usûl ve erkân hususunda çok hassas davranmış ve taviz vermemiştir, Dergâhlar kapatılınca vakıf idaresi dergâhı bir saman tüccarına satmış ancak Mehmed Ali Efendi ailesiyle birlikte dergâhın meşrutasında kalmaya devam etmiştir. Günümüzde Karakâdi Camii olarak bilinen dergâhın haziresinde medfun bulunan Ali Rıza Efendi'nin kabri torunu Feriha Tokuş tarafından tekrar tespit edilerek yerine taş konulmuştur.⁵⁴⁰

Soyadı kanunu çıkınca Tokuş soyadını alan Mehmed Ali Efendi'nin ilk hanımından iki kızı olmuş hem kızları hem de anneleri veremden vefat etmiştir. İkinci hanımından bir oğlu (Haydar) bir kızı (Reşide) olmuştur. Üçüncü hanımından bir oğlu (Ali Rıza), dördüncü hanımından çocuğu olmamış, beşinci hanımı Fatma Hanım'dan ise (Mebruke Nercis) ve (Feriha Remziye) isimli iki kızı olmuştur.⁵⁴¹

1948 yılında vefat eden Mehmed Ali Efendi'nin cenaze namazını Emir Sultan Camii İmamı İsmail Hakkı Elal Efendi (Evliya Dede) kıldırması, kabre de İsmail Hakkı Efendi ile Mehmed Ali Efendi'nin bendegânından Hüseyin Baba (Sarpkan) koymuşlardır. Emir Sultan Mezarlığı'nda türbenin kuzey cihetine defnolunmuştur. Feriha Tokuş'un annesi, ablası ve babası ile aynı kabirde medfundur.⁵⁴²

⁵³⁸ Kahraman Özkök ile Kişisel Görüşme, 31.01.2021. İstanbul.

⁵³⁹ *Yâdigâr-ı Şemsî*, 453.

⁵⁴⁰ Feriha Tokuş ile Kişisel Görüşme, 10.10.2020. İstanbul.

⁵⁴¹ Feriha Tokuş ile Kişisel Görüşme, 10.10.2020. İstanbul. Bkz. Resim 11.

⁵⁴² Bkz. Resim 13.

Mehmed Ali Efendi giyim kuşam konusunda da çok titiz bir zat olarak bilinmektedir. Yazlık, kışlık kıyafetlerini özenle seçip diktirmiştir. Her zaman giyimine ve şahsi bakımına önem vermesiyle tanınmıştır.⁵⁴³

Şeyh Mehmed Ali Tokuş'u konumuz açısından önemli kılan husus döneminin önde gelen mersiyehan ve tevşihhanlarından olmasıdır. Bursa'daki tarikatların usûlünü bilmesinin yanında sesi de güzel olan Mehmed Ali Efendi ilâhi, mersiye, tevşih ve mi'râciyye gibi tekke mûsikîsi formlarında da mahir bir icrâcı olarak bilinmiştir. Hatta Karakâdi Dergâhı'nın zâkirlerinden Bursalı Recep Çultu'yu bizzat Mehmet Ali Efendi yetiştirmiş olup Sadettin Kaynak Bursa'ya geldiğinde bu zâkiri dinleyince *"Yetiştirdiğiniz zâkir bu gün memleketimizde bulunacak bir kıymet değil"* diyerek iltifatta bulunmuştur. Sadettin Kaynak, sesi çok güzel olan bu zâtı İstanbul'a götürmek için istemişse de Mehmed Ali Efendi manevi vazifesi olduğunu belirtip *"Biz böyle kişilerin sahneye çıkmasına, aelumum bir şeyler okumasına razı değiliz"* diyerek müsaade vermemiştir.⁵⁴⁴

Henüz küçük yaşlarında iken kendi çocuklarına da pek çok ilâhi meşketmiştir. Kızı Feriha Tokuş o dönemde tekke tavrı ile babasından meşkettiği ilâhileri bizzat nakletmektedir. Mehmed Ali Efendi önce kendisi okur ardında da çocuklarına okutarak hata varsa bunları tashih edermiş. Bu gün 90 yaşında olan Feriha Tokuş hıfzındaki bütün ilâhilerin Karakâdi usûlünde babasından meşkedilmiş eserler olduğunu belirtmiştir. Ondan mûsikî hususunda istifade eden talebelerinden biri de Hafız Sadettin Kaynaktır. Bursa'ya gelerek ondan ilâhi durak tevşih ve mersiye meşk etmiştir.

Mehmed Ali Efendi'nin tekke mûsikîsi hususunda zenginliği başta babası ve dergâhtaki zâkirlerden gelmektedir. Diğer yandan Bursa'daki bütün dergâhlarla münasebetleri olmasından dolayı onun diğer dergâhlardaki zâkirlerden de istifade etmesi kuvvetle muhtemeldir. Zira iyi bir mûsikî kabiliyeti olan Mehmed Ali Efendi Bursa dergâhlarında gördüğü ve duyduğu usûlleri de hıfzına almış bir mûsikîşinastır. Kendi dergâhının usûllerini pederinden geçtiği gibi diğer dergâh usûllerini de hıfzına almıştır. Ayrıca Celvetî olması sebebiyle Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi şeyhi Küçük Ruşen

⁵⁴³ Bkz. Resim 12.

⁵⁴⁴ Kahraman Özkök ile Kişisel Görüşme, 31.01.2021. İstanbul.

Efendi ile de münasebetleri ve mektuplaşmaları olmuştur. Bu dergâhın dinî mûsikî kültüründen de istifade etmiştir⁵⁴⁵

Bunun yanında devrinin İstanbullu zâkirleri Mehmed Ali Efendi'ye gelerek ondan tarikat usûlleri öğrenip ilâhi meşketmişlerdir. Yine İzmir Kâdirî meşâyihinden bir zat oğlunu Mehmed Ali Efendi'den usûl, erkan, ilâhi ve mersiye öğrenmesi için Karakâdi Dergâhı'na göndermiştir. Mehmed Ali Efendi şeyhliği döneminde turuk-u aliyyenin merasimlerine, usûlüne, erkanına bir nevi mektep de olmuştur.

Diğer yandan Karakâdi Dergâhı mersiye ve ilâhi okumada kendine mahsus bir tavra ve uslûba sahip olmuştur. Hasan Sezâi'ye ait “*Ağla Matemdir Muharremdir Bu Gün*” adlı mersiye'nin okunuşundaki farklılık da işte bu dergâha mahsus tavrın en belirgin olanlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Mehmed Ali Efendi ise bu tavrı en iyi icrâ eden zatlar arasındadır.

Hasan Sezâi'nin mersiyesinin okunuşunda İstanbul tavrı ve devran tavrı olduğu gibi bir de Mehmed Ali Efendi'nin icrâsıyla Karakâdi tavrı bilinmektedir. İşte Mehmed Ali Efendi bütün bu mersiye tavırlarını kamilen bilen ve hiçbirini birbirine karıştırmadan okuyabilen bir zattır. Mehmed Ali Efendi'nin hayatında bariz olan yegâne mesele Ehli beyt muhabbeti ve meveddeti olmuştur. Babasından aldığı bu hususiyeti kendi çocuklarına da telkin ederek aynen intikal ettirmiştir. Ondan bize bir ses kaydı ve beste ulaşmamıştır, ancak onun kendine mahsus bir mersiye ve tevşîh okuma usulü vardır ki bu tavrı günümüze taşıyan kişi kızı Feriha Tokuş olmuştur.⁵⁴⁶

b. Ahmet Canip Özbayraktar

Ahmet Canip Efendi 1901 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Baba tarafından dedeleri Anadolu'dan Rumeli'ye geçen fetih ordularında bayraktarlık vazifesinde bulunmasından dolayı Cumhuriyet Dönemi'nde Özbayraktar soyadını almışlardır. Ayrıca baba tarafından aile büyükleri Osmanlı Sarayı'nda havlucubaşılık yapmıştır. Annesinin babası Hacı Mustafa Efendi ise II. Mahmud Dönemi'nin önde gelen aşiret

⁵⁴⁵ Feriha Tokuş ile Kişisel Görüşme, 10.10.2020. İstanbul.

⁵⁴⁶ Kahraman Özkök ile Kişisel Görüşme, 31.01.2021. İstanbul.

beylerindedir. Babası Şükrü Efendi ve abisi Tüfekçi Osman Kâdiriyye dervîşânından olup Ahmet Canip Efendi'nin tasavvufî terbiyesinde iki mühim simadır.⁵⁴⁷

Küçük yaşlarda hafızlık eğitimi için Kur'ân kursuna devam etmiş ancak hıfzını tamamlayamamıştır. Gençlik yıllarında Şeyh Ali Haydar Efendi'den *Delâil-i Hayrât* okumuş ve kendisine intisap etmek isteyince “*Evladım ben yaşlandım*” diyerek ilk manevî terbiyesi için manen Emir Sultan'a götürmüştür. Bu sebeptendir ki Canip Efendi sülûkunu anlatırken Üveysî olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra Osmanlı medreselerinde eğitim görmüş Çorlu Müftüsü Ali Timur Efendi'ye intisap etmiştir. Uzun bir süre Ali Timur Efendi ile münasebeti devam etmiş ve ondan Nakşî icâzeti almıştır. İkinci Nakşî icâzetini ise Bolulu Sürmeli Muhiddin Efendi'den almıştır. Onun tasavvufî gelişiminde burada aldığı manevî terbiyenin mühim bir yeri olmuştur. Canip Efendi tasavvuf anlayışındaki verâ ve mahviyyet duygusunu burada aldığı tasavvuf terbiyesine bağlamıştır. Üçüncü icâzetini İstanbul'da Muhiddin Ensârî'den Rufâiyye üzerine almış, dördüncü icâzeti ise Kâdiyye üzerine Suriye'nin Hama şehrinden ricâlü'l gaypten gelmiştir.⁵⁴⁸ Canip Efendi Kâdirî icâzeti geldikten sonra “*Kırk yılı aşkın Tarikat-ı Nakşîyye'den ders verdim, fakat Tarikat-ı Kâdiriyye'den görev verildikten sonra bu yolda yürüdüm*” demiştir. Ayrıca Melâmiyye'den Yakup Efendi, Mevlevîyye'den de Postacı Ali Efendi icâzet vermek istemişse de “*Bu kadarı kâfi, adam olmadıktan sonra kırk icâzetin olsa ne yazar*” diyerek tevazu göstermiştir.⁵⁴⁹

Aldığı tasavvuf terbiyesi gereği takva ve verâ ile yaşamış, insanlardan hiçbir maddî beklenti içinde olmayıp medh edilmeyi de asla tasvip etmemiştir. Maddî imkanları sınırlı olmasına karşın çevresinde cömert bir zat olarak bilinmiştir. Milli Emlak Müdürlüğü'ndeki memuriyet vazifesinden 1955 yılında emekli olunca Uludağ Yolu'nda Aşıklar Tepesi olarak bilenen muhitte küçük bir dergâh inşa ettirmiş ve vefatına kadar burada dervîşânı ile birlikte sohbet, toplantı ve zikirler gerçekleştirmiştir.

Yaşı itibariyle dergâhların açık olduğu 1925 öncesini idrak ettiği gibi vefat ettiği 1990 yılına kadar da Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî hayatının önemli isimlerinden biri olmuştur. Nakşî, Rufâî ve Kâdirî icâzetleriyle bir taraftan tasavvuf muhitinde hizmet ederken diğer yandan da dâvûdî sesi ve tekke mûsikîsine hakimiyetiyle Cumhuriyet Dönemi'nin mühim bir siması olarak temayüz etmiştir. Zira tekkeler kapandığında 24

⁵⁴⁷ Nevzat Düzen, *Ahmet Canip Efendi'nin Hayatı*, (Bursa: Basımevi Yok, 2009), 5.

⁵⁴⁸ Şaban Şahin ile Kişisel Görüşme, 23.10.2020. Bursa.

⁵⁴⁹ Nevzat Düzen, *a.g.e.*, 20, 21.

yaşında olan ve mutasavvıf bir çevrede yetişen Canip Efendi'nin Bursa dergâhlarındaki mûsikîşinas ve zâkirlerden istifade ettiği bilindiği gibi öte yandan onun ikinci Nakşî icazetini aldığı Bolulu Muhyiddin Efendi'nin dergâhından da bu hususta çokça istifade ettiği bilinmektedir. Ayrıca İstanbul dergâh çevreleriyle de ünsiyeti bulunan Canip Efendi'nin mûsikî birikiminde buralardaki zâkir, mevlîdhan, mi'râciyyehan ve mersiyehanlardan da faydanlanmış olması muhtemeldir.⁵⁵⁰ Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi dinî mûsikî hayatının sembol isimlerinden Hüseyin Sebilci ile yakın dostluğu ve karşılıklı ziyaretleşmeleri, Karagümrük Cerrâhi Dergâhı şeyhi Muzaffer Ozak ve Safer Dal ile ünsiyeti Canip Efendi'nin İstanbul ile olan yakın münasebetinin bir göstergesi niteliğindedir.⁵⁵¹ Ayrıca İstanbul'a gittiği dönemlerde Üsküdar Özbekler Tekkesi'nde misafir olmuştur. Burada kaldığı zaman dilimlerinde son dönem zâkirlerinden Tatar Yaşar Baba⁵⁵² ile Hüseyin Sebilci'nin ağabeyi Mazhar Baba'dan da istifade ettiği bilinmektedir.⁵⁵³

Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî mûsikî hayatının önde gelen isimlerinden biri kabul edilen Ahmet Canip Efendi mi'râciyye, mersiye ve tekke tavrıyla ilahî okuyuşu ile tanınmıştır. Zira Bursa'da mi'râciyye okuma geleneğinin 1950'lili yıllardan günümüze taşınmasında katkı sağlayan isimlerden biridir. Numâniyye Dergâhı'nda 1950 sonrası dönemde Hubcuzâde Şakir Çetiner riyasetinde icrâ olunan mi'râciyye tilavetlerine iştirak ettiği⁵⁵⁴ gibi Mehmed Şemseddin Ulusoy'un vefatından sonra oğlu Fehameddin Ulusoy'un evinde her yıl 10 Muharrem'de gerçekleştirilen toplantılarda da bulunarak burada mersiyehanlık yapmıştır. Ayrıca hem evi hem de dergâhı olarak kullanılan Uludağ Yolu'ndaki mütevazı mekanda Muharrem ayı mateminin dile getirildiği toplantıları her yıl gerçekleştirmiş olup bu merasimlerde kendine has tavrı ile mersiye icrâlarında bulunmuştur.⁵⁵⁵

Onun bu sahadaki maharetini ortaya koyan bir diğer husus ise mazhar vurarak ilâhi okumasıdır.⁵⁵⁶ Son dönemin önde gelen mutasavvıf mûsikîşinaslarından Nezih Uzel'in Canip Efendi'ye olan ilgi ve iltifatı tekke tavrı ile icrâ yapabilen son temsilcilerinden

⁵⁵⁰ Şaban Şahin ile Kişisel Görüşme, 23.10.2020. Bursa.

⁵⁵¹ Bkz. Resim 19, 36.

⁵⁵² Son dönemin önde gelen zâkirlerin biri olarak kabul edilen Ahmet Canip Efendi Bursa Mısrî Dergâhı'nın son postnişini Şemseddin Efendi ve oğlu Fehameddin Ulusoy'un yakın dostları arasında yer almıştır.

⁵⁵³ Ömer Tuğrul İnançer ile Kişisel Görüşme, 19.02.2022. Bursa.

⁵⁵⁴ Bkz. Resim 33.

⁵⁵⁵ Şaban Şahin ile Kişisel Görüşme, 23.10.2020. Bursa.

⁵⁵⁶ Bkz. Resim 25, 26, 27.

biri olmasıyla yakından ilgilidir. Canip Efendi'nin dâvûdi sesi ile mazhar vurarak ilâhi ve kaside okuyuşu 1977 yılında Nezih Uzel'in gayretleriyle Fransa'da yayınlanan bir plak ile tanıtılmıştır.⁵⁵⁷ Bu plak ile ilgili Hafız Nail Dural'ın şöyle bir hatırası vardır: 1978 yılında Almanya'da din görevlisi olarak vazifeli olduğu dönemde alışveriş için gittiği büyük bir market zincirinin müzik standında Canip Efendi'nin resminin bulunduğu plağı görünce çok şaşırılmış ve hemen satın almıştır. Türkiye'ye dönünce bu plağı Canip Efendi'ye götürüp hediye etmiştir. Kendisi için yapılan bu plağı görünce bu durumdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁵⁵⁸ Yine 1987 yılında Alman televizyon kanalından bir ekip gelerek ilâhi ve kaside okuyuş tavrını kayıt altına almış ve Ramazan ayında Almanya'daki Türkler için iftar vaktinde yayınlanmıştır. Bu çekimler o yıllarda Almanya'da yaşayan müntesipleri için unutulmaz hatıralar arasında yer almıştır.⁵⁵⁹

Cumhuriyet Dönemi dinî mûsikî hayatına katkıları bakımından önemli isimler arasında yer alan Hubcuzâde Şakir Çetiner, Hüseyin Sebilci, Albay Selahattin Gürer, Muzaffer Ozak, Safer Dal ve Nezih Uzel ile yakın dostluklar kuran Ahmet Canip Efendi⁵⁶⁰ dinî mûsikîdeki icrâ ve birikimi ile her ne kadar Avrupa müzik çevrelerinin ilgisine mazhar olsa da hiçbir zaman şöhret kaygısı içinde olmamıştır. Dervişlerinin ifadesiyle gösteriş, riya ve övülmekten uzak bir hayatı öncelemiştir. 89 yaşında 27 Mart 1990 tarihinde Ramazan ayının ilk gecesi vefat etmiş ve Bursa Doburca Köy Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁵⁶¹

c. Mehmed Safiyyüddin Erhan

Cumhuriyet Dönemi'nde aileden aldığı tekke kültürünü muhafaza ederek günümüze taşıyan önemli isimlerden olan Mehmed Safiyyüddin Erhan 04.04.1954 tarihinde Bursa'da dünyaya gelmiştir. Çatalfin Sementi'ndeki Numâniyye Dergâhı'nın 1950 yılında vefat eden son postnişini Safiyyüddin Efendi'nin torunudur. Babası Abdülkadir Muhyeddin Efendi, amcası ise Ziya Eşrefoğlu'dur. Şehrin din ve tasavvuf hayatında

⁵⁵⁷ Bkz. Belge No 3.

⁵⁵⁸ Nail Dural ile Kişisel Görüşme, 21.08.2021. Bursa.

⁵⁵⁹ Nevzat Düzen ile Kişisel Görüşme, 11.02.2022. Bursa.

⁵⁶⁰ Bkz. Resim 19, 20, 30, 36, 33.

⁵⁶¹ Düzen *a.g.e.*, 195.

önemi haiz müesseseleri arasında bulunan Numâniyye'nin kuruluşu miladi 1734 yılına kadar gitmektedir. Dergâhın günümüzdeki yapısı yaklaşık ikiyüz yirmi yıllıktır. Bu yönüyle de orijinal hali muhafaza edilebilen Bursa'daki tek tekke'dir.⁵⁶² Sekiz nesildir müteselsilen Numâniyye Dergâhı'nda yaşayan aile dergâhların kapanmasından sonra da burada ikamet etmeye devam etmiştir. İlkokulu Hoca İlyas'ta tamamlayan Erhan ortaokulu ise Bursa Kız Lisesi yanında açılan Özel Örnek Koleji'nde tamamlamıştır. Liseye ise Bursa Erkek Lisesi'nde devam etmiştir.

Safiyyüddin Erhan'ın sanatsal ve hissi gelişiminde doğumundan itibaren hayatını devam ettirdiği Numâniyye Dergâhı'nın mühim bir yeri vardır. Zira dergâhlar 1925'te kapanmış olsa da aile içinde devam ettirilen bu köklü miras onun gelişimi ve hayata bakışı üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Öte yandan İstanbul Çağaloğlu Başbakanlık Umum Arşiv Müdürlüğü'nde müdür muaviniği vazifesinde bulunan amcası Ziya Eşrefoğlu'nun gayretleri ve her kandil günü Bursa'ya gelerek Numâniyye Dergâhı'nda mevlîd programlarının icrâ edilmîş olması da Safiyyüddin Erhan'ın çocukluk yıllarından itibaren bu gelenek içinde yetişmesine katkı sağlamıştır. Bunun yanında dergâhta gerçekleştirilen bu merasimlerde Bursalı mûsikîşinasların yanında İstanbul'dan da iştirak eden dönemin önde gelen kârî, mevlîdhan, mi'râciyyehan ve zâkirlerini dinleyerek büyümüş olması tekke mûsikîsi tavrı bağlamında ona önemli kazanımlar sağlamıştır.⁵⁶³ Mi'râc Kandili akşamlarında 1950 sonrasında ikamet ettikleri bu kadim mekanda mi'râciyye kıratının tekrar ihyası ve bu vesileyle İstanbul'dan teşrif eden heyeti uzun yıllar dinlemiş olması da klasik üslupta mi'râciyye ve tevşîh okuyuş hususunda ona bir tavır kazandırmıştır. İstanbul Kâdirî ricâlinden başta Hubcuzâde Şakir Çetiner olmak üzere son zâkirbaşılardan Albay Selahattin Gürer bu isimlerin önde gelenleridir.

Günümüzde de Bursa'da tekke tavrı ile ilâhi, tevşîh ve evrâd okuyuşuyla temayüz eden Safiyyüddin Erhan bu birikim ve tavrı çocukluğundan itibaren büyük bir muhabbetle okuyuşlarını takip ettiği mi'râciyye heyetinden aldığını dile getirmiştir. Çalışmamız esnasında da bizimle paylaşılan 1973 yılı Numâniyye Dergâhı mi'râciyye kıraati ve akabinde icrâ olunan Kâdirî evrâdının ses kayıtları takip ettiği okuyuş tavrına iki güzel örnektir. Zira dergâhtaki merasimin sonunda Albay Selahattin Bey tarafından icrâ edilen

⁵⁶² Bkz. Resim 75.

⁵⁶³ Bkz. Resim 33, 34.

Kâdirî evrâd ve ezkârı onun geleneksel tekke tavrı okuyuşta takip ettiği silsile açısından güçlü bir fikir vermektedir.⁵⁶⁴ Diğer yandan 1970’li yıllardan itibaren dönemin önde gelen icrâcılarının Mevlevî âyini kayıtlarını takip edip dinlemesi de onun seviyeli mûsikî birikimine katkı sağlayan hususlar arasındadır.

Mehmed Safiyyüddin Erhan geleneksel tekke tavrı ile mi’râciyye, tevşîh ve evrâd okuyuşunun yanında bu geleneğin 1980’lerden günümüze taşınması konusundaki gayretiyle de önemi haizdir. Daha evvel amcası Ziya Bey’in çabasıyla Bursa’da tekrar okunmaya başlanan mi’râciyye, amcasının vefatından sonra da onun gayretleriyle günümüze kadar devam ettirilebilmiştir. Mûsikî kültürü bağlamında bu hizmetlerinin yanında onun şehre bir diğer mühim katkısı ise mimari alandadır. Bu sahada formel bir eğitim sürecinden geçmemesine rağmen dergâhın tamiratı ve ihyası esnasında dönemin ustalarıyla beraber olmuş, onların özellikle ahşap işçiliği konusundaki birikimlerini hafızasına almıştır. Bu isimler arasında 1988 yılında vefat eden Hazerfan İsmail Sönmez Efendi’yi özellikle zikretmektedir. Bu yönüyle de Bursa’daki tarihi yapıların aslına uygun olarak restore edilmesi hususundaki ilgi ve gayreti halen devam etmektedir.

Mehmed Safiyyüddin Erhan’ın tasavvufî ve sanatsal müktesebatında Bursa Numâniyye Dergâhı’ndaki gelenek, görenek ve yaşantının yanında ailesiyle birlikte zaman zaman ziyaret ettiği İstanbul tasavvuf çevreleri de önemli bir yer tutmuştur. Zira gayr-ı resmi de olsa faal olan üç dergâhın müntesiplerinden istifade etmiştir. Öncelikle Bursa’daki ilk Kâdirî Dergâhı olan İncirli Dergâhı meşâyihinden İzzeddin Efendi’nin de kabrinin bulunduğu Tophane ve Cihangir Semti arasındaki İsmail Rûmî Âsitânesi ricâli ve burada icrâ edilen merasimlerin mühim bir yeri vardır. Yine Kasımpaşa’da bulunan Aynî Ali Baba Dergâhı’nda Muhyiddin Efendi’nin riyasetinde icrâ edilen âyinler Safiyyüddin Erhan’da tekke tavrı ile okuyuş hususunda iz bırakan merasimler olmuştur. Bunun yanında yine 1973 yılından itibaren ziyaret etmeye başladığı Karagümrük Cerrâhi Dergâhı müntesipleri ile olan münasebeti de bu bağlamda yine zikrettiği hususlar arasındadır. Dolayısıyla dönemin İstanbullu mutasavvıf mûsikîşinaslarının senede bir defa Bursa’ya gelip mi’râciyye ve dinî mûsikîye dair muhtelif icrâlarda

⁵⁶⁴ Fehameddin Ulusoy’un Mehmed Safiyyüddin Erhan’a naklettiği bilgiye göre son zâkirbaşılardan olan Selahattin Bey Millî Mücadele yıllarında muhabere subayı olarak Bursa’da vazife yapmıştır. Hatta bu görevi esnasında henüz dergâhlar açık olduğu için Bursa Mısırî Dergâhı’nın âyin icrâlarında da bulunmuştur. Onu zâkirliğini dinleyemediği için üzüntüsünü dile getiren Fahameddin Ulusoy’a babası Şemseddin Efendi “Üzülme evladım ben o zatı tekrar buraya çağırır usûl yaptırırım dinlersin” demiştir.

bulunmaları, daha çok kendilerinin İstanbul tasavvuf çevrelerini ziyaret edip buralarda şahit olduğu geleneksel tekke tavrına dair uygulama ve icrâlar üslûbunu şekillendirmiştir. Bunun yanında Bursa Mısrî Dergâhı son şeyhi Mehmed Şemseddin Ulusoy'un oğlu Fehameddin Ulusoy ile Kâdirî şeyhi Ahmed Canip Efendi gibi isimlerle olan ünsiyyeti ve uzun yıllar devam eden beraberlikleri de sahip olduğu tasavvufi ve sanatsal birikim hakkında zikredilmesi gereken bilgiler arasındadır.⁵⁶⁵ Yüzyıllardır Bursa'nın din, kültür ve sanat hayatını şekillendiren eser ve yapıların muhafazası ve aslına uygun olarak restore edilmesi hususundaki rehberliğinin yanında mübarek gün ve gecelerde Numâniyye Dergâhı'nda mevlîd-i şerîf, mi'râciyye ve Kâdirî evrâd-ı şerîfinin usûlünce okunmasıyla ilgili gayretleri de halen devam etmektedir.⁵⁶⁶

C. NEYZENLER

1. Neyzen Ahmet Argun Aktuğ

Cumhuriyet Dönemi'nin Bursa dinî mûsikî hayatında iz bırakan sanatkârlarından biri de Neyzen Ahmet Argun Aktuğ'dur. 31 Ocak 1931 tarihinde İzmir Tire'de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Argun'dur. Ahmet ismi daha sonra arkadaşları tarafından eklenmiştir. Babası Bulgaristan muhacirlerinden Hüseyin Hüsnü Bey, annesi ise Selanik mübadillerinden Firuze Hanım'dır. Babası Hüseyin Bey'in subay olması sebebiyle sosyo kültürel olarak iyi bir çevrede yetişen Argun Aktuğ, ilkokulu Heybeliada'da okumuştur. Babasının görevi sebebiyle daha sonra ise sırasıyla Safranbolu, Afşin ve Bursa'da ikamet etmiştir. Hüseyin Bey'in emekli olmasından sonra aile Bursa'ya yerleşmiştir. Mûsikî çevrelerinde âmâ neyzen olarak bilinen Argun Aktuğ, önceleri görürken daha sonra yaşadığı bir rahatsızlık sebebiyle görme yetisini kaybetmiş ve bu sebeple ortaokul ve lise tahsilini gerçekleştirememiştir. Hafızlığını ise küçük yaşlarda tamamlamıştır. Âmâ olması sebebiyle müezzin olarak görev yapan Aktuğ ilk önce fahri olarak Kiremitçi Camii müezzinliği yapmış daha sonra ise müftülük tarafından açılan sınavda başarı göstererek Şehabettin Paşa Camii müezzinliğine atanmıştır. Bu camide görev yaptığı yıllarda Kayhan Mahallesi'nde saatçilik yapan bir sanatkârdan ney ve nazariyat dersleri de almıştır. Mûsikî bilgisini okuduğu Kur'ân, ezan ve mevlîdlerde iyi

⁵⁶⁵ Bkz. Resim 32.

⁵⁶⁶ Mehmed Safiyyüddin Erhan ile Kişisel Görüşme, 10.01.2023. Bursa.

bir şekilde tatbik eden Argun Aktuğ'un görevi bu sayede Ulu Cami'ye nakledilmiştir. Uzun yıllar Ulu Camii müezzini olarak görev yapan Aktuğ vazifesinin son yıllarında ise kendisine kolaylık olması için evinin yakınındaki Rusçuk Camii müezzinliğine atanmış ve bu camiden emekli olmuştur. 29 Eylül 2006 tarihinde ise Bursa'da vefat etmiştir.⁵⁶⁷

Küçük yaşlarda ney meşkine başlayan Argun Aktuğ 1950 sonrası dönemde Bursa'nın en önde gelen neyzenlerinden biri olarak bilinmiştir. Kendisinin öğrencilerine naklettiğine göre ney üfleme hususunda istifade ettiği ilk hocası Gazeteci Tahsin Bey'dir. Sahip olduğu mûsikî kabiliyeti ile ney üfleme ve seste iyi bir icrâ seviyesine ulaşmıştır. Sazında perde hakimiyetinin gelişiminde hocası Tahsin Bey'in yanında uzun yıllar kayıtlarını dinlediği radyo sanatçılarının da önemli bir yeri olmuştur. Zira radyodaki neyzenlerin icrâlarını kasetlere kayderek bu kayıtlardan da uzun yıllar istifade ettiği bilinmektedir. Dolayısı ile onun icrâ tavrında daha çok radyo neyzenlerinin tesiri görülmüştür.⁵⁶⁸ Bunun yanında ney hususunda istifade ettiği hocalar arasında eski bir viyolenselist olan Kamil Bey'i de zikretmiştir. Öte yandan neydeki icrâ seviyesi kadar olmasa da orta düzeyde bir udi olduğu da bilinmektedir.⁵⁶⁹

Neyzen Ahmet Argun Aktuğ bir taraftan müezzinlik vazifesinde bulunurken diğer yandan da önemli bir hizmet alanı olarak gördüğü Bursa dinî mûsikî meclislerinde bulunmuştur. Âmâ oluşu Bursa mûsikî kültürüne hizmetine engel olmamış bilakis kızının yardımı ile mûsikî toplulukları, gezek ve dinî sohbet gibi meclislere iştirak etmiştir. Hem sesi hemde neyi ile bu programların önde gelen isimlerinden biri olarak hafızalarda yer etmiştir.

Argun Aktuğ ses ile icrâsından öte Bursa dinî mûsikî kültürü içinde perde hakimiyeti yüksek bir neyzen olarak da bilinmiştir. Bunun yanında cami ve tekke mûsikîsinde sahip olduğu repertuar bilgisiyle de dinî sahadaki koral çalışmalara önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda Bursa'da tasavvuf mûsikî alanında koral çalışmaların öncüsü kabul edilebilecek İmam Hatip Lisesi Korosu'nun 1967 yılındaki çalışmalarında yer almış bir sanatkârdır.⁵⁷⁰ Bu tarihten sonraki süreçte de imam hatip öğrencilerinin müzikal gelişimi için uzun yıllar Bursa İmam Hatip Lisesi'nde ders vermeye devam etmiştir. Gezeklerdeki neyzenliğinin yanında onun uzun yıllar hizmet ettiği bir başka

⁵⁶⁷ Fatma Nur Akgüngör ile Kişisel Görüşme, 09.08.2022. Bursa.

⁵⁶⁸ Ömer Yıldız ile Kişisel Görüşme, 04.08.2022. Bursa.

⁵⁶⁹ Nurinisa Eroğlu, Banu Demirağ, *Bursa Belediye Konservatuvarı Mecmuası*, (Bursa: 1986), 12.

⁵⁷⁰ Bkz, Resim 57.

topluluk ise 1990'lı yıllarda Hafız Erdoğan Ebeoğlu'nun yönetiminde çalışmalarını devam ettiren tasavvuf mûsikîsi topluluğudur. Topluluğun baş sazlarından biri olarak görev alan Aktuğ, meşk ve konserlerdeki katkılarıyla hafızalarda yer etmiştir.⁵⁷¹

Argun Aktuğ 1970'li yıllardan 2000'li yıllara kadar sayısız öğrenciye ney meşketmiştir. Bayram Akdoğan 1977-78 yıllarında onun ney meşkettiği ilk öğrencilerinden biri olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise Mustafa Efe, Ömer Yıldız, Zinnur Kanık, Mehmet Ertugal, Ekrem Özcan, Osman Kenarda ve Mümin Orhan gibi isimler onun önde gelen ney talebeleri arasında yer almıştır.

Mutasavvıf bir din görevlisi ve sanatkâr olarak bilinen Ahmet Argun Aktuğ'un mûsikî'ye bakışı da bu minval üzere olmuştur. O, sanatını hiçbir zaman maddi bir karşılığa değişmemiştir. Uzun yıllar ders verdiği ney talebeleri tarafından kendisine hocalığı karşılında ücret teklif edilmesine rağmen bunu kabul etmemiş ve "*Evladım ney ilâhi bir sazdır bunu asla ücret karşılığında öğretmeyin*" diyerek sazına ve mûsikîye bakış açısını ortaya koymuştur.⁵⁷²

Onun ney meşkettiği en önde gelen öğrencisi Hattat ve neyzen Ömer Yıldız'dır. 1993'ten Aktuğ'un vefat ettiği 2006 yılına kadar ikili arasında hoca-öğrenci ilişkisi kesintisiz olarak devam ettiği gibi bu beraberlik geçen süre içerisinde daha samimi bir boyuta evrilmiştir. Argun Aktuğ vefat etmeden kısa bir süre evvel hocası Gazeteci Tahsin Bey'in neyi ile kendi neylerini en iyi talebem dediği Ömer Yıldız'a hediye etmiştir. 2006 yılında vefat eden Argun Aktuğ Bursa'ya defnedilmiştir.⁵⁷³

2. Neyzen Hamdi Delil

1986'dan 2000'li yıllara kadar Bursa dinî mûsikî hayatında temayüz etmiş sanatkârlardan bir diğeri Hafız Hamdi Delil'dir. Bilecik İli, Bozüyük İlçesi, Çamyayla Köyü'nde 1944 yılında dünyaya gelmiştir. İlkokulu köyünde okuyan Delil hafızlığını Bozüyük'te Ethem Hoca ile İstanbul'da Nûr-u Osmâniye Kur'ân Kursu'nde Hasan Akkuş'ta tamamlamıştır. İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda iki yıl okuduktan sonra babasının vefatı üzerine okulu bırakarak Bozüyük'e dönmüştür.

⁵⁷¹ Bkz. Resim 54, 55.

⁵⁷² Bayram Akdoğan ile Kişisel Görüşme, 08.08.2022. Bursa.

⁵⁷³ Ömer Yıldız ile Kişisel Görüşme, 04.08.2022. Bursa.

İstanbul'dan dönmesinin ardından kendi köyü olan Çamyayla'da iki yıl ücretli imamlık yapmış, 1964 -1966 yılları arasında ise Ankara'da askerlik görevini tamamlamıştır.

Askerlik dönüşü Bilecik Pazaryeri İlçesi'nde 1967 yılında bir süre ücretli olarak imamlık vazifesinde bulunmuştur. 1967-1970 yılları arasında Bilecik Bozüyük İlçesi, Kasım Paşa Camii'nde, 1970-1977 arasında Bilecik Edebalı Camii'nde (Tepebaşı Camii) müezzin olarak görev yapmıştır. 1977'de görevinden istifa eden Delil 1984 yılına kadar ticaret ile meşgul olmuştur. 1984 yılında ise Eskişehir Orhangazi Mahallesi Ömür Camii'nde müezzin kayyım olarak tekrar göreve dönmüştür. Akabinde 1985-1986 arasında Eskişehir Ali Çavuş Camii'nde müezzin kayyım olarak görev yapmış olup 1986 yılında ise Bursa Orhan Camii Müezzinliği'ne atanan Hafız Hamdi Delil emekli olduğu 2004 yılına kadar bu camide görev yapmıştır.

Hafız Hamdi Delil çevresinde son derece kuvvetli bir hafız olarak bilinmiştir. Ailesi ve çevresindeki dostları onun elinde hemen hemen hiçbir zaman Kur'an görmemişlerdir. Zira birkaç günde ezbere hatim yapan Delil gezerken, otururken, devamlı Kur'an okuyan bir hafız olmuştur. Onun hafızlığı ile ilgili bir hatırayı oğlu Hüseyin Delil şöyle anlatmaktadır: *“İki günde hatim indirdiğini bilirim. Elinde hiçbir zaman Kur'an görmedim. 1976'lı yıllarda ikinci namazından sonra camide mukabele okurken bir ayeti hatırlayamadı bir iki defa geriden alıp devam etti. Ben de o zaman camide idim. Bu olay üzerine bir hafta kadar devamlı olarak Kur'an'dan okuyup kontrol ettiğini gördüm. O olaydan sonra da elinde bir daha Kur'an görmedim.”*

O aynı zamanda Bursa'da uzun yıllardır unutulmuş hatimle teravih namazı kılma geleneğini tekrar başlatan isimlerden biridir. Neyzen Hafız Hamdi Delil mütevazı kişiliğinin bir gereği olarak sahip olduğu meziyetleri Bursa'ya gelince çevresiyle paylaşmamıştır. Orhan Camii'nde beraber göreve başladıkları Keramet Hoca (Ali Hikmet Bayındır) dahi onun kuvvetli bir hafız, neyzen ve mûsikşinas olduğunu aylar sonra Eskişehir'den ziyaretine gelen din görevlisi dostları vasıtasıyla öğrenmiştir. Kendisine: *“Hocam sizin son derece kuvvetli bir hafızlığınız ve neyzenliğiniz var imiş neden bizimle paylaşmıyorsunuz?”* denildiğinde *“Estağfirullah bizim bir kabiliyetimiz yok”* diyecek kadar tevazu gösterecek bir kişiliğin de sahibidir.

Bursa'ya geldikten sonra iki yıl Bursa Belediye Konservatuvarı'nda müzik eğitimi alan Hamdi Delil burada dönemin önde gelen mûsikşinasları ile de yakın dostluklar kurmuştur.

O, çevresinde iyi bir neyzen olarak bilinmesinin yanında aynı zamanda tanbur sazının icrâsıyla da meşgul olmuştur. Ancak bu özelliğini sadece aile çevresi bilmektedir. Müzik eğitimini nereden aldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Yalnız İstanbul'da eğitim gördüğü gençlik yıllarında devrin meşhur üstadlarından ney eğitimi aldığını oğlu Hüseyin Delil'e zaman zaman dile getirmiştir.

Öte yandan onun genel bir müzikal yeteneğinden de bahsedilmektedir. Zira çocuk iken su kabağından saz yapıp çaldığını söylemiştir. Bağlama ve kavalda çalan Hamdi Delil bu sazları çalmayı dayısından öğrendiğini ifade etmiştir. Oğlu Hüseyin Delil'e göre babasının Allah vergisi bir mûsikî yeteneği vardır. Bu kabiliyet hem saz yapımında hemde icrâsında ortaya çıkmıştır.

Ömrünün sonuna kadar ney ve tanbur ile meşgul olmuştur. Nefesli ve telli diğer müzik aletlerini de icrâ edebilmiştir. Diğer müzik aletleri evinde olmadığı için farklı enstrümanların bulunduğu bir yere gittiklerinde babaları Hamdi Delil'in bu müzik aletlerini de çalabildiğine defalarca çocukları şahit olmuştur.

Evinin altında bir atölyesi bulunan Hamdi Delil ney yapımı ile de meşgul olmuştur. Ney yapımını kimden öğrendiğine dair her hangi bir şey söylememiştir. Hüseyin Delil'e göre başka birinden de öğrenmemiştir. El işlerinde/sanatlarında yetenekli olan Hamdi Delil gençlik yıllarında bir marangozun atölyesine devam ederek masif ahşaptan bir kitaplık, mutfak dolabı ile bilmeyenin gizli bölmelerini açamayacağı çekmecesini ve kapakları olan orta boyda bir değişik bir dolap yapmıştır. Yakın zamana kadar bu dolapları ailesi kullanmış olup kendi elleriyle yaptığı kitaplığı halen çocukları tarafından kullanılmaktadır. Ailesine göre onun el işlerindeki bu kabiliyetine binaen ney yapımını da kendi çözmüş olmalıdır. Zira ney yapımı ile ilgili bütün aletleri kendi yapmış veya ilgili ustalara tarif ederek yaptırmıştır. Neyin cinsi ve notalarını belirleyen ölçüleri kendi ayarlamış, bu ölçüleri ince bir çıta üzerinde neyin cinsi yazarak imal etmiştir. Önce neyi yapmış sonra notaları kontrol etmiştir. Notada ses kayması olursa ses normale dönünceye kadar delikleri ufak bir kamaş parçası ile önce yapııştırıp, sonra diğer deliği açmıştır. Notaların kontrolünü ise cihazla değil kulakla yapmıştır. Neyin başparelerini manda boynuzundan veya şimşir ağacından kendisi tornasında yapmıştır. Son zamanlarda ise boynuz zor bulunur olunca plastikten seri olarak yaptırmaya başlamıştır. Hamdi Delil'i Bursa mûsikî tarihi bakımında önemli kılan bir diğer husus ise bu sahada pek çok talebe yetiştirmiş olmasıdır. Kendisine gelen hiçbir talebeyi geri çevirmemiş,

onlardan ücret almamış ve kendi imal ettiği neyleri öğrencilerine hediye etmiştir. O, çevresinde nezaketli ve derviş meşrep bir sanatkâr hoca olarak bilinmiştir. Mutevazı ve müeddep kişiliği ile temayüz eden Hamdi Delil dönemin Cerrâhi Şeyhi Safer Dal Efendi'nin hususi duasına da mazhar olmuştur. 1980 ve 90'lı yıllarda Bursa'da pek çok genç neyzenin yetişmesinde katkılar sağlamıştır. Emekliliğine kadar Orhan Camii müezzin odasında verdiği ney dersleri emekliliğinden sonra da hastalanıncaya kadar evinde devam etmiştir. Bursa'ya geldiği 1986'dan son dönemlerine kadar sayısız öğrenciye ney meşkeden Hamdi Delil bu sahada önemli neyzenlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Neyzen Nurullah Kanık ile Zinnur Kanık onun önde gelen talebeleri arasındadır.

İkisi kız (Asiye ve Fatma) biri erkek (Hüseyin) olmak üzere üç çocuğu vardır. Çocuklarından Asiye Ankara'da öğretmenlik yapmaktadır. Fatma ev hanımıdır. Hüseyin Bursa Yazma Eser Kütüphanesinden emekli olmuştur. Klasik cilt sanatı ve serbest olarak Osmanlıca tercüme işleri ile uğraşmaktadır. Müzik yeteneği çocuklarının hiç birinde çıkmamıştır. Torunlarının hepsi birden fazla muhtelif müzik aleti çalmaktadır. El sanatı ve yetenekleri oğlu Hüseyin Delil'de zuhur etmiştir.

Ömrünün son zamanlarında parkinson hastalığına yakalanmış, beş yıl kadar bu hastalıkla mücadele etmiş ve 19 Aralık 2008 tarihinde vefat etmiş, Alacahırka Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁵⁷⁴

3. Neyzen İbrahim Benlioğlu

İbrahim Benlioğlu 11 Kasım 1957 tarihinde Bursa'nın Nilüfer ilçesi Fadıllı Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Ailesi öteden beri bu bölgede yerleşiktir ve çiftçilikle meşgul olmuştur. İlkokulu köyünde tamamladıktan sonra sesinin güzelliği sebebiyle hafızlık yapmak üzere Bursa Emir Sultan Kur'ân Kursu'na yönlendirilmiştir. Bilindiği kadarıyla geçmişte ailesinde müzikle meşgul olmuş veya hafızlık yapmış kimse yoktur. Yatılı olarak devam eden hafızlık eğitimi ile birlikte Bursa İmam-Hatip Lisesi'nin orta ve lise kısımlarından mezun olmuştur. Hafızlığını tamama erdiremese de bu süreçte Hafız Harun Soydaş ve İhsan Özen hocalardan istifade imkânı bulmuştur.

⁵⁷⁴ Hüseyin Delil ile Kişisel Görüşme, 28.08.2022. Bursa.

1978 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü kazanmış ve üniversite eğitimi başlamıştır. Müzik eğitimi ve neyle tanışması da bu yıllarda olmuştur. Kendisi neye başlama hikâyesini şöyle anlatmıştır: *“Üniversitenin ilk yılında Kur’ân-ı Kerim dersimize Mehmet Ali Sarı hoca gelmişti. İlk derste etkileyici sesiyle yarım sayfa kadar Kur’ân okuduktan sonra durarak sınıfa devam etmek isteyen olup olmadığını sordu. Ben de bir cesaretle müsaade istedim. Hocanın sayfada kaldığı ayetten ve bilinçli şekilde olmasa da kullandığı makamı benzetip sayfayı tamamladım. Bitirdikten sonra beni tanımak üzere birkaç soru sordu ve ardından da ‘Sen ney üfleyeceksin’ dedi.”* Bu teşvikin ardından Benlioğlu ilk ney derslerine yine aynı fakültede öğretim üyesi olan, neyzen ve hattat Muhittin Serin ile başlamıştır. Yine bu dönem Kubbealtı Akademisi'nde Yusuf Ömürlü'nün derslerine katılmıştır.

Üniversiteden 1982 yılında mezun olduktan sonra askerlik görevini tamamlamıştır. Öğretmen olarak ilk görev yeri Iğdır olmuş, burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra 1985 yılında Bursa Anadolu Lisesi'ne Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atanmıştır. 1994 yılı itibarıyla Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi olarak vazife almıştır. Bu görevini vefatına kadar sürdürmüştür. 1998 yılında Dr. Nuri Özcan'ın danışmanlığında “XVII ve XVIII. Yüzyıl Bursa'da Yetişen Mûsikîşinaslar” başlıklı yüksek lisans çalışmasını tamamlamıştır.

Benlioğlu mûsikî hayatı boyunca hem birikimini artıracak mahfillerde ve hocalarla bir arada bulunmayı sürdürmüş, hem de bir eğitimci olarak resmi görevi kapsamında ya da özel çalışmalarla öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. İlk mûsikî ve ney talebeleri Bursa Anadolu Lisesi'ndeki öğrencilerinden olmuştur. Tanju Pala yönetiminde çalışmalarda bulunan Bursa Tabipler Korosu ve Bursa Öğretmenler Korosu gibi cemiyetlerin çalışmalarına ve konserlerine iştirak etmiştir. Tasavvuf müziğiyle ilgili Bursa'daki ilk koro oluşumu sayılabilecek Bursa Tasavvuf Müziği Korosu'nun kurucuları arasında yer almış, uzun yıllar bu koronun çalışmalarında bulunmuştur. 1990'lı yılların sonları ve 2000'li yılların başında Kültür Bakanlığı Bursa Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nun daveti üzerine misafir sanatçı (neyzen) olarak bulunmuş, pek çok konserine iştirak

etmiştir. Yine 90'lı yılların sonunda iki yıl kadar Bursa'da kalmış Neyzen Doğan Özeke de istifade ettiği hocaları arasında sayılabilir.⁵⁷⁵

İbrahim Benlioğlu'nun mûsikî hayatı açısından en önemli dönüm noktalarından biri hocası Niyazi Sayın'la tanışması ve sonrasında ona duyduğu bağlılık ve muhabbet olmuştur. İlk ney hocası Muhittin Serin'in de Niyazi Sayın'ın talebesi olması hasebiyle öteden beri Sayın'ın icrâlarını, kayıtlarını ve tavrını takip eden Benlioğlu, 2002 yılından itibaren kendisinin evinde düzenli meşklere başlamıştır. Bu tarihten sonra vefatına kadar bazen haftalık, bazen de aylık periyotlarla Niyazi Sayın'ı ziyaret ederek çalışmalarını onun nezaretinde sürdürmüştür. Niyazi Sayın'dan ney meşki yanı sıra ney açkısı ve tesbih yapımı da öğrenmiştir.

Fakültede sürdürdüğü yaklaşık 24 yıllık görevi müddetince resmi derslerinin dışında ney derslerini ve koro çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür. Diğer önem verdiği konulardan biri bu çalışmaların bir neticesi olarak her yıl en az bir kere fakülte bünyesinde konser düzenlenmesidir. Bu konserler uzun yıllar boyunca ilk bölümü Bursa Devlet Klasik Türk Müziği Korosu sanatçılarının da desteği ile Türk müziğinin klasik repertuarına ayrılır, ikinci kısımlar ise öğrencilerin de sahne alacağı dinî mûsikî koro konseri olmuştur. “*Padişah Bestekârlar*”, “*Gül Konseri*”, “*Itrî Konseri*”, “*Teravih Tertibi*” gibi başlıklar üzerinden repertuarın oluşumunu dikkat ettiği seçkin konserler hazırlamıştır.⁵⁷⁶ Sanat yönetmenliği vazifesini üstlendiği Hüdâvendigâr Mûsikî Topluluğu ve öğrenci korusu ile hem Bursa içinde hemde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Bursa dışında muhtelif vesilelerle çok sayıda konser düzenlemiştir.

Benlioğlu cami mûsikîsine vukûfiyetiyle fakülte Tatbikat Camii'nde kandil gecelerinde programlar yapmış, Ramazan'da bazı geceler muhtelif makamların tatbik edildiği teravih tertibinin uygulamasını yürütmüştür.⁵⁷⁷ Neyle tanışmasına vesile olduğu bini aşkın talebesi bulunmaktadır. Ney derslerini büyük oranda fakültede yürütmüştür. Ancak bu derslere üniversitenin diğer bölümlerindeki öğrencilerden, daha küçük yaş grubundaki öğrencilerden, muhtelif mesleklerde vazifeli farklı kesimlerden ney öğrenmek isteyenler de her zaman için katılmışlardır. Ney imalatının yanında tesbih yapımı ve ahşap malzeme üzerine yoğunlaşmıştır. Diğer pek çok zevkinde olduğu gibi

⁵⁷⁵ Ahmet Doğan Özeke, *Neyzenler Kahvesi*, (İsanbul: Pan Yayıncılık, 2000), 14.

⁵⁷⁶ Bkz. Resim 64.

⁵⁷⁷ Bkz. Resim 63.

tesbih yapımında da ticari beklentisi olmadan ilerlemiştir. Bundan dolayı toplumda elinden çıkan üç yüzü aşkın tesbihin büyük çoğunluğunu dostlarına hediye etmiştir.

2011 yılında Setbaşı bölgesinde yer alan Tarihi Irgandı Köprüsü üzerinde “Ney ve Tesbih Atölyesi” açmıştır. Burada ney ve tesbihin imaline yönelik çalışmalarla beraber bu sanatların eğitimi de yapılmıştır. Benlioğlu'nun fakülte dışında bu atölyede yaptığı ney derslerinde de her kesimden yüzlerce talebesi olmuştur.

Hacimli bir sese sahip olan İbrahim Benlioğlu Kur'ân-ı Kerim tilaveti ile mevlîd, mî'râciyye⁵⁷⁸ icrâsındaki başarısının yanında âyin-i şerîflerde na'thanlık ve âyinhanlık, icrâsıyla da bilinmektedir. Öte yandan lâ-dinî mûsikî olarak dasnif edilen formlara da geniş bir repertuarla hakim olan Benlioğlu, icrâlarını da özenle tatbik etmiştir. Bu anlamda derslerinde, hususi meşklerinde, koro çalışmalarında takip ettiği repertuar çok yönlüdür. Kârlardan Mevlevî âyinlerine, nefeslerden tevşîhlere, son asrın şarkı külliyyatından geniş bir saz eseri varlığına uzanan bir çeşitliliği konser repertuarlarında ve derslerindeki tercihlerde görülmüştür.

Neyzenliğine hâkim olan tavır Niyazi Sayın tavrıdır. Benlioğlu'nun neyden elde ettiği tını genel itibarıyla oldukça güçlü ve temiz, fosurtusuz bir tondur. Geniş diyaframı sayesinde uzun seslerde ve dem seslerde oldukça yoğun ve güçlü sesler elde etmiştir. Çarpma, vibrato ve diğer süslemelerdeki tercihleri Niyazi Sayın tavrıyla büyük oranda paralellikler taşımıştır.⁵⁷⁹

Bestecilik ve yorum konusunda ise tercihini yeni besteler yapmaktan ziyade mevcut olanlarla irtibatını yoğunlaştırmak üzerine kurmuştur. Bilindiği kadarıyla besteleri 90'lı yılların ortalarında yaptığı üç adet ilâhiden ibarettir. Bunlardan ikisi hicaz, biri hüzzam makamındadır:

Bilindiği kadarıyla bu bestelerini sağlığında hiçbir zaman ortaya çıkarmaktan yana olmamıştır; programlarında repertuara almamış, talebeleri ve çevresiyle paylaşmamıştır. Bu üç ilâhinin notası vefatından sonra Mustafa Kara'nın arşivinden çıkmıştır. Buna göre 1994 senesinde Benlioğlu, İlâhiyat fakültesine kadro için müracaatta bulunduğu çalışmalarının yer aldığı dosyaya bu üç bestesini de koymuştur. Jüride yer alanlar arasında Mustafa Kara da bulunmuştur. Kendisi bu müracaat dosyasındaki ilâhileri

⁵⁷⁸ Bkz. Resim 66.

⁵⁷⁹ Bkz. Resim 65.

yaklaşık 25 sene muhafaza ettikten sonra Benlioğlu'nun vefatının ardından ortaya çıkmasını sağlamıştır. 4 Ağustos 2018'de vefat etmiş, doğum yeri olan Fadıllı Köyü'ne defnedilmiştir.⁵⁸⁰

Dinî Eserlerinin Listesi:

Sıra No	Eserin Adı	Söz Yazarı	Makam	Form	Usûl
1	Yak Sînemi Âteşlere	Yaman Dede	Hicaz	İlâhi	Sofyan
2	Derviş Olan Aşık Gerek	Niyâz-i Mısrî	Hicaz	İlâhi	Sofyan
3	Uyan Gözün Aç Durma	Niyâz-i Mısrî	Hüzzam	İlâhi	Sofyan

⁵⁸⁰ Selman Benlioğlu ile Kişisel Görüşme, 04.04.2022. Bursa.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarih boyunca ilim, kültür, sanat, ticaret ve benzer özellikleri bakımından önemli bir merkez olan Bursa Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması sebebiyle de önemi haiz bir şehirdir. Zira fetihten sonra devlet büyükleri ve hayırseverlerin elleriyle inşa olunan camileri, medreseleri, dergâhları ve külliyesiyle yüzlerce mahalleden oluşan büyük bir merkez haline gelmiştir. Şehir tarihi üzerine yapılan çalışmalarda daha çok siyâsî, sosyal ve ekonomi tarafı ön plana çıkarılırken kültürel ve dinî hayat daha geri planda kalabilmektedir. Halbuki şehirlere kimlik veren asıl unsur da toplumun dinî ve kültürel hayatıdır. İşte çalışmamızda birinci bölümünün temel kaynakları arasında yer alan Bursa vefeyatnâmeleri şehrin kültürüne bu yönüyle hizmet etmiş pek çok ilim ve sanat erbabının terceme-i hallerinden bahsetmektedir. Bursa'nın Osmanlı tarihi boyunca hemen hemen hakkında en fazla monografik tarzda eser verilen şehir olması onun bu büyük tarihsel birikimiyle de yakından ilgilidir.

Çalışmamızda Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî mûsikî kültürünü esas alsakta formlar ve şahıslar ekseninde Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden dinî mûsikî geleneğinin temellendirilmesi bağlamında kuruluş döneminden başlamak üzere Bursa dinî kültürünü şekillendiren unsurlar ana hatlarıyla ele alınmıştır. Osmanlı dinî hayatının en büyük yansımalarından birini teşkil eden mûsikî kültürünün geçirdiği evreler yüzyıllar halinde özet olarak verilmiştir. Bu bölümde verilen bilgilerde Osmanlı Dönemi Bursa mûsikî tarihi dinî-lâdinî gibi bir ayrımına tabi tutulmamıştır. Lâdinî mûsikî ile ilgili bilgiler zaten sınırlı bir yer tutmaktadır. Zira Baldırzade Selîsi Şeyh Mehmed Efendi'den başlamak üzere Bursa vefeyatnâmelerinin müellifleri bizatihi Bursa dinî-tasavvufî hayatına hizmet eden şahsiyetlerden oluşmaktadır. Nitekim *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın müellifi İsmail Belîğ'in Manticî Camii imamlığı vazifesinde bulunması, onun eserine zeyl olarak kaleme alınan *Gülzâr-ı Sulehâ*'nın müellifi Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin Eşrefî Dergâhı şeyhi, *Gülzâr-ı İrfân*'ın müellifi Mehmed Fahreddin Efendi'nin Narlı Dergâhı şeyhi, *Ravzatü'l Müflihûn*'un müellifi Abdüllatif Efendi'nin Gazzî Dergâhı şeyhi olması ile *Zübdetü'l Vekâyî* adlı eseri kaleme alan Bakırcı Mehmed Raşid Efendi'nin Nakşibendiyye'ye mensubiyetinin bulunması bu durumun açık bir

delilidir. Dolayısıyla eserlerinde zikrettikleri mûsikîşinaslar da hemen hemen cami ya da tekke mûsikîsine icrâ ve bestekârlığı ile hizmet kişilerden müteşekkildir. Hatta eserlerinde müntesibi oldukları dergâhın mûsikîşinas ve zâkirlerine çokça yer vermeleri de bunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca *Yâdigâr-ı Şemsî* ve *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* adlı eserleri başta olmak üzere Bursa'nın ilim, kültür ve dinî hayatı üzerine kaleme aldığı eserleriyle bu geleneğin son halkasını teşkil eden Mehmed Şemseddin Efendi'nin de Mısrî Dergâhı şeyhi olması Bursa vefeyatnâmelerinin muhtevasının şekillenmesinde dinî kültürü hakim unsur kıldığı gibi bu eserlerde zikredilen mûsikîşinaslarda çoğunlukla tekke ehlinden olmuştur.

Mûsikî tarihçilerine göre Osmanlı mûsikî tarihi henüz tatmin edici bir boyutta müdevvan olarak ele alınamamıştır. Osmanlı mûsikî kültürünü anlamak için ise Bursa'nın fethinden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar şehrin mûsikî geleneğinin güçlü bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Zira şehrin fethedildiği Gazi Orhan Bey Dönemi'nde dahi dergâh çevrelerinde zengin bir dinî mûsikî birikiminin varlığını büyük İslam gezgini İbn Battûta'nın seyahatnamesinden öğreniyoruz. Bunun yanında devam eden asrın ilk çeyreğinde kaleme alınan ve henüz o dönemde dahi bestelendiği ve cemiyetlerde okunmaya başlandığına dair kanaatlerin oluştuğu Süleyman Çelebi Mevlîdi'de dönem itibarıyla şehrin özellikle dinî mûsikî birikim ve kültürü hakkında bir fikir vermektedir. Öte yandan Bursa vefeyatnâmelerinden *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da geçen "*Ekser ahâlîsi mûsikî perdâz olan Bursa*" ibaresi mûsikînin sadece belli çevrelerde değil bilakis geniş halk kitlelerine mal olmuş bir sanat olduğuna işaret etmektedir. *Güldeste* sonrası yazılan vefeyatnâmelerin de verdiği bilgiler ışığında özellikle dinî mûsikî alanındaki bu zenginliğin Cumhuriyet Dönemi'ne kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte Osmanlı selatin camii geleneğinin öncü yapıları olan Ulu Camii, Hüdâvendigar Camii, Yıldırım Camii, Emir Sultan Camii ve Yeşil Camii gibi mabetler etrafında zenginleşen bir cami mûsikîsinin varlığına da yine vefeyatnâmeler işaret etmektedir. Ayrıca kıraat ilmi açısından en mühim isimlerden biri kabul edilen İmâm-ı Cezerî'nin Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Bursa'da bulunması tilavet kültürü açısından Bursa'da güçlü bir temel oluşmasında önemli bir amil olmuştur. Vefeyatnâme müelliflerinin eserlerinde zikrettiği pek çok mûsikîşinasın aynı zamanda bu camilerde imam yahut müezzin olarak vazife yapan kişilerden oluşması

tekke mûsikîsinin yanında cami mûsikîsi bağlamında da güçlü bir birikimin de göstergesidir.

Yüzyıllar boyu Bursa tekke mûsikîsine hayat veren dergâhlardan bazıları bu hususta özellikle dikkat çekmektedir. Celvetiyye, Mevleviyye, Kâdiriyye, Halvetiyye ve kolları bu cümleden olarak zikredilmesi gereken tarikatlardır. Tarikatın pîr-i evveli kabul edilen Ulu Camii müezzinlerinden Mehmed Muhyiddin Üftâde başta olmak üzere yüzyıllar boyu Bursa Celvetî Dergâhları'nda pek çok mahir mûsikîşinas yetişmiştir. Bu zatlar cami mûsikîsine katkıları bakımından da önemi haizdir. Yine İznik'te medfun bulunan Eşrefoğlu Rûmî'ye nisbet edilen Kâdiriyye'nin Eşrefiyye koluna müntesip Bursa Eşrefî Dergâhları'nda yetişen mûsikîşinasların sayıca epey fazla olması Bursa mûsikî tarihi bakımından dikkate değer bir başka bilgidir. Osmanlı tasavvuf tarihinin mühim simalarından Niyâzî-i Mısrî'nin bir dönem Bursa'da ikamet etmesi onun yoluna nisbet edilen Mısrîyye'nin Bursa tasavvuf çevrelerinde etkinliğini de artırmıştır. Tekke mûsikîsi bakımından zengin bir birikime sahip olan Bursa Mısrî Dergâhı ve Ahmed Gazzî Dergâhı bu durumun iki güzel örneğidir. Ayrıca kuruluşunu gerçekleştiren Cunûnî Ahmed Dede'den son postnişîn Şemseddin Efendi'ye kadar Bursa mûsikî tarihinde mümtaz bir yere sahip bir diğer dergâh ta Mevlevîhâne'dir. Her ne kadar Bursa vefeyatnâmelerinde Mevlevî mûsikîşinaslara dair sınırlı bir bilgi olsa da Şemseddin Efendi'nin *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*'de naklettiğine göre son âyinhanlardan Hulusi Dede ve kardeşi neyzen Muhtar Dede gibi yekta mûsikîşnaslar Bursa Mevlevîhânesi'nin velüd ortamına işaret etmektedir. Bu isimler aynı zamanda Osmanlı ile erken Cumhuriyet Dönemi gezek meclisleri arasında birer köprü şahsiyet de olmuştur. İsmail Baha Sürelsan ilerleyen yıllarda Ankara Radyosu'ndaki konuşmalarında çocukluk yıllarına dair hatıralar arasında Bursa Mevlevîhânesi'ne âyin dinlemek için babası Ahmed Bahâeddin Efendi ile her hafta gittiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca seviyeli bir mûsikî açısından Mevlevîhâne'nin 1920'li yılların en önemli merkezi olduğunu da dile getirmiştir. Ancak dergâhların kapanmasıyla Mevlevîhâne'nin bu büyük birikiminin çok az bir kısmı Cumhuriyet Dönemi'ne taşınabilmiştir. Zira Mevlevîhâne son dönemde dahi pek çok mahir mûsikîşinasa ev sahipliği yapmasına rağmen tekkelerin kapanması sonrasında birkaç isim dışında diğerlerinin herhangi bir kaynakta ve faaliyette geçmemesi Mevlevî mûsikîsi adına Bursa'nın yaşadığı büyük kaybı göz önüne sermektedir.

Mevlevihâne'nin Bursa dinî mûsikî hayatına bir diğerk mühim katkısı da Atâullah Dede'den itibaren Kutbu'n Nâyî Osman Dede'nin Mi'râciyyesi'nin Bursa dergâhların da okunmaya başlamasıdır. Nitekim 1925 öncesi pek çok dergâhta her Mi'raç Kandili'nde kıraat olunan eser vakfiyelerde de yer almasıyla 1950 sonrası dönemde Nûmâniyye Dergâhı son postnişîni Safiyyüddin Efendi'nin oğlu Ziya Eşrefoğlu başta olmak üzere ilgililerin gayretleriyle tekrar hayat bulmuştur. Günümüzde ise Mi'râc Kandili günü ikindi namazını mütakip Mahkeme Camii'nde, Yatsı namazından sonra da Numâniyye Dergâhı'nda okunmaya devam etmektedir.

Her alanda büyük değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimi olan XX. yüzyıl altı asırlık Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilip yerine pek çok ulus devletlerin kurulduğu bir dönemdir. Cumhuriyet'in ilanından sonra hemen hemen her sahada devrimsel nitelikte değişiklikler yapılarak sosyo kültürel alanda toplumun değişim ve dönüşümü hedeflenmiştir. Bu bağlamda dinî ve kültürel hayatı etkileyen en mühim kararlardan biri de Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık iki yıl sonra tekke ve zâviyelerin kapatılmasına dair çıkarılan kanun olmuştur. Bursa'nın din ve sanat hayatı bakımından en önemli müesseselerinden olan dergâhların kapatılması yüzyıllardır kesintisiz bir biçimde devam eden tekke mûsikîsi geleneğini derinden etkilemiştir. Özellikle dergâh çevrelerinde okunan evrâd, ezkâr, ilâhi, mersiye, mi'râciyye, durak gibi tekke mûsikîsine ait pek çok formdaki eser icrâdan mahrum kalarak onları dergâh çevrelerinde meşkedenden son nesil ile unutulmaya yüz tutmuştur. Tekke mûsikîsine ait bu formları mahir bir biçimde icrâ edebilen son postnişînlerden Mısri Dergâhı şeyhi Mehmed Şemseddin Ulusoy, oğlu Fehameddin Ulusoy, Karakâdi Dergâhı son şeyhi Mehmed Ali Tokuş, Emir Sultan Dergâhı son şeyhi Hüsamettin Fındıkoğlu ile Kâdiri şeyhi Ahmed Canip Özbayraktar Osmanlı tekke mûsikî kültürünü Cumhuriyet Dönemi'ne taşıyan önemli isimler arasındadır. Elbette bu sahadaki mahareti ile temayüz etmiş pek çok zâkir ve mersiyehan var iken dönemin siyasî iklimi sebebiyle daha içe dönük bir yaşam tarzını tercih edip sahip olduğu tavır ve birikimi ancak mahdut çevrelerde ortaya koyabilen isimler de vardır. Nitekim Çarşamba Dergâhı müntesiplerinden Harabâtî Hüseyin Efendi de Bursa'daki mersiyehanlık geleneğinin 1950'li yıllara kadar önemli temsilcilerinden biri olarak bilinmiştir.

Tekkelerin kapanmasıyla âyin, mi'râciyye, mersiye, durak gibi tekke mûsikîsine ait formlarda yaşanan bu kırılmanın yanında içinde bulunulan değişim süreci hiç şüphesiz

başta kıraat sahası olmak üzere cami mûsikîsini de etkilemiştir. Yine Şemseddin Efendi'nin eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkarsak XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında mûsikîşnas pek çok kârînin varlığı zikredilmişken 1925 sonrası dönemde bu isimler nerdeyse hiçbir kaynağa ve faaliyete yansımamıştır. Öye yandan medreselerin kapatılıp kıraat eğitiminin de mümkün olmaması özellikle 1945 ila 1950'li yıllara kadar Bursa'da kârîler ve tilavet kültürü bağlamında flu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira 1923'ten 1951'e kadar Bursa'da Kur'ân eğitimi verilen yegâne kurum Ulu Camii Kur'ân Kursu'dur. Sınırlı sayıda öğrenci ile faaliyet gösteren bu kursta öğretici olarakta dönemin önde gelen mûsikîşinas hafızlarından Yeşil Camii İmam Hatibi Hafız Kadri Çekim görev yapmıştır. Bu durumun bir başka kanıtı da 1940'lı yıllar sonrasında Bursalı güzel sesli genç hafızların kıraat ve mûsikî eğitimi için İstanbul'a gitmiş olmasıdır. Emir Sultan Camii müezzini Hüsamettin Fındıkoğlu, İsmail Kur'ân Kursu Hocası Mustafa Kavurmacı, Zeyniler Camii İmamı Sabri Yırıkoğlu'nun henüz görev almadan Heybeliada Camii İmamı ve Kur'ân Kursu Öğreticisi Kurrâ Hafız Ahmet Hızal'a, Ulu Cami müezzinlerinden Hafız Sabri Sezer ve Kur'ân Kursu Öğreticisi Hafız Mestan Mestanlar'ın Nûr-u Osmâniye Kur'ân Kursu Hocası Hasan Akkuş'a tilavet ve mûsikî eğitiminde talebe olması aslında dönem itibariyle Bursa tilavet kültürünün yaşadığı daralmaya bir delil olabilir. Bu durum çalışmamızın pek çok yerinde işaret ettiğimiz Bursa İstanbul etkileşiminin de aslında güçlü bir göstergesidir. Öte yandan 1951'den 2000'li yıllara kadar hem kıraat ilmine vukûfiyeti hem de İstanbul tavrı tilaveti ile dönemin en meşhur Bursalı kârîlerinden olan Kurrâ Hafız Harun Soydaş'ın Bursa'ya gelmeden evvel yine İstanbul'da eğitim almış olması da Cumhuriyet Dönemi Bursa kıraat kültüründe İstanbul etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanında Kurrâ Hafız Abdurrahman Gürses ve Hasan Akkuş Hocalar'ın İstanbul'da yetiştirdiği talebelerinin 1950 sonrası dönemde Bursa'daki hafızlarının icazet merasimleri sebebiyle de Bursa ile güçlü irtibatları devam etmiştir.

Cami ve tekke mûsikîsinin ortak formlarından biri olan mevlîd yazıldığı, bestelendiği ve yayıldığı şehir olan Bursa'da yukarıda zikredilen köklü değişikliklerden asgari düzeyde etkilenerken Cumhuriyet Dönemi'nde de güçlü bir biçimde icrâ olunmaya devam etmiştir. Zira Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de başta devlet erkanının ve toplumun çok çeşitli vesilelerle mevlîd merasimlerine olan rağbeti güçlü bir biçimde devam etmiştir. Mevlîd merasimleri Osmanlı Dönemi devlet teşrifatında yer

aldığı gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren başta Ankara, İstanbul ve Bursa gibi şehirlerde Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı şehitleri için de devlet eliyle bizzat tertip edilmiştir. Nitekim Atatürk'ün de iştirakiyle 1922'de Bursa'nın kurutulduğu sebebiyle Yeşil Camii'nde icrâ olunan mevlîd merasimi bunlardan biridir. Dolayısıyla zaten toplumun yüzyıllardır dinî hayatının ayrılmaz unsurlarından biri olan mevlîd Cumhuriyet Dönemi'nde de aynı rağbetle günümüze değin okunmaya devam etmiştir.

Süleyman Çelebi Mevlîdi'nin yanında hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi'nde başka mevlîdlerinde bu şehirde yazılıp okunması ayrıca dikkate değer bir bilgidir. İncirli Eşrefi Dergâhı şeyhi Abdülkadir Necip Efendi'nin Süleyman Çelebi Mevlîdi'ne nazire olarak kaleme aldığı mevlîd bir dönem dergâhlarda besteli okunduğu gibi Emir Sultan Camii imamlarından Akif Efendi'nin mevlîdi de Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar mahdut çevrelerde okunmaya devam etmiştir. Günümüzde ise bir vefa ve geleneği ihya sadedinde Emir Sultan Camii görevlileri tarafından belli aralıklarla okunmaktadır. Akif Efendi Mevlîdi'nin günümüzde Bursa'dan öte Kastamonu gibi uzak bir diyarda Kadınlar Mevlîdi adıyla hala rağbetle okunuyor olması da bu bağlamda ilgi çekicidir. Ayrıca XX. yüzyılın siyasî ve ve kültür hayatını etkileyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıkan göç unsuru Cumhuriyet Dönemi Bursa mevlîd kültürünü de etkilemiştir. Osmanlı'nın dağılma sürecinden 1989 yılına kadar Bulgaristan Türkleri'nin Anadolu'ya göçü tedricen devam etmiştir. Bulgaristan'da yüzyıllardır büyük bir ilgiyle okunan İpsalalı Ebu'l Hayr Mevlîdi'de işte bu süreçte özellikle Kırcaalili muhacirler tarafından 1950 sonrası dönemde Bulgaristanlı Müslüman Türkler'in kültürel kimlik unsurlarından biri olarak Bursa'ya taşınmış ve mevlîd merasimlerinde okunmaya başlanmıştır. Kendi aralarında Büyük Mevlîd veya Mustafa Mevlîdi olarak isimlendirdikleri bu mevlîd günümüzde de Bulgaristan muhacirlerinin dinî merasimlerinde Balkan Coğrafyası'ndaki Müslüman Türkler arasında okunduğu üzere karşılıklı oturan dört mevlîdhan tarafında okunmaya devam etmektedir. Ebu'l Hayr Mevlîdi gibi özellikle ülkemizin doğusundan Bursa'ya gelen bir başka mevlîd ise Ertüşî Mevlîdi'dir. Kürtçe mevlîd yazma geleneğinin öncü eserlerinden kabul edilen bu mevlîd kesin bir tarih verilmemekle birlikte 1970 sonrası dönemde Bursa'da okunmaya başladığı düşünülmektedir. Ertüşî Mevlîdi de Kürtçe bilen din görevlisi ve mevlîdhanlar tarafından hem cami içinde hem de evlerde okunmaktadır.

Mevlîd formunun icrâsında ki bu süreklilik ve ilginin devamı neticesinde Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi sonrasında Bursa'da pek çok mevlîdhan yetişmiştir. Bir taraftan tekkelerden feyz alan isimler öte yandan da cami ve mûsikî çevrelerinde yetişen mûsikîşinas mevlîdhanlar bu geleneği günümüze kadar taşıyabilmıştır. Bu bağlamda Mısrî Dergâhı'nın son postnişîni Mehmed Şemseddin Ulusoy, Karakâdi Dergâhı son şeyhi Mehmed Ali Tokuş, Emir Sultan Dergâhı son şeyhi Hafız Ahmet Hüsamettin Fındıkoğlu, Kâdirî Şeyhi Ahmet Canip Özbayraktar tekke kültürü içinde elde ettikleri mûsikî ve mevlîdhanlık birikimlerini Cumhuriyet Dönemi'ne taşıyan isimler olarak bilinmektedir. Diğer yandan Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden Mevlîd Kandili Gecesi Molla Fenârî Camii'ndeki mevlîd okuma geleneğini 1950 sonrasına taşıyan Kurşuncu Hafız ve Hafız Mehmet Ali Uzun ile Bursalı sanatçı Yıldırım Gürses'in babası Merinoslu Nasuhi diye şöhret bulan Hafız Nasuhi Gürses'te 1960 öncesinin önde gelen tavır sahibi mevlîdhanları arasındadır.

XX. yüzyılın ikinci yarısında ise hem İstanbul hem de Bursa mûsikî çevrelerinde yetişmiş mahir mevlîdhanlar karşımıza çıkmaktadır. Hocası Sadettin Kaynak'ın vefatı üzerine Bursa'ya gelip Başçı İbrahim Camii'nde müezzinlik vazifesinde bulunan Tahir Karagöz, Yeşil Camii imamlarından Hafız Ahmet Hızal, talebi Hafız Mustafa Kavurmacı, bestekâr ve icrâcı Erdinç Çelikkol, Emir Sultan Camii müezzinlerinden Hafız İdris Pekak, Hafız Harun Soydaş'ın önde gelen talebelerinden Hafız Erdoğan Ebeoğlu, Ulu Camii müezzinlerinden Hafız Mustafa Yavuz ve Ulu Camii İmam Hatibi Hafız Hasan Yeşiller'de tavır sahibi birer mevlîdhan olarak zikredilmesi gereken isimler arasındadır. Ayrıca Ulu Camii emekli müezzinlerinden Hafız Abdullah Yiğit ile Yeşil Camii emekli müezzinlerinden Hafız İsmail As'ta günümüz mevlîd icrâsının önde gelen isimleri arasındadır.

Din ve mûsikî kültürümüzün yüzyıllardır ayrılmaz bir unsuru olarak görülen mevlîd merasimleri günümüz Bursa'sında da doğum ve ölüm ile ilgili cemiyetler başta olmak üzere evlenme, sünnet, hac dönüşü gibi çok çeşitli sebeplerle okunmaktadır. Bunun yanında Osmanlı Dönemi'nden kalma bir gelenek olarak toplumun Emir Sultan Camii'nde mevlîd okutma arzusu da günümüz de aynı ilgi ile devam etmektedir. Özellikle sünnet olacak çocukların Emir Sultan'ın kabrini ziyaret ederek mevlîd merasimlerinin bu camide yapılması yüzyıllardır Bursa'da yaşatılan önemli gelenek arasındadır.

Cami ve tekke mûsikîsinin ortak formlarından biri olan mi'râciyye kıraati de XVIII. yüzyılın sonundan günümüze Bursa dinî mûsikî tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Bursa Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ataullah Dede'nin gayretleriyle Mevlevîhâne'de 1793 Miraç Kandili'nde okunmaya başlanan mi'râciyye daha sonra peyder pey diğer tekkelerde yaygınlık kazanmıştır. Mûsikî kültürümüzün en uzun ve sanatlı bestelerinden kabul edilen bu eser tekkelerin kapanması ve onu icrâ edebilecek Şemseddin Ulusoy gibi mirâciyyehanların vefatıyla unutulmaya yüz tutmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde ne zaman tekrar okunmaya başladığı ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte Mehmet Safiyyüddin Erhan'ın verdiği bilgiler ışığında 1950 sonrasında tekrar Numâniyye Dergâhı'nda okunmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Karakâdi Dergâhı son postnişini Mehmed Ali Tokuş'un kızı Feriha Tokuş'a göre ise bu tarih daha eskidir. Zira 1940'lı yılların ortalarında babasıyla birlikte Mi'raç Kandili günlerinde o zamanlar Cami olarak açık olan Numâniyye Dergâhı'na gidip mevlîd merasimi adı altında babası ve arkadaşlarının mi'râciyye okuduğunu dile getirmiştir. Hatta bu merasimlerde dâvûdi bir sese sahip olan babasının güçlü sesiyle diğer mevlîdhan ve mi'râciyyehanlara baskın geldiğini çocukluk hatıraları arasında zikretmiştir. 1950'lili yıllardan itibaren yine Bursalı İbrahim Uzses, Hüsametdin Fındıkoğlu ve Ahmet Canip Efendi gibi mûsikîşnaslar bu geleneği devam ettirme gayretinde olmuşlardır. 1960 sonrasında ise İstanbul Ricâl-i Kâdiriyyesi'nden Hupcuzâde Şakir Çetiner ve mi'râciyyeyi meşkettiği isimler vasıtasıyla günümüze kadar devam ettirilmiştir. Şakir Çetiner'den sonra bu hizmet uzun yıllar Nail Kesova'nın başkanlık ettiği bir topluluk tarafından icrâ edilmiştir. Son yıllarda ise İstanbul'dan gelen Murat Taştekin ve Cüneyt Bayraktar'ın yanında Bursalı mûsikîşnasların iştirakiyle okunmaya devam etmektedir. .

Tekkelerin ilgasından sonra icrâ bakımından unutulmaya yüz tutan formlardan biri de mersiye'dir. Bu süreçte en önemli icrâ mekanından yoksun kalmıştır. Çarşamba Dergâhı müntesiplerinden Harabâtî Hüseyin Efendi, şeyh Mehmed Ali Tokuş ve Ahmet Canip Efendi gibi son mersiyehanların vefatıyla birlikte bu formda tavır sahibi okuyucu kalmamıştır. İstanbul dergâh çevreleriyle de ünsiyyeti bulunan Ahmet Canip Efendi bu bağlamda özellikle zikredilmesi gereken bir isimdir. Zira Cumhuriyet Dönemi'nin son mersiyehanları arasında zikredilen Hüseyin Sebilci'nin Bursa'yı ve Ahmet Canip Efendi'yi Uludağ Yolu'ndaki dergâhında sık sık ziyaret etmesi Canip Efendi'nin mersiyehanlığa dair birikiminde İstanbul tesirine işaret etmektedir.

Mersiye formunda yaşanan bu daralma tekke mûsikîsinin bir diğerk önemli formu olan Mevlevî âyini icrâsı bakımından da farklı olmamıştır. 1925'ten 1990'lı yıllara kadar Mevlevî mûsikîsi adına Bursa'da herhangi bir faaliyetin yapılamamış olması velûd bir dergâh kültürü ve Bursa Mevlevîhânesi gibi zengin bir mirasa ev sahipliği yapan şehir açısından büyük bir kayıp olmuştur. Zira 1920'li yıllarda âyinhan Hulusi Dede ve kardeşi Neyzen Muhtar Dede gibi bünyesinde pek çok yekta mûsikîşinasa ve dönem itibariyle seviyeli bir mûsikî kültürüne ev sahipliği yapan Bursa Mevlevîhânesi'ne dair bilgiler Şemseddin Efendi'nin eserlerinde zikredildiği gibi İsmail Baha Süreلسan'ın yıllar sonra Ankara Radyosu'undaki gerçekleştirdiği programlarda naklettiği hatıralar arasındadır. Cumhuriyet Dönemi'nde ancak 1990 sonrası dönemde Kültür Bakanlığı Klasik Türk Müziği Korosu ile 2000'li yıllardan itibaren Belediye Konservatuarı ve özel topluluklarında gayretleri neticesinde âyin formunun icrâsı bağlamında çeşitli faaliyetler gerçekleştirilebilmiştir. Bununla birlikte Anadolu'nun önde gelen mevlevîhânelerinden biri kabul edilen ve 1940'lı yıllarda yıkılan Bursa Mevlevîhânesi'nin restorasyonu tamamlanarak Cumhuriyet'in yüzüncü yılında tekrar faaliyete başlayacak olması Mevlevî kültürü ve mûsikînin gelişimi açısından Bursa'da daha verimli bir döneme işaret etmektedir.

Cami ve tekke mûsikîsinin ortak bir formu olarak ilâhi bestekârlığı ve icrâsında aynı durum yaşanmamıştır. Zira cami içi ve dışında gerçekleştirilen dinî merasim ve mevlîd meclislerinde okunmaya devam ettiği gibi hem toplumun rağbeti hem de bestekârların ilgisiyle yeni eserlerde verilmeye devam etmiştir. 1970'li yıllar öncesi bestekârlık açısından daha sınırlı bir dönemi ifade etse de ilerleyen süreçte bu formda beste çalışması bulunan pek çok bestekârın varlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Mehmed Baha Pars, Ahmet Canip Özbayraktar, İsmail Baha Süreلسan ve Hüsamettin Fındıkoğlu gibi tekkelerin zikir meclislerinde bulunmuş mûsikîşinasların Cumhuriyet Dönemi'nde de ilgili meclislerde tekke tavrı ile okuduğu ilâhileri dinleyenler hala aramızdadır. Öte yandan Bursa Mûsikî Cemiyeti'nden başlamak üzere 1985 sonrasında da Belediye Konservatuarı'nda görev yapan veya yetişen sanatkârlardan Mümin Salman, Erdinç Çelikkol ve Hali Çay gibi son yüzyıl Bursa mûsikî tarihinin mühim simalarının bestekârlık ve icrâ bağlamında bu sahaya verdiği katkı da dikkate şayandır. 1980 sonrasında büyük mücadeleler neticesinde açılışını gerçekleştirdikleri Bursa Belediye Konservatuarı'nda yetiştirdikleri pek çok öğrenci bu formda da eserler vermiş

bestekârlar arasındadır. Günümüz açısından değerlendirildiğinde konservatuar bünyesinde görev yapan pek çok sanatkâr ilâhi formunda ortaya koyduğu beste çalışmaları ile dikkat çekmektedir.

1985 sonrası faaliyete başlayan tasavvuf mûsikîsi koroları da bu bağlamdaki katkılarıyla önemi haizdir. Zira Dr. Tanju Pala, Dr. Mehmet Gülal, Halil Çay, Erdoğan Ebeoğlu ve İbrahim Benlioğlu'nun gayretleriyle yapılan çalışmalar ve konser faaliyetleri Bursa'nın son kırk yıllık dinî mûsikî hayatında önemli bir yer tutmuştur. Bu süreçte İstanbul Karagümrük Cerrâhi Dergâhı'nın desteği ve katkılarıyla tekke ve cami mûsikîsine dair nitelikli eserler meşkedilerek Kutlu Doğum Konserleri, Ramazan İlâhileri Konserleri, Enderun Usûlü Teravîh Uygulamaları, Muharrem İlâhileri ve Mersiyeler adı altında gerçekleştirilen faaliyetler bu formdaki canlanma ve gelişime büyük katkı sağlamıştır. Son kırk yıllık süreçte gerçekleştirilen bu gibi faaliyetlerde bireysel gayretlerin yanında Cumhuriyet Dönemi Bursa dinî hayatına yön veren kurumlardan İmam Hatip Lisesi, İlâhiyat Fakültesi ve Bursa Müftülüğü'nün katkıları da zikredilmelidir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra tedricen gerçekleştirilen köklü değişikliklerin cami ve tekke mûsikîsi formları bağlamında yaşattığı etkiyi yukarıda kısaca ifade ettik. Bu değişim sürecinin bir diğer etki sahasında mûsikîşinaslara dairdir. İlim, kültür ve sanatın bir muhit meselesi olduğu kabulünden yola çıkarak sanatkârın bir anlamda yaşadığı toplumun aynası olduğunu söyleyebiliriz. 1950 öncesinde dinî hayat bakımından yaşanan zorluklar hiç şüphesiz mûsikî kültürümüzü de derinden etkilemiştir. Ayrıca tilavet ve mûsikî eğitimi açısından cami, tekke ve özel meclislerdeki eğitim ve meşk silsilesinin devamlılığını kaybetmesi yüzyıllardır kârî, bestekâr ve zâkirleriyle şöhret bulan Bursa'nın yaşadığı değişimi ortaya koymaktadır. Yaşanılan bu büyük kırılma ve zorluklara rağmen Cumhuriyet Dönemi'nde de din ve mûsikî kültürüne katkı sağlayan Bursalı mûsikîşinasların varlığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda bir kültür taşıyıcı olarak önce Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden kârî ve bestekârlar ele alınırken devamında da 1960'lardan günümüze bu geleneği intikal ettiren Bursalı bestekâr, hafız ve mevlîdhanlara yer verilmiştir.

1950 öncesi dönemde Bursalı mûsikîşinasların varlığı daha çok gezek meclislerinde görülmektedir. Zira Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden geleneklerden biri de gezeklerdir. Mevlevîhâne neyzenbaşı Muhtar Dede ve kardeşi âyinhan Hulusi Dede'nin

tekkelerin kapanmasından sonra yekta birer mûsikîşinas olarak gezelerde yer alması bu durumun güzel bir örneğidir. Öte yandan 1949'da Mûsikî Cemiyeti'nin kurulmasıyla Türk mûsikîsi adına daha canlı bir dönemden söz edilebilir. Mümin Salman, Erdinç Çelikkol ve Ömer Tuğrul İnançer gibi dinî mûsikî yönü de olan isimler cemiyetin gelişimine önemli katkılar sağlarken ilerleyen süreçte yetiştirdikleri öğrenciler de Bursa dinî mûsikî hayatında önemli izler bırakmıştır.

Sonuç olarak Türk İslam Medeniyeti'nin önde gelen şehirlerinden biri olan Bursa tarihi, ilim geleneği ve dinî kültürüyle altı asır hüküm süren Osmanlı Devleti'ni pek çok alanda besleyen bir şehir olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra toplumsal hayattaki köklü değişim ve dönüşüm hareketleri dinî hayatı, dolayısı ile mûsikî kültürümüzü de derinden etkilemiştir. Ancak toplumun yüzyıllardır nesilden nesile intikal ettirdiği değerlerinden olan dinî mûsikî kültürü de belli bir çerçevede sürekliliğini koruyabilmiştir. XX. yüzyılın ilk yarısı devamlılık ve icrâ bakımından meşakkatli bir dönem olsa da yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem icrâ edilen formlar hem de yetişen mûsikîşinaslar bakımından tedricen bir iyileşme dönemi olarak ifade edilebilir. Ayrıca geçmişteki Bursa İstanbul etkileşiminin Cumhuriyet Dönemi'nde de güçlü bir biçimde devamı şehrin dinî mûsikî kültürüne katkı sağlayan temel faktörlerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. “Akif Mevlîdi Yahut Kadınlar Mevlîdi”, *Gazi Üni. Gazi Eğitim Fak. Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara: 1999.
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. *Bursalı İsmail Beliğ*, Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fak. Yay. 1985.
- Abdülkadir, Mülazım. *Bursa Tarihi Kılavuzu*, Haz. M. Fatih Birgöl, Levent Ali Çanaklı, Bursa: Bursa İl Özel İdaresi Yay. 2008.
- Ahmed, Vedat, “Bulgaristan Müslümanları Arasında Mevlîd Geleneği” *Süleyman Çelebi ve Mevlîd, Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*”, Haz. Mustafa Kara, Bilal Kemikli, Bursa: Osmangazi Belediyesi. Yay. 2007.
- Akar, Metin. “Nayi Osman Dede ve Mi’râciyyesi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 1981.
- Akpınar, Hüseyin vd. *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, Ed. Ahmet Hakkı Turabi, Ankara: Grafiker Yay. 2017.
- Akıncı, Halil. *Son Yüzyılın Ünlü Hafız ve Mevlîdhanları*, İstanbul: İskenderiye Kitap, 2014.
- Aksoy, Hasan. “Dursun Fakih” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/7 İstanbul: TDV. Yay. 1995.
- Algöl, Hüseyin. Nihat Azamat, “Emir Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11/246, İstanbul: TDV. Yay. 1995.
- Algöl, Hüseyin - Kara Mustafa. *Buhârâ’dan Bursa’ya Emir Sultan*. Bursa: Emin Yay. 2019.
- Altan, Bayram. “Seçkin Hafızlarımız (Ahmet Hızal)”, *Diyanet Dergisi* sy. 363, Ankara: 1989.
- Altan, Harun. “Seçkin Hafızlarımız” (Harun Soydaş ile Mülakat), *Diyanet Gazetesi*, Kayıt No 9076, Ankara: 1989,
- Alparslan, Ramazan. *İstanbul Ehl-i Kur’ân ve Mevlithanları*. İstanbul: Acar Basım, 2014.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l Cezerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 20/552. İstanbul: TDV. Yay. 1999.
- Antalya İsmail Baha Süreلسan Konservatuarı Fotoğraf Arşivi.

- Aşıkpaşazâde. *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, İstanbul: MEB. Yay. 1992.
- Atsız, Nihal. *Osmanlı Tarihleri 1*, İstanbul: Türkiye Yay. 1949.
- Ateş, Erdoğan. *Türk Din Müsikisi*, İstanbul: Rağbet Yay. 2017.
- Aydeniz, Nurullah. “Ahmet Hızal ve Heybeliada Kur’ân Kursu”, *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fak. Dergisi*, Yıl: 25, sy. 43, Ocak- Haziran, 2020.
- Aymutlu, Ahmed. *Süleyman Çelebi ve Mevlîd-i Şerîf*, İstanbul: Berksoy Matbaası, 1958.
- Balcı, Zeynep. *Portreler, Bursa'nın Sekiz Güzel Adamı*, Ed. Büşra Kartal, Bursa: Bursa Akademi Yay. 2019.
- Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l Vekâyî der Belde-i Celîle-i Burusa*, Millet Ktb. Ali Emiri, nr. 89.
- Baldırzade Selîsi Şeyh Mehmed Efendi, *Ravza-i Evliyâ*, Haz. Doç Dr. Mefail Hızlı, Dr. Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yay. 2000.
- Bardakçı, Murat. *Merâğalı Abdülkadir*, İstanbul: Pan Yay. Kent Basımevi, 1986.
- Bardakçı, Murat. “Operet Besteleyip Sahneye Koyan Bir Nakşibendiyye Şeyhi” *Habertürk Gazetesi*, 03.09.2009.
- Baykal, Kazım. *Mevlîd-i Şerîfi Yazan Süleyman Çelebi Türbesi Münasebetiyle*, Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay. 1952.
- Baykal, Kazım. *Bursa ve Anıtları*, Bursa: Bursa Hakimiyet Basımevi, 1993.
- Baykal, Kazım. *Süleyman Çelebi ve Mevlîd*, Haz. Kadir Atlansoy, Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay. 1999.
- Bayraktar, Cüneyt. *Mi'râciyye Nâyî Osman Dede*, İstanbul: Esenler Belediyesi Kültür Yay. 2021.
- Bayraktar, Mehmet. “Dâvûd-i Kayserî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9/34, İstanbul: TDV. Yay. 1994.
- Bayru, Esin Çelebi-Sağbaş, Bekir Reha. *Yüzyıllar Boyu Mevlâna ve Mevlevîlik*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay. 2008.
- Behar, Cem. *Şeyhülislam'ın Müziği*, İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2015.
- Benlioğlu, İbrahim. *Bursa'da Yetişen Müsikişinaslar*, Bursa: Bursa Akademi Yay. 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el Câmi u's Sahîh, 'Fedâilü'l Kur'ân' 29, 'Tevhid' 50*. İstanbul: 1979.

- Bursa Ansiklopedisi*. Bursa: Bursa Hakimiyet Yayınevi. 1987.
- Bursa Doğru Hakimiyet Gazetesi*. 12 Aralık 1978.
- Bursa İl Müftülüğü Harun Soydaş Personel Özlük Arşivi, 11 Nisan 1951 Tarih, 246-72 Sayı ile 7 Şubat 1983 tarih 822 Sayılı Evrak.
- Bursa İl Müftülüğü Hüsamettin Fındıkoğlu Personel Özlük Arşivi, 4 Ocak 1965 Tarih ve 826 Sayı ile 7 Temmuz 1982 Tarih ve 3482 Sayı Numaralı Evrak.
- Charles, Texier. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dekümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay. 2002.
- Çelikkol, Erdinç. *Türk Müsikîsi Bilgileri I*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. 2000.
- Çift, Salih. “Osmanlı Dönemi’nde Bursa’da Bektâşî Kültürü ve Bektâşî Tekkeleri”, *UÜ. İlâhiyat Fak. Dergisi*, 10. C. sy. 2, Bursa, 2001.
- Çoban, Şemsettin. *Bekir Sıdkı Sezgin’in Hayatı, Sanatı ve Besteleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Demirağ, Banu. *Manolya Ağacının Kökleri*, İstanbul: Graphis Matbaa, 2000.
- Düzen, Nevzat. *Ahmet Canip Efendi’nin Hayatı*, Bursa: Basımevi Yok, 2009.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as. *es-Sünen*, Mısır: 1952, “Vitr” 20.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. *İbn Battûta Seyehatnamesi*, Çev. A. Sait Aykur, İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2000.
- Efe, Mustafa. *Eş’âr-ı Şemsî (Şemseddin Ulusoy Divanı)*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay. 2022.
- Elbas, Oğuz. *Mehter*, İzmir: Kültür Bak. Yay. 2019.
- Erhan, Mehmed Safiyyüddin. *Bir Zamanlar Bursa’ydı*. İstanbul: Sufi Kitap, 2016.
- Erhan, Mehmed Safiyyüdin. Fotoğraf Arşivi.
- Eroğlu, Nurinisa-Demirağ, Banu. *Bursa Belediye Konservatuvarı Mecmuası*, Bursa: 1986.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Türk Müsikîsi Antolojisi*, İstanbul: Vadi Yay. 2017.
- Ergür, Cumhuri Enes. *99 Bestekârdan İlâhiler*, İstanbul: İz Yay. 2020.
- Evliya Çelebi, *Seyehatname*, Haz. Yücel Gağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yay. 1999.
- Ezgi, Dr. Suphi. *Nazari Ameli Türk Müsikîsi*, İstanbul: Bankalar Basımevi, Tarihsiz.

- Gazimihal, Mahmut Ragıp. *Bursa'da Mûsiki*, Bursa: Bursa Yeni Basımevi, 1943.
- Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif Ef. *Ravzatü'l Müflihûn*, BEEK. Orhan Kit. nr. 1041.
- Genel Kumay Başkanlığı Coğrafya Encümeni, *Cenûbî Marmara Havzası Bursa Vilayet Coğrafyası*, Haz. Dr. M. Fatih Birgül, Dr. Levent Ali Çanaklı, Ankara: Bursa İl Özel İdaresi Yeşil Şehir Kitaplığı, 2009.
- Günaydın, Nurşen-Kaplanoğlu, Raif. *Seyahatnamelerde Bursa*. Bursa: Bursa Ticaret Borsası Yay. 2000.
- Güngör, Şeyma. "Hadîkatü's suadâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15/21. İstanbul: TDV. Yay. 1997.
- Günşen, Ahmet. "Saltuknâme Yazarı Ebü'l Hayr Rûmî ve Mevlîd Yazarı İpsalalı Ebu'l Hayr Aynı Kişi Midir?", *Balkanlara Gidişin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu*, Köstence, Romanya: Trakya Üniversitesi Yay. Balkan Araştırma Enstitüsü: 06-10 Kasım, 2013.
- Hasan Tâib Efendi. *Hâtıra Yahut Mir'âtı Burusa*, Haz. M. Fatih Birgül, İstanbul: Gaye Kitabevi, 2007.
- Halil Efendi, *Mecmûa-i Vefeyât-ı Meşâyih*, Haz. Prof. Dr. Mustafa Demirel, İstanbul: Cinius Yay. 2019.
- Hızlı, Mefail. "Bursa'da Eğitim-Öğretim ve Günümüze Ulaşan Medreseler" *Bursa'da Dinî Kültür*, Ed. Mustafa Kara, Bursa: Emin Yay. 2011.
- İnalcık, Halil. "Bursa'nın Tarihine Genel Bir Bakış", *Bursa'da Dinî Kültür*, Haz. Mustafa Kara, Bursa: Emin Yay. 2011.
- İnalcık, Halil. "Bursa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6/446. İstanbul: TDV. Yay. 1992.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa: Bursa Vilayet Matbaası, 1302.
- Kanık, Muhammet Zinnur vd. *81 İlde Kültür ve Şehir*, Bursa: Bursa Valiliği Neşriyatı, 2021.
- Kara, Mustafa. *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay. 2017.
- Kara, Mustafa-Algül, Hüseyin. *Ehl-i Beyt-i Mustafâ Şehîd-i Kerbelâ ve Mersiyeler*, Bursa İhtisas ve Stratejik Araştırmalar Grubu, İstanbul: Deren Matbaacılık. 2020.
- Kara, Mustafa-Kemikli, Bilal. *Süleyman Çelebi ve Mevlîd, Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Bursa: Osmangazi Bel. Yay. 2007.

- Kara, Mustafa. *Bursalı Akif Mevlîdi veya Kadınlar Mevlîdi*, Bursa: Emir Sultan Camii ve Türbesi Onatma ve Yaşatma Derneği, 2017.
- Kara, Mustafa. “Tekkelerden Feyz Alan Bir Bestekâr, İsmail Baha Sürelsan”, *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. 2000.
- Kara, Mustafa. “Yakın Tarihimizin Meşhur Mevlîd Törenleri”, *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlîd ve Süleyman Çelebi*, Ed. Bilal Kemikli, Osman Çetin, Ankara: TDV. Yay. 2010.
- Kara, Mustafa. “Abdülkadir Necip Efendi ve Mevlîdi”, *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu, IV*, Bursa: 2005.
- Kara, Mustafa. “Mi'raç, Mi'râciyye ve Bursalı Safiye Hatun Vakfiyesi”, *UÜ. İlâhiyat Fak. Dergisi. sy. 4, C. 7*, Bursa: 1998.
- Kara, Mustafa. “Cami ve İbadet Psikolojisi”, *Bursa'da Dinî Kültür*, Ed. Mustafa Kara, Bursa: Emin Yay. 2011.
- Karataş, Ali İhsan. *Medeniyet Şehri Bursa*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019.
- Kaplanoğlu, Raif. *Bursa'nın Göç Tarihi*, Bursa: Nilüfer Belediyesi. Yay. 2014.
- Kaplanoğlu, Raif. *Bursalı Şair, Yazar ve Ünlüler Ansiklopedisi*, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yay. 1998.
- Kavurmacı, Mustafa. Fotoğraf Arşivi.
- Kepecioğlu, Kamil. *Bursa Kütüğü*, Haz. Prof. Dr. Hüseyin Algül, Prof. Dr. Osman Çetin, Prof. Dr. Mefail Hızlı, Prof. Dr. Mustafa Kara, Doç. Dr. Asım Yediyıldız. Bursa: Bursa Kültür AŞ. Yay. 2009.
- Kılıç, Mahmut Erol. *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar I*, İstanbul: Sufi Kitap. 2016.
- Kılıç, Mahmud Erol. “Ekberiyeye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10/545. İstanbul: TDV. Yay. 1994.
- Kızıl, Hayreddin. "Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlidlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, sy. 7, Nisan, 2012.
- Koca, Fatih. *Hafız Mûsikîşinaslar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 2021.
- Koçyiğit, Akif vd. *Prusa'dan Bursa'ya*. Bursa: BBŞ. Belediyesi Yay. 2005.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Mermutlu, Bedri. “Unutulmuş Bir Besteli Mevlîd: Abdülkadir Necip Efendi ve Mevlîdi”, *Din ve Sanat Dergisi*, İstanbul: 2016.

- Memmed Baha. “Alaturka Alafranga Mûsikî Olamaz, Mûsikî Bir Lisân-ı Ruhtur” *Alem-i Mûsikî*, sy. 2, Bursa: Hüdâvendigar Matbaası, 1919.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*, Haz. Nuri Akbayan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1996.
- Mehmed Fahreddin Efendi. *Gülzâr-i İrfân*. Millet Ktp. Ali Emiri Şeriyye, nr. 1098.
- Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*. Haz. Faik Reşit, Unat Mehmed, A. Köymen. Ankara: TTK. Yay. 1949.
- Namlı Ali, “İsmail Hakkı Bursevî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23/104. İstanbul: TDV. Yay. 2001.
- Nasuhioğlu Orhan, “Dinî Mûsikîmizin Büyük Kaybı Şakir Çetiner”, *Mûsikî Mecmuası*, Yıl 41, sy. 420, İstanbul, Mart 1988.
- Tanrıkorur, Cinuçen. *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, İstanbul: Dergâh Yay. 2011.
- Taşköprüzâde Ahmed Efendi. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Haz. Muhammed Hekimoğlu. İstanbul: TYEKB. Yay. 2019.
- Turgut, A. Memduh. *Bursa Tarihi*. Bursa: Bursa Vilayet Matbaası. 1935.
- Turyan, Hasan. *Hazreti Emir Sultan ve Zeyniler Haziresi*, Bursa: Prestij Matbaası. 1996.
- Oğuzoğlu, Yusuf. *8500 Yıllık Uygarlığın İzinden Bursa Tarihi*, Bursa: BBŞ. Belediyesi Yay. 2013.
- Okiç, M. Tayyip “Çeşitli Dillerde Mevlîdler ve Süleyman Çelebi Mevlîdinin Tercemeleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*. sy. 1, Erzurum, Haziran 1975.
- Okur, Hafız Yaşar. *Atatürk'le Dinî Hatıralar*. İstanbul: Sabâh Yay. İstanbul: 1962.
- Okur, Hafız Yaşar. “Atatürk ve Türk Musıkîsine Ait Bilinmeyenler”, *20. Asır Mecmuası*, İstanbul, 5 Ocak 1956.
- Öcalan, Hasan Basri. *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, Bursa: Gaye Kitabevi. 2000.
- Öcal, Mustafa. *Bursa İmam Hatip Mektebi'nden İmam Hatip Liselerine*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. 2013.
- Öcal, Mustafa. “Türkiye’de Kur’ân Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcazetnâme Örneği” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, sy. 2, Bursa. 2004.

- Önkal, Ahmet-Bozkurt, Nebi. “Cami” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7/51. İstanbul: TDV. Yay. 1993.
- Özalp, Dr. Nazmi. *Türk Müsikisi Tarihi*. Ankara: MEB. Yay. 2000.
- Özcan, Nuri. “Sürelsan, İsmail Baha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38/162. İstanbul: TDV. Yay. 2010.
- Özcan, Nuri. “Mersiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/219. Ankara: TDV Yay. 2004.
- Özcan, Nuri. “Mehter”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/545. Ankara: TDV. Yay. 2003.
- Özcan, Nuri. “Aklî Ali, Tablîzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/280. İstanbul: TDV. Yay. 1989.
- Özcan, Nuri. “Mehmed Efendi, Kalbûrîzâde”, Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/454. Ankara: TDV. Yay. 2003.
- Özcan, Nuri. “Hastazâde Abdullah Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/98. İstanbul: TDV. Yay. 1998.
- Özcan, Nuri. “Mehmed Rûşen Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/520. Ankara: TDV. Yay. 2003.
- Özcan, Nuri. “Tolan Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/232. İstanbul: TDV. Yay. 2012.
- Özcan, Nuri. *Türk Müsikîsi Tarihi Ders Notları*, İstanbul: Basılmamış, 2000.
- Özdemir, Nezaket. *Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle Bursa'nın Anısal Tarihi*, Bursa: Sentez Yay. 2009.
- Özeke, Ahmet Doğan. *Neyzenler Kahvesi*, İstanbul: Pan Yay. 2000.
- Öztuna, Yılmaz. *Türk Müsikisi Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB. Basımevi. 1974.
- Paçacı Tunçay, Gönül. *Neşriyât-ı Müsikî: Osmanlı Müziğini Okumak 1*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yay. 2019.
- Pekolcay, Ayşe Necla. *Mevlîd*, Ankara: TDV. Yay. 1993.
- Sarıcan, Bayram. *Bursa'da Dinî Hayat*. Haz. Mustafa Öcal, İstanbul: Düşünce Kitabevi. 2005.
- Sezikli, Ubeydullah vd. *Türk Din Müsikîsi El Kitabı*, Ed. Ahmet Hakkı Turabi, Ankara, Grafiker Yay. 2017.

- Sürelsan, İsmail Baha. “17 Eylül 1961 Günü Ankara Radyosu’unda Yaptığı Sohbetin Metni” *Mûsikî Mecmuası*, Hüsniyat Basımevi, sy. 165, İstanbul, 1961.
- Şakir, Ziya. *Âlem-i Mûsiki*, sy. 4, Bursa: Hüdavendigâr Matbaası. 1919.
- Şen, İhsan. *Bestekâr Tahir Karagöz’ün Hayatı ve Eserleri*, Ankara: İlâhiyyât Yay. 2021.
- Taş, Hülya. *Bursa Folkloru*, Bursa: Gaye Kitabevi, 2002.
- Tâhir-ül Mevlevî, *Edebîyat Lügati*, Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi. 1994.
- TRT Müzik Dairesi Başkanlığı’nın 15/10/2012 Tarih ve 2364 Sayı Numara İle Erdinç Çelikkol’a Gönderdiği Evrak.
- Tek, Abdürrezzak. “Mevlevîliğin Bursa’daki İzleri”, *UÜ. İlâhiyat Fak. Dergisi*, C. 15, sy. 2, Bursa, 2006.
- Tek, Abdürrezzak. “Bursa’da Kâdirî Tekkeleri”, *UÜ. İlâhiyat Fak. Dergisi*, C. 19, sy. 1, Bursa, 2010.
- Tıraşçı, Mehmet. “Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe ve Zazaca Mevlîdler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, *CÜ. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. sy. 2, C. 17, Sivas, 2013.
- Toksoy, Atilla Coşkun. “Composer Abdullah Necdet Tanlak: An Important Figure in Turkish Religious Music”, *Journal of Intercultural and Religious Studies*, v. 5, 2013.
- Turabi, Ahmet Hakkı vd. *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, Ed. Ahmet Hakkı Turabi, Ankara: Grafiker Yay. 2017.
- Uludağ, Osman Şevki. *Bursa ve Uludağ*, Ankara: Bursa İl Özel İdaresi Yeşil Şehir Kitaplığı, 2009.
- Uludağ, Süleyman. *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ*, İstanbul: Marifet, Yay. 1998.
- Ulusoy, Mehmed Şemseddin. *Yâdigâr-ı Şemsî*. Haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy. Bursa: Uludağ Yay. 1997.
- Ulusoy, Mehmed Şemseddin. *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*. Mustafa Kara Özel Kütüphanesi.
- Ulusoy, Mehmed Şemseddin. *Dildâr-ı Şemsî. (Niyâzî-i Mısrî’nin İzinde Bir Ömür Seyehat)*, Haz. Mustafa Kara-Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay. 2016.
- Ulusoy, Mehmed Şemseddin. *Gülzâr-ı Mısrî. (Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Degâhı)* Haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Sedat Akay. Bursa: Osmangazi Belediyesi. Yay. 2021.

- Ulusoy, Mehmed Şemseddin. *Bahâr-ı Şemsî. (Bursalı Mutasavvıflar Alimler ve Meşhurlar)*, Haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Olcay Kocatürk. Bursa: Osmangazi Belediyesi. Yay. 2021.
- Ulusoy, Mehmed Şemseddin. *Medâr-ı Şemsî-Devvâr-ı Şemsî, (Bursa Camileri ve Medreseleri)*, Haz. Mustafa Kara, Betül Tarakçı, Selime Terzioğlu, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay. 2021.
- Ulusoy, Can. *Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)*, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015.
- Uzun, Mustafa. “Mi’râciyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30/138. İstanbul: TDV. Yay. 2005.
- Uzun, Mustafa. “İlâhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22/65. İstanbul: TDV. Yay. 2000.
- Uygun, Nuri. “Türk Din Mûsikisinde Usûl İlâhileri”, *Rast Müzikolojisi Dergisi*, C. 2, sy. 2, İstanbul, 2014.
- Üngör, Etem. “Eski Bir Mûsikî Mecmuası Âlem-i Mûsikî” *Mûsikî Mecmuası*, Hüsnütabiat Basımevi, sy. 214, İstanbul, 1965.
- Yediyıldız, Asım. “Süleyman Çelebi Dönemi’nde Anadolu’da Siyasî Durum” *Süleyman Çelebi ve Mevlîd, Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Haz. Mustafa Kara, Bilal Kemikli, Bursa: Osmangazi Belediyesi. Yay. 2007.
- Yenal, Engin. *Osmanlı Başkenti Bursa*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. 2012.
- Yücer, R. R. “M. Şemseddin Ulusoy”, *Bursa Halkevi Dergisi*, sy. 9, Bursa, 1937.
- Yenisey, Fazıl. *Bursa Folkloru*, Bursa: Bursa Vilayet Matbaası, 1995.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Aziz Mahmud Hüdâyî*, DİB. Yay. Ankara: 2016.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Celvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7/275. İstanbul: TDV. Yay. 1993.
- Ziyaeddin, Fahri. “Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddin’in Hayatı ve Eserleri” *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*, sy. 34, Bursa, 1941.

Kişisel Görüşmeler:

Sayı	Görüşülen Kişi	Cinsiyet	Meslek	Yaş
K 1	Abdullah Yiğit	E.	Din Görevlisi	55

K 2	Abdüssamed Bastık	E.	Din Görevlisi	55
K 3	Adem Apak	E.	Akademisyen	52
K 4	Ahmet Bayer	E.	Öğretmen	70
K 5	Ali Turan	E.	Emekli	82
K 6	Ayşegül Kostak Toksoy	K	Akademisyen	50
K 7	Bayram Akdoğan	E.	Akademisyen	66
K 8	Bedri Sezer	E.	Emekli	79
K 9	Beyhan Mehmet	E.	Müftü	38
K 10	Cemal Saygı	E.	Esnaf	65
K 11	Erdoğan Çelikkol	E.	Sanatçı	84
K 12	Enver Aydın	E.	Emekli	76
K 13	Esat Fındıkoğlu	E.	Emekli	67
K 14	Fatma Akgüngör	K.	Ev Hanımı	65
K 15	Feriha Tokuş	K.	Emekli	89
K 16	Fikri Yavuz	E.	Akademisyen	50
K 17	Hakan Kavurmacı	E.	Emekli	52
K 18	Haki Numanoğlu	E.	Sanatçı	70
K 19	Halil Çay	E.	Sanatçı	67
K 20	Hasan Yeşiller	E.	Din Görevlisi	82
K 21	Hüseyin Delil	E.	Emekli	60
K 22	Kahraman Özkök	E.	Yazar	59
K 23	Mesut Yavaş	E.	Emekli	52
K 24	Mustafa Kavurmacı	E.	Din Görevlisi	84
K 25	Mustafa Ebeoğlu	E.	Emekli	55
K 26	Mustafa Öztürk	E.	Akademisyen	83
K 27	Murat Topuzoğulları	E.	Emekli	60
K 28	Mümin Salman	E.	Sanatçı	94
K 29	Nail Dural	E.	Din Görevlisi	78
K 30	Necdet Tanlak	E	Sanatçı	82
K 31	Nevzat Düzen	E.	Emekli	70
K 32	Orhan Bandak	E.	Sanatçı	58

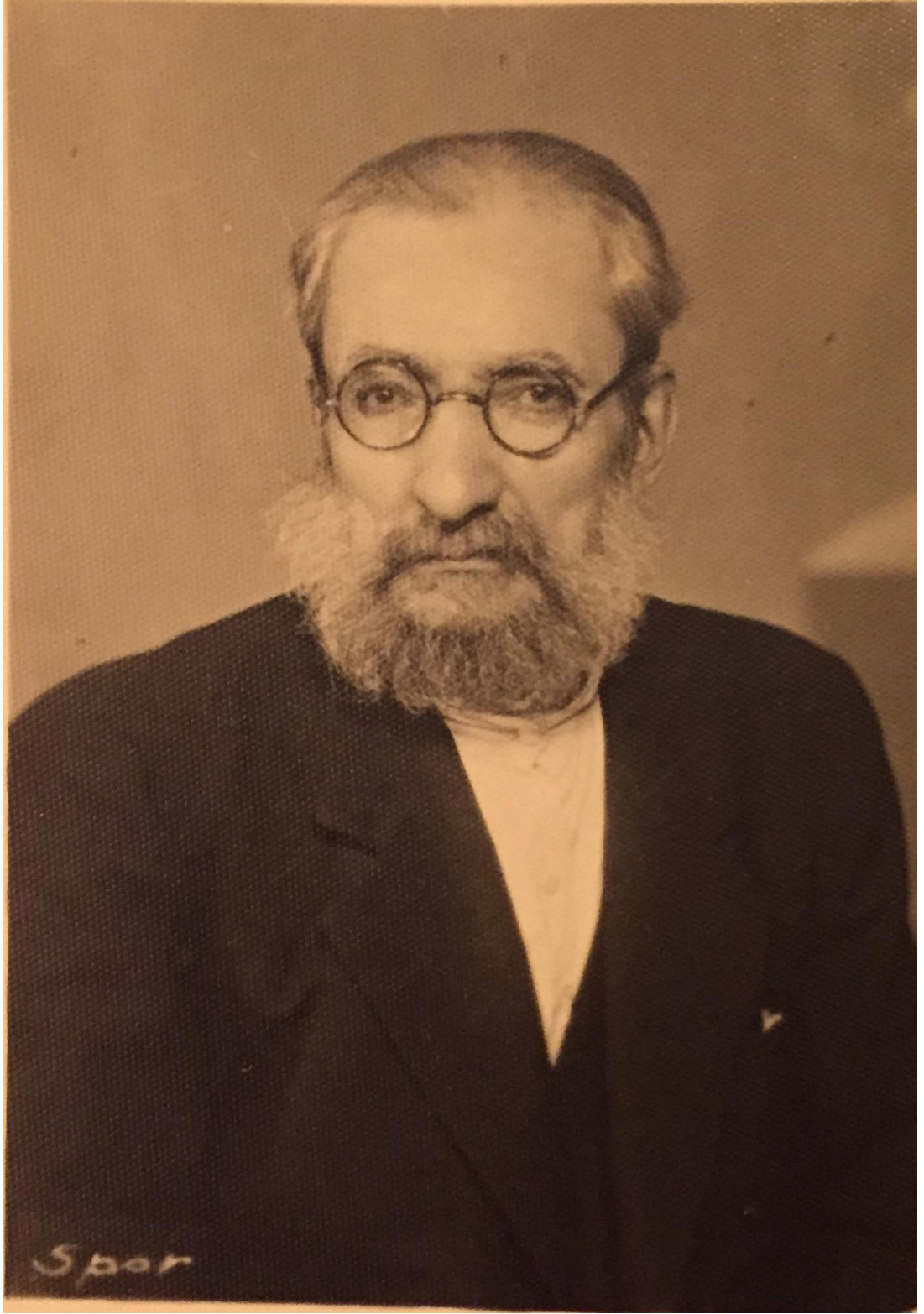
K 33	Ömer Tuğrul İnançer	E.	Sanatçı	77
K 34	Ömer Yıldız	E.	Sanatçı	50
K 35	Perihan Gençoğlu	K.	Ev Hanımı	75
K 36	Sabri Yırıkoğlu	E.	Din Görevlisi	85
K 37	Safiyyüddin Erhan	E.	Restoratör	70
K 38	Salih Berkmen	E.	Sanatçı	50
K 39	Savaş Özkök	E.	Sanatçı	42
K 40	Selamettin Ünal	E.	Din Görevlisi	69
K 41	Selman Benlioğlu	E.	Akademisyen	36
K 42	Sinan Akgün	E.	Sanatçı	50
K 43	Şaban Şahin	E.	Emekli	75
K 44	Yakup Cesurtürk	E.	Din Görevlisi	80
K 45	Yıldız Yaykan	K.	Din Görevlisi	55
K 46	Zikri Yavuz	E.	Emekli	50
K 47	Zübeyde Ebeoğlu	K.	Emekli	45

EKLER

Ek.1: Resimler

Resim 1. Mısırî Dergâhı Son Postnişîni Zâkir, Mevlîdhan, Mi'râciyyehan ve Mersiyehan Mehmed Şemseddin Ulusoy.

Resim 2. Mehmed Şemseddin Ulusoy.

Resim 3. Mehmed Şemseddin Ulusoy ve Oğlu Fehameddin Ulusoy.

Resim 4. Mersiyehan Fehameddin Ulusoy.

Resim 5. Ahmed Bahâeddin Efendi ve Oğlu İsmail Baha Sürelsan.

Resim 6. İsmail Baha Sürelsan Kanunu İle Bir İcrâ Esnasında.

Resim 7. İsmail Baha Sürelsan Bursa Işıklar Askeri Lisesi Yıllarında Kanunu İle.

Resim 8. İsmail Baha Sürelsan İlk Sazı Olan Tanbur Meşkederken.

Resim 9. Karakâdi Dergâhı Son Postnişini Mersiyehan Mehmed Ali Tokuş.

Resim 10. Mehmed Ali Tokuş Dergâhın Penceresin Bakarken.

Resim 11. Mehmed Ali Tokuş ve Ailesi.

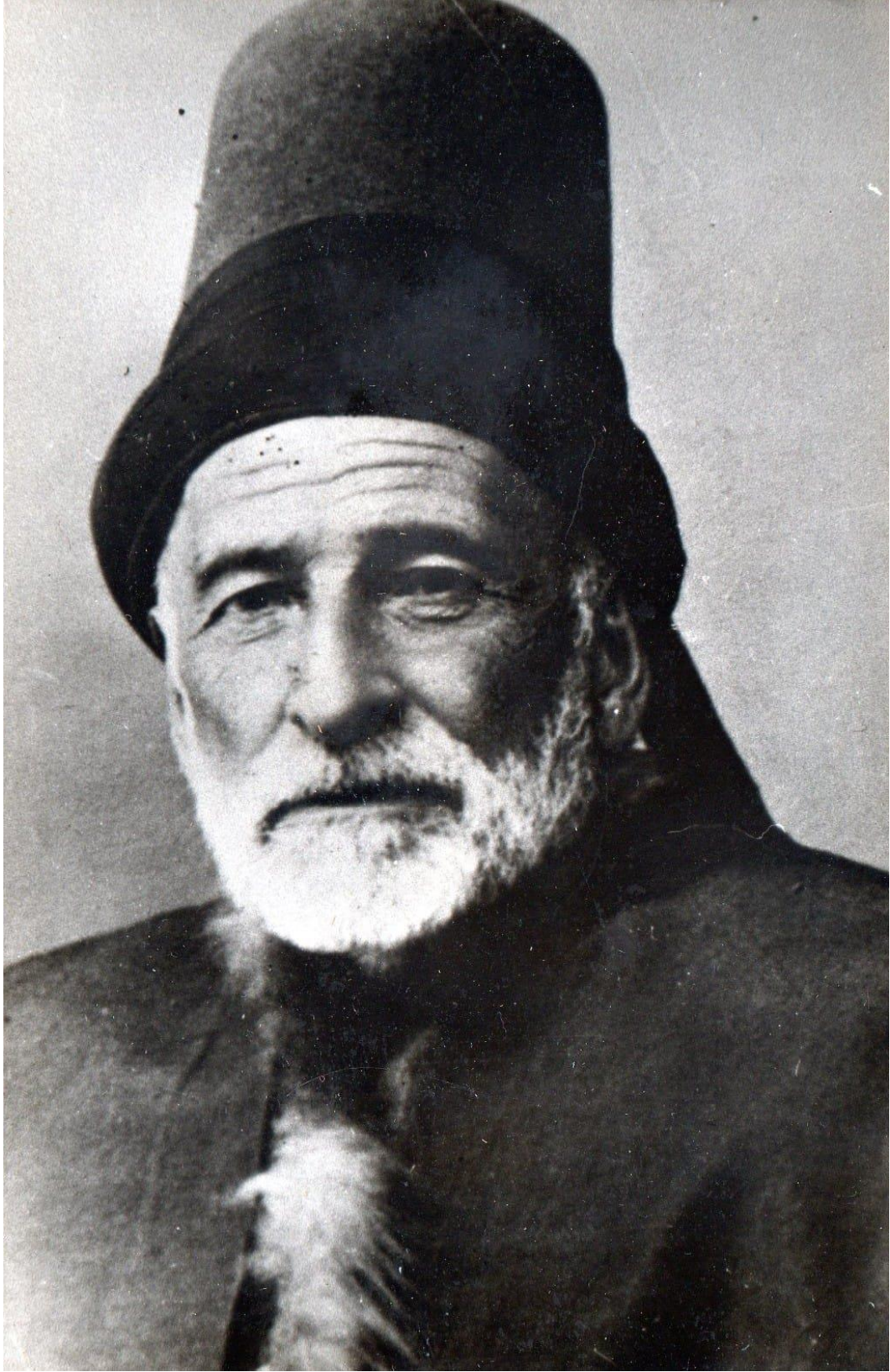
Resim 12. Mehmed Ali Tokuş Cumhuriyet Dönemi'nde Orhan Camii İmam Hatibi İken.

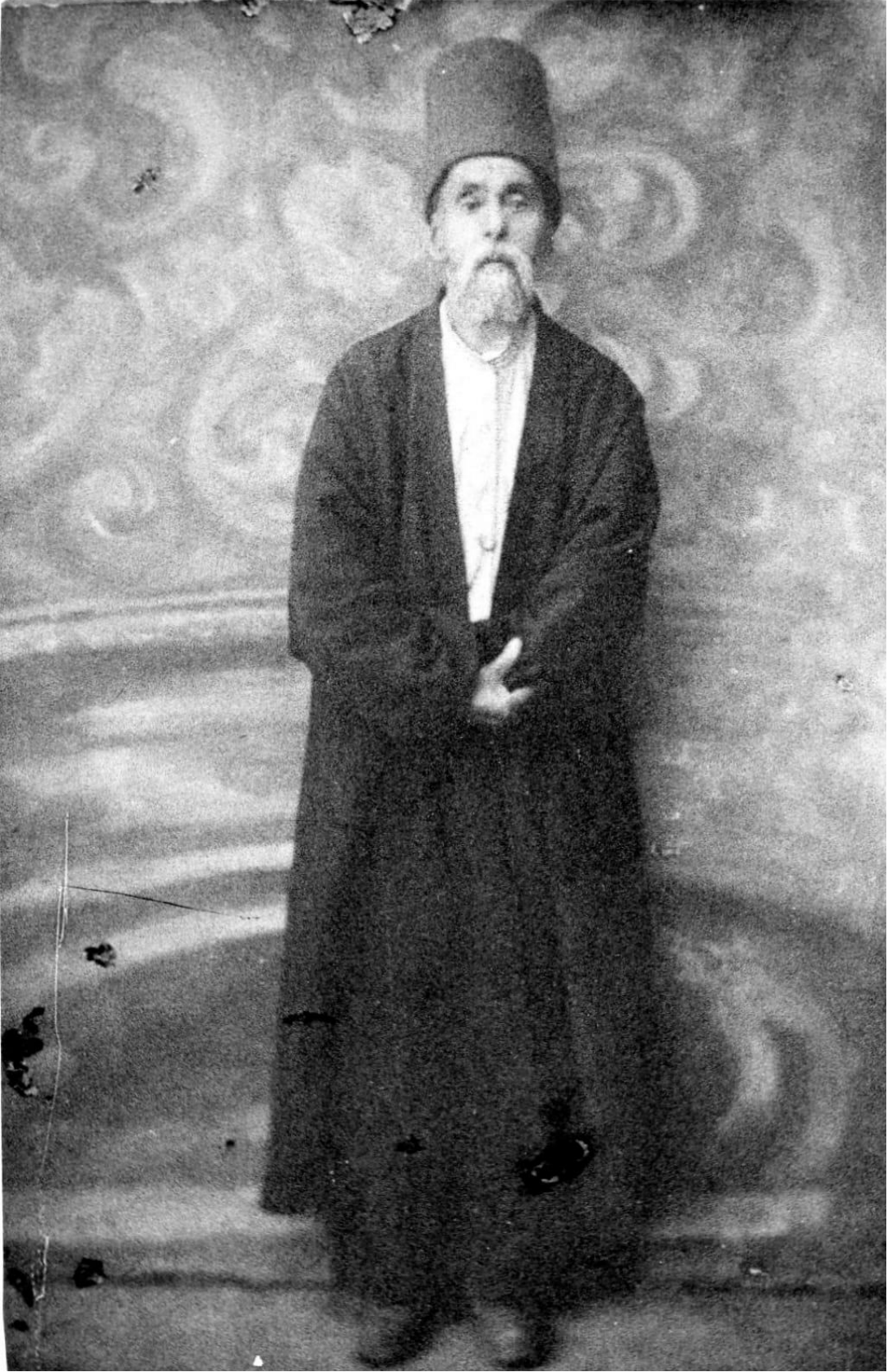
Resim 13. Mehmed Ali Tokuş'un Cenaze Merasimi. Bendegânından Hüseyin Sarpkan'ın Omuzlarında.

Resim 14. Baba Efendi Dergâhı Son Postnişini Bestekâr ve Müzik Öğretmeni Mehmed Baha Pars.

Resim 15. Bursa Mevlevîhânesi Son Postnişini Mehmed Şemseddin Efendi.

Resim 16. Bursa Mevlevîhânesi Son Âyinhanlarından Hulusi Dede.

Resim 17. Semazen Bir Çocuk. Bursa Mevlevîhânesi Bahçesi 1913. İlk Renkli Resimlerden.

Resim 18. Postnişin Abdullah Necdet Tanlak.

Resim 19. Bursalı Sarpkan Ailesi'nin Sünnet Merasimi 1950. (Sağdan) Ahmet Canip Efendi, Şakir Çetiner, Hüseyin Sebilci, Davut Efendi, Albay Selahattin Bey, Mersiyehan Harabâti Hüseyin Efendi.

Resim 20. Aynı Merasim Albay Selahattin Bey ve Mevlîdhan Davut Efendi.

Resim 21. Mevlîdhan
Hüsamettin Fındıkoğlu.

Resim 22. Emir Sultan Camii Muezzinlerinden İki Meşhur Mevlîdhan, Hüsamettin Fındıkoğlu ve İdris Pekak.

Resim 23. Hüsamettin Fındıkoğlu ve İdris Pekak.

Resim 24. Baba Sultan Köyü, Abdülbaki Gölpınarlı, Canip Efendi, Hazerfan İsmail Sönmez, Hüseyin Sarpkan ve Köy Eşrafı.

Resim 25. Mersiyehan Ahmed Canip Efendi Dervişanı İle Dergâhında.

Resim 26. Ahmed Canip Efendi Dergâhın Bahçesinde Mazhar Vururken.

Resim 27.Ahmed Canip Efendi Dergâhında.

Resim 28. Ahmed Canip Efendi Mazharî ile İlâhî Okurken.

Resim 29. Canip Efendi Yakın Dostu Nezih Uzel İle Dergâhında.

Resim 30. Bursa Numâniyye Dergâhı 1965. Mî'râciyye Kıraati için Teşrif Eden Heyet. Selahattin Gürer, Asaf Erten, Aşkî Ermenkul, Ziya Eşrefoğlu, Nazif Eliüstün, Şakir Çetiner, İbrahim Bey ve Canip Ef.

Resim 31. Fahameddin Ulusoy, Feridüddin Ulusoy, Hüseyin Sarpkan ve Mühibbân.

Resim 32. Numâniyye’de Bir Kandil Merasimi. Fahameddin Ulusoy, Safiyyüddin Erhan, Hüseyin Sarpkan ve Muhibbân.

Resim 33. Numâniyye Dergâhı'nda Mi'râciyye Kıraatı 1980. Hubcuzâde Şakir Çetiner, Tabak İbrahim Efendi, Ahmet Canip Efendi, Safiyyüddin Erhan ve Cemaat.

Resim 34. Mi'râciyye Kıraatı için Numâniyye Dergâhı'nda Bulunan Heyet 1980. Asaf Erten, Hafız İbrahim Ef. Şakir Çetiner, Nazif Eliüstün, Bülent Çelikutku.

Resim 35. Hubcuzâde Şakir Çetiner.

Resim 36. Bursa Tahtakale Şeyhler Kahvesi. Muzaffer Ozak, Bursalı Zâkir ve Mevlîdhan Hüseyin Efendi, Safer Dal, Tosun Bayraktar, (Tosun Baba), Canip Efendi ve İhvan.

Resim 37. Bursa Muradiye Külliyesi. Muzaffer Ozak, Tosun Bayraktar, Bursalı Zâkir Hüseyin Efendi.

Resim 38. İstanbul Heybeliada. Kurrâ Hafız Ahmet Hızal (Adalı Hafız), Mustafa Kavurmacı, Hızal'ın Öğrencileri ve Ada Cemaati.

Resim 39. Ahmet Hızal, Fevzi Mısır, Mustafa Kavurmacı, Diğer Öğretmen ve Öğrenciler.

Resim 40. Bursa Ulu Camii Hafızlık İcazet Merasimi. Mustafa Kavurmacı, Mustafa Yavuz ve Diğer Hafızlar.

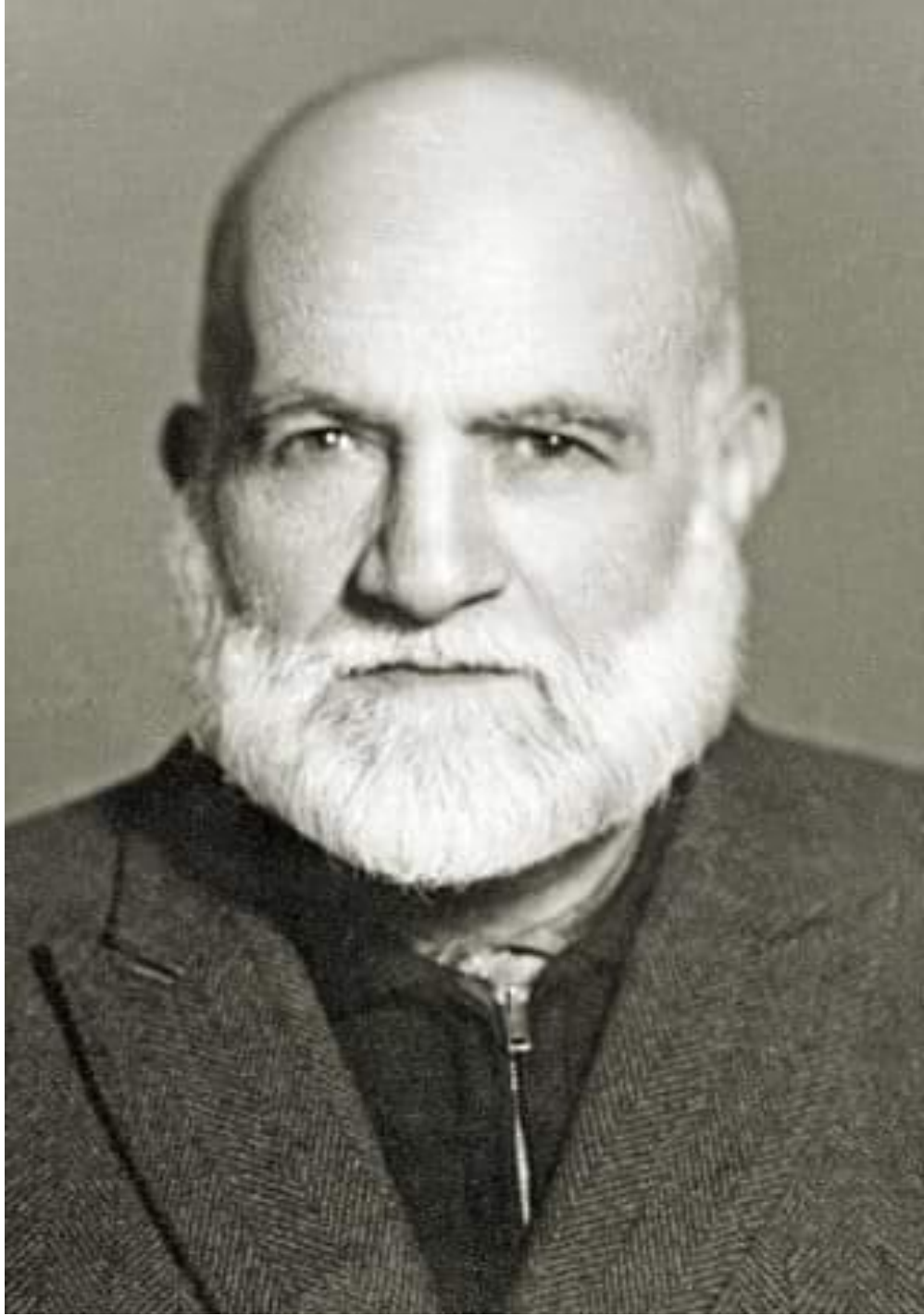
Resim 41. Bursa İnkaya. Hafızlar Günü Merasiminde Topluca Dönemin Hafız ve Mûsikîşinasları.

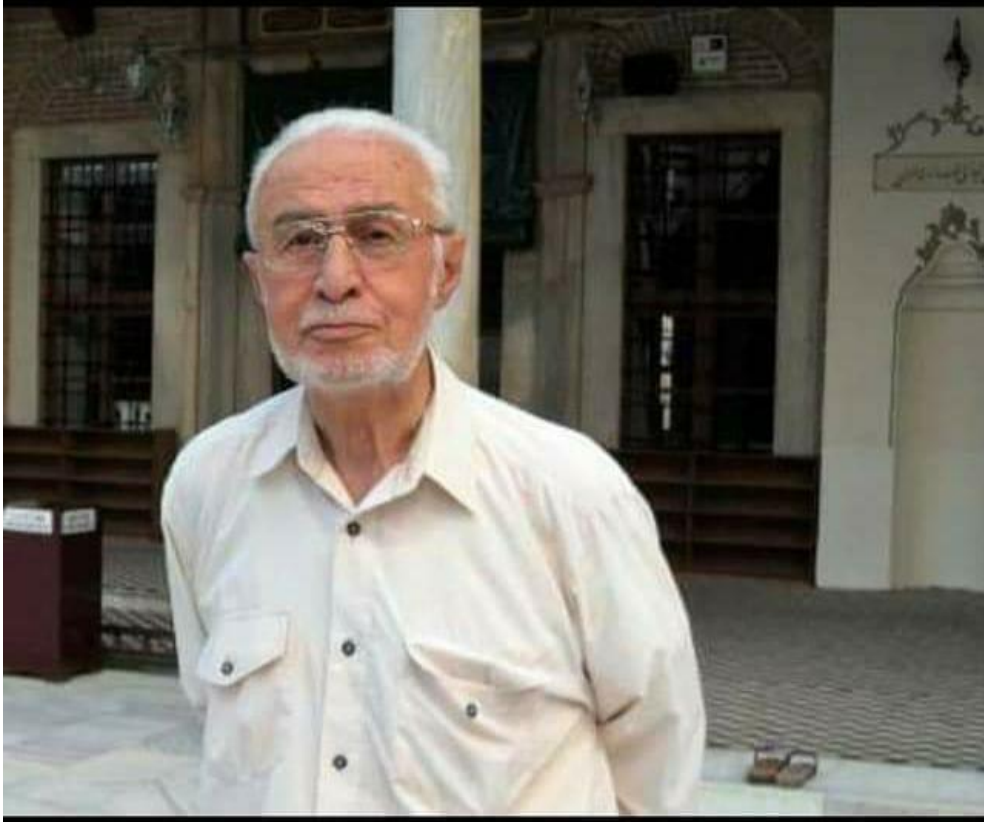
Resim 42. 1950'lili Yıllar. Ahmet Hızal ve Kalfası Mustafa Kavurmacı Bir Mevlîd Merasimi İçin Trabzon'a Giderken.

Resim43. Ahmet Hızal Heybeliada'da.

Resim 44. Bursalı Hafız ve Kâîlerin Yetişmesinde İz Bırakan İsimlerden Olan Dülgerzâde Kurân Kursu Hocası İsmail Bayrı (Kesikbacak İsmail Efendi).

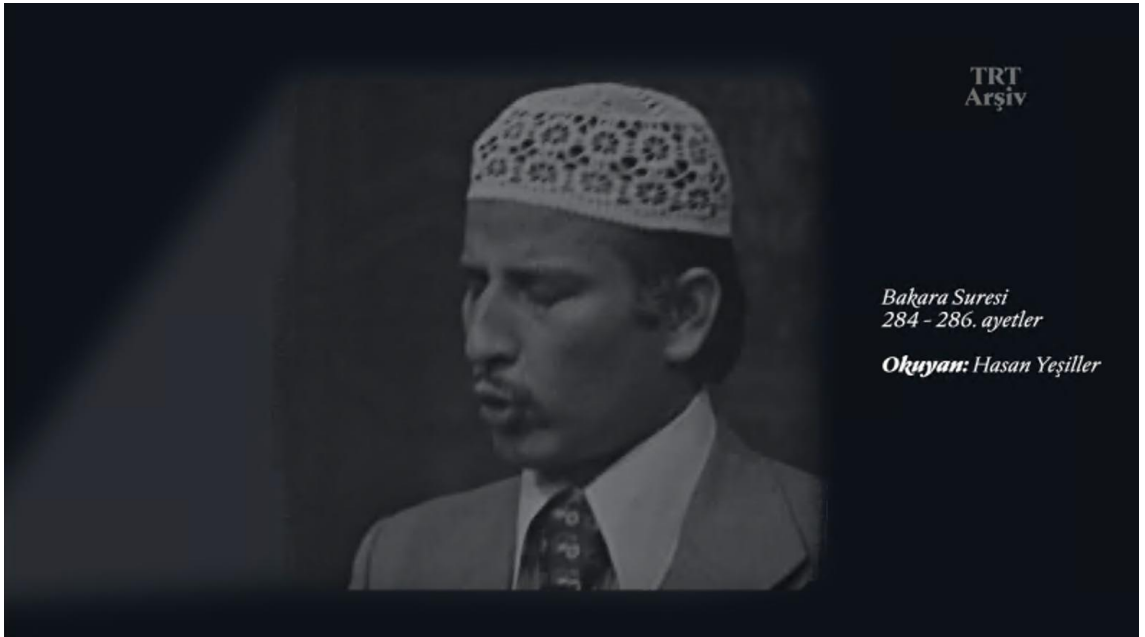
Resim 45. Kurrâ Hafız Harun Soydaş Emir Sultan Camii Avlusunda.

Resim 46. Hafız Mustafa Öztürk Bir Tilavet Esnasında.

Resim 47. Harun Soydaş'ın Talebesi Hasan Yeşiller ve Arkadaşlarının Hafızlık İcazet Merasimi.

Resim 48. Hasan Yeşiller TRT Televizyonu'nda bir Tilavet Esnasında.

Resim 49. Hasan Yeşiller Kürsüden Kur'ân-ı Kerim Okurken.

Resim 50. Mustafa Yavuz Hafızlık İcazet Merasiminde Abdurrahman Gürses ve Hasan Akkuş'un Ellerinden Öperken.

Resim 51. Mustafa Yavuz Kürsüden Kur'ân-ı Kerim Okurken.

Resim 52. 1980'li Yılların Meşhur Mevlidhanları Mustafa Kavurmacı, Mustafa Yavuz ve Diğerleri.

Resim 53. Hafızlar Günü Merasimi Münasebetiyle Dönemin Meşhur Hafız ve Mevlîdhanları Süleyman Çelebi Türbesi Önünde.

Resim 54. Bir Mevlîd Merasimi. Neyzen Argun Aktuğ, Erdoğan Ebeoğlu, Neyzen Hamdi Delil, Abdullah Yiğit, Mustafa Yavuz, İsmail Topçu ve Necmi Kabakuş.

Resim 55. Hafızlar Günü Merasimi. Neyzenler Argun Aktuğ, Hamdi Delil, Bendir Recep Tuna. Okuyanlar İbrahim Gürkan, Mustafa Yavuz ve Diğerleri.

Resim 56. 1950'li Yıllar Bursa Mûsikî Cemiyeti'den Kemâni, Bestekâr Mümin Salman'ın Sanatkâr Dostları.

Resim 57. Cumhuriyet Dönemi Bursa’ında İlk Teşekkül Eden Tasavvuf Mûsikîsi Topluluğu Olan Bursa İmam Hatip Lisesi Korusu 1967. Şef Erdinç Çelikkol, Neyzen Argun Aktuğ, Kudümzen Ömer Tuğrul İnançer, Yaylı Tanbur Adnan Pançalar.

Resim 58. Mümin Salman Bir Gezek Meclisinde Kemanı İle.

Resim 59. Bestekâr, Kemâni Mümin Salman Sahnede İcrâ Esnasında.

Resim 60. Erdinç Çelikkol, Ömer Tuğrul İnançer ve Hocaları Emin Ongan.

Resim 61. Erdoğan Ebeoğlu Korosu Bir Televizyon Programında.

Resim 62. Erdoğan Ebeoğlu Korosu Camide Bir Mevlid Programında.

Resim 63. İlâhiyat Fakültesi Korusu. İbrahim Benlioğlu, Adem Apak, Adem Kemaneci ve Öğrenciler.

Resim 64. İlâhiyat Fakültesi Korusu. Niyazi Sayın, İki Önemli Talebesi Sadrettin Özçimi ve İbrahim Benlioğlu.

Resim 65. Niyazi Sayın İbrahim Benlioğlu İle Birlikte.

Resim 66. Mahkeme Camii Mi'râciyye Kiraati Sonrası 2000. Safiyyüddin Erhan, İbrahim Benlioğlu, Asaf Erten, Nail Kesova, Osman Elçioğlu, Feridüddin Ulusoy, Mustafa Kara, Şerif Tahsin ve Diğerleri.

Resim 67. Bestekâr ve Udi Halil Çay Bir Konser Esnasında.

Resim 68. Bursa'da Tekke Mûsikîsinin Gelişimine Katkı Sağlayan İsimler. Murat Topuzoğulları, Orhan Bandak, Dr. Mehmet Gülal, Halil Çay, Sadık İmrak ve Enver Aydın.

Resim 69. Şef Halil Çay Bir Tasavvuf Müziği Konseri Sonrası Korosu İle.

Resim 70. Neyzen Hamdi Delil ve Udi Halil Çay Meşkederken.

Resim 71. Halil Çay Korosu Seyyid Usûl Dergâhı'nda.

Resim 72. Halil ay Korusu Konser Esnasında.

Resim 73. Halil ay Topluluğu Gökdere Medresesi Kültür Merkezi'nde Muharrem Programı İcrâ Ederken.

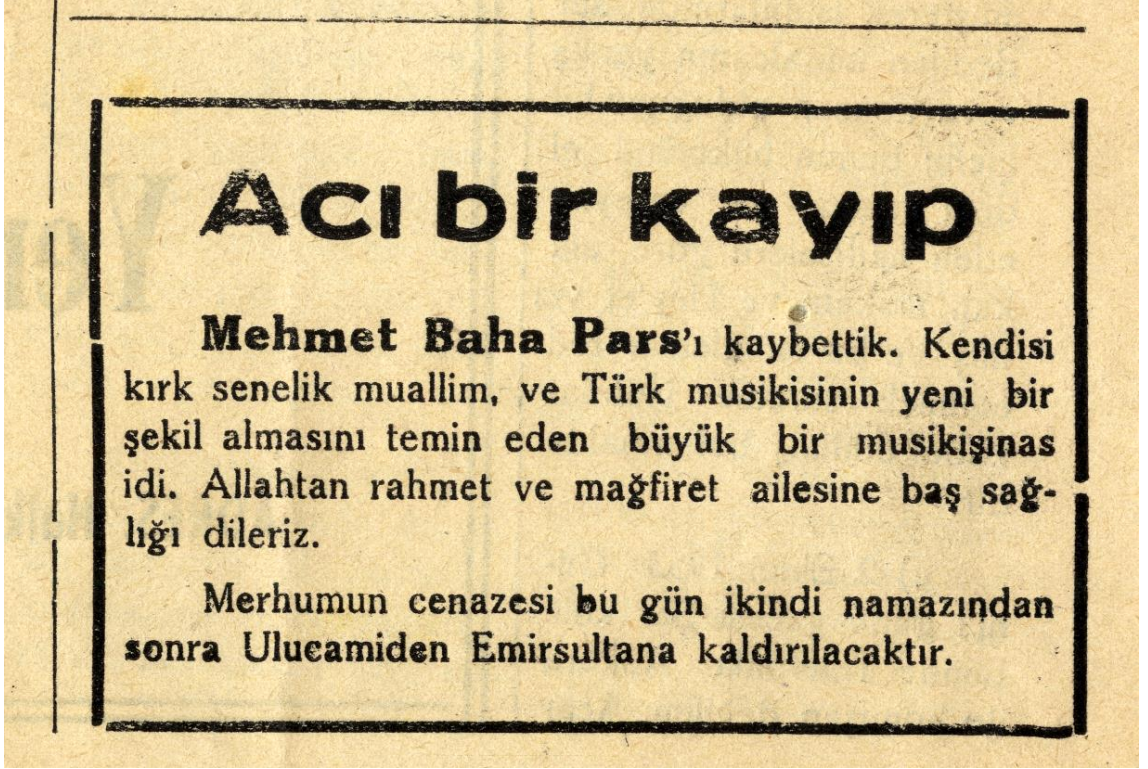

Resim 74. Mahkeme Camii'nde Mi'râciyye Kıraati 2021. Nail Kesova, Murat Taştekin, Cüneyt Bayraktar, Canip Baysal, Şemsettin Çoban, Zinnur Kanık, Kadir Yavaş, Mahmut Şevket Öztürk.

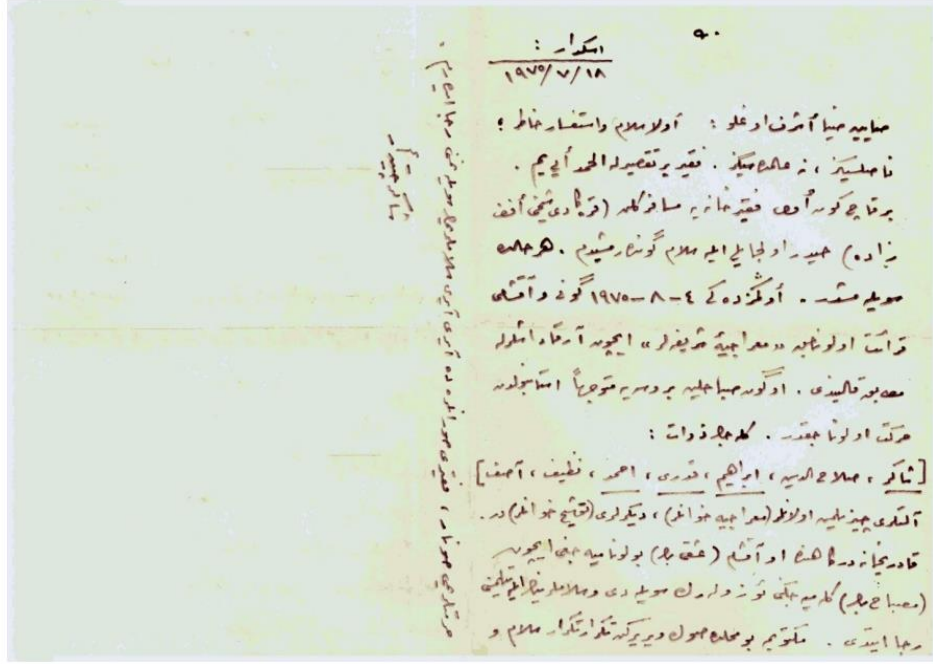

Resim 75. Numâniyye Dergâhı'nda Mi'râciyye Tevşîhleri Okunurken 2021. Murat Taştekin, Safiyyüddin Erhan, Cüneyt Bayraktar, Zinnur Kanık, Sadık İmrak, Kadir Yavaş ve Şemsettin Çoban.

Ek.2: Belgeler.

Belge 1. Baba Efendi Dergâhı Son Şeyhi Mehmed Baha Pars'ın Vefatı Üzerine Dönemin Gazetelerinden Birine Verilmiş Taziye Mesajı.

Bismillahirrahmanirrahim

Üsküdar: 18/7/1975

Sayın Ziyâ Eşrefoğlu: Evvelâ selâm ve istifsâr-ı hâtır;

Nasılısınız, ne âlemdesiniz? Fakîr-i pür-taksîr lehü'l-hamd iyiyim.

Bir kaç gün evvel fakirhâneye misâfir gelen (Karakaadi şeyhi Efendi-zâde)

Haydar Olcaylı ile selâm göndermiştim. Herhâlde söylemiştir. Önümüzdeki 4-8-1975 günü ve akşamı kıraat olunacak "Mi'râciye-i Şerîfeler" için arkadaşlarla mutâbık kalındı.

O gün sabahleyin Bursa'ya müteveccihen İstanbul'dan hareket olunacaktır.

Gelecek zevât: [Şâkir, Salâheddîn, İbrâhim, Kadri, Ahmed, Nazîf, Âsaf]

Altları çizilmiş olanlar (Mi'râciye-hânlar), diğerleri (Tevşîh-hânlar)dır.

Kâdirhâne Dergâhı'nda o akşam (Aşkî bey) bulunamayacağı için (Misbah Bey)

gelemeyeceğini üzümlere söyledi ve selâmlarının iletilmesini ricâ etti.

Mektubuma bu mahalde son verirken tekrar tekrar selâm ve hürmetlerimi sunar,

fakîri soranlara da ayrı ayrı selâmlarımın söylenmesini ricâ ederim.

Şâkir Çetiner

Belge 2. Hubcuzâde Şakir Çetiner'in Bursa'da Geçekleştirilecek Mi'râciye Kıraati İçin Ziyâ Eşrefoğlu'na Gönderdiği Mektup 1975.

BİR ÇINAR DEVRİLDİ

Kemal ÖZMEN

“Açıldıkça kapansın ayn-i Ada”
“Bi hakkın Sure-i İna Fatahna”

Bursa'da İbrahim Paşa Mahallesi'nde kız öğretmen okulunun karşısında eskiden bir Kadiri tekkesi bulunurdu.

Kapısında yazılı olan bu mısraların manası şöyledir.

“Açıldıkça kapansın düşmanların gözü, İna Fatahna, suresi hakkı için”

Bursa'nın yetiştirdiği kıymetli bir insanı geçtiğimiz günlerde kaybettik. 27.3.1990 tarihinde vefat eden bu kıymetli insan Kadiri Şeyhi Hacı Ahmet Canip Özbayraktar'dı. Ramazan ayının girdiği gece 84 yaşında hakka yürüyen Canip Efendi, vefat ettiği gün sabah ezanını kendisi okumuştur.

1989 yılının mart ayında kendisini ziyaret etmiş ve bendir hediye etmişim. Bu arada kendisi ile küçük birde sohbet yapmışım. Bu gün size Canip Efendi'yi tanıtmak istiyorum.

Hayırlı günler. Bizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Özbayraktar

Alman televizyonunda yayınlanan program da ilahilerinden bir demet sunmuştu.

64

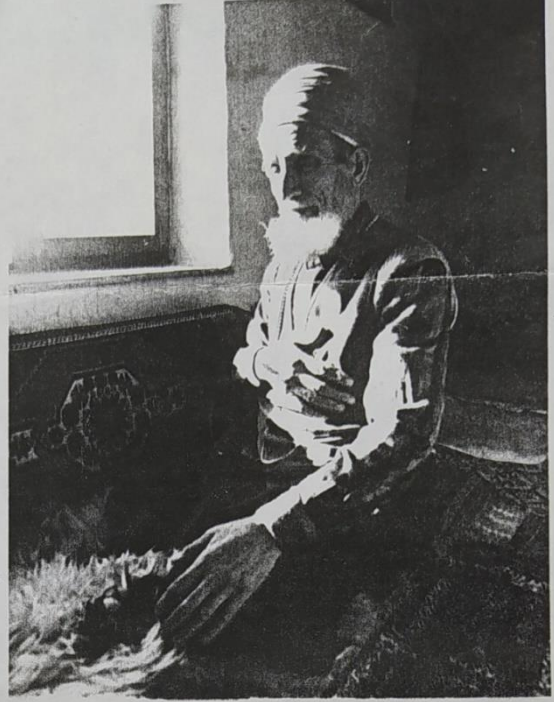
soyadı nereden geliyor.

Hoş geldiniz. Benim pederim ve onun ailesi Bayraktar-oğulları'ndandır. Anadolu'dan Rumeli'ye geçerek, fetihleri tamamlamışlar. O zamanlar bayraktar, bayrak taşıyanlara verilen addı. Dedelerim bu görevi yapmıştı bu nedenle bize bayraktar oğulları denilmiştir.

Fakat soyadı kanunu çıktığında nüfusta zorluk çıktı. Biz, Bayraktaroğlu soyadı istediğimizde veremeyiz dediler. O zaman Özbayraktar olsun dedik.

Aileniz ve çocuklarınız var mı?

Mehmet Ali adında bir oğlum var. Şimdi 68 yaşlarında ve

Çekirgedeki dergahında hayatını İslama, insanlara hizmetle geçiren Canip Özbayraktar ziyaretçilerini burada kabul ederdi.

Kemalpaşa'da oturuyor. Dört de torunum var. Biri jeologtur Ankara'da. Biri doktordur, biri burada Ziraat Bankası Müdürlüğüne tayin oldu. Diğeri sanatkârdır ama belediye arabasında şöförlük yapıyor.

Sizi tanıtmak isteyenler hiç ziyaret ediyorlar mı?

Evet gelirler sağolsunlar. 1977 yılında Nezih Uzel, Fransa'da yayınlanan bir plak ile bizi tanıttı. 1987 yılında Alman Televizyon ekibi buraya geldi. Onlar için ilâhi söyledim. Almanya'da yayınlandı. Ulu Cami'de Cuma namazından sonra sohbet toplantıları yapardık. Şimdi rahatsızlığım nedeniyle gidemiyorum. İlâhi okumalarına ara verdim.

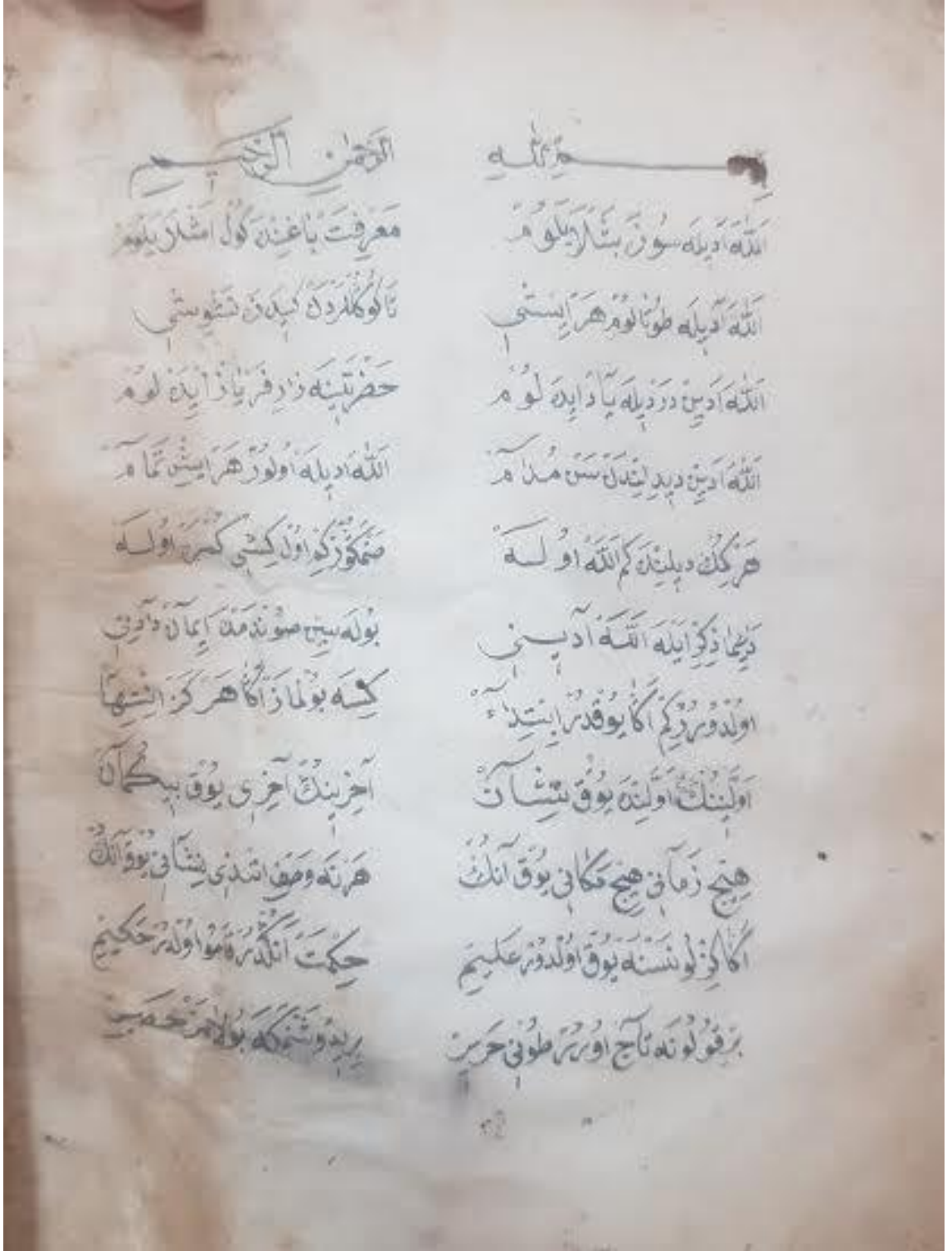
Evinizde toplantı geleneği nedir?

Dedemin kaydını aradım burada torbalar içi ide imiş. Dedemiz Hacı

Mustafa Bey annemin babasıdır. 135 yaşında vefat etti. 1905-1906 yılları ki bu benim dünyaya geldiğim sıralardır. İkinci Mahmut zamanında yaşamış aşiret beylerinden kıymetli bir insandı.

Hayırlısı olsun. Teşekkür ederiz.

Belge 3. Kâdirî Şeyhi Ahmed Canip Özbayraktar'ın Vefatı Üzerine Kaleme Alınan Bir Yazı.

Belge 4. Günümüzde Bursa’da Okunan Mevlidlerden Olan İpsalalı Ebu’l Hayr Mevlidi’nin Bulgaristan Kırcaali Bölgesi’nde Tespit Ettiğimiz El Yazma Bir Nüshasının İlk Sayfası.

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
BURSA DEVLET KLÂSİK TÜRK MÜZİĞİ KOROSU

TÜRK TASAVVUF MÜZİĞİ KONSERİ
VE
SEMÂ TÖRENİ

19 ARALIK 1993 Pazar , 20:00 / A.V.P. TİYATROSU

SAYIN MÜZİKSEVERLER ,

Periodik konserlerimizden ikincisi olan bu konserimizi "Mevlâna Kutlamaları Haftası" na isabet etmesi nedeniyle Türk Tasavvuf Müziği ve Semâ Törenine ayrılmış bulunuyoruz .

Bu programda dinleyeceğiniz Âyınhan ve Mutrip Heyeti (ses ve saz heyeti) korumuz sanatçılarında oluşmuştur. Semâzenler ise KİT Kültür Bakanlığı Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu elemanlarıdır. Katkılarından dolayı Topuluk Yönetmeni Sayın TEVPEK SOYATA'ya teşekkür ederiz.

BURSA DEVLET KLÁSİK TÜRK MÜZİĞİ KOROSU

Belge 6. Tekkelerin Kapanmasından Sonra Bursa'da İcrâ Olunan İlk Mevlevî Âyini Mukabelesinin Davetiyesi.

Din musikimizin büyük kaybı

Şakir Çetiner

Orhan NASUHOĞLU

Subat ayının son haftasında, Türk musikisi, sonuncusu dinî sahada olmak üzere üç büyük kayba uğradı. Kemanoist ve bestekâr **Cevdet Çağla** ile değerli ses sanatkârı **Ahmet Üstün**, iki gün arayla ebediyete göçtüler.

Dinî musikimizin geçen yüzyıldan zamanımıza geçit veren son köprüsü diye vasıflandırabileceğimiz **Hopçuzâde Şakir Çetiner**'in vefatı ise, onu yakından tanıyan ve gerçek bir kıymet olduğunu bilenler için matem oldu.

Seksen küsur yıllık ömrünün büyük bir kısmını, hasta olduğu son dönemler hariç, dinî musikimizin çok iyi bildiği bütün çeşitlerini icra ederek, öğretmek geçirmiş olan **Mehmet Şakir Çetiner**, oldukça iri vücutlu, kalın gözlüklerinin ardından daima tebessümle bakan, hoşsohbet, nüktedan, nazik, hazırcı, **Türkçe**'nin ve **Osmanlıca**'nın bütün inceliklerine vâkıf, kısaca, nesli çoktan tükenmiş tam bir İstanbul efendisiydi.

Merhum, İstanbul'un **Tophane** semtinde doğmuş, **Kılıç Ali Paşa** ibtidai mektebini ve **Feyziye Rüşdiyesi**'ni bitirdikten sonra dinî tahsile yönelerek **Medresetü'l-Hutuba**'dan diploma almıştır. İstanbul **İmam-Hatip** mektebiyle **Kadastro Mekteb-i Ali**'sinden de mezun olan **Şakir Çetiner**, İstanbul **Vakıflar Müdürlüğü**'ndeki görevinden 1956 yılında emekli olmuştur.

Galata Mevlevihanesi neyzenbaşısı ve son devrin büyük ney ve hat ustası **Emin Yazıcı** merhumun ağabeyi **Ömer Vasfi Efendi**'den ayrıca hat meşkederek icazet alan **Çetiner**'in yazısı fevkalâde güzeldi. Dinî musiki sahasında tam bir bilgi hazinesi olan **Çetiner**, Mevlevî âyinlerinden çoğunu ezbere okuduğu gibi "âyin", "durak", "ilâhî", "nefes" gibi eserlerden bilmediği hemen hemen yoktu.

Çetiner'in büyük hizmetlerinden biri de **Miraciye** üzerinedir. 18. yüzyılın büyük bestekârlarından **Kutbunnâyî Osman Dede**'nin hem güftesi, hem bestesi kendisine ait olan şaheseri **Miraciye**, dinî musikimizin en büyük formu olup, bunu aslına uygun olarak en iyi bilen ve okuyan **Şakir Hoca**'ydı. **Miraciye**, bundan kırk sene öncesine kadar tamamen unutulmuş bir halde iken, merhum, bunu ihya için bıkmadan usanmadan uğraşmış, okunması için vaktiyle yapılmış vakıfları bulup çıkartarak Batı'ya gerçek bir oratoryomuz diye iftiharla gösterebileceğimiz bu şaheserin icrasını, hevesli birkaç öğrencisine meşkedip, sağlamıştır.

Miraciye'nin **Kutbunnâyî Osman Dede**'den zamanımıza gelen en doğru icrası, hocalarından ve aynı ismi taşıdığı büyükbabası **Şakir Efendi**'den kendisine intikal etmiş şekil üzeredir.

Şakir Çetiner, dinî musikiden başka, Osmanlı kayıtları, fermanları, tapu vesikaları, zor okunan eski yazılı metinler ve Arapça konularında da bir otorite idi. Mahkemeler tarafından daima bilirkişi olarak göreve çağrılırdı. Bütün bu meziyetlerine rağmen, çok mütevazı ve çekingen bir hali vardı. Gerektiği kadar tanınmamış olmasında belki bu da bir sebeptir.

Yeryüzünde hayatı boyunca meşgul olduğu dinî musikimizi bırakıp ilâhî nağmelerin ebedî âlemine intikal etmiş olan **Şakir Hoca**'ya Allah'ın vâsi rahmetini niyaz ediyorum.

Belge 7. Bursa'da Mi'râciyye Kıraatinin İhyasında Mühim İsimlerden Biri Olan Şakir Çetiner'in Vefatına Üzerine Hakkında *Mûsiki Mecmuası*'nda Kaleme Alınan Bir Yazı. Mart 1988.

«Allahü Ekber»
Sesleri Semalarda
Yankı
Bıraktı

«Çıkmış İslâm
Bülbülleri, Öter
Allah Deyû Deyû»

Uludağ yolundaki bir bahçede yapılan «Hafızlar Günü» nde dernek yöneticileri misafirlerini tek tek kapıda karşıladı. Resimde «Hafızlar Günü» nün yağıdığı bahçenin girişindeki Hoşgeldiniz dövizü görülmüyor.

Bursa'lılar unutamıyacakları muhteşem bir gün yaşadılar.

FUAT ERDUR
Mevlidhanlar Derneği
Ekber...
Uludağ'ın yeşillikleri arasında yayılan sesler, Bursa ovasına doğru yankı bıraktı semalarda. Bursa'lı Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanlar Derneği tarafından düzenlenen «Hafızlar Günü» nde, yurdun dört bir yanından Bursa'ya koşup gelen mevlidhanlar, Hafızlar, hocalar, Bursa'lılara unutamıyacakları bir gün yaşatıldı.

Yunus Emre'nin bir şiirinde dediği gibi:
«Çıkmış İslâm Bülbülleri Öter ALLAH deyû deyû...»
Dediği gibi şakiyan gü-

zel sesli hafızlar, mevlidhanlar, İlahiler grubu ile birlikte bir de müzik ziyafeti çekti, bahçeyi dolduran Bursa'lılara.

ANANEVİ HALE GELECEK.

Geçtiğimiz yıl 6 Ağustos tarihinde «Böyle bir günün» temelini atan Bursa Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanlar Derneği yöneticileri, Bursa'nın düşünme işinde ileride kurtuluşunun yitirdiği nispetini düşünüp bu yılki gününün 1 ay geriye alınıp, yıl düşünmüşler.

Bundan böyle her yıl tekrarılmayı amaçladıkları böylece ulvi bir günün güzel geçmesi için ellerinden geleni esirgemeyen Dernek mensupları adına konuşan Başkan Mustafa Kavurmacı, toplu davranışa tezyik anlamını taşıyan bu günlerin beklediklerinden fazla ilgi görmesi karşısında ilerisi için ümitlenediklerini söyledi.

**ALLAHU EKBER,
ALLAHU EKBER.**
Buhirlerinden güzel ses

uğunu anlayamayan Bursa luları manevi yönden lityce doyurdular.

6 saate yaklaşan bir beraberlikten sonra davetiler 10 Aralık Gecesi yapı

masi kararlaştırılan «AŞURE GECESİNDE» yine birlikte olmak temennisiyle kalpleri gönülleri Allah sevgisiyle dolu dolu ayıttılar bu ulvi günden...

«Hafızlar Günü» nde Yeşil Camii İmamı Halit Sağ, Kur'an-ı Kerim okurken davetliler kendisini bu su içinde dinlediler. Resim bu anı tesbit ediyor.

Mevlidhanlar Derneği «Aşure»

Belge 8. Bursa Mevlidhanlar Derneği'nin Tertip Ettiği Hafızlar Günü Programının Dönemin Gazetelerine Yansıması 1978.

Fotoğrafta Bursa İlahi Grubu toplu halde görülmektedir.
9-7-1976 - Hakimiyet - (Fotoğraf : Murat Kuter)

Bursa ilâhi gurubu İstanbul'a gidiyor

Bursa İlahi grubu bugün İstanbul'a gidecektir. İstanbul E
li Kur'an ve mevlidhanlar Cemiyetinin davetlisi olarak İstanbul

gidecek Bursa ilâhi grubu bugün
Boğaz'da «Hünkâr»'da çeşitli il
lerden gelen tamnmiş hafız, mev
lidhan ve bestekârların karşısın
da ilâhiler okuyacaktır. İlahi gru
bunda Mustafa Kavurmacı, Er
dinç Çelikkol, Halil İbrahim Bay
ram, İsmail Topçu, Talip Sağ,
Mustafa Yavuz, Ramazan Kür
han bulunmaktadır.

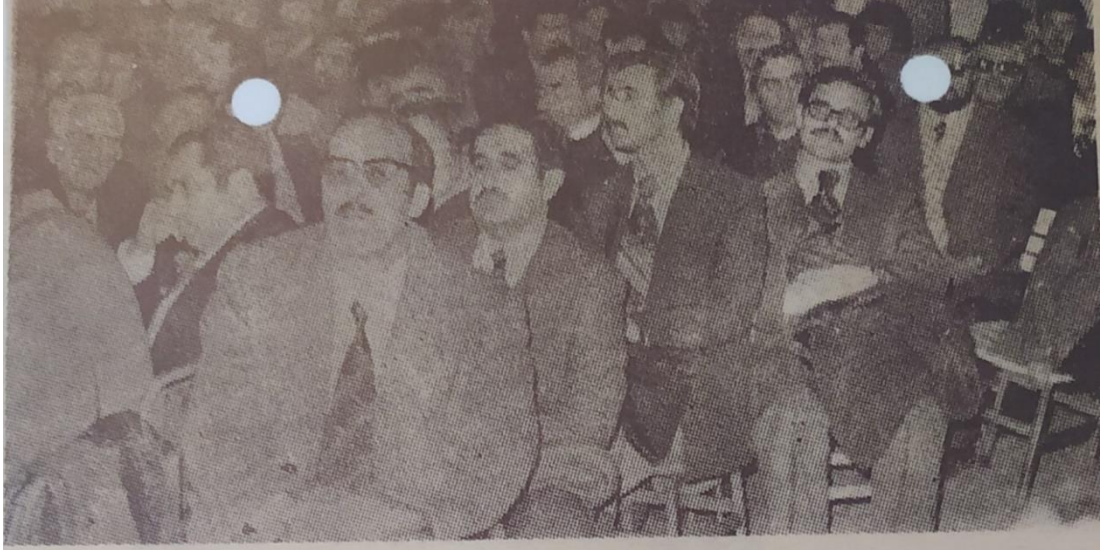
Belge 9. Erdinç Çelikkol, Mustafa Kavurmacı, Halil İbrahim Bay, İsmail Topçu, İbrahim Gürkan, Mustafa Yavuz ve Talip Sağ'dan Oluşan Bursa İlâhi Gurubu 1976.

Belge 10. Bursa Mevlidhanlar Derneği Açılışından Bir Kare. Dernek Başkanı Mustafa Kavurmacı Diğer Mevlidhan Dostları İle Birlikte 1977.

Belge 11. Döneminin Önde Gelen Kârî ve Mevlidhanlarından Olan Mustafa Kavurmacı Hakkında Bir Gazete Kıpürü.

Bursa Ehli Kur'an ve Mevlidhanlar Derneğinin Bursa'da ilk kez tertiplediği Aşure Gecesi büyük ilgi gördü. Resimde geceye katılan davetlilerden bir bölümü görülüyor.

Bursa Ehli Kur'an ve Mevlidhanlar Derneğinin

Doğru Hakkıyette
12. Aralık - 1978

Aşure gecesi muhteşem oldu

39

Belge 12. Bursa Mevlidhanlar Derneği'nin Tertip Ettiği Aşure Gecesinin Gazetelere Yansıması 1978.

Belge 13. Bursa'da 1979'da Tertip Edilen Hafızlar Günü Merasiminde Dönemin Meşhur İsimleri Ezan Okurken.

Bekge 14. 1970’li Yılların Bursalı Üç Meşhur Okuyucusu. Hüsamettin Fındıkoğlu, Mustafa Kavurmacı ve Mestan Mestanlar.

NİŞABUR MEVLEVİ AYIN-İ ŞERİFİ

KONUK SANATÇI
BESTEKAR KANUNİ
CÜNEYT KOSAL

23 ARALIK ÇARŞAMBA
SAAT 20:00
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ FETHİYE KÜLTÜR MERKEZİ

Belge 15. Özel Bir Topluluk Tarafından Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da İcrâ Olunan İlk Âyin-i Şerîfin Afişi. Postnişîn Abdullah Necdet Tanlak. 2009.

Ek.3: Cumhuriyet Dönemi'nde Bursalı Bestekârlarla Örnek Eserler.

**EVİÇ
PEŞREVİ**

DEVİR-İ KEBİR SALİH BERKMEN
SÜRE: 5'20 - ♩ : 64

1. HANE

TESLİM

-SON-

2. HANE

EVİÇ PEŞREVİ
DEVAMI - (2)

SALİH BERKMEN

3. HANE

4. HANE

BERKMEN

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 1. SELÂM / (1)
DEVİR-İ REVÂN

EY HAS RE Tİ HÛ BÂ NI
V'EY KIB LE İ ZÂ Hİ DÂN

Cİ HAN RÛ Yİ
DU EB RÛ Yİ

HOŞ HOŞ HOŞ HOŞ ET
HOŞ HOŞ HOŞ HOŞ ET

HEY Yİ HEY İH SÂN ME DED HEY Yİ HEY GUF RÂN ME DED

YÂR YÛ RE ĞİM DEL Cİ ĞE RİM GÖR Kİ YÂR NE LER VAR

YÂR YÂR GÖR Kİ NE LER VAR (SAZ

EY CÛM LE Sİ FA Tİ

HİŞ ÜR YÂN

ÜR YÂN GEŞ TEM

HEY Yİ HEY İH SAN ME DED HEY Yİ HEY GUF RÂN ME DED

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 1. SELÂM / (2)
DEVİR-İ REVÂN

The image displays a musical score for a piece titled 'EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 1. SELÂM / (2) DEVİR-İ REVÂN'. The score is written in a single system with ten staves. Each staff contains a line of music in a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 4/8. The lyrics are written in Turkish and are placed below the corresponding musical notes. The lyrics are: YÂR YÛ RE ĞİM DEL Cİ ĞE RİM GÖR Kİ YÂR NE LER VAR; YÂR YÂR GÖR Kİ NE LER VAR; TÂ GOV TA HO REM BÎ REH; NE DER CÛ Yİ; HOŞ HOŞ HOŞ HOŞ ET; HEY Yİ HEY İH SÂN ME DED HEY Yİ HEY GÛF RÂN ME DED; YÂR YÛ RE ĞİM DEL Cİ ĞE RİM GÖR Kİ YÂR NE LER VAR; YÂR YÂR GÖR Kİ NE LER VAR; ÜM MÍ DÍ MEN BU FAD LI; HÛ DÂ VEN DÍ EK BE REST; A RÂ MI CÂ NI MA BE SE NÂ.

YÂR YÛ RE ĞİM DEL Cİ ĞE RİM GÖR Kİ YÂR NE LER VAR

YÂR YÂR GÖR Kİ NE LER VAR

TÂ GOV TA HO REM BÎ REH

NE DER CÛ Yİ

HOŞ HOŞ HOŞ HOŞ ET

HEY Yİ HEY İH SÂN ME DED HEY Yİ HEY GÛF RÂN ME DED

YÂR YÛ RE ĞİM DEL Cİ ĞE RİM GÖR Kİ YÂR NE LER VAR

YÂR YÂR GÖR Kİ NE LER VAR

ÜM MÍ DÍ MEN BU FAD LI

HÛ DÂ VEN DÍ EK BE REST

A RÂ MI CÂ NI MA BE SE NÂ

EVİC ÂYİN-İ ŞERİFİ - 2. SELÂM / (1)
EVFER

The image shows a musical score for a song. It consists of ten staves of music, each with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The time signature is 2/4. The lyrics are written below the notes. The lyrics are: HÛ ZE NEM BER KUD Sİ YAN HER ŞEB Zİ DİL HÛ HÛ HÛ ZE NEM (SAZ YÂR CÂ NI MEN CÂ NÂ NI MEN YÂR SUL TA NI MEN Pİ Rİ MEN (SAZ BER CE MÂ Lİ HAK HE ME YÂ HÛ YÂ MEN HÛ HÛ HÛ ZE

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 2. SELÂM / (2)
EVFER

The image shows a musical score for a piece titled 'EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 2. SELÂM / (2) EVFER'. The score is written in a single system with ten staves. Each staff contains a line of music in a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 4/4. The lyrics are written below the notes. The lyrics are: NEM (SAZ) YÂR CÂ NI MEN CÂ NÂ NI MEN YÂR SUL TÂ NI MEN Pİ Rİ MEN (SAZ) DİL ÇÜ CÂ Yİ HAK BÜ VED HAK BÂ ME NES TÛ MEN BE HAK (SAZ) YÂR CÂ NI MEN CÂ NÂ NI MEN YÂR SUL TÂ NI MEN Pİ Rİ MEN (SAZ) HAK BE HAK. The music features various melodic lines with slurs and ties, and some notes are marked with a flat sign (b) or a sharp sign (#).

NEM (SAZ) YÂR CÂ NI MEN
CÂ NÂ NI MEN YÂR SUL
TÂ NI MEN Pİ Rİ MEN (SAZ)
DİL ÇÜ CÂ Yİ HAK
BÜ VED HAK
BÂ ME NES TÛ MEN
BE HAK (SAZ)
YÂR CÂ NI MEN CÂ NÂ NI MEN
YÂR SUL TÂ NI MEN
Pİ Rİ MEN (SAZ) HAK BE HAK

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 2. SELÂM / (3)
EVFER

The image shows a musical score for a piece titled "EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 2. SELÂM / (3) EVFER". The score is written in a single system with ten staves. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The lyrics are written below the notes on each staff. The lyrics are: VÂ SIL ŞÜ DE BER HİŞ TEN HÛ HÛ HÛ ZE NEM (SAZ YÂR CÂ NI MEN CÂ NÂ NI MEN YÂR SUL TÂ NI MEN Pİ Rİ MEN (SAZ TEREENNÛM. The music features a mix of quarter, eighth, and sixteenth notes, with some rests and dynamic markings like accents and slurs.

VÂ SIL ŞÜ DE BER HİŞ
TEN HÛ
HÛ HÛ ZE
NEM (SAZ YÂR CÂ NI MEN
CÂ NÂ NI MEN YÂR SUL
TÂ NI MEN Pİ Rİ MEN (SAZ
TEREENNÛM

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 3. SELÂM / (1)
DEVİR-İ KEBİR

YÂR A TEŞ NE ZE NED
YÂR KÜ TEH NE KÜ NED

DER Dİ Lİ MÂ
MEN Zİ Lİ MÂ

İL LÂ HÜ YÂR YÂR CÂ NİM
İL LÂ HÜ YÂR YÂR CÂ NİM

İL LÂ HÜ VAY

YÂR CÂ Nİ MEN CÂ NÂ Nİ MEN

SUL TÂ Nİ MEN

YÂR HÜN KÂ Rİ MEN

¹ Pİ Rİ MEN VAY

² Pİ Rİ MEN VAY

YÂR HÂL Lİ NE KÜ NED

MÜŞ Kİ Lİ MÂ

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 3. SELÂM / (2)
 DEVR-İ KEBİR - AKSAK SEMÂÎ - YÜRÜK SEMÂÎ

İL LÂ HÛ YÂR YÂR HÛ

HEY CÂ NİM TERENÛM

EY Kİ HE ZÂR A FE RİN BU Nİ CE SUL
 HER Kİ BU GÛN VE LE DE İ NA NU BEN

TÂN O LUR KU LU O LAN Kİ Şİ LER CÂ NİM
 YÛZ SÛ RE YOK SUL İ SE BAY O LUR CÂ NİM

HÛS RE VÛ HA KAN O LUR AH HÛS RE VÛ HA
 BAY İ SE SUL TAN O LUR AH BAY İ SE SUL

KAN O LUR VAY (SAZ) VAY (SAZ)
 TAN O LUR VAY VAY

TERENNÛM

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 3. SELÂM / (3)
YÜRÜK SEMÂÎ

AN SUR HÎ KA BÂ YI KÎ ÇÛ MEH PAR BE RÂ MED
İM SÂL DER İN HIR KA İ JEN GÂR BE RÂ MED

AH ŞEM SÛL HAK KI TEB RÎ Zİ

RE SÎ DEST Bİ GÛ YİD KEZ ÇER HÛ SA FÂ

AN ME HÎ EN VÂR BE RÂ MED

AH EN VÂR BE RÂ MED

TERENNÜM

HER KÎ Zİ UŞ ŞAK Gİ RÎ ZÂN ŞE VED

BÂ RÎ Dİ ĞER HÂ CE PE Şİ MÂN ŞE VED

EVİC ÂYİN-İ ŞERİFİ - 3. SELÂM / (4)
YÜRÜK SEMÂÎ

HER Kİ SE BÜ Yİ TÛ KE ŞED A Kİ BET
DER HÂ RE Mİ İŞ RE Tİ SUL TÂN ŞE VED
AH SUL TÂN ŞE VED
TERENNÛM
EŞ RE KA DİD DÛN YÂ MİN NÛ RU HÛ MEY YÂ NA
VEL BED RÛ A LÂ SÂ Kİ VEL KE'S Û SÛ REY YÂ NA
ES SAB YE TÛ İ MÂ Nİ VEL HÂL VE TÛ BOS TÂ Nİ
VEL MES Cİ RÛ NED MÂ Nİ VEL VERD Û MU HAY YÂ NA

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 3. SELÂM / (5)
YÜRÜK SEMÂÎ

AH VERD İ MU HAY YÂ NA

TERENNÜM

ÇÂ ME Sİ YEH KERD KÛ FÛR NÛ RÛ MU HAM MED RE SİD

TAB LI BE KA KÛF TEND MİL Kİ MU HÂL LED RE SİD

DİL ÇU ŞU TUR LÂB ŞÛD Â YE Tİ HEFT A SU MÂN

ŞER Hİ Dİ Lİ AH ME Dİ HEF T(İ) MÛ CEL LED RE SİD

TAB LI KI YÂ MET ZE DEND SÛ Rİ HAŞ Rİ Mİ DE MED

VAK Tİ ŞÛD EY MÛR DE GAN HAŞ Rİ MÛ CED DED RE SİD

EZ PE Yİ NÂ MAH RE MÂN GUF LI ZE DEM BER DE HÂN

HİZ Bİ GÛ MUT RI BÂ İŞ RE Tİ SER MED RE SİD

EVİÇ ÂYİN-İ ŞERİFİ - 4. SELÂM
EVFER

EVİC ÂYİN-İ ŞERİFİ - SON PEŞREV
SOFYAN

The image displays a musical score for the piece "Evic Âyîn-i Şerîfî - Son Peşrev" by Sofyan. The score is written in a single system with ten staves, all using a treble clef. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The notation includes various rhythmic patterns, such as eighth and sixteenth notes, and rests. The piece concludes with a double bar line on the final staff.

EVİC ÂYİN-İ ŞERİFİ - SON YÜRÜK
YÜRÜK SEMÂÎ

The image displays a musical score for the piece "Evic Âyîn-i Şerîfî - Son Yürük Yürük Semâî". The score is written on seven staves, each beginning with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 6/8 time signature. The music is characterized by a steady, rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes, with occasional rests and dynamic markings. The final staff concludes with a double bar line and the text "-S O N-" centered below it, indicating the end of the piece. A small signature "BERKMAN" is visible at the end of the final staff.

RAST NEFES

Bir bāğ-ı ri-yâ bezm-i cihan gonçe-i Hakk bir

Sofiyân ♩ = 52

İsmail Baha Süreîsan
15-7-1959

Bir bāğ-ı ri-yâ bez-mi-ci-hân gon-çe-i hakk bir
Ma-dem-ki ta-ham-mül yara-şır cev-rü ce-fâ-ya

Ol gon-çe-yi der-miş-ler-i-şin hü di-ye-lim hü
El a-ç-ma ve yal-var-mâ-ne-den bây-le se-mâ-ya

Şek eh-li-ne â-yi-ne-i ig-vâ şu ze-vâ-hir
A-vâ-ze-i teh-li-le be-del sub-hi sa-bâ-ya

Şek eh-li-ne â-yi-ne-i ig-vâ şu ze-vâ-hir
A-vâ-ze-i teh-li-le be-del sub-hi sa-bâ-ya

Biz ger-çe-ge er-miş-ler-i-şin hü di-ye-lim hü
Yar zül-fü-nü ver-miş-ler-i-şin hü di-ye-lim hü

Bir bāğ-ı ri-yâ bezm-i cihan gonçe-i hak bir,
Ol gonçe-yi dermişler için hü diyelim hü !..
Şek ehline âytne-i igvâ şu zevâhir
Biz gerçeğe ermişler için hü diyelim hü !..

Mademki tahammül yaraşır cev-ü sefaya,
El açma ve yalvarma neden böyle sema-yâ ?
Avâze-i tehlile bedel subh-ı sabâyas,
Yar zülfünü vermişler için hü diyelim hü !..

USULÜ: DÜYEK
= 136

HÜSEYİNİ İLAHİ
Kalplerdeki Yunus

Söz: Nedim UÇAR
Müzik: Mümin SALMAN

Dost ba ğın da a çan gül de sevgi dolu her gönül de
Yetmiş iki ayrı dil de söylenen tek söz dür yunus
Seher vak ti e sen yel de ilk ba har da co şan sel de
A teş ile tozan kül de ışık sa çan köz dür yunus
Aranağme
Sürgün ve ren yeşil dal da ka van da ki Süz me bal da
Hak ka doğ ru gi den yol da ila hi bir giz dir yunus
Gönül gözü a çık Kul da gök ku şa ğı pem be al da
Köp rü deki ince kıl da baş tan so na ız dir yunus

Dost ba ğında a çan gülde
Sevgi dolu her gönülde
Yetmiş iki ayrı dilde
Söylenen tek sözdür Yunus

Seher vakti esen yelde
İlkbaharda co şan selde
Ateş ile tozan külde
Işık sa çan közdür Yunus

Sürgün veren yeşil dalda
Kavandaki süzme balda
Hakka doğru giden yolda
İlahi bir gizdir Yunus

Gönül gözü açık kulda
Gökkuşağı pembe alda
Köprüdeki ince kılda
Baştan sona izdir Yunus

MÜSEM MEN
♩ : 128

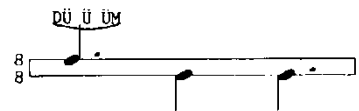
ACEM AŞİRAN (İlahî)
Ayların sultânı, hoş geldin

Güfte : REŞAT ÖZPİRİNÇÇİ
Beste : ERDİNÇ ÇELİKKOL

AYLARIN SULTÂNİ, HOŞ GELDİN MÜBÂREK RAMAZÂN
RABBİMİN İHSÂNİ, HOŞ GELDİN MÜBÂREK RAMAZÂN
SÜSLEDİN EZMÂNİ, HOŞ GELDİN MÜBÂREK RAMAZÂN
PAKLADIN İNSÂNİ, HOŞ GELDİN MÜBÂREK RAMAZÂN

VURULUŞ TABLOSU

USÛL: RAKS AKSAĞI

HÂSARPÛSELER ÖLÂHİ

GÜFTE: H₃ NÛYÂZÛ-İ MÛSRÛ
BESTE: HALÛL ÇAY

ÇIKIP HÜCCAC İLE GÖTMEK NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR
YOLUNDA CANI TERK ETMEK NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR
GEÇİP OL YÜCE BELLERİ ÇIKARSAK BAŞA YOLLARI
GÖRÜNSE KÂBE İLLERİ NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR
NÛYÂZÛ-İ MÛSRÛ DÛVÂNI SAHİFE 58 İ-MUHARRREM - 1423

ÇIKIP HÜCCAC İLE GÖTMEK
NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR
YOLUNDA CANI TERK ETMEK
NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR
GEÇİP OL YÜCE BELLERİ
ÇIKARSAK BAŞA YOLLARI
GÖRÜNSE KÂBE İLLERİ
NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR

NÛYÂZÛ-İ MÛSRÛ DÛVÂNI SAHİFE 58

O YOLLARIN MUĞEYLÂNI
ÂŞKILARIN GÜLİSTÂNI
HÂCÂZIN YOLU KÂRBÂNI
NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR
NEBİLERİN NAZARĖANI
VELİLERİN KARARĖANI
GÖRÜRSEM KÂBETULLÂNI
NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR

İ-MUHARRREM - 1423

MEDÛNE SEHRÂNE VARSAM
HÂBÛBİN RAVZASIN GÖRSEM
EŞĖĞİNE YÜZÜM SÜRSEM
NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR
NÛYÂZÛYE NASİB OLSA
VARIP MAKSUDUNU BILSA
SAFÂ VÛ ZEVC İLE DOLSA
NE GÜZELDİR NE GÜZELDİR

HİCAZ İLÂHÎ

Beste: İbrahim BENLİOĞLU
Güfte: Yaman DEDE

Sofyan

Yak si ne mi a teş le re
ef ga ni ma bak ma
Ru hum da ya nan a te şe Ri (Son)
ni sa ra ni ma bak ma
Hiç sön meye cek aş kı ma
î ma ni ma bak ma
Ağ lat ma da yak ha li pe ri
sa ni ma bak ma

Yak sinemi âteşlere efgânıma bakma
Ruhumda yanan âteşe, nîcanıma bakma
Hiç sönmeyecek aşkıma, imanıma bakma
Ağlatma da yak, hal-i perişanıma bakma
Ağlatma ki alamımı tahfife de başlar
Ağlatma, serinletmededir bağımlı yaşlar
Rahmetme sakin, gerçi daydınmaz buna taşlar
Ağlatmada yak hal-i perişanıma bakma
Yaşlar akarak belki uçar zerresi aşkın
Ateşle yaşar, yaşar değil yâresi aşkın
Yanmaktır efendim biricik çâresi aşkın
Ağlatma da yak hal-i perişanıma bakma

NIHAVEND İLÂHİ

RABBİNE SECDE EDEN

Güfte: Es-Seyyid Eş-Şeyh
Aşkiyyü'l Cerrahiyü'l Halveti
Muzaffer Ozak Efendi Hz.
Beste: Udi Orhan BANDAĞ

Usul: Sofyan

RABBİ NE SEC DE E DEN NA İL İ GUF RÂN O LUR
SEC DE ET MEZ SE Kİ Şİ MÜŞKİL OLUR HER İ Şİ

SEC DE DE VEC DE GE LEN VASI LI Cİ NAN O LUR
BÖYLE Sİ NİN Gİ Dİ Şİ SONUN DA NİY RAN O LUR

SEC DE EY LE VE YAK LAŞ DÖ KÜL SÜN GÖZ ÜN DEN YAŞ
ÂŞ Kİ HÂK KA SEC DE KİL VAR SA BA ŞIN DA A KİL

NEFSİN LE O LAN SA VAŞ SECDE DE A SAN O LUR
İY MAN İ LE MÜN TE KİL O LAN LAR HAN DAN O LUR

ALLAH ALLAH İL LÂL LAH MU HÂM MED RE SÛL UL LAH

03.02.2016 / 24 R.Âhir 1437
Çarşamba

RABBİNE SECDE EDEN
NÂİL-İ GUFRÂN OLUR
SECDEDE VECDE GİDEN
VÂSİL-I CİNÂN OLUR

SECDE ETMEZSE KİŞİ
MÜŞKİL OLUR HER İŞİ
BÖYLESİNİN GİDİŞİ
SONUNDA NİRÂN OLUR

SECDE EYLE VE YAKLAŞ
DÖKÜLSÜN GÖZÜNDEN YAŞ
NEFSİNLE OLAN SAVAŞ
SECDEDE ÂSÂN OLUR

AŞKÎ HAKK'A SECDE KİL
VARSA BAŞINDA AKİL
İMÂN İLE MÜNTEKİL
OLANLAR HANDÂN OLUR

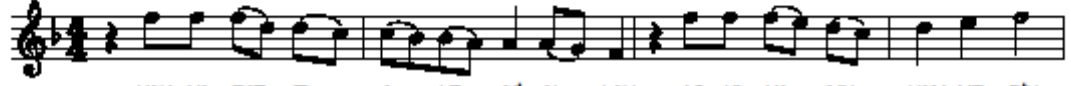
ACEMAŞIRAN İLÂHİ

HAK YARATTIALEMİ

Güfte: Yunus EMRE

Beste: Temel Savaş ÖZKÖK

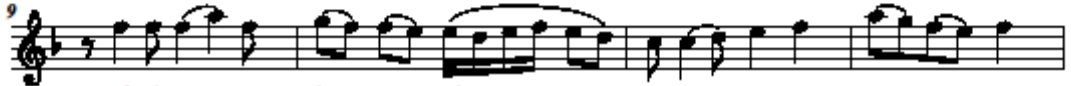
YÖRÜK

HAK YA RAT. TL. A.. LE. Mİ AL. LAH AŞ KI NA. MU. HAM ME DİN
YU NUS KİM. E. DE.. MET. Hİ AL. LAH Ö VER KUR. AN. A YE Tİ

AY VE GÜ. NÜ. YA. RAT. TL.... ŞEV KL. NE.. MU. HAM. ME... DİN
AN VE VER. SA. LÂ. VA. TL.... AŞ KL. NA. * * * *

LÂ İ LA. HE İL. LAL. LÂH.... MU HAM. MED RA SUL. LUL. LAH

LÂ İ LA HE. İL. LAL. LAH... MU HAM. MED. RA... SUL. LUL... LAH

HAK YARATTIALEMİ,
AŞKINA MUHAMMEDİN,
AY VE GÖNÜ YARATTI,
ŞEVKİNE MUHAMMEDİN.

OL DEDİ OLDU ALEM,
YAZILDI LEVHİ KALEM,
OKUNDU HATİMİ KELAM,
ŞANINA MUHAMMEDİN.

HEP ERENLER GELDİLER,
DERGÂHA YÜZ SÜRDÜLER,
TEVHİD ZİKRİ ETTİLER,
NURUNA MUHAMMEDİN.

VEYSEL KARANİ ANDI,
AHR YİNE ÖZENDİ,
SEKİZ UÇMAK BEZENDİ,
AŞKINA MUHAMMEDİN.

FERİŞTAHLAR GELDİLER,
SAF SAF OLUŞ DÜRDÜLER,
BEŞ VAKİT NAMAZ KILDILAR,
AŞKINA MUHAMMEDİN.

HAVADA UÇAN KUŞLAR,
YEŞERİR DAĞ VE TAŞLAR,
YEMİŞ VERİR AĞAÇLAR,
AŞKINA MUHAMMEDİN.

İMAN SIZLAR GELDİLER,
ONDAN İMAN ALDILAR,
BEŞ VAKİT NAMAZ KILDILAR,
AŞKINA MUHAMMEDİN.

YUNUS KİM EDE METHİ,
ÖVER KURAN AYETİ,
AN VE VER SALÂVATI,
AŞKINA MUHAMMEDİN.

Nota Yazım
Mehmet Ali KADAYIÇI
Konya 27.06.2021

HİCAZ İLÂHİ
BEKTAŞI NEFESİ (ZKİR)
AŞKIN ODU ÇİĞERİMİ YAKA GELDİ

Güfte: Yunus EMRE
Beste: Temel Savaş ÖZKÖK

İS Mİ ŞAH. AL... LAH... AL LAH İS Mİ ŞAH... AL... LAH... AL LAH

A Dİ... GÜ... ZEL DİR... AL LAH... A Dİ... GÜ... ZEL DİR... AL LAH

AŞ KIN O DU. Cİ... GE... Rİ Mİ YA KA GEL Dİ... YA KA..... Gİ DER

GA RİP... BA ŞIM... BU SEV... DA YI... ÇE KE... GEL Dİ... ÇE KE... Gİ... DER

KÂR ET. Tİ FL. RAK CA... Nİ MA A ŞIK... OL DUM... CA NA... Nİ MA

AŞK ZEN. Cİ Rİ. DOST BOY.. NU MA TA KA..... GEL Dİ... TA KA... Gİ... DER

AŞKIN ODU ÇİĞERİMİ YAKA GELDİ YAKA GİDER,
GARİP BAŞIM BI SEVDAYI, ÇEKE GELDİ ÇEKE GİDER.

KÂR ETTİ FİRAK CANIMA, AŞIK OLDUM CANANIMA,
AŞK ZENCİRİN DOST BOYNUMA, TAKA GELDİ TAKA GİDER.

SADIKLAR DURUR SÖZÜNE, GAYRİ GÖRÜNMEZ GÖZÜNE,
BU GÖZLERİM DOST YÜZÜNE BAKA GELDİ BAKA GİDER.

BÜLBÜL EDER AH VE FİGAN, HASRET İLE YANDI BU CAN,
BENİM GÖNÜLCÜĞÜM EY CAN, ÇIKA GELDİ ÇIKA GİDER.

ARADA OLMASI NAŞI, ONULMAZ BAĞRIMIN BAŞI,
GÖZLERİMİN KANLI YAŞI, AKA GELDİ AKA GİDER.

MİSKİN YUNUS'UN SÖZLERİ, EFGAN EDER BÜLBÜLLERİ,
DOST BAĞÇESİNİN GÖLLERİ, KOKA GELDİ KOKA GİDER.

Nota Yazım
Mehmet Ali KADAYIÇI
Konya 27.06.2021

UŞŞAK İLÂHİ
DURMAZ YANAR VÜCÛDUM

SOFYAN

SÜRE: 3'30" - 112

BESTE: SALİH BERKMEN

GÜFTE: YÛNUS EMRE

ARANAĞME

DUR MAZ YA NAR VÛ CÛ DUM ÂH ET ME YİP NEY LE YİM (SAZ
MÂ DEM Kİ CÂN TEN DE DİR CÛM LE İS YÂN BEN DE DİR

DUR MAZ YA NAR VÛ CÛ DUM ÂH ET ME YİP NEY LE YİM
MÂ DEM Kİ CÂN TEN DE DİR CÛM LE İS YÂN BEN DE DİR

SÖN DÛ RE MEZ SEM O DUM ÂH ET ME YİP NEY LE YİM
LÛT FU İH SÂN SEN DE DİR ÂH ET ME YİP NEY LE YİM

SÖN DÛ RE MEZ SEM O DUM ÂH ET ME YİP NEY LE YİM (SAZ
LÛT FU İH SÂN SEN DE DİR ÂH ET ME YİP NEY LE YİM

GÂH AĞ LA YI AĞ LA YI BEN SE VE RİM MEV LÂ YI (SAZ
YÛ NUS Gİ Bİ DÜŞ KÛ NE AK LI GİT MİŞ ŞAŞ KI NA

MEC NÛN SE VER LEY LÂ YI ÂH ET ME YİP NEY LE YİM (SAZ
DOST MU HAM MED AŞ KI NA ÂH ET ME YİP NEY LE YİM

MEC NÛN SE VER LEY LÂ YI ÂH ET ME YİP NEY LE YİM
DOST MU HAM MED AŞ KI NA ÂH ET ME YİP NEY LE YİM

YÂR NEY LE YİM NEY LE YİM ÂH ET ME YİP NEY LE YİM BERKMEN

**DURMAZ YANAR VÜCÛDUM, ÂH ETMEYİP NEYLEYİM
SÖNDÜREMEZSEM ODUM, ÂH ETMEYİP NEYLEYİM
GÂH AĞLAYI AĞLAYI, BEN SEVERİM MEVLÂYI
MECNÛN SEVER LEYLÂ'YI, ÂH ETMEYİP NEYLEYİM
YÂR NEYLEYİM NEYLEYİM, ÂH ETMEYİP NEYLEYİM
MÂDEM Kİ CÂN TENDEDİR, CÛMLE İSYÂN BENDEDİR
LÛTFU İHSÂN SENDEDİR, ÂH ETMEYİP NEYLEYİM
YÛNUS GİBİ DÜŞKÛNE, AKLI GİTMİŞ ŞAŞKINA
DOST MUHAMMED AŞKINA, ÂH ETMEYİP NEYLEYİM
YÂR NEYLEYİM NEYLEYİM, ÂH ETMEYİP NEYLEYİM**

D.C. - SON

BAYATÎ ARABAN

"BİR KEZ GÖNÜL YIKTIN İSE"

MÜSEMME

GÜFTE : YÛNUS EMRE
BESTE : GÖKAY USLUDUR

BİR KEZ GÖNÜL YIKTIN İSE
YOL OL DUR Kİ DOĞRU VA RA

BU KIL DI ĞİN NA MAZ DE ĞİL
GÖZ OL DUR Kİ HAK KI GÖRE

YET MİŞ İ Kİ MİL LET DA HI
ER OL DUR AI ÇAK TA DU RA

E LİN YÜ ZÜN
YÜ CE DEN BA KAN

1 YU MAZ DE ĞİL YU MAZ DE ĞİL SAZ...
GÖZ DE ĞİL GÖZ DE ĞİL

2 DOĞRU YO LA GİT TİN İ SE
YU NUS BU SÖZ LE Rİ ÇA TAR

12 ER FE TE ĞİN TUT TUN İ SE
SAN Kİ BA LI YA ĞA KA TAR

BİR HA YIR DA ET TIN İ SE
HAL KA MA TA LA RIN SA ÇAR

Bİ Rİ NE BİN DİR
YÜ KÜ GÜ HER DİR

AZ DE ĞİL AZ DE ĞİL
TUZ DE ĞİL TUZ DE ĞİL

11. Çelik

BİR KEZ GÖNÜL YIKTIN İSE BU KILDIĞIN NAMAZ DEĞİL
YETMİŞ İKİ MİLLET DAHI ELİN YÜZÜN YUMAZ DEĞİL
DOĞRU YOLA GİTTİN İSE ER ETEĞİN TUTTUN İSE
BİR HAYIR DA ETTİN İSE BİRİNE BİNDİR AZ DEĞİL

YOL OLDUR Kİ DOĞRU VARA GÖZ OLDUR Kİ HAKK'I GÖRE
ER OLDUR ALÇAKTA DURA YÜCEDEN BAKAN GÖZ DEĞİL
YUNUS BU SÖZLERİ ÇATAR SANKİ BALI YAĞA KATAR
HALKA MATA'LARIN SAÇAR YÜKÜ GÜHERDİR TUZ DEĞİL

NEVESER

"SEBEBE SARILMA ŞİKAYET VARDIR"

SOFYAN

GÜFTE: HİDÂYET PEKER
BESTE: İ. İLKER CANSEVDİ

SE BE BE SA RIL MA ŞI KA YET VAR DIRsaz.....

HER SE BEP TE U ZUN Hİ KÂ YET VAR DIR.....saz..... DIRsaz.....

HA YA TI ZOR LAR SAN DÜ ŞER SİN DA RAsaz.....

ZA MA NA HÜK ME DEN Dİ RA YET VAR DIRsaz.....

HA YA TI ZOR LAR SAN DÜ ŞER SİN DA RAsaz.....

ZA MA NA HÜK ME DEN Dİ RA YET VAR DIRsaz.....

EŞ YA YI SIR BAĞ LAR SEN O NU A RAsaz.....

AL LAH TAN VAR LI ĞA Sİ RA YET VAR DIRsaz.....

GAF LET TEN U YA NIP TÂ LIB OL ZO RAsaz.....

ÇÜN KÜ HER Nİ MET TE Kİ FA YET VAR DIR

BU GÜN VAR YA RIN YOK GÜ VEN ME VA RA
HER HA YAT İ ÇİN DE Nİ HÂ YET VAR DIR
ÇOK ŞÜ KÜR AR KA MI DÖN ME DİM YÂ RAsaz.....
HAK KA TES LİM OL MUŞ İİ DA YET VAR DIRsaz.....
ÇOK ŞÜ KÜR AR KA MI DÖN ME DİM YA RAsaz.....
HAK KA TES LİM OL MUŞ Hİ DA YET VAR DIR H.Çelik

SEBEBE SARILMA, ŞİKAYET VARDIR
HER SEBEP TE UZUN HİKÂYET VARDIR
HAYATI ZORLARSAN DÜŞERSİN DARA
ZAMANA HÜKMEDEN DİRAYET VARDIR

EŞYAYI SIR BAĞLAR SEN ONU ARA
ALLAH'TAN VARLIĞA SİRÂYET VARDIR
GAFLETTEN UYANIP TÂLİB OL ZORA
ÇÜNKÜ HER NİMETTE KİFÂYET VARDIR

EMEK OLMA İSE HARAMDIR PARA
HER HELÂLDE SIHHAT ÂFİYET VARDIR
BU GÜN VAR YARIN YOK GÜVNME VARA
HER HAYAT İÇİNDE NİHAYET VARDIR

DÜNYA BİR PAZARDIR ALDANMA KÂRA
UNUTMA HER KÂRDA VESAYET VARDIR
İNSANI ÜZERSEN VARIRSIN NÂRA
BU KONUDA SAHİH RİVÂYET VARDIR

İNSAN HİSYÂN EDİP HEP DÜŞER ZÂRA
TABİATTA TAM BİR RİAYET VARDIR
ÇOK ŞÜKÜR ARKAMI DÖNMEDİM YÂRA
HAKKA TESLİM OLMUŞ HİDÂYET VARDIR

HİCÂZ

"EY BU CÜMLE KÂİNATIN ASLINI BİR CAN EDEN"

DÜYEK

GÜFTE: NİYAZÎ-İ MISRÎ
BESTE: KEMAL ALEVLİ

EY BU CÜMLE KÂİNATIN
AS LI NI BİR CÂN E DEN (saz) E DEN (saz)
Â DE MÎ KUDRET LE OL
SA NA (saz)
SE VÜP SE VÜP
SE VÜP CÂ NÂN E DEN (saz)
E DEN (MEYANA)
İS MÎ RES MÎ MAH VÎ KEN
BU ACZ Ü BÎ ÇÂ RE NİN

NÂ MI NI MIS RÎ VE RÛP

DİL LER DE DİL LER DE

AD U SAN E DEN (saz

AND U SAN E DEN H.Çelik

EY BU CÛMLE KÂİNATIN ASLINI BİR CAN EDEN
ÂDEMİ KUDRETLE OL SANA SEVİP CÂNÂN EDEN

İSMİ RESMİ MAHV İKEN BU ACZ Ü BÎ ÇÂRENİN
NÂMINI MISRÎ VERÛP DİLLERDE AD U SAN EDEN

MÂHUR İLÂHİ

"GÜL GİBİ DİL-ŞÂD OLUN EY ÂŞİKÂN"

DÜYEK

GÜFTE: İ. HAKKI BURSEVÎ HZ.
BESTE: YUSUF YILMAZ

GÜL Gİ Bİ DİL ŞÂD O LUN EY Â Şİ KÂN
GEL Dİ OL ŞEH Rİ SA FÂ MÂ HI VE FÂ

GÜL Gİ Bİ DİL ŞÂD O LUN EY Â Şİ KÂN
GEL Dİ OL ŞEH Rİ SA FÂ MÂ HI VE FÂ

GEL Dİ MÂ HI RAH ME Tİ HAK RA MA ZAN
HAM DÜ LİL LÂH ÇEŞ Mİ CÂN BUL DU Cİ LÂ

GEL Dİ MÂ HI RAH ME Tİ HAK RA MA ZAN
HAM DÜ LİL LÂH ÇEŞ Mİ CÂN BUL DU Cİ LÂ

BÜL BÜL Â SÂ ZÂR E DIN EY SÂ DI KÂN
MAĞ Fİ RET Çİ OL HÜ DÂ DAN HAK KI YÂ

BÜL BÜL Â SÂ ZÂR E DIN EY SÂ DI KÂN
MAĞ Fİ RET Çİ OL HÜ DÂ DAN HAK KI YÂ

GÜL GİBİ DİL-ŞÂD OLUN EY ÂŞİKÂN
GELDİ MAH-I RAHMET-İ HAK RAMAZAN
BÜLBÜL ÂSÂ ZÂR EDİN EY SÂDİKÂN
GELDİ MAH-I RAHMET-İ HAK RAMAZAN

GELDİ HAK'DAN HALKA BİR MİHMÂN-İHÜŞ
EYLEDİ DERYÂ-YI DİL ZEVK İLE CÜŞ
İDEGÖR ŞAHBÂ-YI ZÂT-İ SENDE NÜŞ
GELDİ MAH-I RAHMET-İ HAK RAMAZAN

GELDİ OL MÂH-I MUBÂREK KİM GİDER
ANDA MÛ'MİNLER DERÛNUNDAN KEDER
DÂ'İMÂ HAK'DAN NESİM-İ FEYZ-İ ESER
GELDİ MAH-I RAHMET-İ HAK RAMAZAN

GELDİ OL ŞEHR-İ SAFÂ MÂH-I VEFÂ
HAMDÜLİLLÂH ÇEŞM-İ CÂN BULDU CİLÂ
MAĞFİRETÇİ OL HÜDÂ'DAN HAKKI'YÂ
GELDİ MAH-I RAHMET-İ HAK RAMAZAN

HÜSEYİNİ MUHARREM İLÂHİ
KALPLERDE İMÂNIN AŞKI BAŞLARINDA CÂN HÜSEYİN

SOFYÂN GÜFTE:ÖZKAN GÜNAL
BESTE:YUSUF YILMAZ

SAZ.....

(saz) 2

KALP LER DE İ MA NIN AŞ KI BAŞ LA RIN DA CÂN HÜ SE YİN

(saz) 1

YÜRÜ DÜ LER KÜF RE KAR ŞI ÖN LE RİN DE YÂR HÜ SE YİN

YÜRÜ DÜ LER KÜF RE KAR ŞI ÖN LE RİN DE YÂR HÜ SE YİN

SAZ.....

(saz) 2

AN LA DI LAR BU YOL KAN LI BAŞ LA RIN DA CÂN HÜ SE YİN

ŞE HİT OL MAK TIR İM DA DI ÖN LE RİN DE YÂR HÜ SE YİN

KALPLERDE İMANIN AŞKI, BAŞLARINDA CÂN HÜSEYİN
YÜRÜDÜLER KÜFRE KARŞI ÖNLERİNDEYÂR HÜSEYİN

ANLADILAR BU YOL KANLI BAŞLARINDA CÂN HÜSEYİN
ŞEHİT OLMAKTIR İSPATI ÖNLERİNDE YÂR HÜSEYİN

DÖNÜP GİTMEK HIÇ OLUR MU BAŞLARINDA CÂN HÜSEYİN
BAŞI YOLUNA KOYDUN MU ÖNLERİNDE YÂR HÜSEYİN

RASULULLAH TORUNUYDU ŞEHİT OLDU CÂN HÜSEYİN
SANA KIYAN PÂK OLUR MU GÖZ NURUSUN YÂR HÜSEYİN

HÜZZÂM ŞUĞUL

ES SUBHU BEDA MİN TÂL ÂTİHİ

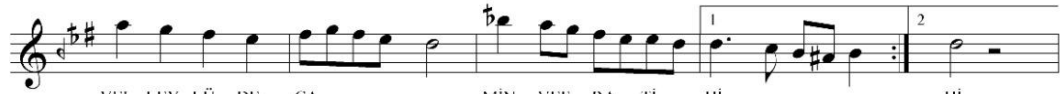
SOFYAN

GÜFTE: ?
BESTE : OĞUZ İMRAK

D.C.

ES SUB HU BE DA MİN TAL A Tİ Hİ
KEN ZÜL KE RA Mİ MEV LEN Nİ A Mİ
SÂ A TE ŞE CE RU NA TA KAL HA CE RU
NÂ DEŞ ŞE RE FÂ VAL LÂ HU A FÂ

VEL LEY LÜ DE CA MİN VEF RA Tİ Hİ
HÂ DİL Ü ME Mİ Lİ ŞE Rİ A Tİ Hİ
ŞAK KAL KA ME RU Bİ İ ŞA RE Tİ Hİ
AM MA SE LA FÂ MİN ÜM ME Tİ Hİ

FA KAR RU SU LÂ FAZ LAN VE Â LÂ
EZ KEN NE SE Bİ A LEL HA SE Bİ
CİB Rİ Lİ E TÂ LEY LE TE ES RÂ
FE MU HAM ME DU NA HÜ VE SEY Yİ Dİ NA

EH DES SUB LÂ Lİ DE LÂ LE Tİ Hİ
KÜL LÜ LA RA Bİ Fİ HİZ ME Tİ Hİ
VER RAB BÜ DE Â Lİ HAZ RE Tİ Hİ
FEL İZ ZÜ LE NÂ Bİ İ CA BE Tİ Hİ

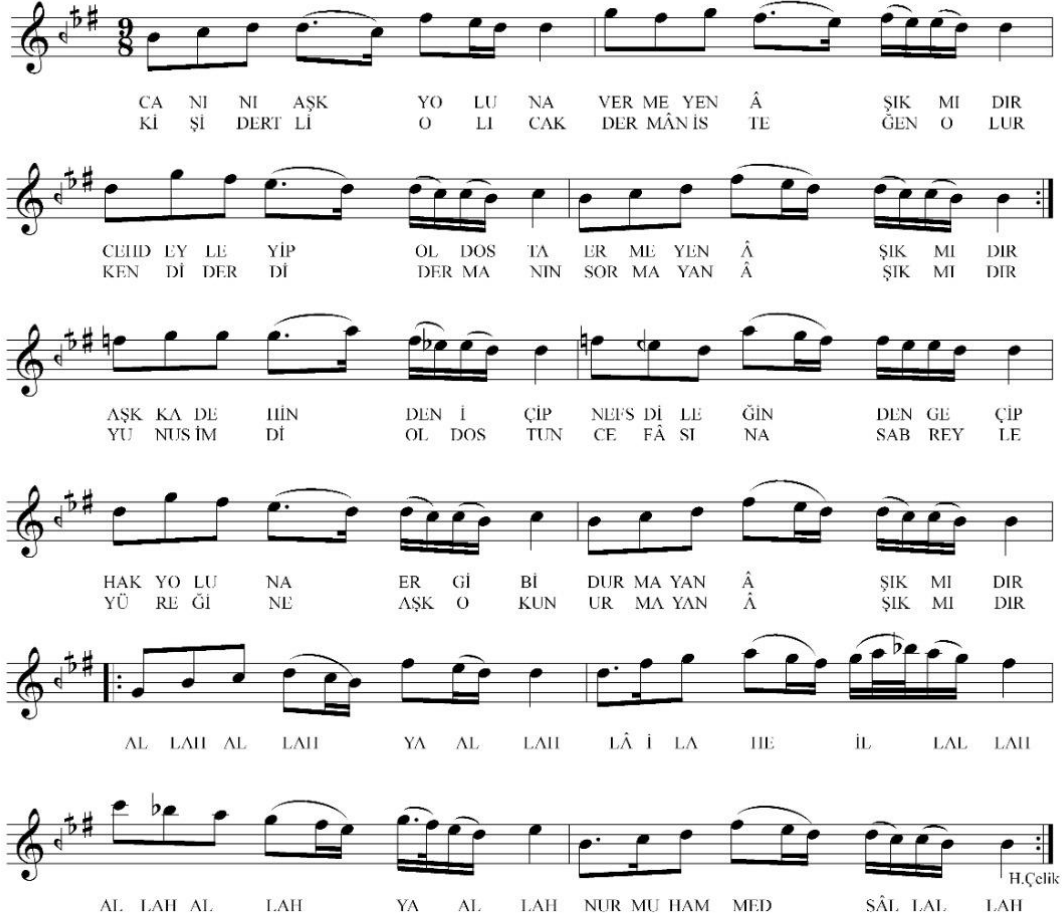
H.Çelik
D.C.

HÜZZÂM İLAHİ

"CANINI AŞK YOLUNA VERMEYEN ÂŞİK MIDIR"

OYNAK

GÜFTE: YÜNUS EMRE
BESTE: SALİH TAŞKIN

CA NI NI AŞK YO LU NA VER ME YEN Â ŞİK MI DIR
Kİ Şİ DERT Lİ O LI ÇAK DER MÂN İS TE ĞEN O LUR

CEHD EY LE YİP OL DOS TA ER ME YEN Â ŞİK MI DIR
KEN Dİ DER Dİ DER MA NIN SOR MA YAN Â ŞİK MI DIR

AŞK KA DE HİN DEN İ ÇİP NEFS Dİ LE ĞİN DEN GE ÇİP
YU NUS İM Dİ OL DOS TUN CE FÂ Sİ NA SAB REY LE

HAK YO LU NA ER Gİ Bİ DUR MA YAN Â ŞİK MI DIR
YÜ RE Ğİ NE AŞK O KUN UR MA YAN Â ŞİK MI DIR

AL LAH AL LAH YA AL LAH LÂ İ LA HE İL LAL LAH

AL LAH AL LAH YA AL LAH NUR MU HAM MED SÂL LAL LAH H.Çelik

CANINI AŞK YOLUNA VERMEYEN ÂŞİK MIDIR
CEHD EYLEYİP OL DOSTA ERMEYEN ÂŞİK MIDIR

KİŞİ DERTLİ OLICAK DERMÂN İSTEĞEN OLUR
KENDİ DERTİ DERMANIN SORMYAN ÂŞİK MIDIR

AŞK KADEHİNDEN İÇİP NEFS DİLEĞİNDEN GEÇİP
HAK YOLUNA ER GİBİ DURMAYAN ÂŞİK MIDIR

YUNUS İMDİ OL DOSTUN CEFÂSINA SABREYLE
YÜREĞİNE AŞK OKUN URMAYAN ÂŞİK MIDIR

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Şemsettin		ÇOBAN
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1997	2000	Bursa İmam Hatip Lisesi
Lisans	2001	2005	UÜ. İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2009	2012	MÜ. İlahiyat Fakültesi
Doktora	2018	2023	UÜ. İlahiyat Fakültesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2005	2019	Diyanet İşleri Başk.
2.	2019	-	Balıkesir Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	<p>Haz. Peygamber ve Gençlik Sorunları Projesi (2019)</p> <p>Erken Çocukluk Dönemi Din- Ahlak Eğitimi ve Sorunları Çalıştayı (2020)</p> <p>Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası Projesi (2022)</p>		
Yayınlar:	<p>ÇOBAN ŞEMSETTİN (2021). Bekir Sıdkı Sezgin'in Hayatı Sanatı ve Besteleri. Balıkesir İlahiyat Dergisi, (14), 211-250. (Yayın No: 8203535)</p> <p>ÇOBAN ŞEMSETTİN (2023). Osmanlı Son Dönemi ile Cumhuriyet Dönemi'ni İdrak Etmiş Bursalı Mutasavvıf Müsikîşinaslar. Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, (15), Doi: 10.53112/tudear.1245564 (Kontrol No: 8207059)</p>		
Diğer:	-		
İletişim (e-posta):			
		Tarih:	
		İmza:	
		Adı-Soyadı:	Şemsettin Çoban